

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΓΕΝΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΙΚΑΙΟΥ

Π.Μ.Σ. ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Κατερίνας Πιπερτζή

(Α.Μ.: 0909Μ023)

«Η ασφάλιση της επαγγελματικής αστικής ευθύνης»
(γιατροί – δικηγόροι – μηχανικοί – λογιστές)

Τριμελής Επιτροπή

Λέκτορας Α. Μπώλος (επιβλέπων)

Καθηγητής Β. Δούβλης

Ειδικός επιστήμονας Δ. Ρούσσης

Αθήνα, Ιανουάριος 2012

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Άγγελος Μπώλος, Λέκτορας

Βασίλειος Δούβλης, Καθηγητής

Δημήτριος Ρούσσης, Ειδικός Επιστήμονας

ABSTRACT

In public mind, malpractice is most frequently associated with medical professions, although the law of professional malpractice extends across a wide range of specialized, professional activities. Nowadays, a large number of professionals, such as doctors, lawyers, engineers/architects and accountants can be held liable against their patients/clients for failing to follow professional standards generally accepted by science and/or imposed by law or contract. Moreover, although the liability of a professional is ordinarily governed by contract, he/she may yet be liable to a third party despite the absence of any direct contractual relationship with such party. An effective defense to the “risk” of malpractice liability resulting from negligent act or omission seems to be the Professional Liability Insurance.

This paper presents in detail the concept of risk involved in the traditional activities of professionals more often exposed to malpractice liability. At the same time, it analyzes the legal framework (being the Greek Civil Code and article 8 of Law 2251/1994) on the grounds of which clients/patients or even third parties may claim compensation for damages (material and moral) caused by such professionals’ negligence.

In addition, the meaning of Professional Indemnity Insurance, the characteristics of this type of contract (insurance contract) and certain terms thereof such as “claims expenses” (attorneys’ fees, court costs, adjudicated compensations), “claims made” and the special legal bonds between the parties involved are some of the most important topics of this paper. Moreover, we approach the issue of the necessity of the Professional Liability Insurance becoming compulsory for reasons which relate not only to the protection of the professional’s property but also to the quality of the services provided to consumers.

Lastly, this paper deals with the impact of European Union legislation to the internal (Greek) law as well as with the equally important aspects of the competent jurisdiction and applicable law regulating such insurance contracts.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	3
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	11

ΜΕΡΟΣ 1^ο

ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ

I. Η ενδοσυμβατική επαγγελματική ευθύνη	13
1. Η σύμβαση ιατρικής αγωγής	13
2. Η σύμβαση παροχής νομικών υπηρεσιών.....	16
3. Η σύμβαση ανάθεσης έργου σε μηχανικό	19
4. Η σύμβαση παροχής λογιστικών-φοροτεχνικών υπηρεσιών.....	23
II. Η επαγγελματική ευθύνη εξ αδικοπραξίας	25
1. Οι προϋποθέσεις εφαρμογής των άρθρων 914 επ ΑΚ	25
2. Συρροή ενδοσυμβατικής και αδικοπρακτικής ευθύνης.....	29
III. Ειδικές βάσεις θεμελίωσης της επαγγελματικής αστικής ευθύνης	30
1. Ο ν. 2251/1994 για την προστασία των καταναλωτών	30
1.1. Γενικές προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 8 του ν. 2251/1994	30
α. Οι έννοιες του παρανόμου και της υπαιτιότητας κατά το άρθρο 8 του ν. 2251/1994.....	30
β. Το κριτήριο της ευλόγως προσδοκώμενης ασφάλειας	33
γ. Το βάρος απόδειξης κατά το άρθρο 8 του ν. 2251/1994	35
1.2. Η εφαρμογή της ρύθμισης του άρθρου 8 στη σχέση ελεύθερου επαγγελματία-αποδέκτη υπηρεσιών	38
α. Η σχέση γιατρού-ασθενή	38
β. Η σχέση δικηγόρου-πελάτη	40
γ. Η υπαγωγή του μηχανικού-λογιστή στο υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής του άρθρου 8	44
3. Κώδικες Δεοντολογίας (περιεχόμενο-νομική φύση-συνέπειες παράβασης)....	47
2.1. Γιατροί.....	49
2.2. Δικηγόροι	49
2.3. Μηχανικοί	50

2.4. Λογιστές	53
I. Φύση και ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της σύμβασης ασφάλισης επαγγελματικής αστικής ευθύνης.....	55
1. Η ασφάλιση της επαγγελματικής αστικής ευθύνης	55
2. Ο <i>de lege</i> προαιρετικός χαρακτήρας της ασφάλισης επαγγελματικής αστικής ευθύνης σύμφωνα με το ελληνικό δίκαιο-Οι επιδράσεις του ενωσιακού δικαίου (Οδηγία Bolkestein).....	58
3. Νομική φύση-περιεχόμενο της σύμβασης ασφάλισης επαγγελματικής αστικής ευθύνης.....	67
II. Ο ασφαλιζόμενος κίνδυνος στην επαγγελματική αστική ευθύνη.....	71
1. Το στοιχείο του κινδύνου και η προστασία του ασφαλισμένου στη σύμβαση ασφάλισης αστικής ευθύνης	71
2. Ο κίνδυνος στη σύμβαση της ιατρικής αγωγής.....	73
2.1. Το ιατρικό λάθος.....	73
α. Έννοια και περιεχόμενο-η αντίθεση στη <i>lege artis</i> συμπεριφορά του ιατρού	73
β. Ιατρική ευθύνη για ζημιογόνο ζωή (<i>wrongful life</i>) και ζημιογόνο τεκνοποίηση (<i>wrongful birth</i>)	78
2.2. Η προσβολή δικαιώματος γνώσης του ασθενούς – Η αυθαίρετη και χωρίς συναίνεση του ασθενούς διενέργεια ιατρικών πράξεων	82
2.3. Ειδικά ζητήματα ευθύνης στην περίπτωση επέλευσης ιατρικού σφάλματος	85
3. Ο κίνδυνος στη σύμβαση παροχής νομικών υπηρεσιών	89
3.1. Η περίπτωση απώλειας της δίκης.....	89
3.2. Η εσφαλμένη νομική συμβουλή-πληροφορία.....	91
4. Ο κίνδυνος κατά την παροχή των υπηρεσιών του μηχανικού.....	92
5. Ο κίνδυνος κατά την παροχή λογιστικών υπηρεσιών	97
5.1. Η εσφαλμένη λογιστική-φορολογική συμβουλή.....	97
5.2. Η λανθασμένη εκτίμηση στα πλαίσια λογιστικού ελέγχου	98
6. Η έκταση της κάλυψης του κινδύνου στην ασφάλιση της επαγγελματικής αστικής ευθύνης	102
6.1. Εξαιρέσεις από την κάλυψη της επαγγελματικής αστικής ευθύνης.....	102
6.2. Ειδικές ρήτρες στην ασφαλιστική σύμβαση κάλυψης της επαγγελματικής αστικής ευθύνης	108

α. Η κάλυψη της κυρωτικής αποζημίωσης από την ασφάλιση επαγγελματικής αστικής ευθύνης	108
β. Η ρήτρα «claims made policy»	110
6.3. Η κάλυψη νομικής προστασίας.....	115
III. Δικονομικά ζητήματα	116
1. Εθνικό Δίκαιο	116
1.1. Ζητήματα παθητικής-ενεργητικής νομιμοποίησης.....	116
2. Ενωσιακό Δίκαιο	118
2.1. Διεθνής δικαιοδοσία στη σύμβαση ασφάλισης.....	118
2.2. Εφαρμοστέο δίκαιο στη σύμβαση ασφάλισης	121
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	125
 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	128
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	136
 ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ	137
ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ	144

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

C.C.B.E.	Council of Bars and Law Societies of Europe
E.C.C.E.	European Council of Civil Engineers
LNO	Loss Notification Option
PII	Professional Indemnity Insurance
PLI	Professional Liability Insurance
A.E.	Ανώνυμη Εταιρεία
ΑΚ	Αστικός Κώδικας
αναλυτ.	Αναλυτικά
ανωτ.	ανωτέρω
ΑΠ	Άρειος Πάγος
Αρμ.	Αρμενόπουλος
ΑρχΝ	Αρχείο Νομολογίας
ΑσφΝ	Ασφαλιστικός Νόμος
β.δ.	βασιλικό διάταγμα
ΒΛ./βλ.	βλέπε
ΓΟΚ	Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός
Δ	Δίκη
ΔΕΕ	Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιρειών
ΔΕΚ	Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΔΕΝ	Δελτίο Εργατικής Νομολογίας
ΔιατΕισΠρωτΘεσ	Διάταξη Εισαγγελέα Πρωτοδικών Θεσσαλονίκης
ΔΙΔΙΚΗ	Διοικητική Δίκη
ΔΠρΚαλ	Διοικητικό Πρωτοδικείο Καλαμάτας

ΔΣΑ	Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών
ΕΝ	Εμπορικός Νόμος
Ε.Σ.Υ.Κ.Α.	Εθνικό Σύστημα Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης
εδ.	Εδάφιο
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕμπΔ	Επιθεώρηση Εμπορικού Δικαίου
ΕΙΔ	Επιθεώρηση Ιατρικού Δικαίου
ΕισΝΑΚ	Εισαγωγικός Νόμος Αστικού Κώδικα
ΕισΝΚΠολΔ	Εισαγωγικός Νόμος Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας
ΕΚ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα
ΕΛΛΔνη	Ελληνική Δικαιοσύνη
ΕΜΠ	Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
ενδ.	Ενδεικτικά
ΕΟΧ	Ευρωπαϊκός Οικονομικός Χώρος
επ	επόμενα
ΕπιθΔΙΑ	Επιθεώρηση Δικαίου Ιδιωτικής Ασφάλισης
Επιμ.	Επιμέλεια
ΕπισκΕΔ	Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΣΥ	Εθνικό Σύστημα Υγείας
ΕΤρΑξΧρΔ	Επιθεώρηση Τραπεζικού Αξιογραφικού Χρηματοπιστωτικού Δικαίου
ΕφΑΔ	Εφαρμογές Αστικού Δικαίου
ΕφΑθ	Εφετείο Αθηνών

ΕφΘεσ	Εφετείο Θεσσαλονίκης
ΕφΠατρ	Εφετείο Πατρών
ΕφΠειρ	Εφετείο Πειραιά
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΙονΕπιθΔ	Ιόνια Επιθεώρηση Δικαίου
κ.α.	και άλλα
ΚανΒρ Ι	Κανονισμός «Βρυξέλλες Ι»
ΚανΡ Ι	Κανονισμός «Ρώμη Ι»
ΚανΡ ΙΙ	Κανονισμός «Ρώμη ΙΙ»
Κ.Ν.	Κωδικοποιημένος Νόμος
ΚΙΔ	Κώδικας Ιατρικής Δεοντολογίας
ΚΙΝΔ	Κώδικας Ιδιωτικού Ναυτικού Δικαίου
κλπ	και τα λοιπά
ΚΠολΔ	Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας
ΚριτΕ	Κριτική Επιθεώρηση
ΚωδΔ	Κώδικας Δικηγόρων
ΜΠρΑθ	Μονομελές Πρωτοδικείο Αθηνών
ΜΠρΘεσ	Μονομελές Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης
ΜΠρΛαρ	Μονομελές Πρωτοδικείο Λάρισας
ν.	Νόμος
ν.δ.	νομοθετικό διάταγμα
ΝοΒ	Νομικό Βήμα
νπδδ	νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου
νπιδ	νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου

ΟΕΕ	Οικονομικό Επιμελητήριο Ελλάδος
ΟικΧρον	Οικονομικά Χρονικά
ΟΛΑΠ	Ολομέλεια Αρείου Πάγου
ΟΛΣΤΕ	Ολομέλεια Συμβουλίου της Επικρατείας
ΟΤΑ	Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης
π.δ.	προεδρικό διάταγμα
ΠΚ	Ποινικός Κώδικας
π.χ.	παραδείγματος χάριν
παρ.	παράγραφος
παρατ.	Παρατηρήσεις
ΠειρΝομ	Πειραϊκή Νομολογία
περ.	περίπτωση
ΠοινΔικ	Ποινική Δικαιοσύνη
ΠοινΧρον	Ποινικά Χρονικά
ΠΠρΑθ	Πολυμελές Πρωτοδικείο Αθηνών
ΠΠρΘεσ	Πολυμελές Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης
ΠΠρΛαρ	Πολυμελές Πρωτοδικείο Λάρισας
Σ.Α.Ε.	Συμβούλιο Αρχιτεκτόνων Ευρώπης
Σ.Ο.Ε.Λ.	Σώμα Ορκωτών Ελεγκτών Λογιστών
ΣΤΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
Συλλ.	Συλλογή Νομολογίας του Δικαστηρίου Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΣυμβΕπιθ	Συμβολαιογραφική Επιθεώρηση
ΣυμβΕφΘρακ	Συμβούλιο Εφετών Θράκης

ΣυμβΠΛΑγριν	Συμβούλιο Πλημμελειοδικών Αθηνών
ΣυμβΠΛΘεσ	Συμβούλιο Πλημμελειοδικών Θεσσαλονίκης
Συντ.	Σύνταγμα
σχετ.	Σχετικά
ΤΕΕ	Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος
ΤΝΠ	Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών
ΤοΣ	Το Σύνταγμα
ΤρΔΕφΑθ	Τριμελές Διοικητικό Εφετείο Αθηνών
ΤρΔΠρΠειρ	Τριμελές Διοικητικό Πρωτοδικείο Πειραιά
ΤρΕφΚερ	Τριμελές Εφετείο Κέρκυρας
ΥΠΕΧΩΔΕ	Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων
υποθ.	υπόθεση
υποσ.	Υποσημείωση
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδας Κυβερνήσεως
ΧρΙΔ	Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι έννοιες της ευθύνης και του κινδύνου είναι άμεσα συνυφασμένες με την άσκηση κάθε επιχειρηματικής, επαγγελματικής δραστηριότητας καθώς το σφάλμα είτε ως πράξη είτε ως παράλειψη ενδέχεται να συμβεί ακόμη και αν μία υπόθεση (οποιασδήποτε φύσης ή μορφής) τη χειρίζεται ο πλέον προσεκτικός και οργανωμένος επαγγελματίας, ακριβώς για το λόγο ότι κανένας δεν είναι «αλάνθαστος». Και ενώ κάθε πρόσωπο που δραστηριοποιείται στον χώρο της παροχής υπηρεσιών είναι εκτεθειμένο στον κίνδυνο πρόκλησης ζημίας του αντισυμβαλλομένου του ή τρίτου, υπάρχουν τομείς επαγγελματικής δραστηριότητας, όπου η επέλευση του κινδύνου και συνεπώς η θεμελίωση της ευθύνης προς αποζημίωση του επαγγελματία, είναι πιο πιθανή. Στους τομείς αυτούς εντάσσονται κατηγορίες παρόχων υπηρεσιών (είτε ως φυσικά είτε ως νομικά πρόσωπα), όπως οι γιατροί, οι δικηγόροι, οι μηχανικοί και οι λογιστές, χαρακτηρίζοντας εκ του λόγου αυτού τα επαγγέλματα αυτά και ιδίως αυτό του γιατρού και του μηχανικού ως έντασης κινδύνου. Ο χαρακτηρισμός δε αυτός είναι απόλυτα εύλογος αν αναλογιστεί κανείς αφενός ότι η θεμελίωση σε βάρος τους αστικής-ποινικής ευθύνης είναι πολύ ευχερής, λόγω της φύσης της δραστηριότητάς τους αφετέρου ότι οι συνέπειες που επάγεται για τον αντισυμβαλλόμενο τους ή/και για τους τρίτους ενδεχόμενο σφάλμα του γιατρού, του δικηγόρου, του μηχανικού και του λογιστή κατά την παροχή των υπηρεσιών τους είναι βαρύτατες. Μάλιστα, στις μέρες μας, ο αποδέκτης των υπηρεσιών, είναι πιο ενημερωμένος-υποψιασμένος και μη δεχόμενος το «αλάθητο» το ελεύθερου επαγγελματία δεν διστάζει να στραφεί στη δικαιοσύνη με σκοπό την αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη, συνεπεία της αμελούς συμπεριφοράς του παρέχοντος υπηρεσίες και συχνά να επιτύχει την επιδίκαση υψηλών αποζημιώσεων. Η αμερικανοαγγλικής προέλευσης έννοια του «malpractice», που αποδίδεται στα ελληνικά ως «κακή διαχείριση» - «κακή εκτέλεση» αν και συνυφασμένη στην κοινή συνείδηση με το επάγγελμα του γιατρού αφορά κάθε ελεύθερο επαγγελματία, ο οποίος αναλαμβάνει την εκτέλεση ενός έργου ή τη διεκπεραίωση μιας υπόθεσης.

Στο πλαίσιο αυτό, μόνο αντίβαρο στον κίνδυνο που αναλαμβάνει ο παρέχων υπηρεσίες γιατρός, δικηγόρος, μηχανικός, λογιστής φαίνεται να είναι η σύναψη από μέρους του σύμβασης ασφαλιστικής κάλυψης της επαγγελματικής του ευθύνης και συνεπώς η υπαγωγή του σε ένα χώρο οργανωμένης αντιμετώπισης του κινδύνου. Η κατάρτιση σύμβασης ασφάλισης με σκοπό την κάλυψη του τυχόν επερχόμενου από την επαγγελματική του δραστηριότητα κινδύνου επιτελεί διπλή λειτουργία. Πιο συγκεκριμένα, ο παρέχων υπηρεσίες, γιατρός, δικηγόρος, μηχανικός, λογιστής, από τη μία πλευρά ακολουθεί μία μέθοδο διαχείρισης κινδύνου, προστατεύοντας την

περιουσία του από τις αξιώσεις του εξ αυτού ζημιωθέντος ενώ παράλληλα από την άλλη αποδεικνύει στον αντισυμβαλλόμενο του την αξιοπιστία και φερεγγυότητά του, αφού αφενός εγγυάται τη δυνατότητά του να τον αποζημιώσει σε περίπτωση ζημίας αφετέρου το γεγονός ότι κάποια ασφαλιστική επιχείρηση έχει προβεί στην ασφάλισή του επάγεται ότι ο ασφαλισμένος ελεύθερος επαγγελματίας πληροί κάποια ελάχιστα στοιχεία οργάνωσης, αξιοπιστίας και επαγγελματισμού.

Στην παρούσα μελέτη προσεγγίζεται το ζήτημα του «σφάλματος» στο οποίο είναι πιθανό να υποπέσει ο ελεύθερος επαγγελματίας που εντάσσεται σε μία εκ των τεσσάρων κατηγοριών επαγγελματιών που χαρακτηρίζονται ως έντασης κινδύνου και συγκεκριμένα του γιατρού, δικηγόρου, μηχανικού και λογιστή καθώς και της σύμβασης ασφάλισης προς κάλυψη του κινδύνου αυτού. Πιο συγκεκριμένα, η παρούσα δομείται σε δύο μέρη· στο πρώτο μέρος αναλύονται οι νομικές βάσεις θεμελίωσης της επαγγελματικής αστικής ευθύνης (σύμβαση, αδικοπραξία, ν. 2251/1994, Κώδικες Δεοντολογίας) καθώς και όποια ειδικότερα ζητήματα προκύπτουν απ' αυτή. Εν συνεχεία, στο δεύτερο μέρος παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά και η φύση της σύμβασης ασφάλισης επαγγελματικής αστικής ευθύνης, ο χαρακτήρας αυτής στα πλαίσια του εσωτερικού δικαίου και οι επιδράσεις του παράγωγου δικαίου της ΕΕ και αναλύεται η έννοια του ασφαλιζόμενου κινδύνου ενώ τέλος προσεγγίζονται ειδικότερες θεματικές συνιστάμενες στη λειτουργία της σύμβασης ασφάλισης επαγγελματικής αστικής ευθύνης.

ΜΕΡΟΣ 1^ο

ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ

I. Η ενδοσυμβατική επαγγελματική ευθύνη

1. Η σύμβαση ιατρικής αγωγής

Η σύναψη συμβατικής σχέσης μεταξύ ασθενούς και ιδιώτη γιατρού,¹ που κατέχει άδεια ασκήσεως ιατρικού επαγγέλματος, παρ' όλο που δεν ρυθμίζεται ειδικά στον ΑΚ, δεν αμφισβητείται. Η ακριβής απόδοση της σχέσης αυτής ποικίλει έτσι η εν λόγω αναπτυσσόμενη συμβατική σχέση συναντάται στα διάφορα συγγράμματα ως «σύμβαση ιατρικής αγωγής»² ή «σύμβαση παροχής ιατρικών υπηρεσιών»³ ή «ιατρική σύμβαση» ή «σύμβαση ιατρικής περίθαλψης».⁴ Η δυσχέρεια δε απόδοσης ορισμού στην έννομη σχέση μεταξύ ασθενή-ιατρού, αν και έχει περιορισμένη πρακτική σημασία, οφείλεται στο ότι η σχέση αυτή δεν είναι μόνο συμβατική και δεν εξαντλείται μόνο στην παροχή ιατρικών υπηρεσιών ή στην εκτέλεση έργου.⁵ Αντίθετα, μεταξύ γιατρού και ασθενή αναπτύσσεται ένας σύνδεσμος αμοιβαίας εμπιστοσύνης.⁶ Πρόκειται δηλαδή για μία σχέση ηθικονομική και διαπροσωπική, αφού για τον μεν

-
1. Αναφορικά με τους ιατρούς του ΕΣΥ, οι οποίοι χαρακτηρίζονται ως μόνιμοι δημόσιοι λειτουργοί (βλ. σχετ. άρθρο 25 του ν.1397/1983 και άρθρα 63 επ του ν. 2071/1992) και τους συμβεβλημένους με νπδδ ιατρούς υπάρχει αμφιβολία για το αν αναπτύσσεται συμβατική σχέση μεταξύ ιατρού και ασθενή. Υπέρ της θέσης της μη ύπαρξης συμβατικής σχέσης μεταξύ γιατρού αυτής της κατηγορίας και ασθενή τάσσεται η *Φουντεδάκη*, Αστική Ιατρική ευθύνη, 2003, 249 *contra* *Ανδρουλάκη-Δημητριάδη*, Η υποχρέωση ενημέρωσης του ασθενούς, 1993, 110.
  2. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται, ο όρος «σύμβαση ιατρικής αγωγής» είναι ο πλέον δόκιμος, διότι περιλαμβάνει κάθε εκδήλωση ιατρικής πράξης, από την πρόληψη, τη διάγνωση, την ενημέρωση, τη θεραπεία μέχρι και τη μεταθεραπευτική αγωγή ενώ παράλληλα τονίζεται ότι ο όρος «αγωγή» περιλαμβάνει και τις καθαρά ιατρικές ενέργειες, υποδηλώνοντας ταυτόχρονα τη στενή διαπροσωπική σχέση μεταξύ ασθενούς και γιατρού, *Ανδρουλάκη-Δημητριάδη* (1993), 101.
  3. *Καράκωστας*, Η αστική ευθύνη του ιατρού στο κοινοτικό δίκαιο, Αρμ. 1994, 20, ο οποίος αναφέρει ότι περιεχόμενο της σύμβασης ιατρικής αγωγής είναι άλλοτε η εφαρμογή από το γιατρό μιας θεραπευτικής αγωγής και άλλοτε η επίτευξη ενός αποτελέσματος.
  4. *Ανδρουλάκη-Δημητριάδη* (1993), 100.
  5. Ως τέτοια περίπτωση, όπου η σύμβαση ιατρικής αγωγής προσιδιάζει στη σύμβαση έργου είναι η περίπτωση της επέμβασης πλαστικής χειρουργικής για αισθητικούς λόγους, όπου αυτό που ενδιαφέρει πρωτίστως τα συμβαλλόμενα μέρη είναι η επίτευξη του επιθυμητού αποτελέσματος.
  6. *Φουντεδάκη* (2003), 269, όπου επισημαίνεται ότι στη σύμβαση ιατρικής αγωγής δεν υπάρχουν δύο ισότιμοι συναλλασσόμενοι με αντιτιθέμενα συμφέροντα αλλά αντίθετα πρόκειται για μία σχέση συνεργασίας και αμοιβαίας εμπιστοσύνης, όπου το ένα πρόσωπο είναι υποχρεωμένο να προστατεύει τα συμφέροντα του άλλου για την επιδίωξη ενός κοινού σκοπού, που είναι η αποκατάσταση και διατήρηση της καλής υγείας του ασθενούς και η αποφυγή μη αναγκαίας διακινδύνευσης ή ταλαιπωρίας του, γεγονός που ανάγει τη σύμβαση ιατρικής αγωγής σε «κάτι περισσότερο» από μια απλή ενοχική σχέση. Την ιατρική ως σχέση εμπιστοσύνης και σεβασμού χαρακτηρίζει και ο ΚΙΔ, βλ. σχετ. άρθρο 8 ΚΙΔ, το οποίο τιτλοφορείται ως «*Η ιατρική ως σχέση εμπιστοσύνης και σεβασμού*».

ασθενή ο γιατρός είναι το πρόσωπο στο οποίο εμπιστεύεται την υγεία και τη ζωή του για τον δε γιατρό ο ασθενής είναι ο αποδέκτης του λειτουργήματός του.⁷ Η μη ύπαρξη ειδικής ρύθμισης της σύμβασης ιατρικής αγωγής στον ΑΚ έχει ως επακόλουθο τη διατύπωση διάφορων απόψεων σχετικά με τη νομική φύση της συμβατικής σχέσης που συνδέει τον ασθενή με τον γιατρό του. Με άλλα λόγια, υφίσταται προβληματισμός για τον αν η σύμβαση αυτή θα χαρακτηριστεί ως σύμβαση παροχής ανεξαρτήτων υπηρεσιών ή ως σύμβαση έργου,⁸ η επίλυση του οποίου εξαρτάται από το νομικό χαρακτηρισμό της βασικής παροχής του γιατρού και ειδικότερα από την απάντηση στο ερώτημα αν η υποχρέωση ιατρικής συνδρομής συνιστά παροχή μέσων, οπότε και η σύμβαση ιατρικής αγωγής είναι σύμβαση παροχής ανεξαρτήτων υπηρεσιών ή υποχρέωση αποτελέσματος, οπότε και η σύμβαση ιατρικής αγωγής προσιδιάζει στη σύμβαση έργου.⁹ Ανεξάρτητα όμως από το χαρακτηρισμό της έννομης σχέσης που δημιουργείται μεταξύ ασθενή και γιατρού, η σύμβαση ιατρικής αγωγής συνιστά την ενοχική, υποσχετική, αμφοτεροβαρή, επαχθή, διαρκή ή στιγμιαία και συνήθως άτυπη σύμβαση με την οποία ο γιατρός υπόσχεται τη διενέργεια ιατρικών πράξεων οποιασδήποτε μορφής¹⁰ σε ορισμένο πρόσωπο ή σε σχέση με αυτό, και το τελευταίο υπόσχεται να καταβάλει στο γιατρό τη συμφωνημένη αμοιβή.¹¹

Στο σημείο αυτό και προς αποφυγή επαναλήψεων αξίζει να εστιάσουμε σε κάποια ιδιαίτερα ζητήματα που αφορούν αφενός στον τύπο ή μη αφετέρου στην κατάρτιση ή μη της σύμβασης ιατρικής αγωγής. Αναφορικά με το ζήτημα του τύπου της σύμβασης ιατρικής αγωγής, η τήρηση του έγγραφου τύπου είναι ο κανόνας κυρίως στην περίπτωση που αντισυμβαλλόμενος του ασθενή είναι ιδιωτική κλινική, όπου συνήθως στην πράξη υπογράφεται από τον ασθενή ένα συνοπτικό «δελτίο εισόδου», στο οποίο μεταξύ άλλων αναγράφεται το αίτιο και το περιεχόμενο της νοσηλείας όσο και σε περιπτώσεις παροχής ιατρικών υπηρεσιών, που εμφανίζουν

7. Ανδρουλάκη-Δημητριάδη, Η αστική ευθύνη του γιατρού από την τεχνητή ανθρώπινη αναπαραγωγή, *Digesta* 2004, 433, η οποία βασιζόμενη στην ιδιαιτερότητα του συνδέσμου αμοιβαίας εμπιστοσύνης που αναπτύσσεται μεταξύ γιατρού-ασθενή, κάνει λόγο για «σύμβαση ιατρικής αγωγής».

8. Βέβαια υποστηρίζεται και η άποψη ότι η σύμβαση ιατρικής αγωγής αποτελεί ιδιόμορφη (*sui generis*) σύμβαση με την έννοια ότι εκφεύγει των κοινών συμβάσεων που έχουν επικρατήσει στις συναλλαγές λόγω της ύπαρξης εξωνομικών στοιχείων και συγκεκριμένα της *humanitas*, η οποία διαφοροποιεί και μάλιστα δογματικά τη σύμβαση ιατρικής αγωγής από τη σύμβαση εργασίας ή τη σύμβαση έργου, Ανδρουλάκη-Δημητριάδη (1993), 113.

9. Γεωργιάδης, Ειδικό Ενοχικό, 2007, 180-182.

10. Σημειώνεται ότι η σύμβαση ιατρικής αγωγής μπορεί να περιλαμβάνει μια σειρά ιατρικών πράξεων όπως την εξέταση του ασθενούς, τη διάγνωση της κατάστασής του, τη διενέργεια της θεραπευτικής αγωγής (φαρμακευτικής ή επεμβατικής) και εν συνεχεία την παρακολούθηση του ασθενούς.

11. Φουντεδάκη (2003), 268.

κάποιο βαθμό επικινδυνότητας ή δυσκολίας, όπου στη σχετική έγγραφη συμφωνία περιλαμβάνονται οι όροι που πρέπει να διέπουν τη σχέση μεταξύ γιατρού και ασθενή όπως π.χ. την ειδική περιγραφή της συμπεριφοράς που οφείλει να τηρήσει ο ασθενής κατά τη θεραπεία. Στην περίπτωση, ωστόσο, αυτή ο τηρούμενος τύπος δεν έχει χαρακτήρα συστατικό αλλά απλά αποδεικτικό των υποχρεώσεων των μερών.¹² Ακολουθώντας, άξιο μνείας είναι το ζήτημα της κατάρτισης ή μη της σύμβασης ιατρικής αγωγής όταν ο ασθενής δεν είναι σε θέση να καταρτίσει ο ίδιος αυτοπροσώπως τη σύμβαση αυτή είτε γιατί δεν έχει την απαιτούμενη δικαιοπρακτική δυνατότητα (λόγω ανηλικότητας ή λόγω υποβολής του σε δικαστική συμπαράσταση ή επειδή βρίσκεται σε μία από τις καταστάσεις του άρθρ. 131 ΑΚ) είτε γιατί είναι αναισθητός. Και ενώ στην περίπτωση του δικαστικώς συμπαραστατούμενου, ο δικαστικός συμπαραστάτης είναι αυτός που στο όνομα και για λογαριασμό του ανικάνου συνάπτει τη σύμβαση ιατρικής αγωγής με τον γιατρό, στην περίπτωση της ανηλικότητας του ασθενή (και υπό την προϋπόθεση μη εφαρμογής των άρθρων 134-136 ΑΚ) η σύμβαση συνάπτεται μεταξύ του γιατρού και του ασκούντος, κατά το άρθρο 1510 ΑΚ τη γονική μέριμνα του ανηλίκου, ο οποίος συμβάλλεται στο όνομά του αλλά για λογαριασμό του ανηλίκου, συνάπτοντας με τον τρόπο αυτό, σύμβαση υπέρ τρίτου, εν προκειμένω του ανηλίκου, οπότε και για την ενεργητική νομιμοποίηση άσκησης τυχόν αξίωσης κατά του αντισυμβαλλομένου γιατρού εφαρμόζονται οι διατάξεις των άρθρων 410 επ ΑΚ.¹³ Σύμβαση υπέρ τρίτου συνάπτεται και στην περίπτωση του αναισθητού ασθενή, όταν τον γιατρό καλεί προς βοήθεια ένα άλλο πρόσωπο, το οποίο δεν είναι νόμιμος αντιπρόσωπος του ασθενή. Σε κάθε δε άλλη περίπτωση, όπου δεν μπορεί να θεμελιωθεί νομικά η κατάρτιση της σύμβασης ιατρικής αγωγής, τότε η έννομη σχέση που δημιουργείται μεταξύ ασθενούς και γιατρού μπορεί να χαρακτηριστεί κατά μία άποψη διοίκηση αλλοτρίων κατά άλλη άποψη ως *de facto* συμβατική σχέση.¹⁴

Ένα επιπλέον ζήτημα που τίθεται είναι το κατά πόσο ισχύει, στην περίπτωση της κατάρτισης σύμβασης ιατρικής αγωγής, η αρχή της ελευθερίας των συμβάσεων και κατά πόσο ο γιατρός είναι ή όχι υποχρεωμένος να συμβληθεί με κάποιον ασθενή. Επ' αυτού του ζητήματος υποστηρίζεται ότι λόγω της ιδιαίτερης κοινωνικής χρησιμότητας και ανθρωπιστικής δράσης του ιατρικού επαγγέλματος, ο γιατρός υπέχει μια γενική υποχρέωση να παρέχει τις υπηρεσίες του στον ασθενή, η άρνηση

12. Γεωργιάδης (2007), 186-187.

13. Για το αν η σύμβαση υπέρ τρίτου είναι γνήσια ή μη γνήσια έχουν υποστηριχθεί και οι δύο απόψεις, υπέρ της πρώτης βλ. σχετ. Γεωργιάδη Αστ., Γενικό Ενοχικό, 1993, 322 *contra* Φουντεδάκη (2003), 272, η οποία αναφέρει ότι στην περίπτωση αυτή καταρτίζεται μη γνήσια σύμβαση υπέρ τρίτου.

14. Φουντεδάκη (2003), 277.

δε της παροχής των ιατρικών υπηρεσιών πρέπει να γίνεται μόνο με την επίκληση ορισμένου λόγου.¹⁵ Ο γιατρός, δηλαδή, όταν δεν έχει νομική υποχρέωση να παράσχει τις υπηρεσίες του-όπως στην περίπτωση του συμβεβλημένου με φορέα κοινωνικής ασφάλισης γιατρού, ο οποίος υποχρεούται να δέχεται όλους τους ασφαλισμένους στον φορέα αυτό, στο πλαίσιο της ιδιωτικής αυτονομίας δύναται να αρνηθεί την ανάληψη της ιατρικής παρακολούθησης ενός ασθενή. Η άρνηση όμως αυτή δεν μπορεί να γίνει αυθαίρετα, ιδίως στις περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση που κάποιος ασθενής χρήζει άμεσα την παροχή πρώτων βοηθειών.¹⁶

Τέλος και σε μία προσπάθεια κωδικοποίησης των υποχρεώσεων του γιατρού δυνάμει της σύμβασης ιατρικής αγωγής, σημειώνεται ότι ο γιατρός είναι επιφορτισμένος με την υποχρέωση παροχής στον ασθενή του ιατρικής φροντίδας.¹⁷ Πρόκειται για την κύρια υποχρέωση του γιατρού, η οποία συνίσταται στις επιμέρους υποχρεώσεις διάγνωσης και θεραπείας, ενημέρωσης του ασθενούς ως προς την αντιμετώπιση της πάθησης του και τους ενδεχόμενους κινδύνους που συνεπάγεται η θεραπευτική αγωγή ή επέμβαση, καθώς και εξασφάλισης της συναίνεσης του τελευταίου.¹⁸ Εκτός βέβαια από τις κύριες υποχρεώσεις, ο γιατρός οφείλει να είναι συνεπής και ως προς τις παρεπόμενες της σύμβασης ιατρικής αγωγής υποχρεώσεις, οι οποίες συνδυαζόμενες με τις εκφάνσεις της κύριας συνθέτουν τη συμπεριφορά του επιμελούς και συνεπούς γιατρού και οι οποίες συνίστανται στην υποχρέωση μη παραβίασης του ιατρικού απορρήτου,¹⁹ αυτοπρόσωπης εκτέλεσης της ιατρικής αγωγής, οργάνωσης και λειτουργίας ιατρείου, στο οποίο και θα ακολουθούνται όλοι οι κανόνες υγιεινής και ασφάλειας του ασθενούς.

2. Η σύμβαση παροχής νομικών υπηρεσιών

Σύμφωνα με τα οριζόμενα στο ν.δ. 3026/1954 «του Κώδικα περί Δικηγόρων»,²⁰ όπως αυτός τροποποιήθηκε και ισχύει σήμερα (εφεξής «**ΚωδΔ**»), ο δικηγόρος είναι ο άμισθος δημόσιος λειτουργός που έχει ως καθήκον την προάσπιση του δικαίου και της αλήθειας. Ωστόσο, η δημιουργούμενη σχέση του δικηγόρου με τον πελάτη του και αποδέκτη των υπηρεσιών του, κατ' εξοχήν σχέση εμπιστοσύνης²¹

15. Κουντουγέρη-Μανωλεδάκη, Η άρνηση παροχής ιατρικών υπηρεσιών και η ευθύνη κατά το άρθρο 8 του ν. 2251/1994, ΚριτΕ 1996/2, 153 επ.

16. Φουντεδάκη (2003), 281-282.

17. Φουντεδάκη (2003), 287.

18. Καράκωστας, Αρμ. 1994, 21 επ. Φουντεδάκη (2003), 290 επ.

19. Γεωργιάδης (2007), 190 επ.

20. Βλ. σχετ. άρθρα 1, 38 και 46.

21. ΑΠ 810/2003, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

είναι σχέση ιδιωτικού δικαίου²² με έντονα προσωπικό χαρακτήρα.²³ Η συμφωνία δε μεταξύ δικηγόρου και πελάτη για την παροχή δικηγορικών υπηρεσιών είναι ενοχική, αμφοτεροβαρής και κατά κανόνα²⁴ άτυπη σύμβαση,²⁵ η οποία χαρακτηρίζεται ως σχέση έμμισθης ή αμειβόμενης εντολής και κατ' εξαίρεση, σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως όταν π.χ. ανατίθεται στο δικηγόρο η κατάρτιση του σχεδίου μίας σύμβασης, η σχέση μεταξύ του δικηγόρου και του πελάτη του μπορεί να χαρακτηριστεί ως σύμβαση έργου.²⁶ Η έννομη αυτή σχέση διέπεται κατά βάση από τις σχετικές διατάξεις του ΚωδΔ και συμπληρωματικά από τις διατάξεις του ΑΚ για την σύμβαση παροχής ανεξαρτήτων υπηρεσιών²⁷ και τη σύμβαση εντολής.²⁸ Σημειώνεται, όμως, ότι τα σχετικά κενά που αφήνουν οι διατάξεις του ΚωδΔ καλύπτονται με την αναλογική εφαρμογή των εν λόγω διατάξεων του ΑΚ, μόνο εφόσον οι διατάξεις αυτές προσιδιάζουν στη φύση και την ιδιορρυθμία της δημιουργούμενης έννομης σχέσης μεταξύ δικηγόρου και εντολέα.²⁹

Από την ανωτέρω σύμβαση ο δικηγόρος είναι επιφορτισμένος με τη βασική υποχρέωση της διεξαγωγής της υπόθεσης που του έχει αναθέσει ο εντολέας του,

22. *Καράκωστας*, Προστασία του καταναλωτή, 2002, 249, όπου σημειώνεται ότι την ιδιωτική φύση της σχέσης δικηγόρου και πελάτη δεν επηρεάζει το γεγονός ότι το δικηγορικό επάγγελμα ανάγεται σε λειτούργημα.

23. *Γεωργιάδης* (2007), 215.

24. Κατ' εξαίρεση απαιτείται ο έγγραφος τύπος, ως συστατικός της εργολαβίας δίκης, στην περίπτωση που η αμοιβή του δικηγόρου αφορά στη διεξαγωγή δίκης σε υποθέσεις από ζημίες αυτοκινήτων και εργατικές υποθέσεις, βλ. σχετ. άρθρο 92 παρ. 4 ΚωδΔ.

25. *Κουσουλής*, Ζητήματα από την εργολαβία δίκης, ΧρΙΔ 2001, 867, υποσ. 26, όπου αναφερόμενος στην περίπτωση της εργολαβίας δίκης σημειώνει ότι η υποβολή της σχετικής συμφωνίας στην αρμόδια φορολογική αρχή προς θεώρηση δεν καθιερώνει το έγγραφο ως συστατικό τύπο της συμφωνίας αυτής και ότι η απόδειξη συμφωνίας μεταξύ του δικηγόρου και του πελάτη του, στην περίπτωση που η τελευταία δεν καταρτιστεί εγγράφως, μπορεί να πραγματοποιηθεί με κάθε αποδεικτικό μέσο.

26. *Γιακουμής*, Η ευθύνη του δικηγόρου σε περίπτωση απώλειας της δίκης, Δ 1998, 2202.

27. Η ιδιαίτερη φύση του δικηγορικού λειτουργήματος δεν επιτρέπει την υπαγωγή της έννομης σχέσης που συνδέει το δικηγόρο με τον εντολέα του στο ρυθμιστικό πλαίσιο της σύμβασης εξαρτημένης εργασίας, *Γεωργιάδης* (2007), 216, και αυτό γιατί στη σύμβαση εξαρτημένης εργασίας, ο εργαζόμενος υποβάλλεται σε προσωπική και νομική εξάρτηση από τον εργοδότη του, εξάρτηση που εκδηλώνεται με το δικαίωμα του τελευταίου να ασκεί εποπτεία και έλεγχο στην εργασία που προσφέρει ο εργαζόμενος, *Ληξουριώτης*, Ατομικές Εργασιακές Σχέσεις, 2005, 100 επ. Η υπαγωγή όμως του δικηγόρου στο διευθυντικό δικαίωμα του εντολέα του δεν συμβιβάζεται με το δικηγορικό λειτούργημα δεδομένου ότι ο δικηγόρος (όπως προκύπτει και από τα άρθρα 38, 39, 46 και 48 ΚωδΔ) πρέπει να ενεργεί, κατά την υπεράσπιση των συμφερόντων του εντολέα του, ελεύθερα και ανεμπόδιστα, τηρώντας μόνο τους κανόνες δικαίου, της επιστήμης και της δεοντολογίας του λειτουργήματός του. Σε κάθε δε περίπτωση η κατάρτιση σύμβασης εξαρτημένης εργασίας από μέρους του δικηγόρου συνιστά, σύμφωνα με το άρθρο 62 ΚωδΔ πειθαρχικό αδίκημα.

28. *Γκούτος*, Σχέσεις παροχής εργασίας από δικηγόρο, ΔΕΝ 2002, 1302.

29. *Λεβέντης/Καλομοίρης*, Καταγγελία έμμισθης εντολής δικηγόρου, ΔΕΝ 1995, 547, όπου μεταξύ άλλων υποστηρίζεται ότι στην έννομη σχέση μεταξύ δικηγόρου-εντολέα δεν μπορεί να τύχουν εφαρμογής ούτε οι διατάξεις 672 και 673 ΑΚ, αναφορικά με την καταγγελία αυτής λόγω σπουδαίου λόγου, ούτε οι διατάξεις του εργατικού δικαίου για την καταβολή αποζημίωσης λόγω καταγγελίας της μεταξύ τους σύμβασης.

υποχρέωση, η οποία έχει διάφορες εκφάνσεις και ευρύ περιεχόμενο. Ειδικότερα, η εν λόγω υποχρέωση μπορεί να λάβει: (α) τη μορφή της διεξαγωγής δικαστικών εν ευρεία έννοια υποθέσεων,³⁰ στην οποία περιλαμβάνεται η σύνταξη του εισαγωγικού δικογράφου της δίκης, παράσταση στο δικαστήριο ή/και σε όποια διοικητική επιτροπή ή/και διοικητική αρχή, επίτευξη δικαστικού ή εξωδικαστικού συμβιβασμού, προώθηση αναγκαστικής εκτέλεσης, (β) τη μορφή της νομικής επιμέλειας των εξωδίκων υποθέσεων του εντολέα, όπως ο έλεγχος τίτλων στο υποθηκοφυλακείο και η παράσταση ενώπιον συμβολαιογράφου κατά τη σύνταξη συγκεκριμένων εγγράφων, όπως συμβόλαια αγοραπωλησίας, (γ) τη μορφή άσκησης μη αμιγώς δικηγορικών εργασιών, όπως π.χ. η διεκπεραίωση γραφειοκρατικών υποθέσεων του εντολέα του και (δ) τη μορφή της παροχής νομικών συμβουλών και γνωμοδοτήσεων. Στην περίπτωση, μάλιστα, κατά την οποία ο δικηγόρος ασχολείται αποκλειστικά με την παροχή νομικών συμβουλών και γνωμοδοτήσεων καλείται νομικός σύμβουλος, ενώ μεταξύ δικηγόρου και εντολέα συνάπτεται η ιδιόμορφη σύμβαση consulting,³¹ η οποία στις περισσότερες περιπτώσεις συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά της σύμβασης παροχής ανεξαρτήτων υπηρεσιών.³² Παράλληλα, ο δικηγόρος αναλαμβάνει την παρεπόμενη υποχρέωση της επικοινωνίας με τον πελάτη, η οποία πηγάζει από τη γενικότερη υποχρέωση του για καλόπιστη εκτέλεση της αναληφθείσας εκ μέρους του παροχής ενώ παράλληλα εκ του νόμου, ο δικηγόρος έχει την υποχρέωση τήρησης του απορρήτου των πληροφοριών και δεδομένων που ήρθαν εις γνώση του από την προσωπική επικοινωνία με τον πελάτη του.³³ Αντίστοιχα, κύρια υποχρέωση του εντολέα είναι να καταβάλει στον δικηγόρο για το σύνολο των δικαστικών και εξωδικων πράξεων που ο τελευταίος επιχειρεί τη συμφωνηθείσα αμοιβή, η οποία στην περίπτωση που δεν υπάρχει συμφωνία περί εργολαβίας της δίκης,³⁴ δεν τελεί υπό την αίρεση της επιτυχούς έκβασης του δικαστικού αγώνα.³⁵

Πέραν όμως της ανάθεσης χειρισμού στο δικηγόρο μίας δικαστικής ή εξωδικαστικής υπόθεσης προβλέπεται και είναι άκρως συνηθισμένη η πρόσληψη

30. Βλ. σχετ. άρθρο 39 παρ. 1 εδ. α ΚωδΔ «Έργο του δικηγόρου είναι να αντιπροσωπεύει και υπερασπίζει τον εντολέα του ενώπιον κάθε δικαστηρίου και ενώπιον κάθε αρχής και επιτροπής ειδικής δικαιοδοσίας, καθώς και των πειθαρχικών συμβουλίων».

31. Γεωργιάδης (2007), 218.

32. Γεωργιάδης, Νέες μορφές συμβάσεων της σύγχρονης οικονομίας, 2008, 300.

33. Βλ. σχετ. άρθρο 49 παρ. 1^α ΚωδΔ, καθώς και το άρθρο 371 παρ. 1 ΠΚ σχετικά με την παραβίαση της επαγγελματικής εχεμύθειας.

34. Κουσουλής, Εξασφάλιση δικηγορικής αμοιβής όταν συμφωνήθηκε εργολαβία δίκης, Δ 1997, 1209 επ, όπου αναφέρεται ότι η εργολαβία δίκης αποτελεί δικαιοπραξία τελούσα, υπό δύο αναβλητικές αιρέσεις, αφενός την τελεσιδικία της δίκης αφετέρου την ευνοϊκή έκβαση αυτής. Αξίζει να σημειωθεί ότι στο ίδιο άρθρο γίνεται λόγος στο κατ' άρθρο 975 ΚΠολΔ προνόμιο κατάταξης της απαίτησης του δικηγόρου αλλά και στο κατ' άρθρο 95 ΙΙ ΚωδΔ «προνόμιο» του δικηγόρου επί του προϊόντος της δίκης, η οποία κατ' ουσίαν καθιερώνει ένα οιονεί νόμιμο ενέχυρο επί του δεκτικού ενεχυρίασης προϊόντος της δίκης.

35. ΑΠ 57/2005, ΧρΙΔ 2006, 237.

δικηγόρου με σύμβαση ορισμένης ή αόριστης χρονικής διάρκειας, προκειμένου ο τελευταίος να παρέχει τις υπηρεσίες του ως νομικός σύμβουλος με πάγια αντιμισθία. Η σχέση αυτή παροχής από τον δικηγόρο νομικών υπηρεσιών με πάγια αμοιβή ιδρύεται με τη σύναψη σύμβασης ιδιόμορφης έμμισθης νομικής εντολής, η οποία δεν μπορεί, λόγω της ιδιότητας του δικηγόρου, ως άμισθου δημόσιου λειτουργού, να καταρτισθεί ως σύμβαση εξαρτημένης εργασίας.³⁶ Αξίζει, βέβαια, να τονιστεί ότι σύμφωνα με το άρθρο 63^A παρ. 1 του ΚωδΔ απαγορεύεται στο δικηγόρο να παρέχει νομικές υπηρεσίες με πάγια περιοδική αμοιβή σε περισσότερους από έναν εντολείς είτε αυτοί ανήκουν στον δημόσιο είτε στον ιδιωτικό τομέα, και μάλιστα ανεξάρτητα από το αν ο νέος εντολέας ανήκει στον ίδιο όμιλο εταιρειών με τον αρχικό. Η παράβαση δε της απαγόρευσης αυτής επιφέρει την αυτοδίκαιη ακυρότητα της δεύτερης σύμβασης (άρθρο 63^A παρ. 10^a).³⁷ Τέλος, η εν λόγω σχέση διέπεται από τις διατάξεις του ΚωδΔ και συμπληρωματικά από τις διατάξεις του ΑΚ περί σύμβασης ανεξαρτήτων υπηρεσιών ή εντολής.³⁸ Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι ο δικηγόρος που παρέχει τις υπηρεσίες του με πάγια αντιμισθία εξομοιώνεται πλήρως με τους μισθωτούς του εργοδότη σε ό,τι αφορά στην προστασία της μητρότητας, στην προστασία και διευκόλυνση των εργαζομένων με οικογενειακές υποχρεώσεις και απολαμβάνει την προστασία αυτή ακριβώς όπως και οι μισθωτοί του εντολέα, τόσο ως προς τους όρους της παροχής της, όσο και ως προς τις συνέπειες στην εργασιακή τους σχέση.³⁹

3. Η σύμβαση ανάθεσης έργου σε μηχανικό

Πριν προβούμε στην ανάλυση των χαρακτηριστικών της έννομης σχέσης που γεννάται μεταξύ του μηχανικού και του αποδέκτη των υπηρεσιών του, αξίζει να επισημανθεί ότι το επάγγελμα του μηχανικού αποτελεί ένα πολυδιάστατο και πολυσήμαντο τομέα δράσης εξαιτίας της ύπαρξης πλειόνων «κατηγοριών» μηχανικών με διαφορετικό αντικείμενο ενασχόλησης. Το γνώρισμα αυτό του επαγγέλματος των μηχανικών, σε συνδυασμό με το ότι ακόμη και οι ανήκοντες στην ίδια «κατηγορία» μηχανικοί, πολλές φορές, είναι επιφορτισμένοι με ποικίλους και διαφορετικούς ρόλους και ευθύνες, αλλά και με το ότι η ήδη θεσμοθετημένη

36. Βλ. σχετ. ανωτ. υποσ. 27.

37. Βλ. σχετ. ΑΠ 1282/2003, ΧρίΔ 2004, 143-145, όπου το δικαστήριο δέχεται την ακυρότητα της δεύτερης σύμβασης παγίας αντιμισθίας δικηγόρου, ο οποίος έχει ήδη πρώτη αντιμισθία στο δημόσιο, όχι όμως και την ακυρότητα μεμονωμένων εντολών.

38. Γεωργιάδης (2007), 231-232.

39. ΑΠ 946/2010, ΧρίΔ 2011, 354, όπου το Δικαστήριο δέχτηκε ότι οι δικηγόροι ΟΤΑ, που αμείβονται με μηνιαία αντιμισθία, δικαιούνται ειδική μισθολογική παροχή, που προβλέπεται στις ισχύουσες διατάξεις του μισθολογίου του προσωπικού της Δημόσιας Διοίκησης Δούκα, Η σύμβαση έμμισθης εντολής των δικηγόρων και η προστασία τους ως εργαζομένων με οικογενειακές υποχρεώσεις, ΔΕΕ 2003, 509.

νομοθεσία που αφορά στους μηχανικούς, τόσο αυτή που ρυθμίζει τις αρμοδιότητές τους, όσο και αυτή που θέτει τεχνικούς επαγγελματικούς κανόνες, εκτός του ότι είναι αρκετά απαρχαιωμένη και αναχρονιστική, είναι και πολύπλοκη με πολλούς ειδικότερους κανόνες, κανονισμούς και οδηγίες, οι οποίες πολλές φορές αλληλοκαλύπτονται και αλληλοσυγκρούονται, συνεπάγεται αυτομάτως ότι δεν είναι εύκολο να διατυπωθεί μία γενική και ενιαία κρίση ως προς τις υποχρεώσεις και τα καθήκοντα αυτών.

Κρίσιμο είναι να σημειωθεί ότι δύο είναι τα νομοθετικά κείμενα, τα οποία ορίζουν τις ειδικότητες των μηχανικών στην ελληνική έννομη τάξη. Πρόκειται για το ν. 4663/1930 «περί ασκήσεως του επαγγέλματος του πολιτικού μηχανικού, αρχιτέκτονος και τοπογράφου» καθώς και για το ν. 6422/1934 «περί ασκήσεως του επαγγέλματος του Μηχανολόγου, του Ηλεκτρολόγου Μηχανικού και του Ναυπηγού», κοινό γνώρισμα των οποίων (σύμφωνα με τα άρθρα 1-3 και 1 αντίστοιχα) είναι ότι η άδεια ασκήσεως των επαγγελμάτων αυτών χορηγείται μόνο σε όσους φέρουν τον τίτλο του «Διπλωματούχου Μηχανικού», τέτοιος δε τίτλος αποδίδεται, κατά τα οριζόμενα στους ανωτέρω νόμους σε όσους διαθέτουν δίπλωμα του αντίστοιχου επαγγέλματος από την αντίστοιχη ανώτατη σχολή του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου.⁴⁰ Σύμφωνα με τα νομοθετήματα αυτά, αν και υφίσταται σαφής διάκριση των μηχανικών σε επτά κατηγορίες, δηλαδή σε Πολιτικούς Μηχανικούς, Αρχιτέκτονες, Τοπογράφους, Μηχανολόγους, Ηλεκτρολόγους, Μηχανολόγους-Ηλεκτρολόγους και Ναυπηγούς Μηχανικούς,⁴¹ εύκολα μπορεί να διαπιστώσει κανείς ότι το επάγγελμα του πολιτικού μηχανικού αποτελεί τον ευρύτερο κλάδο των μηχανικών, καθώς κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 4 εδ. β' του ν. 4663/1930 νοείται ότι στην άσκηση του επαγγέλματος του συμπεριλαμβάνεται και η άσκηση του επαγγέλματος του αρχιτέκτονα και τοπογράφου, ενώ αντίθετα η άσκηση του επαγγέλματος του αρχιτέκτονα περιορίζεται σε καθαρά αρχιτεκτονικές και οικοδομικές εργασίες και αντίστοιχα του τοπογράφου σε καθαρά τοπογραφικές. Διευκρινιστικά στο σημείο αυτό, πρέπει να επισημανθεί ότι το αντικείμενο της παρούσας θα περιοριστεί στους πολιτικούς μηχανικούς και αρχιτέκτονες, διότι οι δύο αυτοί κλάδοι αφενός διαθέτουν δυνατότητα μεγαλύτερου εύρους παροχής

40. Σημειώνεται ότι οι εν λόγω νόμοι περιορίζονται στην αναφορά της ανώτατης σχολής Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου ακριβώς εξαιτίας της παλαιότητάς τους και ότι δεν αμφισβητείται το σήμερα ισχύον ότι δηλαδή απαιτείται η λήψη πτυχίου από οποιαδήποτε αναγνωρισμένη πολυτεχνική σχολή (ΕΜΠ, Πανεπιστήμιου Θεσσαλονίκης, Πατρών, Θράκης, Θεσσαλίας, Κρήτης) ή μετά από αναγνώριση πτυχίου αλλοδαπού πανεπιστημίου, *Βαδαλούκας/Χονδροπούλου*, Εισαγωγή στο επάγγελμα του πολιτικού μηχανικού, 2006, 14.

41. Σήμερα βέβαια υφίστανται και άλλες επιμέρους ειδικότητες, όπως αυτές των μηχανικών μεταλλείων, των ηλεκτρονικών μηχανικών κ.ά. οι οποίες εντάσσονται σε κάποια από τις ήδη υφιστάμενες ανωτέρω ειδικότητες κατόπιν απόφασης της αντιπροσωπείας του ΤΕΕ.

υπηρεσιών αφετέρου είναι οι κατά κύριο λόγο εμφανιζόμενοι στις καθημερινές συναλλαγές, όντας και στατιστικά οι πολυπληθέστεροι στη χώρα μας, σε σημαντικά μεγαλύτερο ποσοστό, συγκριτικά με τις υπόλοιπες ειδικότητες μηχανικών.⁴²

Περαιτέρω, καίτοι στη σημερινή συναλλακτική πρακτική, οι συναλλαγές με τους μηχανικούς είναι ευρέως διαδεδομένες δεν έχει διαμορφωθεί κάποιος ιδιαίτερος θεσμοθετημένος τύπος σύμβασης, εκτός από την περίπτωση των συμβάσεων δημοσίων έργων.⁴³ Κατά συνέπεια, η ιδιωτικού δικαίου έννομη σχέση που συνδέει το μηχανικό με τον πελάτη του διέπεται από τις διατάξεις του ΑΚ, γενικές και ειδικές. Μάλιστα, και κατά πάγια νομολογιακή κρίση,⁴⁴ η σύμβαση μεταξύ μηχανικού και πελάτη του χαρακτηρίζεται ως σύμβαση έργου (άρθρα 681 επ ΑΚ), καθώς τα συμβαλλόμενα σε αυτήν μέρη αποσκοπούν στην επίτευξη ενός ορισμένου αποτελέσματος. Την επίτευξη του αποτελέσματος αυτού (έργου)⁴⁵ προς το συμφέρον του πελάτη του αναλαμβάνει να επιτύχει ο μηχανικός μέσω των παρεχόμενων υπηρεσιών του και ο πελάτης του αντίστοιχα αναλαμβάνει την υποχρέωση να καταβάλει ως αντάλλαγμα τη συμφωνημένη ή συνηθισμένη αμοιβή (εργολαβικό αντάλλαγμα).⁴⁶ Η σύμβαση αυτή μεταξύ του μηχανικού και του λήπτη των υπηρεσιών του καταρτίζεται άτυπα σύμφωνα με τη γενική αρχή του άρθρου 158 ΑΚ.⁴⁷ Ωστόσο, κατ' εξαίρεση, απαιτείται τύπος, όταν αυτός εκ του νόμου επιβάλλεται, όπως στην περίπτωση των συμβάσεων δημοσίων έργων ή όταν πρόκειται για μεικτή σύμβαση και για την παροχή της άλλης σύμβασης απαιτείται τύπος, όπως στην περίπτωση της ανάληψης του έργου ανέγερσης οικοδομής σε ακίνητο με αντάλλαγμα

42. Βλ. σχετ. στατιστικά στοιχεία ΤΕΕ (διαθέσιμα στον διαδικτυακό χώρο: www.tee.gr), όπου αναφέρεται ότι οι πολιτικοί μηχανικοί καλύπτουν το 28,22% και αντίστοιχα οι αρχιτέκτονες το 18,56% των μηχανικών.

43. Για το νομοθετικό πλαίσιο των συμβάσεων δημοσίων έργων βλ.κατωτ. υπό ΙΙΙ 1.2γ.

44. ΑΠ 105/2001, ΤΝΠ ΔΣΑ ΑΠ 225/2003, ΧρΙΔ 2003, 409 επ ΑΠ 223/2005 ΑΠ 1021/2006, ΤΝΠ ΔΣΑ, όπου έγινε δεκτό ότι συνιστά σύμβαση έργου, η σύμβαση με την οποία ανατίθεται σε διπλωματούχο μηχανικό η εκπόνηση μίας μελέτης ή η επίβλεψη ενός τεχνικού έργου.

45. Ως έργο νοείται το αποτέλεσμα της ανθρώπινης δραστηριότητας, το οποίο συνίσταται στη δημιουργία μίας νέας κατάστασης σε σχέση με εκείνη που υπήρχε πριν την τέλεση αυτού. Το έργο μπορεί να είναι υλικό ή άυλο, πνευματικής, ψυχικής ή ηθικής φύσης ενώ παράλληλα η αξία του πρέπει να είναι αυτοτελής και ανεξάρτητη από την αξία της εργασίας που καταβάλλεται για την παραγωγή αυτού, *Κραδαράς*, Αστικός Κώδιξ, 1980, 595· *Γεωργιάδης* (2007), 250 επ.

46. Σημειώνεται ότι το εργολαβικό αντάλλαγμα αντιστοιχεί στην αξία του εκτελούμενου έργου, καλύπτει δηλαδή τα έξοδα της εργασίας του εργολάβου για την εκτέλεση του έργου, το εργολαβικό κέρδος κ.ά., χωρίς να αποκλείεται συμφωνία των μερών να μην περιλαμβάνεται στο εργολαβικό αντάλλαγμα η δαπάνη για την προμήθεια των υλικών ή συμφωνία ότι στο εργολαβικό αντάλλαγμα θα περιληφθεί και το αναλογικό τέλος χαρτοσήμου που αντιστοιχεί στη σύμβαση έργου, *Γεωργιάδης*, (2007), 251.

47. ΑΠ 1059/2002, ΧρΙΔ 2003, 125 επ, όπου κρίθηκε ότι δεν αποτελεί προϋπόθεση κύρους της σύμβασης μεταξύ εργοδότη και μηχανικού για τη σύνταξη μελέτης ούτε ο έγγραφος τύπος ούτε η κατ' άρθρο 1 του β.δ. της 30/31-5-1956 υποβολή της δήλωσης στο ΤΕΕ, η οποία δήλωση υποβάλλεται μόνο προς ενημέρωσή του τελευταίου, ώστε να καταστεί δυνατή η δικαστική επιδίωξη από αυτό τυχόν οφειλόμενης αμοιβής του μηχανικού.

τη μεταβίβαση από τον εργοδότη στον εργολάβο της κυριότητας ποσοστού συνιδιοκτησίας επί του ακινήτου. Αξίζει, βέβαια να αναφερθεί ότι στην περίπτωση της κατάρτισης σύμβασης έργου με μηχανικό, τυγχάνει εφαρμογής η διάταξη του άρθρου 650 ΑΚ, στο οποίο παραπέμπει η παρ. 2 του άρθρου 682 ΑΚ, σύμφωνα με την οποία θεμελιώνεται αμάχητο τεκμήριο κατάρτισης της σύμβασης σε περίπτωση σιωπής του λήπτη της πρότασης-μηχανικού.⁴⁸

Πέραν των ανωτέρω, ο μηχανικός κατά την ανάληψη της υποχρέωσης της προσήκουσας εκτέλεσης του έργου αναλαμβάνει συγχρόνως και τον κίνδυνο αποτυχίας επέλευσης του επιζητούμενου αποτελέσματος, κίνδυνος ο οποίος επέρχεται όταν το έργο δεν εκτελείται κατά τον προσήκοντα σύμφωνα με τη σύμβαση αλλά και την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη τρόπο.⁴⁹ Στην περίπτωση μη εκπλήρωσης της υποχρέωσης αυτής, με συνέπεια το έργο να παρουσιάζει πραγματικό ελάττωμα ή να ελλείπουν οι συνομολογημένες για αυτό ιδιότητες, ο αντισυμβαλλόμενος του μηχανικού (εργολάβου) αποκτά διαζευκτικά τα ακόλουθα δικαιώματα: είτε να απαιτήσει από τον εργολάβο να προβεί στις απαιτούμενες διορθώσεις είτε να μειώσει το εργολαβικό αντάλλαγμα είτε να υπαναχωρήσει από τη σύμβαση είτε να απαιτήσει αποζημίωση.⁵⁰ Οι αξιώσεις αυτές ρυθμίζονται ειδικά στα άρθρα 687-689 ΑΚ, τα οποία αποτελούν διατάξεις ενδοτικού δικαίου. Μάλιστα, αναφορικά με την αξίωση του εργοδότη για τη διόρθωση του έργου, αυτή προβλέπεται σε δύο στάδια, αφενός κατά τη διάρκεια εκτέλεσης του έργου, οπότε και οι προϋποθέσεις γέννησης και άσκησης της αξίωσης διόρθωσης προβλέπονται στο άρθρο 687 ΑΚ αφετέρου μετά την εκτέλεση αυτού, οπότε και εφαρμόζονται τα άρθρα 688-689 ΑΚ.⁵¹ Τέλος, αναφορικά με το ζήτημα της παραγραφής των εν λόγω αξιώσεων σημειώνεται ότι οι σχετικές αξιώσεις του εργοδότη παραγράφονται κατά τα

48. Καρδαράς (1980), 611 *contra* Φίλιος (2005), 441, ο οποίος υποστηρίζει ότι σε αυτές τις περιπτώσεις καθιερώνεται πλάσμα δικαίου.

49. Σημειώνεται ότι αν και το άρθρο 681 ΑΚ αναφέρεται μόνο στην υποχρέωση του εργολάβου να εκτελέσει το έργο πρέπει να γίνει δεκτό ότι η υποχρέωση αυτή του εργολάβου νοείται ως υποχρέωσή του να εκτελέσει το έργο απαλλαγμένο από πραγματικά ελαττώματα και με όλες τις συνομολογημένες ιδιότητες, Φίλιος (2005), 449 επ' Βαλτούδης, Ευθύνη του εργολάβου για ελλείψεις του έργου και ένσταση της ΑΚ 374. Σώρευση υπαναχώρησης εργοδότη και αποζημίωσης, ΕλλΔνη 2011, 25, όπου αναφέρεται ότι το πραγματικό ελάττωμα υφίσταται όταν οι ιδιότητες του έργου αποκλίνουν δυσμενώς από τις ρητά ή σιωπηρά συμφωνημένες ιδιότητες.

50. Γεωργιάδης (2007), 272.

51. Γεωργιάδης, Η αξίωση του εργοδότη για διόρθωση του έργου -Συμβολή στην ερμηνεία των ΑΚ 687-689, ΧρΙΔ 2005, 193, όπου γίνεται η εξής διάκριση: η υποχρέωση διόρθωσης κατά το άρθρο 687 ΑΚ συνιστά ειδικό αποκαταστατικό μέσο πρόληψης, στο πλαίσιο λειτουργίας της σύμβασης έργου και εκ του λόγου αυτού η διάταξη αυτή, ως ειδική πρέπει να εφαρμόζεται αποκλείοντας τη δυνατότητα εφαρμογής των γενικών διατάξεων (άρθρα 330, 343, 383 ΑΚ) ενώ αντίθετα η υποχρέωση διόρθωσης κατά τα άρθρα 688-689 ΑΚ συνιστά αξίωση *in natura* εκπλήρωσης των συμβατικών υποχρεώσεων του εργολάβου.

οριζόμενα στο άρθρο 693 ΑΚ, αφού παρέλθουν από το χρόνο παραλαβής του έργου δέκα έτη, αν πρόκειται για οικοδομήματα ή άλλες ακίνητες εγκαταστάσεις⁵² ή έξι μήνες σε κάθε άλλη περίπτωση. Κρίσιμος, συνεπώς, χρόνος από τον οποίο αρχίζει να τρέχει ο χρόνος παραγραφής είναι ο χρόνος κατά τον οποίο το έργο περιέρχεται στην κατοχή ή γενικότερα στη σφαίρα επιρροής, επίβλεψης και ελέγχου του εργοδότη.⁵³

4. Η σύμβαση παροχής λογιστικών-φοροτεχνικών υπηρεσιών

Σύμφωνα με το π.δ. 340/1998 «περί του επαγγέλματος λογιστή φοροτεχνικού», λογιστής-φοροτεχνικός είναι ο κάτοχος ειδικής άδειας άσκησης επαγγέλματος, η οποία χορηγείται σύμφωνα με τις ειδικότερες διατάξεις του π.δ. αυτού και ο οποίος ασχολείται κατ' επάγγελμα με λογιστικές και φοροτεχνικές εργασίες επιτηδευματιών ή και άλλων φυσικών προσώπων.⁵⁴ Οι εργασίες δε που αναλαμβάνει ο λογιστής απαριθμούνται ρητά στο άρθρο 2 του π.δ. 340/1998 και είναι οι ακόλουθες: (α) η ορθή εφαρμογή των λογιστικών αρχών, προτύπων και σχεδίων γενικών και κλαδικών, η εποπτεία και η εφαρμογή των εκάστοτε ισχυουσών διαδικασιών, οι οποίες αφορούν στον προσδιορισμό της φορολογητέας ύλης και των αναλογούντων φόρων, ο έλεγχος της τυπικής επάρκειας και ακρίβειας των στοιχείων και παραστατικών, τα οποία παραστατικά ο εντολέας του υποχρεούται και εκ του νόμου⁵⁵ να του χορηγεί, (β) η ενημέρωση και τήρηση των φορολογικών βιβλίων, σύμφωνα με τις ισχύουσες φορολογικές διατάξεις, η κατάρτιση και υπογραφή των οικονομικών καταστάσεων, των ισολογισμών και των λογιστικών αποτελεσμάτων χρήσης, σύμφωνα με τις ισχύουσες διατάξεις επιχειρήσεων και οργανισμών, (γ) η σύνταξη, υπογραφή και υποβολή των φορολογικών δηλώσεων, συμπληρωματικών

52. Έχει κριθεί νομολογιακά ότι στις ακίνητες εγκαταστάσεις εμπίπτουν και τα συστατικά του οικοδομήματος, όπως ενδεικτικά τα έπιπλα κουζίνας και οι υδραυλικές εγκαταστάσεις, βλ. σχετ. ΕφΘεσ 444/1995 και ΕφΘεσ 939/2000 αντίστοιχα, ΤΝΠ ΔΣΑ.

53. ΑΠ 972/1994, ΑρχΝ 1994, 498 επ' ΑΠ 475/2008· ΑΠ 1200/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ ΕφΘεσ 1433/2009, Αρμ. 2010, 200 επ' ΕφΠειρ 496/2008, ΕΕμπΔ 2010, 139, 498 επ' Βαλτούδης, ΕλλΔνη 2011, 26, όπου αναφέρεται ότι ως παραλαβή νοείται η υλική σχέση του εργοδότη ως προς το πράγμα, η οποία δίνει στον τελευταίο τη δυνατότητα να αντιληφθεί τις ελλείψεις του.

54. Ο ορισμός της έννοιας του λογιστή δίνεται και στην παρ. 2 της υπ' αριθ. 146/1984 απόφασης του Δ.Δ.Δ.Δ. Αθηνών «Για τους όρους αμοιβής και εργασίας των λογιστών και βοηθών λογιστών όλης της Χώρας», η οποία κηρύχθηκε εκτελεστή με την υπ' αριθ. 10262/1985 απόφαση του Υπουργού Εργασίας (ΦΕΚ/Β/17/1985). Σύμφωνα με την εν λόγω απόφαση ως λογιστής θεωρείται: (α) αυτός που υπεύθυνα κατευθύνει και παρακολουθεί την εφαρμογή του όλου λογιστικού συστήματος σε κάθε ιδιωτική επιχείρηση, εκμετάλλευση, ίδρυμα ή σωματείο, ή (διαζευκτικά) (β) αυτός που τηρεί τα από τον ΕΝ και τον Κώδικα Φορολογικών Στοιχείων προβλεπόμενα λογιστικά βιβλία, ήτοι τα βιβλία αυτά τα οποία αποτυπώνουν τις καθημερινές οικονομικές πράξεις που λαμβάνουν χώρα σε κάθε επιχείρηση καθώς και αυτά στα οποία καταχωρίζονται τα αναγραφόμενα περιουσιακά στοιχεία και ισολογισμοί.

55. Βλ. σχετ. άρθρο 8 παρ. 4 του π.δ. 340/1998.

στοιχείων και καταστάσεων καθώς και η επιμέλεια εφαρμογής των απαιτούμενων διαδικασιών και διατυπώσεων προς τις φορολογικές και οικονομικές αρχές, και (δ) η σύνταξη, υπογραφή και υποβολή συμπληρωματικών και στατιστικών στοιχείων και καταστάσεων προς τις Δημόσιες Αρχές, η σύνταξη, υπογραφή και υποβολή μισθολογικών καταστάσεων, ασφαλιστικών εισφορών και προγραμμάτων εργασίας.

Η σύμβαση παροχής λογιστικών-φοροτεχνικών υπηρεσιών, η οποία συνάπτεται μεταξύ του λογιστή και του αντισυμβαλλομένου (εντολέα) του ανάλογα με τις ειδικότερες συμφωνίες αυτής μπορεί να χαρακτηριστεί είτε ως σύμβαση εξαρτημένης εργασίας, στην περίπτωση που ο παρέχων τις υπηρεσίες του λογιστής υποβάλλεται στη νομική εξάρτηση του εργοδότη του, συμμορφώνεται στις οδηγίες και εντολές του τελευταίου είτε ως σύμβαση ανεξαρτήτων υπηρεσιών, στην περίπτωση κατά την οποία ο λογιστής-φοροτεχνικός διατηρεί την ανεξαρτησία των ενεργειών του, όπως και την πρωτοβουλία και ελευθερία για τον τόπο, τον χρόνο, τον τρόπο παροχής της εργασίας του, ενώ ο εργοδότης δεν έχει δικαίωμα άσκησης εποπτείας και ελέγχου επ' αυτού.⁵⁶ Στην τελευταία δε περίπτωση, όπως είναι φυσικό δεν τυγχάνουν εφαρμογής οι διατάξεις της εργατικής νομοθεσίας, αλλά οι διατάξεις 648 επ ΑΚ, πλην εκείνων που αφορούν στην εξαρτημένη εργασία,⁵⁷ ενώ στην περίπτωση που η σύμβαση παροχής λογιστικών-φοροτεχνικών υπηρεσιών έχει ως αντικείμενο τη διεξαγωγή κάποιας συγκεκριμένης υπόθεσης εφαρμόζονται οι διατάξεις των άρθρων 713 επ ΑΚ περί εντολής.⁵⁸ Ως τέτοια θα μπορούσε να χαρακτηριστεί η ανάθεση από μέρους μιας εταιρείας σε ορκωτό ελεγκτή του οικονομικού ελέγχου των ετήσιων οικονομικών καταστάσεων ή/και ενοποιημένων λογαριασμών αυτής. Σημειώνεται ότι οι ορκωτοί ελεγκτές, υπό προϋποθέσεις, είτε μεμονωμένα είτε ως εταιρεία είναι οι αποκλειστικά αρμόδιοι για την άσκηση του τακτικού ελέγχου της οικονομικής διαχείρισης και των οικονομικών καταστάσεων, μεταξύ άλλων, των νπδδ πλην των δήμων και κοινοτήτων, των νπιδ που εξυπηρετούν δημόσιο ή κοινωφελή σκοπό, των ανωνύμων εταιρειών, των οποίων οι μετοχές είναι εισηγμένες στο χρηματιστήριο, των ενοποιημένων λογαριασμών των συνδεδεμένων επιχειρήσεων κατ' άρθρο 100 του Κ.Ν 2190/1920, των ανωνύμων εταιρειών που ξεπερνούν τα όρια

56. Βλ. σχετ. ΑΠ 442/1994, ΔΕΝ 1994, 851 επ, όπου ο Άρειος Πάγος δέχτηκε ότι συνιστά παροχή ανεξαρτήτων υπηρεσιών και όχι σύμβαση εξαρτημένης εργασίας, η περίπτωση κατά την οποία ο λογιστής παρείχε μεν την εργασία του στις εγκαταστάσεις της εταιρείας, σε ημέρες και ώρες, όμως, που καθόριζε ο ίδιος. Η ανάθεση συνεπώς, συγκεκριμένου έργου ή διεκπεραίωσης μιας υπόθεσης στο λογιστή δεν καταλύει την ανεξαρτησία του στο μέτρο που δεν προδιαγράφονται επακριβώς τα μέσα, η μέθοδος και ο τρόπος διεκπεραίωσης.

57. Γεωργιάδης (2007), 17 επ.

58. Φίλιος, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, 2005, 384-385.

της παρ. 6 του άρθρου 42^α του Κ.Ν. 2190/1920,⁵⁹ των τραπεζών και ασφαλιστικών εταιρειών ενώ παράλληλα είναι οι αποκλειστικά αρμόδιοι για τη διενέργεια πραγματογνωμοσύνης πάνω σε θέματα οικονομικής διαχείρισης ή κατάστασης οποιουδήποτε φυσικού ή νομικού προσώπου, δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου, κοινοπραξίας, ειδικού λογαριασμού ή ομάδας περιουσίας που απαιτεί ειδικές λογιστικές γνώσεις.⁶⁰ Στόχος δε του υποχρεωτικού ελέγχου των εν λόγω περιπτώσεων από ορκωτούς ελεγκτές είναι η προστασία του δημοσίου συμφέροντος μέσω της αύξησης της διαφάνειας και της εγκυρότητας των πληροφοριών του ισολογισμού και των οικονομικών καταστάσεων.⁶¹

II. Η επαγγελματική ευθύνη εξ αδικοπραξίας

1. Οι προϋποθέσεις εφαρμογής των άρθρων 914 επ ΑΚ

Εκτός από την παραβίαση των υποχρεώσεων που απορρέουν από τη σύμβαση που συνδέει τον ελεύθερο επαγγελματία με τον αποδέκτη των υπηρεσιών του, η αστική ευθύνη του τελευταίου είναι δυνατό να θεμελιωθεί και σε άλλους νόμιμους λόγους. Ειδικότερα, αστική ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες τόσο έναντι του αποδέκτη των υπηρεσιών όσο και έναντι οποιουδήποτε τρίτου είναι δυνατό να θεμελιωθεί και στις διατάξεις των άρθρων 914 επ ΑΚ περί αδικοπραξίας, η παραγραφή της οποίας είναι, σύμφωνα με το άρθρο 937 ΑΚ, πενταετής από το χρόνο κατά τον οποίο ο ζημιωθείς έλαβε γνώση της επελθούσας σε αυτόν ζημίας. Και ενώ η θεμελίωση της αγωγής στις διατάξεις περί αδικοπραξίας, σε σχέση με τη θεμελίωση αυτής στις διατάξεις περί ενδοσυμβατικής ευθύνης, δίδει στον ζημιωθέντα τη δυνατότητα επιδίκασης χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης ή στην περίπτωση της θανάτωσης προσώπου τη δυνατότητα επιδίκασης στους συγγενείς αυτού αποζημίωσης λόγω ψυχικής οδύνης, κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 932 ΑΚ,⁶² ο ζημιωθείς (αποδέκτης των υπηρεσιών ή/και τρίτος) αντιμετωπίζει αποδεικτικές δυσχέρειες, οι οποίες συνίστανται στο ότι ο ίδιος (ο ζημιωθείς) οφείλει όχι μόνο να επικαλεστεί αλλά και να αποδείξει τη συνδρομή των προϋποθέσεων της αδικοπραξίας.⁶³

59. Σημειώνεται ότι σήμερα, μετά και την τελευταία τροποποίηση του ΚΝ 2190/1920, οι ανώνυμες εταιρείες που ιδρύονται με μετοχικό κεφάλαιο τουλάχιστον τρία εκατομμύρια (3.000.000) Ευρώ, πρέπει το καταστατικό τους να προβλέπει τον έλεγχο των ετήσιων οικονομικών καταστάσεων της πρώτης χρήσης αυτής από ορκωτό ελεγκτή.

60. Κοκκίνης, Ελεγκτές και δικαιώματα μειοψηφίας, σε: Περράκης (Επιμ.), Το Δίκαιο της Ανώνυμης Εταιρείας, 2010, 1409-1419.

61. Τριανταφυλλάκης, Η φενάκη του λογιστικού ελέγχου στην ΑΕ-Δυνατότητες δικαστικής προστασίας, ΧρΙΔ 2006, 680.

62. Σπυριδάκης, Τέσσερα ζητήματα ηθικής βλάβης, ΕφΑΔ 2009, 1027 επ.

63. Σύμφωνα με την παρ. 1 του άρθρου 338 ΚΠολΔ «κάθε διάδικος οφείλει να αποδείξει τα πραγματικά γεγονότα που είναι αναγκαία για να υποστηρίξει την αυτοτελή αίτηση ή

Προϋποθέσεις εφαρμογής των διατάξεων των άρθρων 914 επ ΑΚ, περί αδιοπρακτικής ευθύνης, τη συνδρομή των οποίων οφείλει, κατά τα ανωτέρω, να αποδείξει ο ενάγων είναι οι εξής: (α) η ύπαρξη ανθρωπίνης συμπεριφοράς, η οποία μπορεί να συνίσταται σε θετική ενέργεια (πράξη) ή σε παράλειψη ορισμένης ενέργειας, επιβαλλόμενης από το νόμο, την καλή πίστη και τις εκάστοτε κρατούσες αντιλήψεις,⁶⁴ (β) η πράξη ή η παράλειψη να είναι παράνομη, (γ) η ύπαρξη υπαιτιότητας του ζημιώσαντος, (δ) η επέλευση ζημίας και (ε) ο αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της συμπεριφοράς και της επελθούσας ζημίας.⁶⁵ Συνεπώς, απαιτείται πράξη ή παράλειψη που επιφέρει μεταβολή στον εξωτερικό κόσμο, και η οποία είναι εκούσια, πηγάζει δηλαδή από τη βούληση του προσώπου που ελέγχεται από αυτή, αποκλεισμένων των καταστάσεων του εσωτερικού κόσμου του προσώπου (σκέψεις, επιθυμίες, συναισθήματα κλπ) αλλά και των πράξεων από τις οποίες λείπει ο έλεγχος της συνείδησης (π.χ. εκείνες που τελούνται σε κατάσταση ύπνου, νάρκωσης κλπ).⁶⁶

Ως προς την έννοια της παρανομίας της πράξης ή της παράλειψης, σύμφωνα με την κρατούσα αντικειμενική θεωρία, κατά την οποία το άρθρο 914 ΑΚ δεν είναι ουσιαστικός αλλά λευκός κανόνας δικαίου,⁶⁷ καθώς δεν καθορίζει πότε μία συμπεριφορά είναι παράνομη αλλά παραπέμπει στο σύνολο της νομοθεσίας (αστικής, διοικητικής, ποινικής) προκειμένου να χαρακτηριστεί η πράξη ή η παράλειψη ως παράνομη ή σύνομη, παράνομη δε είναι η συμπεριφορά που κρίνεται ότι αντίκειται σε απαγορευτικό ή επιτακτικό κανόνα δικαίου· ο δε παράνομος χαρακτήρας της κρίνεται με βάση το νομικό καθεστώς που ισχύει όταν αυτές συντελούνται ενώ το παράνομο της πράξης εκλείπει αν αρθεί αναδρομικά με μεταγενέστερο νόμο.⁶⁸ Για τη γέννηση, όμως, της αδιοπρακτικής ευθύνης κατά τα

ανταίτησή του», συνεπώς ο δικονομικός νομοθέτης έχει διατυπώσει το θετικό κανόνα σχετικά με το βάρος απόδειξης, σύμφωνα με τον οποίο, κάθε διάδικος φέρει το βάρος απόδειξης των γεγονότων που αποτελούν τις προϋποθέσεις των ευνοϊκών γι' αυτόν κανόνων δικαίου, εκτός βέβαια αν υφίσταται νόμιμο τεκμήριο, οπότε και ο ενάγων δεν χρειάζεται να προβεί σε απόδειξη, κάτι βέβαια που δεν ισχύει στην περίπτωση της αδιοπραξίας, Νικολόπουλος, Το Δίκαιο της Αποδείξεως, 2005, 81-97· Κίτσαράς, Το πρόβλημα απόδειξης της ιατρικής ευθύνης, σε Τιμ. Τομ. Σταθόπουλου, 2010, 991, όπου τονίζεται η δυσχέρεια του ασθενούς να αποδείξει τη διάπραξη του ιατρικού σφάλματος και ιδιαίτερα την ύπαρξη του αιτιώδους συνδέσμου.

64. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στη νομολογία η παράνομη συμπεριφορά του υπόχρεου προς αποζημίωση συνίσταται σε παράλειψη αν εκείνος που υπέπεσε στην παράλειψη ήταν υποχρεωμένος σε πράξη, είχε δηλαδή ιδιαίτερη νομική υποχρέωση προφύλαξης του προσβληθέντος δικαιώματος ή συμφέροντος και αποτροπής του ζημιογόνου αποτελέσματος, βλ. ενδ. ΑΠ 831/2005, ΕλλΔνη 2006, 94· ΑΠ 219/2006, ΝοΒ 2006, 828· ΑΠ 484/2006, ΝοΒ 2006, 1256.
65. Γεωργιάδης, Άρθρον 914, σε: Γεωργιάδης/Σταθόπουλος (Επιμ.), Αστικός Κώδιξ, Ειδικό Ενοχικό, Τόμος IV, 1999, 695 επ.
66. Σταθόπουλος, Επιτομή Γενικού Ενοχικού Δικαίου, 2004, 151.
67. Γεωργιάδης, 1999, 700.
68. Γεωργιάδου, Αδιοπραξίες, Άρθρο 914 ΑΚ, σε: Καράκωστας (Επιμ.) Αστικός Κώδικας, Ειδικό Ενοχικό, 2009, 924.

άρθρα 914 επ ΑΚ δεν αρκεί ο χαρακτηρισμός της συμπεριφοράς του δράστη ως παράνομης αλλά περαιτέρω απαιτείται η επελθούσα ζημία να οφείλεται σε υπαιτιότητα του υπόχρεου προς αποζημίωση, εν προκειμένω του παρέχοντα υπηρεσίες. Ως υπαιτιότητα⁶⁹ νοείται ο ψυχικός σύνδεσμος του δράστη προς την αδικοπραξία.⁷⁰ Πρόκειται με άλλα λόγια για την επιλήψιμη ψυχική στάση του δράστη απέναντι στη συμπεριφορά του, η οποία αποδοκιμάζεται από το δίκαιο.⁷¹ Κατά την κρατούσα σήμερα θέση, η αμέλεια ως προϋπόθεση της αστικής ευθύνης προσδιορίζεται αντικειμενικά, δηλαδή σύμφωνα με τις τυπικές (συνήθεις) γνώσεις και δυνατότητες του μέσου συναλλασσομένου και μάλιστα του μέσου εκπροσώπου του κύκλου, εν προκειμένω επαγγελματικού, στον οποίο ανήκει ο δράστης, ενώ αντίθετα οι τελείως προσωπικές ικανότητες και ατομικές συνθήκες του συγκεκριμένου δράστη δεν είναι κρίσιμες και δεν λαμβάνονται υπόψη.⁷²

Τέλος, όπως στο πλαίσιο της ενδοσυμβατικής, και στο πλαίσιο της αδικοπρακτικής ευθύνης, ο ενάγων-ζημιωθείς φέρει το βάρος απόδειξης της ύπαρξης αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της αμέλειας του ζημιώσαντος και της επελθούσας ζημίας. Δεν είναι όμως αυτονόητο υπό ποιες προϋποθέσεις πρέπει να γίνει δεκτή η ύπαρξη του κρίσιμου στοιχείου του αιτιώδους συνδέσμου. Για το λόγο δε αυτό έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί διάφορες θεωρίες μεταξύ των οποίων η επονομαζόμενη «θεωρία του ισοδυνάμου των όρων» (*conditio sine qua non*), η οποία θέτει ως αποφασιστικό κριτήριο για την κατάφαση της ευθύνης το ερώτημα αν η κρίσιμη πράξη ή παράλειψη υπήρξε αναγκαίος όρος για την επέλευση της ζημίας, ιδίως με την έννοια ότι η ζημία δεν θα επερχόταν αν δεν είχε προηγηθεί η εν λόγω ζημιογόνα πράξη ή παράλειψη.⁷³ Η αποδοχή της θεωρίας αυτής, σε συνδυασμό με την αρχή «όλα ή τίποτα»⁷⁴ που διέπει το δίκαιο της αποζημίωσης, οδηγεί στην απόρριψη της ευθύνης στις περιπτώσεις που δεν μπορεί να διαπιστωθεί αν το γεγονός που αποτελεί το νόμιμο λόγο ευθύνης συνιστά αναγκαίο όρο για την επέλευση της ζημίας. Η ευθύνη δηλαδή απορρίπτεται όταν η ύπαρξη αιτιώδους συνδέσμου ανάμεσα στο νόμιμο λόγο ευθύνης και τη ζημία δεν είναι αναγκαία αλλά απλώς πιθανή. Ωστόσο, υποστηρίζεται ότι σε κάποιες περιπτώσεις, η εφαρμογή της θεωρίας του ισοδυνάμου

69. Σημειώνεται ότι η έννοια της υπαιτιότητας είναι νομική και επομένως η κρίση του δικαστηρίου της ουσίας ως προς τη συνδρομή της υπαιτιότητας υπόκειται στον αναίρετικό έλεγχο του Αρείου Πάγου για ευθεία παραβίαση κανόνων ουσιαστικού δικαίου και για έλλειψη νόμιμης βάσης της απόφασης κατά τις διατάξεις του άρθρου 551 περ. 1 και 19 ΚΠολΔ, ΑΠ 766/2007, ΧρίΔ 2007, 974 επ.

70. Σταθόπουλος (2004), 157.

71. Γεωργιάδου (2009), 935, με περαιτέρω παραπομπές στη νομολογία.

72. Σταθόπουλος (2004), 151· βλ. σχετ. κατωτ. υπό ΙΙΙ. 1.1.

73. Γεωργιάδης (1999), 717.

74. Σύμφωνα με την αρχή αυτή η υποχρέωση για αποζημίωση είτε καλύπτει όλη τη ζημία που συνδέεται αιτιωδώς με τον οικείο νόμιμο λόγο ευθύνης είτε δεν γεννιέται καθόλου, Σταθόπουλος (2004), 200.

των όρων οδηγεί σε άδικα αποτελέσματα, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση κατά την οποία προκληθεί, συνεπεία ιατρικού σφάλματος, αναπηρία σε ασθενή, που ήδη πάσχει από ασθένεια, η οποία κατά ποσοστό τριάντα τοις εκατό (30%) επιφέρει αναπηρία. Σε μία τέτοια περίπτωση, με την εφαρμογή της θεωρίας του ισοδυνάμου των όρων, όπου απαιτείται το σφάλμα του γιατρού να είναι όχι απλά πιθανός αλλά αναγκαίος όρος της αναπηρίας του ασθενή, ευθύνη του θεράποντος γιατρού δεν μπορεί να θεμελιωθεί.⁷⁵ Προς αποφυγή δε των άδικων αυτών αποτελεσμάτων στα οποία οδηγεί η παραδοσιακή αντίληψη περί αιτιώδους συνάφειας, προτείνεται η θεώρηση της αιτιώδους συνάφειας, ως προϋπόθεσης για την κατάφαση της ευθύνης, όχι ως βέβαιης σχέσης αίτιου και αιτιατού αλλά ως πιθανότητας να προκληθήκε η ζημία από τη συμπεριφορά που συνιστά νόμιμο λόγο ευθύνης (πιθανοτική αιτιότητα).⁷⁶ Πέραν δε της άποψης αυτής, έχει υποστηριχτεί και η θέση ότι η άρση των άδικων αποτελεσμάτων, στα οποία οδηγεί η θεωρία του ισοδυνάμου των όρων σε συνδυασμό με την αρχή «όλα ή τίποτα» θα μπορούσε να ξεπεραστεί εφόσον στις κρίσιμες περιπτώσεις, όπως το ανωτέρω παράδειγμα με τον ασθενή, γινόταν δεκτή η πλήρης ευθύνη του δράστη, λύση που θα μπορούσε να επιτευχθεί με την αναστροφή του βάρους απόδειξης υπέρ του ζημιωθέντος. Στο ανωτέρω δηλαδή παράδειγμα ο γιατρός που διέπραξε το ιατρικό σφάλμα (και όχι ο ασθενής) θα έπρεπε να αποδείξει ότι ο συγκεκριμένος ασθενής, λόγω της ευπαθούς ιδιοσυγκρασίας του, δεν θα θεραπευόταν τελικά ακόμη και αν είχε υποβληθεί στην ενδεδωγμένη ιατρική θεραπεία.⁷⁷

Συμπερασματικά, ο ζημιωθείς στην περίπτωση κατά την οποία επιλέξει να θεμελιώσει το αγωγικό του αίτημα στις διατάξεις περί αδικοπραξίας, οφείλει να αποδείξει την επελθούσα ζημία του, την παρανομία και την υπαιτιότητα του παρέχοντος υπηρεσίες και τέλος την αιτιώδη συνάφεια μεταξύ της παράνομης και υπαίτιας πράξης του παρέχοντος υπηρεσίες και της επελθούσας ζημίας. Ο ζημιωθείς με την νομοθετική αυτή βάση βρίσκεται, εκ των πραγμάτων, σε αδυναμία γνώσης

75. Παπαδημητρόπουλος, Πιθανοτική αιτιότητα και αναλογική αποζημίωση: Θεμελίωση και έκταση της ευθύνης, ΕφΑΔ 2011, 127 επ, με σχετική παραπομπή στην απόφ. της 27.1.2005 του House of Lords στην υπόθ. *Gregg v. Scott*, διαθέσιμη στον διαδικτυακό τόπο: www.bailii.org/uk/cases/UKHL/2005/2.html, όπου το δικαστήριο απέρριψε το αίτημα του ενάγοντος προς αποζημίωση λόγω ιατρικού σφάλματος του εναγομένου, καθώς ο ενάγων δεν μπόρεσε να αποδείξει ότι ακόμα και χωρίς το ιατρικό σφάλμα θα ήταν υγιείς καθώς έπασχε ήδη από ασθένεια που θα οδηγούσε στο ίδιο αποτέλεσμα με το ιατρικό λάθος, δηλαδή της παράλυση του.

76. Ο ίδιος, ΕφΑΔ 2011, 127 επ, όπου υποστηρίζεται ότι στις περιπτώσεις της πιθανοτικής αιτιότητας, η αναλογική ευθύνη του δράστη δεν συνιστά απλώς ένα δικαιιοπολιτικό (*de lege ferenda*) αίτημα, αλλά αποτελεί περιεχόμενο ενός κανόνα δικαίου, ο οποίος μπορεί να θεμελιωθεί επαρκώς στο πλαίσιο της υφιστάμενης έννομης τάξης (*de lege lata*) και συνεπώς είναι εφαρμοστέος άμεσα, χωρίς ανάγκη κάποιας νομοθετικής επέμβασης.

77. Καραγιάννης, Κάμψη της αρχής «όλα ή τίποτα» σε περιπτώσεις «νόμιμης εναλλακτικής συμπεριφοράς», σε Τιμ.Τόμ. Σταθόπουλου, 2010, 860.

άρα και απόδειξης της *lege artis* συμπεριφοράς του μέσου αντιπροσώπου της ειδικότητας του παρέχοντος υπηρεσίες ενώ παράλληλα δυσχερής είναι η απόδειξη του στοιχείου της αιτιώδους συνάφειας μεταξύ ζημίας και συμπεριφοράς του παρέχοντα υπηρεσίες, γεγονός ιδιαίτερα έντονο στην περίπτωση της ζημίας οφειλόμενης σε ιατρικό σφάλμα.

2. Συρροή ενδοσυμβατικής και αδικοπρακτικής ευθύνης

Όπως προαναφέρθηκε, η παράβαση των υποχρεώσεων που αναλαμβάνουν οι παρέχοντες υπηρεσίες με τη σύμβαση ιατρικής αγωγής, με τη σύμβαση παροχής νομικών υπηρεσιών, με τη σύμβαση έργου στην περίπτωση του μηχανικού και της παροχής λογιστικών-φοροτεχνικών υπηρεσιών, αντίστοιχα, θεμελιώνει την ενδοσυμβατική ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες, η οποία παραγράφεται, σύμφωνα με το άρθρο 249 ΑΚ, μετά την παρέλευση εικοσαετίας και η οποία είναι νόθος αντικειμενική, δημιουργεί δηλαδή μαχητό τεκμήριο ως προς την υπαιτιότητα του ζημιώσαντος-παρέχοντος υπηρεσίες, ο οποίος φέρει το βάρος απόδειξης της έλλειψης υπαιτιότητάς του.⁷⁸ Ωστόσο, σε αρκετές περιπτώσεις, η πράξη ή η παράλειψη που συνιστά αθέτηση ενοχικής υποχρέωσης είναι συγχρόνως και καθαυτή παράνομη, δηλαδή θα ήταν παράνομη ακόμη και αν δεν είχε διαπραχθεί στα πλαίσια της προϋπάρχουσας ενοχικής (συνήθως συμβατικής) υποχρέωσης, λόγω της αντίθεσής της στο γενικό καθήκον να μην ζημιώνει κάποιος υπαίτια άλλον.⁷⁹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας περίπτωσης είναι η περίπτωση του ιατρικού σφάλματος, όπου όταν υπάρχει συμβατική σχέση ανάμεσα στον γιατρό και τον ασθενή, τότε το ιατρικό σφάλμα μπορεί να θεμελιώσει αντίστοιχα και ενδοσυμβατική και αδικοπρακτική ευθύνη, ή η περίπτωση του μηχανικού-εργολάβου, ο οποίος κατά την εκπλήρωση της ενοχικής του υποχρέωσης καταστρέφει αντικείμενο κυριότητας του εργοδότη, καθώς η πράξη της βλάβης της υγείας του ασθενούς ή της καταστροφής του αντικειμένου θα ήταν καθαυτή παράνομη ακόμα και αν δεν είχε προηγηθεί η σύμβαση της ιατρικής αγωγής⁸⁰ ή της σύμβασης έργου αντίστοιχα.

Στις περιπτώσεις αυτές, στο ελληνικό δίκαιο όπως άλλωστε και στα περισσότερα δικαϊκά συστήματα (με εξαίρεση το γαλλικό)⁸¹ γίνεται δεκτή η συρροή

78. Ομπέση, Η νομική φύση της ιατρικής ευθύνης στο Αστικό Δίκαιο: επισημάνσεις συγκριτικού δικαίου, Αρμ. 1993, 403.

79. Βαθρακοκόλης, Ερμηνεία-Νομολογία Αστικού Κώδικα, τόμος Γ, 2006, 863.

80. Καράκωστας, Αρμ. 1994, 19· Φουντεδάκη (2003), 337.

81. Κατά την κρατούσα, στη Γαλλία, γνώμη, η αθέτηση προϋπάρχουσας ενοχικής υποχρέωσης διέπεται από ειδικούς κανόνες, οι οποίοι ως ειδικοί επικρατούν και ρυθμίζουν αποκλειστικά τις περιπτώσεις της ενδοσυμβατικής ευθύνης και δεν συρρέουν με τις διατάξεις περί αδικοπρακτικής ευθύνης, με αποτέλεσμα ο ζημιωθείς να μην μπορεί

ενδοσυμβατικής και αδιοπρακτικής ευθύνης και ως εκ τούτου ο ζημιωθείς έχει τη διακριτική ευχέρεια να θεμελιώσει την αξίωσή του είτε στις διατάξεις περί ενδοσυμβατικής ευθύνης είτε στις διατάξεις περί αδιοπρακτικής ευθύνης.⁸² Εν προκειμένω, δεν πρόκειται για περισσότερες αξιώσεις. Η αξίωση του ενάγοντος είναι μία, η δικαστική της επιδίωξη, όμως, γίνεται επί τη βάση περισσοτέρων νομίμων λόγων⁸³ και το δικαστήριο θα αποδεχθεί τη νομική βάση, για τα πραγματικά περιστατικά της οποίας θα διαμορφώσει πλήρη⁸⁴ δικανική πεποίθηση.⁸⁵ Μάλιστα, η εναρμόνιση των συρρεουσών διατάξεων επιτυγχάνεται ως ακολούθως: η μία και ενιαία αυτή αξίωση του ενάγοντος θα διέπεται ως προς τη γέννηση, το περιεχόμενο, την μεταβίβαση, την παραγραφή, την εξασφάλιση και την απόσβεση κατ' αρχήν από το σύνολο των διατάξεων που συρρέουν, με την επισήμανση όμως ότι σε περίπτωση που η συμβατική αξίωση έχει βραχυπρόσθεσμη παραγραφή (π.χ. ΑΚ 602, 693), η ίδια παραγραφή θα ισχύσει και για την αδιοπρακτική ευθύνη. Το ίδιο θα συμβεί και σε περίπτωση που η θεμελίωση της συμβατικής ευθύνης προϋποθέτει επεικότερο μέτρο επιμέλειας.⁸⁶

III. Ειδικές βάσεις θεμελίωσης της επαγγελματικής αστικής ευθύνης

1. Ο ν. 2251/1994 για την προστασία των καταναλωτών

1.1. Γενικές προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 8 του ν. 2251/1994

α. Οι έννοιες του παρανόμου και της υπαιτιότητας κατά το άρθρο 8 του ν. 2251/1994.

Ο ν. 2251/1994, όπως αυτός τροποποιήθηκε από το ν. 3587/2007,⁸⁷ περιλαμβάνει ένα σύνολο διατάξεων που στοχεύουν στην προστασία του καταναλωτή κατά τις συναλλαγές του. Μεταξύ των διατάξεων αυτών είναι και το

να επιλέξει νομοθετική βάση κατά το εκάστοτε συμφέρον του (principe du «non cumuli»), Σταθόπουλος, Επιτομή Γενικού Ενοχικού Δικαίου, 2004, 296-297.

82. Σταθόπουλος (2004), 152.

83. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 2002, 245 επ.

84. Καργάδος, Σκέψεις επί των κριτηρίων αποδείξεως της αιτιώδους συνάφειας, ΝοΒ 1988, 1549 επ, όπου αναλύεται ο βασικός δικονομικός κανόνας ότι στο πλαίσιο της δικαστικής διάγνωσης της διαφοράς για την ευδοκίμηση της αγωγής απαιτείται ο σχηματισμός πλήρους δικανικής πεποίθησης.

85. Πολίτης, Η κατανομή του βάρους αποδείξεως στη δίκη της ιατρικής ευθύνης, Δ 1997, 405 επ.

86. Καραύσης, Συρροή δικαιοπρακτικής και αδιοπρακτικής ευθύνης. Ένα ψευδοπρόβλημα;, ΕΛΛΔνη 2005, 647.

87. «Τροποποίηση και συμπλήρωση του ν. 2251/1994 «Προστασία των καταναλωτών», όπως ισχύει-Ενσωμάτωση της Οδηγίας 2005/29 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (ΕΕ L 149)», ΦΕΚ 152/Α/10.7.2007.

άρθρο 8 σχετικά με την ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες,⁸⁸ το οποίο συμπληρώνει ένα σύστημα αυξημένης επαγγελματικής ευθύνης, που ξεκινά από το άρθρο 6 του ίδιου νόμου σχετικά με τη ρύθμιση της ευθύνης του παραγωγού ελαττωματικών προϊόντων.⁸⁹ Ειδικότερα, ο παρέχων υπηρεσίες, σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 8, ευθύνεται για κάθε ζημία⁹⁰ ή ηθική βλάβη⁹¹ που προκάλεσε «*υπαίτια και παράνομα, με πράξη ή παράλειψη του, κατά την παροχή αυτών (υπηρεσιών) στον καταναλωτή*». Προϋποθέσεις, συνεπώς για τη στοιχειοθέτηση της κατ' άρθρο 8 ευθύνης συνιστούν η, κατά την παροχή υπηρεσιών με ανεξάρτητο τρόπο, υπαίτια και παράνομη πρόκληση ζημίας, η οποία (ζημία)-καίτοι δεν αναφέρεται ρητώς στο κείμενο του νόμου-πρέπει να συνδέεται αιτιωδώς με την παρεχόμενη υπηρεσία.⁹² Ελλείπει δε ειδικής ρύθμισης της αιτιώδους συνάφειας από το νόμο, και με την εφαρμογή των γενικών κανόνων του δικαίου της αποζημίωσης, αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της ζημιογόνου πράξης ή παράλειψης και ζημίας υφίσταται όταν κατά τα διδάγματα της κοινής πείρας, το φερόμενο ως ζημιογόνο γεγονός κατά τη συνήθη και κανονική πορεία των πραγμάτων ή τις ειδικές περιστάσεις της συγκεκριμένης περίπτωσης ήταν πρόσφορο να επιφέρει και πράγματι επέφερε το επιζήμιο αποτέλεσμα.⁹³

88. Φουντεδάκη, Η ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες στο ελληνικό δίκαιο, Digesta 2003, 246, όπου αναφέρεται ότι η Ελλάδα υπήρξε το μοναδικό κράτος που ενσωμάτωσε κατά το μεγαλύτερο μέρος την Πρόταση Οδηγίας [COM (90) 482 τελικό της 9.11.1990, περί ευθύνης του παρέχοντος υπηρεσίες, Επίσημη Εφημερίδα, 18.1.1991, C12/8], η οποία και σαφώς συνιστούσε μια τολμηρή ενοποιητική πρωτοβουλία και ουσιαστικά αποτελούσε μια συνολική αντιμετώπιση της επαγγελματικής ευθύνης, που μέχρι τότε δεν υπήρχε.

89. Δέλλιος, Το τεκμήριο υπαιτιότητας του παρέχοντος υπηρεσίες, Αρμ. 2004, 189.

90. Η αποζημίωση που μπορεί να αξιώσει ο καταναλωτής για τη ζημία του μπορεί να έχει και κυρωτική σημασία για τον προμηθευτή, η οποία και ακολουθεί τα κριτήρια εφαρμογής των punitive damages του αγγλοσαξωνικού δικαίου, Μπώλος, Συλλογική αγωγή, σε: Δούβλης/Μπώλος (Επιμ.), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών, 2008, 1558.

91. Σημειώνεται ότι η διάταξη αυτή αρχικά δεν περιελάμβανε τη διατύπωση για την ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες και για την ηθική βλάβη του καταναλωτή, καίτοι στη νομολογία είχε αναπτυχθεί η θέση της εφαρμογής και σε αυτήν την περίπτωση του άρθρου 932 ΑΚ με τις ευνοϊκές περί απόδειξης προϋποθέσεις του άρθρου 8, βλ. ενδ. ΕφΠειρ 862/2005, ΔΕΕ 2005, 1196. Η ηθική βλάβη του καταναλωτή, ο οποίος αντιμετωπίζει την αντισυμβατική ή εν γένει αντισυναλλακτική συμπεριφορά του προμηθευτή και παρέχοντα υπηρεσίες, συνίσταται στην προσβολή της προσωπικότητάς του και στη διάψευση της πίστης του καταναλωτή στην ασφάλεια των συναλλαγών και στην ασφάλεια που μπορεί να νιώθει αυτός, όταν συμμετέχει στις συναλλαγές, γεγονός που τον ωθεί στο να νιώθει περισσότερο οργισμένος ή απογοητευμένος από τη συμμετοχή του στις συναλλαγές και ιδιαίτερα προσβεβλημένος για την εξαπάτησή του από τον αντισυμβαλλόμενο του, Βενιέρης, Η αξίωση αποζημίωσης του καταναλωτή λόγω ηθικής βλάβης σύμφωνα με το ν.2251/1994, Δ 2007, 1243.

92. Δούβλης, Καταναλωτικοί ΓΟΣ-Νομολογιακή Αντιμετώπιση, σε: Δούβλης/Μπώλος, Δίκαιο Προστασίας των καταναλωτών, 2008, 100.

93. Καράκωστας, Δίκαιο προστασίας καταναλωτή, 2008, 290-291. Για το ζήτημα της αιτιώδους συνάφειας βλ. σχετ. ανωτέρω υπό II. 1.

Προκειμένου να θεμελιωθεί η ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες, πρέπει ο τελευταίος να έχει δράσει «παράνομα⁹⁴ και υπαίτια». Για την ερμηνεία δε των εννοιών της παρανομίας και της υπαιτιότητας πρέπει να ανατρέξουμε στα όσα γίνονται αποδεκτά στη δογματική της κοινής αστικής ευθύνης του δικαίου μας ενώ παράλληλα η διερεύνηση της ύπαρξης ή μη παρανομίας από την πλευρά του παρέχοντος υπηρεσίες κατά την παροχή αυτών προηγείται του ελέγχου για την ύπαρξη ή μη της υπαιτιότητάς του.⁹⁵ Ειδικότερα, το στοιχείο του παρανόμου διαπιστώνεται αντικειμενικά και η κατάφασή του υποδηλώνει την αντικειμενική πλημμέλεια της συμπεριφοράς του παρέχοντος υπηρεσίες. Καταρχήν, υπό τη στενή έννοια της παρανομίας, αυτή νοείται ως παραβίαση ειδικών κανόνων δικαίου, είτε αυτοί είναι επιτακτικοί, είτε απαγορευτικοί, οι οποίοι έχουν θεσπιστεί με σκοπό την προστασία των εννόμως προστατευόμενων συμφερόντων εκείνων που αποτελούν αποδέκτες των υπηρεσιών.⁹⁶ Στην ελληνική όμως θεωρία και πρακτική, η έννοια της παρανομίας λαμβάνει και μία πιο ευρεία ερμηνεία, η οποία βασίζεται στους γενικούς κανόνες συμπεριφοράς, τους οποίους οφείλει να τηρεί ο κάθε μέσος συνετός άνθρωπος, εν προκειμένω ο μέσος συνετός επαγγελματίας.⁹⁷ Οι γενικοί αυτοί κανόνες συμπεριφοράς είναι αυτοί που προσδιορίζουν το απαιτούμενο μέτρο επιμέλειας, που πρέπει να τηρείται στις συναλλαγές. Συνεπώς, οι συναλλακτικές υποχρεώσεις, ως ρυθμιζόμενες από τη σύμβαση μεταξύ των μερών αλλά και από γενικές αρχές του δικαίου μας (όπως αυτές αποτυπώνονται στα άρθρα 281 και 288 ΑΚ)⁹⁸ καθορίζουν ότι ορθή και σύννομη είναι εκείνη η συναλλακτική συμπεριφορά,

94. Αξίζει να σημειωθεί ότι το στοιχείο του παρανόμου είχε προκαλέσει στο παρελθόν έντονες συζητήσεις και είχαν αναπτυχθεί γύρω από αυτό πολλές θεωρίες καθώς, όταν το άρθρο 8 εισηχθή στην ελληνική έννομη τάξη, μόνη προϋπόθεση, που έθετε ο νόμος, ήταν η υπαίτια πράξη, χωρίς να γίνεται ρητή αναφορά στην προϋπόθεση της παρανομίας. Επικρατέστερη εντούτοις και ορθότερη σε νομολογία και θεωρία άποψη ήταν ότι το παράνομο ενυπάρχει στην έννοια της υπαιτιότητας, που όριζε ο νόμος, ώστε να αποφεύγονται και οι δογματικές αντιθέσεις με την κλασική αστική ευθύνη, *Καράκωστας* (2008), 446, υποσ. 34. Βεβαία, πλέον το θέμα αυτό δεν τίθεται υπό αμφισβήτηση, αφού ο ίδιος ο νομοθέτης, με την τροποποίηση του παραπάνω άρθρου από το ν. 3587/2007, έθεσε ρητά και την παρανομία ως απαραίτητη προϋπόθεση για την κατάφαση της ευθύνης του φορέα παροχής υπηρεσιών, υιοθετώντας και επιβεβαιώνοντας την έως τότε κρατούσα άποψη, βλ. σχετ. και ΑΠ 1382/2009, ΕπισκεΔ 2010, 126 επ.

95. *Φουντεδάκη*, Ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες, σε: Αλεξανδρίδου (Επιμ.), *Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή*, 2008, 446 επ.

96. Για την έννοια του παρανόμου βλ. σχετ. ανωτ. υπό II. 1.

97. *Σταθόπουλος* (2003), 300-301· *Γεωργιάδου* (2009), 900.

98. *Κατσάς*, Προστασία των επενδυτών ως καταναλωτών, σε Δούβλης/Μπώλος (Επιμ.) *Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών*, 2008, 1365-1366, ο οποίος αναλύοντας το ζήτημα της προστασίας των επενδυτών ως καταναλωτών αναφέρει ότι οι συναλλακτικές υποχρεώσεις, η παράβαση των οποίων οδηγεί στη θεμελίωση του παρανόμου της συμπεριφοράς του παρέχοντα υπηρεσίες προβλέπονται τόσο από τους όρους της σύμβασης όσο από ειδικούς νόμους, τους κανόνες επαγγελματικής συμπεριφοράς και τις γενικές αρχές τις επενδυτικής πολιτικής.

η οποία κινείται εντός των ορίων της καλής πίστης, των χρηστών ηθών και σύμφωνα με τον οικονομικό και κοινωνικό σκοπό του δικαιώματος.⁹⁹ Οι επιβαλλόμενες δε κάθε φορά συναλλακτικές υποχρεώσεις συγκεκριμενοποιούνται με βάση τις αρχές και τα χαρακτηριστικά του εκάστοτε κλάδου δραστηριότητας, έχοντας ως πρότυπο τον μέσο εκπρόσωπο του οικείου επαγγελματικού κλάδου.¹⁰⁰ Συμπερασματικά, η ευθύνη του άρθρου 8 θεμελιώνεται στο γεγονός της παροχής υπηρεσίας ανεξάρτητα από την ύπαρξη συμβατικού δεσμού,¹⁰¹ αρκεί δηλαδή το πραγματικό γεγονός της παροχής των υπηρεσιών και δεν έχει σημασία για το σκοπό αυτό η ύπαρξη ενδοσυμβατικής, προσυμβατικής ή γενικής αδικοπρακτικής ευθύνης.¹⁰²

Αναφορικά με την έννοια της υπαιτιότητας ως προϋπόθεσης για την στοιχειοθέτηση της κατ' άρθρο 8 του ν. 2251/1994 ευθύνης και στο μέτρο που το εν λόγω άρθρο δεν κάνει καμία διάκριση θεωρείται αυτονόητο ότι στην απαιτούμενη προϋπόθεση της υπαιτιότητας περιλαμβάνονται όλες οι επιμέρους διακρίσεις αυτής, τόσο δηλαδή ο δόλος (σπανίως), όσο και η αμέλεια. Και ενώ η έννοια του δόλου δεν χρήζει κάποιας ιδιαίτερης ανάλυσης, καθώς νοείται οποιαδήποτε ηθελημένη παράνομη και ζημιογόνος συμπεριφορά, στην περίπτωση της αμέλειας και προκειμένου να εξευρεθεί αν μία συμπεριφορά είναι ή όχι αμελής κρίνεται βάσει των συναλλακτικών υποχρεώσεων, που οφείλει να τηρεί κάποιος σύμφωνα όχι μόνο με τις γενικές ρήτρες και αρχές του δικαίου αλλά και σύμφωνα με τους κανόνες της επιστήμης και της τέχνης αλλά και τις ειδικές διατάξεις που διέπουν τον εκάστοτε επαγγελματικό κλάδο.¹⁰³

β. Το κριτήριο της ευλόγως προσδοκώμενης ασφάλειας

Στην περίπτωση της εφαρμογής του άρθρου 8 του ν. 2251/1994, ο νόμος καθιερώνει τα βασικά κριτήρια προκειμένου να κριθεί η έλλειψη ή μη της υπαιτιότητας του παρέχοντος υπηρεσίες. Τα κριτήρια αυτά, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 8 παρ. 4 εδ. β', είναι η ευλόγως προσδοκώμενη ασφάλεια και το σύνολο των ειδικών συνθηκών ενώ λαμβάνεται ιδιαίτερα υπόψη η φύση και το αντικείμενο καθώς και ο

99. Καράκωστας (2008), 289-290.

100. Γεωργιάδου (2009), 905.

101. Σημειώνεται ότι έχει υποστηριχθεί και η θέση ότι η εφαρμογή του άρθρου 8 ν. 2251/1994 προϋποθέτει συμβατική ή εκ του νόμου έννομη σχέση, Φίλιος, Ενοχικό Δίκαιο-Ειδικό Μέρος, 2005, 572 *contra* Φουντεδάκη (2008), 447, όπου υποστηρίζεται η άποψη ότι μόνη η συμβατική παράβαση δεν αρκεί για την εφαρμογή του άρθρου 8 του ν. 2251/1994 αλλά απαιτείται παρανομία κατά την έννοια των άρθρων 914 επ ΑΚ, ερμηνευτική εκδοχή που επιβεβαιώνεται και από την προσθήκη του όρου «παρανομία» στη διατύπωση του άρθρου 8 του ν. 2251/1994, αφού αν η βούληση του νομοθέτη ήταν η επέκταση της εφαρμογής του εν λόγω άρθρου και στην περίπτωση της παράβασης συμβατικής υποχρέωσης τότε θα το ανέφερε και αυτό ρητά.

102. Κατσάς (2008), 1363· ΜΠρΘεσ 11397/2007, Αρμ. 2008, 1375 επ.

103. Για την έννοια της υπαιτιότητας βλ. σχετ. ανωτ. υπό ΙΙ. 1.

βαθμός επικινδυνότητας της παρεχόμενης υπηρεσίας, όπως και η εξωτερική μορφή αυτής μαζί με τον χρόνο παροχής της,¹⁰⁴ ενώ σε κάθε περίπτωση η ύπαρξη ή δυνατότητα τελειότερης υπηρεσίας κατά τον χρόνο παροχής αυτής ή/και μεταγενέστερα δεν είναι δυνατό να θεμελιώσει υπαιτιότητα.¹⁰⁵ Το κριτήριο αυτό της «ευλόγως προσδοκώμενης ασφάλειας» που θέτει ο νόμος συνιστά αόριστη έννοια, η οποία προσδιορίζεται *ad hoc* και παραπέμπει στην υποχρέωση πρόνοιας και ασφάλειας που πρέπει να τηρεί ο παρέχων υπηρεσίες. Για την εξεύρεση κάθε φορά του περιεχομένου της έννοιας αυτής πρέπει να προσδιορίζονται δύο βασικά στοιχεία: αφενός ποια είναι η επιμελής συμπεριφορά που οφείλει να επιδεικνύεται από τον μέσο συνετό εκπρόσωπο του κλάδου, στον οποίο ανήκει ο παρέχων υπηρεσίες (γιατρός, δικηγόρος, μηχανικός, λογιστής) και αφετέρου ποιο είναι το επίπεδο ασφάλειας, που προσδοκά ο μέσος εκπρόσωπος των αποδεκτών της υπηρεσίας αυτής, ο οποίος είναι ευλόγως ενημερωμένος και προσεκτικός, δεν είναι δηλαδή ούτε ιδιαίτερα άπειρος και αδιάφορος άλλα ούτε και εξειδικευμένος ή έμπειρος.¹⁰⁶ Με άλλα λόγια, προκειμένου να θεμελιωθεί ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες, σύμφωνα με το άρθρο 8, η συμπεριφορά του τελευταίου πρέπει να μην ανταποκρίνεται στις συναλλακτικές υποχρεώσεις πρόνοιας και ασφάλειας που επιβάλλουν οι κανόνες της επιστήμης και της τέχνης του.¹⁰⁷

Ωστόσο, η προσκόλληση στο γράμμα του νόμου και η χρήση του κριτηρίου της ευλόγως προσδοκώμενης ασφάλειας μόνο για τη διαπίστωση της ύπαρξης ή μη της υπαιτιότητας του παρέχοντος υπηρεσίες θα δημιουργούσε λογικό αλλά και δογματικό άλμα σε σχέση με όσα παραπάνω αναφέρθηκαν. Ο ν. 2251/1994, ναί μεν αναφέρει ότι το κριτήριο της ευλόγως προσδοκώμενης ασφάλειας λαμβάνεται υπόψη για την εκτίμηση της ύπαρξης ή μη υπαιτιότητας, πρέπει όμως να γίνει δεκτό ότι το κριτήριο αυτό αφορά και την προϋπόθεση του παρανόμου, γιατί αφενός εντός της υπαιτιότητας, ενυπάρχει και η έννοια της παρανομίας και αφετέρου εκ των πραγμάτων η παραβίαση της ευλόγως προσδοκώμενης ασφάλειας, μεταφραζόμενη σε γενική υποχρέωση πρόνοιας και ασφάλειας, παραπέμπει πρωτίστως σε αντικειμενικά πλημμελή συμπεριφορά και δευτερευόντως σε υποκειμενική πλημμέλεια, σύμφωνα και με όσα ανωτέρω εκτέθηκαν.¹⁰⁸

104. Δούβλης (2008), 100.

105. ΑΠ 1382/2009, ΧρίΔ 2011, 102-103, η οποία δέχτηκε ότι μόνη η ύπαρξη ή η δυνατότητα τελειότερης υπηρεσίας, κατά το χρόνο παροχής ή μεταγενέστερα δεν συνιστά υπαιτιότητα του παρέχοντος υπηρεσίες εργολάβου.

106. Καράκωστας (2008), 288-290· Φουντεδάκη (2008), 449 επ.

107. ΕφΑθ 2556/2010, ΕλλΔνη 2011, 251.

108. Κατσάς (2008), 1368, με περαιτέρω παραπομπές σε βιβλιογραφία και νομολογία.

γ. Το βάρος απόδειξης κατά το άρθρο 8 του ν. 2251/1994

Ανεξάρτητα πάντως από το αν με το άρθρο 8 ιδρύεται ένας αυτοτελής-ιδιαιτερος νόμιμος λόγος ευθύνης *ex lege*¹⁰⁹ ή μια εξειδικευμένη αδικοπρακτική ρύθμιση¹¹⁰ (η πρακτική σημασία της οποίας διχογνωμίας έχει σήμερα μετά και την τελευταία τροποποίηση εξαλειφθεί),¹¹¹ το άρθρο αυτό καθιερώνει μαχητό τεκμήριο υπαιτιότητας και παρανομίας του παρέχοντος υπηρεσίες, με την έννοια ότι ο παρέχων υπηρεσίες οφείλει, προκειμένου να απαλλαγεί από την ευθύνη προς αποζημίωση, να αποδείξει ότι η ζημιογόνα συμπεριφορά του δεν υπήρξε παράνομη και υπαίτια.¹¹² Πρόκειται για μια προωθημένη μορφή νόθου αντικειμενικής ευθύνης με σοβαρή αποδεικτική διευκόλυνση για τον ζημιωθέντα (είτε αυτός είναι ο αντισυμβαλλόμενος του παρέχοντος υπηρεσίες ή τρίτος),¹¹³ ο οποίος εξαιτίας του γνωσιολογικού και οργανωτικού ελλείμματός του σε σχέση με τον εξειδικευμένο στο επάγγελμα του παρέχοντα υπηρεσίες, αντιμετωπίζει πράγματι δυσχέρειες ως προς την απόδειξη του πταίσματος του τελευταίου.¹¹⁴ Η θεμελίωση δε της αξίωσης του ζημιωθέντος αποδέκτη των υπηρεσιών στο άρθρο 8 του ν. 2251/1994 παρουσιάζει βασικά πλεονεκτήματα τόσο σε σχέση με τη θεμελίωση της αξίωσής του στις διατάξεις για την ενδοσυμβατική ευθύνη όσο και σε σχέση με τη θεμελίωση της αξίωσης στις διατάξεις περί αδικοπραξίας. Σε σχέση με τις διατάξεις περί ενδοσυμβατικής ευθύνης, με τη θεμελίωση της αγωγής στο άρθρο 8 του ν. 2251/1994 μπορεί να στραφεί κατά του παρέχοντος υπηρεσίες όχι μόνο ο αντισυμβαλλόμενος του αλλά και κάθε άλλος ζημιωθείς τρίτος· παράλληλα στην περίπτωση της ενδοσυμβατικής ευθύνης θεμελιώνεται νόθος αντικειμενική ευθύνη μόνο όμως ως προς το στοιχείο της υπαιτιότητας και όχι και ως προς το στοιχείο του παρανόμου, όπως ισχύει για το άρθρο 8 του ν. 2251/1994.¹¹⁵ Αντίστοιχα, σε σχέση με την θεμελίωση της αγωγής στις διατάξεις περί αδικοπραξίας, ενώ στην περίπτωση του άρθρου 8 του ν. 2251/1994 ο ζημιωθείς απαλλάσσεται της υποχρέωσης απόδειξης της υπαιτιότητας και της παρανομίας του παρέχοντος υπηρεσίες, η ευθύνη

109. Αρνόκουρος, Ευθύνη του παρέχοντος νομικές υπηρεσίες, ΔΕΕ 2001, 468· Ζουμπούλης, Η κατανομή του βάρους απόδειξης στις υποθέσεις αστικής ιατρικής ευθύνης, Αρμ. 2004, 1515 επ, όπου αναφέρεται ότι η αξίωση κατά του ιατρού μπορεί να θεμελιωθεί στις διατάξεις για την ενδοσυμβατική, την αδικοπρακτική και την ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες· Κατσάς (2008), 1366, όπου αναφέρεται σε ειδικό λόγο αδικοπρακτικής ευθύνης.

110. Δέλλιος, Αρμ. 2004, 190· Καράκωστας (2008), 284.

111. Παντελίδου, Η ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες και οι Γενικοί Όροι Συναλλαγών, ΕΛΛΔνη, 2011, 6 ΜΠρΑθ 3489/2008, ΕφΑΔ 2010, 48 επ, παρατ. Ζερβογιάννη.

112. ΑΠ 652/2010, ΝοΒ 2011, 72· ΕφΘεσ 1126/2004, ΕπισκεΔ 2004, 729· Φουντεδάκη (2008), 452.

113. Αυγητίδης, Παροχή υπηρεσιών ασφαλιστικής επιχείρησης και προστασία καταναλωτή, ΧρΙΔ 2006, 97.

114. Φουντεδάκη (2003), 150 επ· Δέλλιος, Αρμ. 2004, 191· Καράκωστας (2008), 284.

115. Δέλλιος, Αρμ. 2004, 190.

εξ αδικοπραξίας, ως υποκειμενική ευθύνη, επάγεται την υποχρέωση του ζημιωθέντος όχι μόνο να επικαλεστεί την επελθούσα σε αυτόν ζημία αλλά και να προβεί στην πλήρη απόδειξη όλων των προϋποθέσεων εφαρμογής της εν λόγω διάταξης.¹¹⁶

Η εφαρμογή της αντιστροφής του βάρους απόδειξης ειδικά στην περίπτωση της παροχής πλημμελών υπηρεσιών από κατηγορίες επαγγελματιών, όπως οι γιατροί, οι δικηγόροι, οι μηχανικοί ή οι λογιστές, καθίσταται ιδιαιτέρως ευεργετική, δεδομένου ότι η προσπάθεια διείσδυσης ενός μέσου ευλόγως ενημερωμένου και προσεκτικού καταναλωτή στην σφαίρα επιρροής του δικηγόρου, του λογιστή πόσω μάλλον του επαγγελματία μηχανικού και του γιατρού είναι δυσχερής. Πρόκειται για γνωστικά αντικείμενα, με ιδιαιτερότητες συνιστάμενες στη γνώση αλλά και στη δυνατότητα θέσης σε πρακτική εφαρμογή των ειδικών διατάξεων της νομοθεσίας και μάλιστα σε όλο το εύρος αυτής, όπως στην περίπτωση του δικηγόρου και του λογιστή, στην γνώση και την εμπειρία της ιατρικής που πολλές φορές είναι αδύνατον να γίνει κατανοητή καθώς και στην ειδική πολυποίκιλη τεχνογνωσία, που πολλές φορές περιλαμβάνει διατάξεις με σύμβολα, τεχνικά σχήματα και υπολογιστικά συστήματα, όπως στην περίπτωση του μηχανικού, χαρακτηριστικά και στοιχεία που ο αποδέκτης των υπηρεσιών δεν είναι εύκολο ούτε να εξεύρει ούτε και να κατανοήσει. Αυτό ακριβώς το «γνωσιολογικό και οργανωτικό έλλειμμα» που οδηγεί τον αποδέκτη των υπηρεσιών σε ένα «αποδεικτικό αδιέξοδο» αλλά και τα ζητήματα που δημιουργεί η αυξημένη κοινωνικοτυπική θέση του παρέχοντος υπηρεσίες σε σχέση με τους αυξημένους κινδύνους που συνδέονται με τις υπηρεσίες αυτές¹¹⁷ επιχειρεί να επιλύσει ο νομοθέτης δια του εισαγόμενου με την παρούσα διάταξη τεκμηρίου υπαιτιότητας¹¹⁸ του επαγγελματία καθώς ο καταναλωτής (αποδέκτης των υπηρεσιών), ο οποίος βρίσκεται ήδη σε δυσμενή θέση λόγω της ζημίας που έχει υποστεί από τις πλημμελείς υπηρεσίες του ελεύθερου επαγγελματία, οφείλει να αποδείξει μόνο την παροχή της υπηρεσίας, την υφιστάμενη ζημία και τον αιτιώδη σύνδεσμο μεταξύ φορέα παροχής υπηρεσιών, υπηρεσίας και ζημίας, δηλαδή ότι η συγκεκριμένη υπηρεσία, όταν παρασχεθεί πλημμελώς, δύναται να προκαλέσει κατά κανόνα τέτοιου είδους ζημία,¹¹⁹ χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ο ζημιωθείς απαλλάσσεται και από το βάρος επίκλησης της παράνομης και υπαίτιας συμπεριφοράς του παρέχοντος υπηρεσίες, επίκληση που είναι απαραίτητη για το νόμω βάσιμο και ορισμένο της αγωγής του.¹²⁰

116. Κιτσαράς (2010), 991.

117. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, ΚριτΕ 1996, 153.

118. Μπεχλιβάνης, ΕΕμπΔ 2005, 595.

119. Καράκωστας (2008), 291.

120. Φουντεδάκη (2008), 453.

Αναφορικά με το ορισμένο της αγωγής του ενάγοντος, σύμφωνα με το άρθρο 8 παρ. 4 «Ο ζημιωθείς υποχρεούται να αποδείξει τη ζημία και την αιτιώδη συνάφεια μεταξύ της παροχής της υπηρεσίας και της ζημίας. Ο παρέχων υπηρεσίες φέρει το βάρος απόδειξης για την έλλειψη παρανομίας και υπαιτιότητάς του». Από το γράμμα της διάταξης αυτής, σε συνδυασμό την παρ. 1 του ίδιου άρθρου και το άρθρο 338 παρ. 1 ΚΠολΔ συνάγεται ότι το βάρος της πρότασης και επίκλησης¹²¹ των προϋποθέσεων εφαρμογής του άρθρου 8 φέρει ο ζημιωθείς και δη με αναφορά σε συγκεκριμένα πραγματικά περιστατικά¹²² ενώ αντίθετα το βάρος απόδειξης της επιμελούς και σύννομης παροχής των υπηρεσιών μετακυλιέται στον εκάστοτε παρέχοντα υπηρεσίες, ο οποίος καλείται να αποδείξει την έλλειψη παρανομίας και υπαιτιότητάς του ή την έλλειψη αιτιώδους συνδέσμου ανάμεσα στην παράνομη και υπαίτια πράξη του και την ζημία του αποδέκτη των υπηρεσιών του ή τη συνδρομή κάποιου λόγου, ο οποίος θα επάγεται την άρση ή τη μείωση της ευθύνης του.

Από την άλλη πλευρά, εύλογα, ο παρέχων υπηρεσίες και δη στην περίπτωση του γιατρού, του μηχανικού, του λογιστή και του δικηγόρου όπου, όπως προαναφέρθηκε απαιτείται ένα ειδικό γνωστικό αντικείμενο, παρουσιάζει «αποδεικτική εγγύτητα»¹²³ προς όλα εκείνα τα συνιστάμενα την πταισματική του συμπεριφορά γεγονότα και εκ τούτου η απόδειξη της τήρησης όλων των εφαρμοστέων αρχών και κανόνων της επιστήμης του καθίσταται για τον τελευταίο ευχερής. Συνάμα υπηρεσίες όπως αυτές του γιατρού αλλά και του μηχανικού είναι από αυτές που συνδέονται πολλές φορές με απρόβλεπτες παραμέτρους. Πιο συγκεκριμένα, η ήδη βεβαρυμένη υγεία ή/και η ιδιοσυγκρασία του ασθενούς είναι βέβαιο ότι μπορεί να συμβάλει στην πρόκληση ζημίας του τελευταίου ενώ δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που η εξέλιξη της υγείας του ασθενούς εξαρτάται από πολλούς εξωτερικά συνεργαζόμενους παράγοντες όπως η συνεργασία της ομάδας των γιατρών ή η διάγνωση περισσότερων ειδικοτήτων γιατρών. Τα αντίστοιχα ισχύουν στην περίπτωση των μηχανικών, οι οποίοι αναλαμβάνουν έργα που είναι συνήθως πολυσύνθετα, αποτελούμενα από επιμέρους συστατικά, υλικά, μελέτες και διάφορους άλλους παράγοντες που αλληλεπιδρούν. Σε αυτές τις περιπτώσεις, όπου υφίσταται μία «αλυσίδα» στοιχείων και δεδομένων, τα οποία αλληλεπιδρούν και

121. Νικολόπουλος (2005), 92, όπου υποστηρίζεται ότι ο υπέρ ου το νόμιμο μαχητό τεκμήριο φέρει το βάρος επίκλησης αυτού.

122. Κίτσαράς (2010), 1007-1012, ο οποίος αναφέρει ότι αν και δεν είναι δυνατόν να απαριθμηθούν τα πραγματικά περιστατικά, τα οποία ο ενάγων οφείλει και αρκεί να επικαλεσθεί προκειμένου να ανταποκριθεί στο δικονομικό του βάρος για ορισμένη επίκληση των θεμελιωτικών της αξίωσής του ισχυρισμών, είναι βέβαιο ότι οι ισχυρισμοί του ενάγοντος δεν μπορούν να εξαντλούνται στην επανάληψη των προϋποθέσεων του νόμου.

123. Μπεχλιβάνης, ΕΕμπΔ 2005, 595.

αλληλεπικαλύπτονται, είναι δύσκολο να εξευρεθεί ποιος από όλους αυτούς τους παράγοντες προκάλεσε τη ζημία και η διαχωριστική γραμμή της ευθύνης καθίσταται δυσδιάκριτη, με αποτέλεσμα να υποστηρίζεται ότι η διάταξη του άρθρου 8, επιρρίπτει κατ' αντιστρόφως ανελαστικό και κατ' επέκταση ανεπιεική τρόπο τον συνολικό κίνδυνο στον παρέχοντα της υπηρεσίες.¹²⁴

1.2. Η εφαρμογή της ρύθμισης του άρθρου 8 στη σχέση ελεύθερου επαγγελματία-αποδέκτη υπηρεσιών

Προϋπόθεση που οριοθετεί το πεδίο εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 8 του ν. 2251/1994 είναι η παροχή υπηρεσίας που προσφέρεται από πρόσωπο, το οποίο λειτουργεί *«κατά τρόπο ανεξάρτητο στο πλαίσιο της επαγγελματικής του δραστηριότητας»*. Συνεπώς, αναγκαία προϋπόθεση για την ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες συνιστά η παροχή υπηρεσίας κατ' επάγγελμα¹²⁵ και μάλιστα κατά τέτοιο τρόπο ώστε ο παρέχων υπηρεσίες να μην υπόκειται σε υποδείξεις και οδηγίες του αποδέκτη των υπηρεσιών αλλά να δρα αυτόνομα και ανεξάρτητα επιλέγοντας τα μέσα και τον τρόπο εκτέλεσης της υπηρεσίας του,¹²⁶ χωρίς να θεωρείται κρίσιμο στοιχείο το αν ο παρέχων την υπηρεσία φέρει ο ίδιος τον επιχειρηματικό κίνδυνο της άσκησης του επαγγέλματος του.¹²⁷ Στο σημείο αυτό, πρέπει να σημειωθεί ότι ορισμός της έννοιας της υπηρεσίας δεν υπάρχει αυτοτελώς στο ν. 2251/1994 παρά μόνο ως μία αρνητική διατύπωση της έννοιας σύμφωνα με την οποία *«Δεν είναι υπηρεσία, με την έννοια του άρθρου αυτού, παροχή η οποία έχει ως άμεσο και αποκλειστικό αντικείμενο την κατασκευή προϊόντων ή τη μεταβίβαση εμπορευμάτων δικαιωμάτων ή δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας»*.¹²⁸ Το ζήτημα δε αυτό της υπαγωγής ή όχι στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 8 του ν. 2251/1994 των ελεύθερων επαγγελματιών και συγκεκριμένα των γιατρών, δικηγόρων, μηχανικών και λογιστών είναι το θέμα που πραγματεύεται η παρούσα ενότητα.

α. Η σχέση γιατρού-ασθενή

Αναφορικά με το ζήτημα της υπαγωγής ή μη του παρέχοντος υπηρεσίες γιατρού στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 8 του ν. 2251/1994, η νομολογία επικύρωσε την θέση της θεωρίας¹²⁹ ότι το εν λόγω άρθρο εφαρμόζεται και στις

¹²⁴. Κιτσαράς (2010), 990.

¹²⁵. Γεωργιάδης (2007), 206.

¹²⁶. Φουντεδάκη, Digesta 2003, 249.

¹²⁷. Η ίδια (2008), 444.

¹²⁸. Παπαστεριοπούλου, Η ευθύνη των ΕΠΕΥ κατά το άρθρο 8 του ν. 2251/1994, ΧρΙΔ 2003, 312· Φραγκουδάκη (2008), 183.

¹²⁹. Φουντεδάκη, Η αστική ιατρική ευθύνη μετά το ν. 2251/1994, ΚριτΕ 1996, 179, 184 επ' Αρνόκουρος, ΔΕΕ 2001, 468· Καράκωστας (2002), 250· Φουντεδάκη (2003), 93 επ.

ιατρικές υπηρεσίες. Χαρακτηριστικά, η ΑΠ 1227/2007¹³⁰ δέχτηκε ότι στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 8 του ν. 2251/1994 εμπίπτουν και οι ιατρικές υπηρεσίες με την αιτιολογία ότι ο παρέχων αυτές γιατρός ενεργεί κατά τρόπο ανεξάρτητο, δεν υπόκειται δηλαδή σε συγκεκριμένες υποδείξεις ή οδηγίες του αποδέκτη των υπηρεσιών (ασθενή), αλλά έχει την πρωτοβουλία και την ευχέρεια να προσδιορίζει τον τρόπο παροχής των υπηρεσιών του.¹³¹ Αποφασιστικό κριτήριο ως προς την αυτονομία δράσης του παρέχοντος υπηρεσίες αποτελεί το αν ο ασθενής δίδει συγκεκριμένες εντολές, κατευθύνσεις ή υποδείξεις στον παρέχοντα υπηρεσίες γιατρό ως προς το είδος, την ποιότητα, τη μορφή ή τον τρόπο διεξαγωγής των υπηρεσιών,¹³² συνεπώς, εφόσον ο γιατρός επιλέγει ο ίδιος τη θεραπευτική μέθοδο και ενεργεί σύμφωνα με τα μέσα της επιστήμης ή της τεχνικής που διάλεξε ο ίδιος, τότε αυτός ενεργεί κατά τρόπο ανεξάρτητο και εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 8 του ν. 2251/1994.¹³³ Υπό αυτές τις προϋποθέσεις, της ανεξαρτησίας δηλαδή κατά τον τρόπο, το χρόνο και τα μέσα παροχής υπηρεσιών υποστηρίζεται πως δεν υπάγεται στη συγκεκριμένη διάταξη ο νοσοκομειακός γιατρός, ο γιατρός δηλαδή που συνδέεται με σχέση εξαρτημένης εργασίας με δημόσιο ή ιδιωτικό νοσηλευτικό ίδρυμα, με το επιχείρημα ότι σε μία τέτοια περίπτωση, ο παρέχων τις υπηρεσίες του γιατρός οφείλει να ενεργεί μέσα στα πλαίσια της γενικότερης νοσηλευτικής και θεραπευτικής πολιτικής που ακολουθείται από το συγκεκριμένο ίδρυμα. Το ίδιο υποστηρίζεται και στην περίπτωση των αγροτικών γιατρών, το πλαίσιο δράσης των οποίων διαγράφεται από το άρθρ. 26 του ν. 2519/1997.¹³⁴ Αντίστοιχα, υπό την ίδια αιτιολογία (της έλλειψης αυτονομίας δράσης), δεν υπάγονται στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 8 του ν. 2251/1994 οι ειδικευόμενοι γιατροί, οι οποίοι υλοποιούν το χρόνο ειδικότητάς (μαθητείας) τους εντός κλινικών του ΕΣΥ ή πανεπιστημιακών κλινικών που υπάγονται στο ΕΣΥ και οι οποίοι είναι μεν πτυχιούχοι γιατροί, πλην όμως, ως ακόμη εκπαιδευόμενοι επί του αντικειμένου της εξειδίκευσης τους τελούν υπό την επίβλεψη των ειδικευμένων γιατρών¹³⁵ και εκ του λόγου αυτού η

130. ΧρΙΔ 2008, 332 επ, παρατ. *Φουντεδάκη*, η οποία σχολιάζοντας την εν λόγω απόφαση κάνει λόγο για απόφαση-σημείο αναφοράς που επιλύει με σαφήνεια ζητήματα ιατρικής ευθύνης.

131. ΠΠρΘεσ 24582/2008, ΧρΙΔ2009, 43· ΠΠρΑθ189/2010, ΤΝΠ ΔΣΑ.

132. *Γεωργιάδης* (2007), 206-207.

133. *Καράκωστας* (2008), 285, όπου τονίζεται ότι μόνη η ανάθεση συγκεκριμένου έργου ή διεκπεραίωσης μιας υπόθεσης δεν καταλύει την ανεξαρτησία του παρέχοντος υπηρεσίες, αντιθέτως η υπόδειξη προς αυτόν εκ μέρους του ασθενή του τρόπου και των λεπτομερειών αποτελεί γεγονός βάσει του οποίου η παροχή υπηρεσιών εκφεύγει της εφαρμογής της εν λόγω διάταξης.

134. *Γεωργιάδης* (2007), 207, για το ζήτημα αυτό της ανεξαρτησίας των γιατρών κατά την άσκηση των καθηκόντων τους σε δημόσιο ή ιδιωτικό νοσηλευτικό ίδρυμα βλ. σχετ. 2.3.

135. *Φουντεδάκη*, *Digesta* 2003, 249· *Καλαμπούκα-Γιαννοπούλου*, Η προστασία του ασθενούς ως καταναλωτή, 2010, 82.

επαγγελματική τους δράση δεν χαρακτηρίζεται από το στοιχείο της επαγγελματικής ελευθερίας.¹³⁶

β. Η σχέση δικηγόρου-πελάτη

Αν και η εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 8 προϋποθέτει υπηρεσία που παρέχεται κατά τρόπο ανεξάρτητο στο πλαίσιο επαγγελματικής δραστηριότητας και ενώ η νομολογία έχει ήδη επεκτείνει την εφαρμογή της εν λόγω διάταξης σε υπηρεσίες, όπως οι τραπεζικές,¹³⁷ οι τουριστικές¹³⁸ και οι ιατρικές,¹³⁹ η υπαγωγή ή μη του παρέχοντος δικηγορικές υπηρεσίες στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 8 είναι ένα από τα ζητήματα που έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τη θεωρία. Η γενικότερη προβληματική έγκειται στο κατά πόσο το άρθρο 73 ΕισΝΚΠολΔ καταλαμβάνεται από την παρ. 1 του άρθρου 14 του ν. 2251/1994 σύμφωνα με το οποίο «*καταργείται κάθε άλλη διάταξη που αντιβαίνει στις διατάξεις του νόμου αυτού και αναφέρεται σε θέματα που ρυθμίζονται από αυτόν*».

Ειδικότερα, ήδη πριν την ψήφιση του ν. 2251/1994, ο νομοθέτης αναγνωρίζοντας κατά ένα ευνοϊκό πλαίσιο την ιδιομορφία παροχής υπηρεσιών του δικηγόρου (όπως και του συμβολαιογράφου, του διαιτητή, του δικαστικού γραμματέα και του δικαστικού επιμελητή)¹⁴⁰ και την ανάγκη απρόσκοπτης εκτέλεσης των εκ του νόμου ανατεθειμένων σε αυτόν καθηκόντων, ως δημοσίου λειτουργού, προέβλεψε την αποκατάσταση της περιουσιακής ή ηθικής βλάβης του ζημιωθέντα από αυτόν χορηγώντας, κατ' άρθρο 73 ΕισΝΚΠολΔ ειδική και αποκλειστική έννομη προστασία,

136. Φουντεδάκη (2008), 445.

137. ΑΠ 589/2001, ΧρΙΔ 2001, 432· ΜΠρΘεσ 11397/2007, όπου ρητά αναφέρεται ότι στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 8 του ν. 2251/1994, εμπίπτουν και οι τράπεζες, οι οποίες υπέχουν έναντι του καταναλωτικού κοινού συναλλακτικές υποχρεώσεις πρόνοιας και ασφάλειας· Παπαϊωάννου, Νομικά ζητήματα προστασίας του καταναλωτή από τη χρήση πιστωτικών καρτών, ΧρΙΔ 2002, 104.

138. Καράκωστας, Η ευθύνη του παρέχοντος τουριστικές υπηρεσίες, ΧρΙΔ 2001, 487 επ.

139. Βλ.σχετ. 1.2.α.

140. Σταθάς, Αγωγή κακοδικίας κατά δικηγόρων, συμβολαιογράφων, διαιτητών δικαστικών γραμματέων και δικαστικών επιμελητών, Δ 2005, 278, όπου γίνεται λόγος περί ιδιαιτερότητας των σχέσεων δικηγόρου και εντολέα, αναγνωρισμένης πολυπλοκότητας των κοινωνικών διαρθρωτικών σχέσεων και υπόκρυψης αφανών κινδύνων οι οποίοι δεν είναι δυνατόν να εντοπιστούν κατά τρόπο ορθολογιστικό, δεδομένα τα οποία δικαιολογούν την ειδική νομοθετική ρύθμιση του άρθρου 73 ΕισΝΚΠολΔ *contra* Μπέης, παρατ. στην ΠΠρΑθ 4042/2000, Δ 2002, 150, ο οποίος αναφέρει χαρακτηριστικά ότι αυτή η σκανδαλωδώς ευνοϊκή μεταχείριση δεν δικαιολογείται και ότι ασφαλώς οι δικηγόροι δεν πρέπει να σύρονται εύκολα σε προπετείς δίκες που ασκούνται από εκδικητικά άτομα προκειμένου να μπορούν να είναι αποδοτικά κατά την εκπλήρωση των δικαστικών τους έργων, ωστόσο για την επίτευξη του εύλογου αυτού στόχου το κατάλληλο μέσο δεν είναι η σύντομη αποσβεστική προθεσμία ή οι αποδεικτικές δυσχέρειες, υποστηρίζοντας ότι τα θεσπιζόμενα με το άρθρο 73 ΕισΝΚΠολΔ απαράδεκτα παραβιάζουν την δικαιοσύνη αρχή της καταλληλότητας των μέσων, ως ειδικότερη εκδήλωση της αρχής της αναλογικότητας.

η οποία καλείται «αγωγή κακοδικίας».¹⁴¹ Η άσκηση της αγωγής αυτής, η οποία έχει ως αντικείμενο την αποζημίωση για περιουσιακή ζημία ή τη χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης, επιτρέπεται μόνο αν στηρίζεται σε δόλο ή βαριά αμέλεια ή αρνησιδικία του δικηγόρου και μάλιστα εντός της αποσβεστικής προθεσμίας των έξι (6) μηνών, η έναρξη της οποίας κατά νομολογιακή διόρθωση τοποθετείται στους έξι μήνες από τη γνώση από τον εντολέα της ζημιογόνου συμπεριφοράς.¹⁴² Μάλιστα, για το ορισμένο της εν λόγω αγωγής, σύμφωνα με τα άρθρα 118 και 216 παρ. 1 ΚΠολΔ πρέπει να περιέχονται σε αυτήν (α) όλοι οι λόγοι στους οποίους ο ενάγων στηρίζει την αγωγή κακοδικίας, (β) ακριβής αναγραφή όλων των επικαλούμενων αποδεικτικών μέσων για την απόδειξη των λόγων κακοδικίας και (γ) επίκληση της πράξης ή παράλειψης του δικηγόρου αλλά και επίκληση των λόγων για τους οποίους η παραλειφθείσα από τον εναγόμενο πράξη θα απέτρεπε, αν ενεργείτο, την επέλευση της ζημίας.¹⁴³

Μετά την ψήφιση και θέση σε ισχύ του άρθρου 8 του ν. 2251/1994, πολλοί θεωρητικοί υποστήριξαν ότι το πεδίο εφαρμογής της συγκεκριμένης διάταξης περιλαμβάνει και τους παρέχοντες νομικές υπηρεσίες, καθώς ο ν. 2251/1994 καταργεί το άρθρο 73 του ΕισΝΚΠολΔ,¹⁴⁴ κατά την πρόβλεψη του άρθρου 14 παρ.1

141. Αξίζει να αναφερθεί ότι όχι μόνο σε χώρες της ΕΕ αλλά και σε παγκόσμια κλίμακα δεν φαίνεται να απαντάται όμοια ρύθμιση με την ισχύουσα στην ελληνική έννομη τάξη αγωγή κακοδικίας, *Παναγόπουλος*, Η ευθύνη του δικηγόρου και του συμβολαιογράφου μετά το ν. 2251/1994, Δ 1997, 560· *Σαρρή*, Η αστική ευθύνη του Συμβολαιογράφου-Ασφάλιση, ΣυμβΕπιθ 2002-2003, 8, Μόνη η Ιταλία περιλαμβάνει στον ΑΚ διάταξη προστατευτική των ελευθέρων επαγγελματιών, η οποία ωστόσο εφαρμόζεται περιοριστικά (2236 Codice Civile).

142. *Καράκωστας* (2008), 317, με σχετική παραπομπή στην ΑΠ Ολ 20/2000, ΧρΙΔ 2001, 163 επ, η οποία δέχτηκε ότι είναι υπέρμετρη η εξάμηνη προθεσμία για την άσκηση της αγωγής κακοδικίας στο σημείο που τοποθετεί την έναρξή της στο χρόνο της ζημιογόνου συμπεριφοράς του δικηγόρου και όχι στο χρόνο γνώσης από τον εντολέα, με συνέπεια στις περισσότερες περιπτώσεις να επέρχεται απόσβεση του δικαιώματος πολύ πριν λάβει γνώση ο εντολέας που ζημιώθηκε, θεμελιώνοντας την κρίση αυτή τόσο στο άρθρο 20 του Συντ. όσο και στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ· όμοια και η ΑΠ 1832/2000, ΠοινΧρον 2001, 812 επ, η οποία διευκρινίζει ότι ο περιορισμός του εξαμήνου από την τέλεση της πράξης ή από την παράλειψη ισοδυναμεί με έμμεση κατάλυση του δικαιώματος για την παροχή έννομης προστασίας καθιστώντας έτσι την διάταξη αντισυνταγματική· όμοια και οι ΑΠ 173/2001, ΑΠ 400/2001, ΑΠ 1584/2003, ΕλλΔνη 2003, 1470 επ. Σημειώνεται ότι πριν την έκδοση της ΑΠ Ολ 20/2000, η πάγια νομολογιακή άποψη δεχόταν την έναρξη της προθεσμίας από την τέλεση της παράνομης πράξης ή παράλειψης που προκάλεσε τη ζημία, με το επιχείρημα ότι θα αναφέρονταν ρητά στο νόμο, αν απαιτούνταν το υποκειμενικό στοιχείο της γνώσης από τον ζημιωθέντα ή ότι σκοπός της εν λόγω διάταξης είναι η εκκαθάριση των εννόμων σχέσεων του παρελθόντος και η ασφάλεια δικαίου και όχι η διαιώνιση αυτών, *Σακκά*, Αγωγή κακοδικίας κατά συμβολαιογράφου, Δ 2006, 758, όπου παρατίθεται αναλυτικά σχετική νομολογία.

143. ΕφΘεσ 262/77, Αρμ. 1978, 622.

144. *Γεωργιάδης*, Η ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες, 1998, 154, ο οποίος χαρακτηριστικά ανέφερε ότι «το ότι οι δικηγόροι εμπίπτουν στη ρύθμιση του άρθρου 8 του ν. 2251/1994 είναι δυσχερές να αμφισβητηθεί»· *Καράκωστας* (2002), 246 επ· *Μαλισάγκος*, Υπαγωγή των κατηγοριών παροχής επενδυτικών, τραπεζικών και εν γένει χρηματοπιστωτικών και νομικών υπηρεσιών στο άρθρο 8 ν. 2251/1994, Αρμ 2006, 990 επ.

του ν. 2251/1994 ή κατ' άλλους μετά τη θέση σε ισχύ του ν. 2251/1994, το άρθρο 73 ΕισΝΚΠολΔ καθίσταται ανίσχυρο, ως αντισυνταγματικό, λόγω προκλητικά άνισης μεταχείρισης όμοιων καταστάσεων (ευθύνης για τις παρεχόμενες υπηρεσίες δικηγόρου, συμβολαιογράφου και δικαστικού επιμελητή από το ένα μέρος και ευθύνη κάθε άλλου ελεύθερου επαγγελματία από το άλλο) αφού από τη μία πλευρά με το άρθρο 73 ΕισΝΚΠολΔ, οι δικηγόροι πρακτικά τίθενται στο απυρόβλητο ενώ οι καταλαμβανόμενοι από το άρθρο 8 του ν. 2251/1994 ελεύθεροι επαγγελματίες έχουν νόθο αντικειμενική ευθύνη.¹⁴⁵ Αντίθετα, μερίδα της θεωρίας αντλώντας επιχείρημα από το άρθρο 38 ΚωδΔ, περί αναγνώρισης στο δικηγορικό επάγγελμα της ιδιότητας του λειτουργήματος, αναφέροντας χαρακτηριστικά ότι οι υπηρεσίες ενός δικηγόρου, ο οποίος είναι προεχόντως λειτουργός, δεν μπορούν να τεθούν σε ίση μοίρα με τις υπηρεσίες άλλων ελεύθερων επαγγελματιών, όπως υδραυλικών, ηλεκτρολόγων κλπ¹⁴⁶ αλλά και ότι η διάταξη περί αγωγής κακοδικίας ως ειδικότερη από την ειδική διάταξη του άρθρου 8 του ν. 2251/1994, υπερισχύει αυτής δεν δέχονται την υπαγωγή των δικηγόρων στο υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής του άρθρου 8 του ν. 2251/1994.¹⁴⁷

Πέραν όμως της θεωρητικής αντιμετώπισης και επιχειρηματολογίας του ζητήματος της υπαγωγής ή μη των δικηγόρων στο άρθρ. 8 του νόμου περί προστασίας του καταναλωτή, ο Άρειος Πάγος, με την ΑΠ Ολ 18/1999,¹⁴⁸ έδωσε αρνητική απάντηση επ' αυτού. Η θέση, ωστόσο, της οριακής πλειοψηφίας του Αρείου Πάγου περί μη υπαγωγής των δικηγόρων στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 8 του ν. 2251/1994 δεν κατέληξε στο συμπέρασμα αυτό με ερμηνευτική άρση της σύγκρουσης των δύο ανωτέρω αναφερόμενων καθεστώτων ευθύνης.¹⁴⁹ Πιο συγκεκριμένα, ο Άρειος Πάγος εξαίρεσε την παροχή δικηγορικών υπηρεσιών από το πεδίο του άρθρου 8 ν. 2251/1994, κρίνοντας ότι ο χαρακτηρισμός του δικηγόρου ως δημοσίου λειτουργού, σύμφωνα με το άρθρο 38 ΚωδΔ συνιστά εμπόδιο για την εφαρμογή του εν λόγω άρθρου. Ειδικότερα, στη μείζονα σκέψη του διατακτικού της εν λόγω απόφασης αναφέρεται ότι «τα άρθρα 1 παρ.4 περ. β και 8 παρ. 2 εδ. β του

145. Παναγόπουλος, Δ 1997, 560-561, ο οποίος κάνοντας λόγο για θεαματική μεταβολή στην ευθύνη των δικηγόρων και των συμβολαιογράφων, οι οποίοι ουσιαστικά φτάνουν από το ένα άκρο (απυρόβλητο) στο άλλο (έκθετοι σε τεράστιους κινδύνους) προτείνει *de lege ferenda* την ευθεία ρύθμιση του ζητήματος της ευθύνης των δικηγόρων, έστω και με αποκλίνουσα ίσως ρύθμιση από εκείνη του ν. 2251/1994, αλλά πάντως πολύ λιγότερο προνομιακή από την κυριολεκτικά προκλητική θέσπιση του πρακτικώς «ανεύθυνου» με το άρθρο 73 ΕισΝΚΠολΔ.

146. Γιακουμής, Η αστική ευθύνη του δικηγόρου από παροχή νομικών συμβουλών και πληροφοριών, Δ 30, 1195 Σταθές, Δ 2005, 285.

147. Μπεχλιβάνης, Σκέψεις για την αστική ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες κατά το άρθρο 8 ν.2251/1994, ΕπισκΕΔ 2004, 593-594.

148. ΕλλΔνη 1999, 290= ΔΕΕ 1999, 1172= ΝοΒ 2000, 465.

149. Αρνόκουρος, ΔΕΕ 2001, 471.

νόμου 2251/1994 καθορίζουν με ευρύτητα την έννοια του παρέχοντος υπηρεσίες αφού σε αυτήν εμπίπτει κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που παρέχει υπηρεσίες κατά τρόπο ανεξάρτητο στο πλαίσιο της άσκησης επαγγελματικής δραστηριότητας. Η ίδια η ρύθμιση όμως της συλλογικής προστασίας των καταναλωτών περιορίζει την ίδια έννοια. Η άσκηση του δικηγορικού λειτουργήματος ανάγεται στην οργάνωση απονομής δικαιοσύνης και στην εμπέδωση της έννομης τάξης με παράλληλη διασφάλιση των δικαιωμάτων και ελευθεριών του ανθρώπου. Για το λόγο αυτό, η μεν είσοδος στο δικηγορικό σώμα ακολουθεί το πρότυπο ένταξης σε δημόσια υπηρεσία, η δε άσκηση της δικηγορίας διέπεται από ειδικούς κανόνες. Από την πλευρά των σκοπών που επιδιώκει ο νόμος για την προστασία του καταναλωτή και από την άποψη της ειδικής φύσης του δικηγορικού λειτουργήματος η παροχή των δικηγορικών υπηρεσιών δεν εμπίπτει στο ν. 2251/1994 και για το λόγο αυτό δεν καταργείται η ειδική διάταξη του άρθρου ΕισΝΚΠολΔ».

Ωστόσο, σύμφωνα με την άποψη της μειοψηφίας (εννέα μέλη του δικαστηρίου μεταξύ των οποίων και ο πρόεδρος και αντιπρόεδρος αυτού), οι δικηγόροι εμπίπτουν στη ρύθμιση του ν. 2251/1994 καθώς «παρέχουν κατά τρόπο ανεξάρτητο υπηρεσίες στο πλαίσιο της άσκησης επαγγελματικής δραστηριότητας, η ιδιότητά τους δε ως δημοσίων λειτουργών αναφέρεται μόνο στην ενώπιον δικαστηρίων και των αρχών εν γένει παράσταση κατά την άσκηση του έργου τους, όχι όμως και στην εσωτερική με τους πελάτες τους σχέση στο πλαίσιο της οποίας είναι ελεύθεροι επαγγελματίες που παρέχουν υπηρεσίες». Άλλωστε, από το πεδίο εφαρμογής του ν. 2251/1994 δεν είναι δυνατό να προκύπτει ο αποκλεισμός των νομικών υπηρεσιών όταν μάλιστα η αρχή προστασίας του καταναλωτή ανάγεται σε υπερνομοθετική αρχή και πηγή καθοδηγητική του νομοθέτη και εφαρμοστή του δικαίου.¹⁵⁰

Η εν λόγω απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται, σε αντίθεση με το συνήθως συμβαίνον, ότι δηλαδή μετά από μια απόφαση της Ολομέλειας λύνεται κάποιο νομικό ζήτημα και οδηγούμαστε σε παγίωση νομολογίας, όχι μόνο δεν έλυσε το νομικό ζήτημα αλλά αποτέλεσε έναυσμα περαιτέρω προβληματισμού.¹⁵¹ Αξίζει να σημειωθεί, όπως επισημάνθηκε από διάφορους θεωρητικούς, ότι η νομολογιακή αυτή τάση αποφυγής του άρθρου 8, ίσως κρύβει στην πραγματικότητα τη δυσπιστία του δικαστή απέναντι στην αδιαλλαξία αυτής της ρύθμισης και το φόβο για τις συνέπειες μιας γενικευμένης κατίσχυσης της εν αμφιβολία υπαιτιότητας του επαγγελματία για κάθε ζημία σχετική με την άσκηση του επαγγέλματός του,¹⁵² προτείνοντας μάλιστα *de lege ferenda* τον περιορισμό της

150. Καράκωστας (2008), 319.

151. Digesta 1998, 114.

152. Αρνόκουρος, ΔΕΕ 2001, 472-473.

εμβέλειας της ρύθμισης αυτής μόνο σε περιπτώσεις ζημιών που η εξέλιξή τους τελεί υπό τον πλήρη έλεγχο του παρέχοντος, ώστε και το τεκμήριο υπαιτιότητας τους να παρίσταται δικαιολογημένο.¹⁵³

Η θέση αυτή της πλειοψηφίας της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου φαίνεται σήμερα κάπως μεροληπτική έναντι των δικηγόρων τη στιγμή μάλιστα που η νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων έχει ήδη κρίνει την υπαγωγή της πλειοψηφίας των χαρακτηριζόμενων ως ελεύθερων επαγγελματιών στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 8 του ν. 2251/1994. Άλλωστε, ο δικηγόρος κατά την άσκηση της δραστηριότητάς του παρέχει υπηρεσίες, όπως κάθε επαγγελματίας είτε με τη συνδρομή σε ένα δικαστικό αγώνα είτε μέσω νομικών συμβουλών, η δε διαφορετική και δη ευνοϊκότερη αντιμετώπισή του σε ζητήματα ευθύνης έναντι των πελατών του κάθε άλλο θα μπορούσε να θεωρηθεί βασίμως δικαιολογημένη.

γ. Η υπαγωγή του μηχανικού-λογιστή στο υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής του άρθρου 8

Αναφορικά με την κατηγορία των μηχανικών, οι τελευταίοι όντας εφοδιασμένοι με τις απαραίτητες ειδικές και τεχνικές γνώσεις γύρω από την επιστήμη τους, γνώσεις τις οποίες ούτε είναι εύκολο να έχουν, ούτε να αντιληφθούν πολλές φορές τρίτοι μη σχετικοί με το επάγγελμα, έχουν τη δυνατότητα να παίρνουν πρωτοβουλία κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους και να καθορίζουν οι ίδιοι τον τρόπο, τα μέσα, την ποιότητα και τα χαρακτηριστικά της εργασίας τους. Αυτή ακριβώς η δυνατότητα είναι που δίδει την ελευθερία στο μηχανικό και κατ' επέκταση την ανεξαρτησία κατά την παροχή της εργασίας του, πληρώντας, με τον τρόπο αυτό, το κριτήριο της παροχής «*κατά τρόπο ανεξάρτητο*» του άρθρου 8 του ν. 2251/1994. Ακόμα και οι κατευθυντήριες οδηγίες, οι υποδείξεις και συστάσεις που εκδίδονται από το ΤΕΕ¹⁵⁴ δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι δεσμεύουν κατά τέτοιο τρόπο το μηχανικό ώστε να του υποδεικνύουν το είδος και τη μορφή του έργου του.¹⁵⁵ Περαιτέρω, στο πλαίσιο της έννομης σχέσης που αναπτύσσει ο μηχανικός με τον πελάτη του, είναι δυνατό να δίνονται από αυτόν-οδηγίες σχετικά με το έργο που αναθέτει στο μηχανικό προς διεκπεραίωση. Σε αυτή την περίπτωση πρέπει να κρίνεται *ad hoc* το κατά πόσο οι οδηγίες αυτές δεσμεύουν το επαγγελματικό έργο του τελευταίου, ώστε να παύει πλέον το στοιχείο της ανεξαρτησίας και να πρόκειται για εξαρτημένη υπηρεσία.

Ακολουθώντας, ένα ερώτημα που αξίζει να παρατεθεί είναι το κατά πόσο η διάταξη του άρθρου 8 του ν. 2251/1994 μπορεί να τύχει εφαρμογής και στην

¹⁵³. Δέλλιος, Αρμ. 2004, 193.

¹⁵⁴. Για τη φύση κλπ ΤΕΕ βλ. κατωτέρω υπό ΙΙΙ.2. 2.3

¹⁵⁵. Καράκωστας (2008), 286.

περίπτωση των μηχανικών, οι οποίοι ασχολούνται με την εκπόνηση μελετών ή την κατασκευή έργων του Δημοσίου. Στην περίπτωση αυτή αν και το αντικείμενο των παροχών και τα καθήκοντα του μηχανικού δεν διαφέρουν από τα καθήκοντά του στην περίπτωση ιδιωτικών μελετών ή ιδιωτικών έργων, ωστόσο ο εν λόγω τομέας διαφέρει από τον τομέα των ιδιωτικών έργων καθώς ρυθμίζεται από μία σειρά νομοθετημάτων, τα οποία προβλέπουν διαδικασίες σύναψης και εκτέλεσης των συμβάσεων. Ειδικότερα, οι συμβάσεις δημοσίων έργων είναι συμβάσεις έργων,¹⁵⁶ οι οποίες λόγω της υψίστης σημασίας που έχουν, καθώς αποσκοπούν στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων του κοινωνικού συνόλου,¹⁵⁷ διέπονται από ειδικότερους νόμους και συγκεκριμένα από το ν. 3669/2008,¹⁵⁸ ο οποίος αφορά στη σύναψη συμβάσεων δημοσίων έργων¹⁵⁹ και από το ν. 3316/2005,¹⁶⁰ ο οποίος αφορά στη η σύναψη συμβάσεων εκπόνησης μελετών¹⁶¹ δημοσίων έργων.¹⁶² Χαρακτηριστικό των συμβάσεων, τόσο για την εκπόνηση μελετών δημοσίων έργων, όσο και για την κατασκευή αυτών, είναι αφενός ότι στην διαδικασία εκτέλεσης του έργου συμμετέχουν όχι μόνο ο εργοδότης και ο μηχανικός μελετητής ή εργολήπτης αλλά ποικίλοι και διαφορετικοί παράγοντες,¹⁶³ που συμμετέχουν στην παραγωγική διαδικασία, όπως ενδεικτικά η Αναθέτουσα Αρχή, ο Φορέας κατασκευής του έργου, η Προϊστάμενη Αρχή,¹⁶⁴ η Διευθύνουσα Υπηρεσία, το Τεχνικό Συμβούλιο, που είναι συλλογικό όργανο, το οποίο γνωμοδοτεί σε θέματα που προβλέπει η κείμενη νομοθεσία, αφετέρου ότι τα συγκεκριμένα νομοθετήματα καθορίζουν ορισμένες αν

156. Η σύμβαση δημοσίου έργου έχει χαρακτήρα ιδιωτικού δικαίου όταν τουλάχιστον ένα από τα συμβαλλόμενα μέρη δεν είναι το Δημόσιο ή νπδδ, ΣτΕ 1303/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ ΣτΕ 72/2009, ΔΔΙΚΗ 2010, 866 επ, ενώ αντίθετα έχει χαρακτήρα διοικητικής σύμβασης όταν αθροιστικά ένα τουλάχιστον συμβαλλόμενο μέρος είναι το Δημόσιο ή νπδδ, με τη σύμβαση επιδιώκεται η ικανοποίηση σκοπού, ο οποίος εκ του νόμου έχει αναχθεί σε δημόσιο και το Δημόσιο ή το νπδδ βρίσκεται σε θέση υπερέχουσα έναντι του εργολάβου, ΟΛΣτΕ 1031/1995 ΔΙΔΙΚΗ 1995, 643 επ 68/2009 ΣτΕ, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

157. ΟΛΣτΕ 2931/1994, ΔΙΔΙΚΗ 1994, 1362 επ.

158. «Περί Κωδικοποίησης της Νομοθεσίας Κατασκευής Δημοσίων Έργων», ΦΕΚ 116/Α/18.6.2008.

159. Σημειώνεται ότι η δημόσια σύμβαση έργου συγκαταλέγεται, λόγω της σπουδαιότητας των δημοσίων υποδομών για την ανάπτυξη της χώρας στις σημαντικότερες συμβάσεις, *Μητκίδης*, Συμβάσεις Δημοσίων Έργων, ν. 3669/2008, κατ' άρθρο ερμηνεία και νομολογία, 2009, 7.

160. «Ανάθεση και εκτέλεση δημοσίων συμβάσεων εκπόνησης μελετών και παροχής συμβάσεων υπηρεσιών και άλλες διατάξεις», ΦΕΚ Α/42/22.2.2005.

161. Για το πεδίο εφαρμογής του εν λόγω νόμου βλ. σχετ. *Μητκίδης*, Δημόσιες συμβάσεις μελετών και συναφών υπηρεσιών, ν. 3316/2005, κατ' άρθρο ερμηνεία και νομολογία, 2010, 22 επ.

162. Ο νόμος αυτός κατήργησε στο σύνολό του το ν. 716/1977 και τα π.δ. που είχαν εκδοθεί κατ' εξουσιοδότηση αυτού και αφορούσαν στην εκπόνηση μελετών δημοσίων έργων.

163. ΣτΕ 3452/2009 ΣτΕ 64/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ Για αναλυτικότερη νομολογία επ' αυτού του θέματος βλ. σχετ. *Ρόβλια*, Τα δημόσια έργα στην κρίση των δικαστηρίων, 2010, όπου υπάρχει εκτενής παράθεση νομολογίας του ΑΕΔ, του ΣτΕ κ.ά.

164. Σημειώνεται ότι Προϊστάμενη Αρχή στην περίπτωση των συμβάσεων εκπόνησης μελετών αποκαλείται και η αρχή, η υπηρεσία ή το όργανο της αναθέτουσας αρχής που διενεργεί τη διαδικασία ανάθεσης των συμβάσεων.

όχι όλες τις τεχνικές προδιαγραφές των μελετών και της κατασκευής των έργων.¹⁶⁵ Όλα τα παραπάνω συνιστούν περιοριστικούς παράγοντες της ελευθερίας δράσης των μηχανικών, που ασχολούνται με τα δημόσια έργα. Αναμφίβολα, και σε αυτές τις περιπτώσεις, καλούνται οι επιστήμονες μηχανικοί να εφαρμόσουν τις τεχνικές γνώσεις, που διαθέτουν, πλην όμως οι «οδηγίες», οι «εντολές» και οι «προδιαγραφές», που τίθενται από τον κύριο του έργου και από τις αναθέτουσες αρχές, καθώς και οι ελεγκτικοί μηχανισμοί, που παρακολουθούν την εξέλιξη της σύμβασης, είναι στοιχεία που ανακόπτουν την απόλυτη ανεξαρτησία του παρέχοντος υπηρεσίες μηχανικού και καθορίζουν πολλές φορές τον τρόπο, την ποιότητα, τη μορφή της υπηρεσίας (μελέτη- έργο), χαρακτηριστικά, τα οποία κάθε άλλο παρά συμβατά είναι με την ανεξαρτησία της παρεχόμενης υπηρεσίας, που προβλέπει το άρθρο 8 του ν. 2251/1994. Ωστόσο, ακόμη και σε αυτή την περίπτωση, η απάντηση στο ερώτημα της υπαγωγής ή μη των μηχανικών που εκτελούν δημόσια έργα στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 8 του ν. 2251/1994, στην περίπτωση αξίωσης ζημιωθέντος τρίτου σε βάρος του μηχανικού, τη στιγμή μάλιστα που η ελληνική νομολογία αναγνωρίζει ευθύνη των εργολάβων και μηχανικών των δημοσίων έργων βάσει των διατάξεων για τις αδικοπραξίες (άρθρα 914 επ ΑΚ) και έχει ήδη επιδικάσει αποζημιώσεις πρέπει να ερευνάται και να δίδεται αφού πρώτα κριθούν αντικειμενικά τα πραγματικά περιστατικά που ισχύουν στην συγκεκριμένη κάθε φορά περίπτωση.¹⁶⁶

Ακολούθως, δεν προκύπτει ιδιαίτερο ζήτημα στην περίπτωση του παρέχοντος υπηρεσίες λογιστή. Η υπαγωγή του τελευταίου στο υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής του άρθρου 8 του ν. 2251/1994 γίνεται δεκτή όταν οι παρεχόμενες από αυτόν υπηρεσίες, όπως η κατά νόμο τήρηση των λογιστικών βιβλίων και στοιχείων, η ενημέρωση αυτών, η υποβολή αυτών στις αρμόδιες οικονομικές υπηρεσίες, πραγματοποιούνται στο πλαίσιο της επαγγελματικής του δραστηριότητας, κατά τρόπο ανεξάρτητο, όταν δηλαδή ο παρέχων υπηρεσίες λογιστής δεν υπόκειται σε συγκεκριμένες υποδείξεις ή οδηγίες του αποδέκτη αυτών (πελάτη του), αλλά έχει την πρωτοβουλία και την ευχέρεια, με βάση τα χορηγούμενα από τον αντισυμβαλλόμενό του στοιχεία, τηρώντας τις καθιερωμένες αρχές της λογιστικής επιστήμης, να

165. Γέροντας, Δίκαιο Δημοσίων Έργων-Η Διοικητική Σύμβαση Δημοσίου Έργου, 2000, 49 επ' *Μητκίδης* (2009), 67 επ.

166. ΑΠ 1339/2007, ΤΝΠ ΔΣΑ, όπου έχει κριθεί ότι «...Ο εργολάβος δημοσίων έργων που παρέλειψε να απομακρύνει τα εναπομείναντα οικοδομικά υλικά μετά την εκ μέρους του περάτωση του έργου ανυψώσεως επαρχιακής οδού, υποχρεούται σε αποζημίωση και χρηματική ικανοποίηση οδηγού που τραυματίστηκε σοβαρά λόγω πτώσης σε παρακείμενο γκρεμό εξαιτίας ολισθηρότητας του ασφάλτινου οδοστρώματος λόγω διασκορπισμένων χαλικιών...».

προβαίνει στη διεκπεραίωση των σχετικών εργασιών.¹⁶⁷ Εξάλλου η ανάθεση συγκεκριμένου έργου ή διεκπεραίωσης μίας υπόθεσης σε ένα λογιστή δεν καταλύει την ανεξαρτησία του στο μέτρο που δεν προδιαγράφονται επακριβώς τα μέσα, η μέθοδος και ο τρόπος διεκπεραίωσης. Το κριτήριο δε του ανεξαρτήτου της παροχής υπηρεσιών πληρούται και στην περίπτωση της παροχής υπηρεσιών του ορκωτού ελεγκτή, ο οποίος έχει διοριστεί από τους μετόχους μιας ανώνυμης εταιρείας για τον έλεγχο των ετήσιων ή ενοποιημένων καταστάσεων της ή αντίστοιχα του έχει ανατεθεί η παροχή οποιασδήποτε υπηρεσίας που περιλαμβάνει τον έλεγχο και την ετοιμασία εμπεριστατωμένης μελέτης (due diligence) μιας άλλης εταιρείας, στην οποία ενδεχομένως να θέλει ο εντολέας του να επενδύσει, την εξέταση λογαριασμών και την έκδοση αντίστοιχης έκθεσης.¹⁶⁸

3. Κώδικες Δεοντολογίας (περιεχόμενο-νομική φύση-συνέπειες παράβασης)

Πέραν από τους θεσπισμένους κανόνες της πολιτείας, εΐθισται οι επιμέρους κοινωνικές ομάδες να διαμορφώνουν, σε εκδήλωση της αυτονομίας τους, κανόνες και αρχές, που προσδιορίζουν το πλαίσιο της ορθής πρακτικής και της επαγγελματικής ηθικής και εξειδικεύουν σε κάθε τομέα τις προϋφιστάμενες γενικές ρήτρες του δικαίου (καλή πίστη, χρηστά ήθη κλπ.). Κατά κανόνα, οι αρχές αυτές διατυπώνονται στους ιδιωτικής προέλευσης κώδικες δεοντολογίας των διαφόρων επαγγελμάτων.¹⁶⁹ Οι Κώδικες Επαγγελματικής Δεοντολογίας συνιστούν, λοιπόν, κανόνες που αποσκοπούν στην αυτορρύθμιση¹⁷⁰ του κάθε επαγγέλματος και στην αυτοπειθαρχία

167. ΑΠ 1901/2008, ΕλλΔνη 2010, 750.

168. Υπέρ της θέσης της υπαγωγής των ορκωτών λογιστών στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 8 του ν. 2251/1994 τάσσεται τόσο η νομολογία, βλ. ενδ. ΠΠρΑθ 3356/1997, ΝοΒ 1998, 838 όσο και η θεωρία, *Καράκωστας*, Κοινοτικοί κανόνες και εθνικό αστικό δίκαιο, 1997, 66 *contra* μερίδα της θεωρίας σύμφωνα με την άποψη της οποίας δεν υπάγονται στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 8 οι ορκωτοί λογιστές ως φορτισμένοι με στοιχεία άσκησης δημόσιας υπηρεσίας καθώς η εν λόγω διάταξη εξαιρεί από το πεδίο εφαρμογής της την υπηρεσία που παρέχεται στο πλαίσιο «δημόσιας υπηρεσίας» τούτο δε συνάγεται από το ότι ο νομοθέτης δεν περιέλαβε στο πραγματικό της διάταξης αυτής την εκπλήρωση παροχής στο πλαίσιο άσκησης δημόσιας υπηρεσίας, *Γεωργουλέα*, Η αστική ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες, ΚριτΕ 1998, 119 επ.

169. Οι κανόνες δεοντολογίας ενδέχεται να μην αποτυπώνονται γραπτώς κυρίως σε περιπτώσεις που είτε εκφράζουν ισχύουσες στις συναλλαγές πρακτικές είτε επειδή τηρούνται απαρέγκλιτα από του επαγγελματίες του κλάδου και εκ του λόγου αυτού δεν εκφράζεται ανάγκη αποτύπωσης τους σε γραπτό κείμενο, *Λιβαδά*, Κώδικες Δεοντολογίας του Χρηματοοικονομικού τομέα, 2005, 52.

170. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι έννοιες δεοντολογία και αυτορρύθμιση αν και είναι συναφείς δεν πρέπει να ταυτίζονται, καθώς η αυτορρύθμιση συνδέεται στενότερα με τη θέσπιση και υιοθέτηση κανόνων με επιλογή μιας επαγγελματικής ένωσης να αυτοδεσμευτεί κοινοποιώντας ένα σύνολο κανόνων ενώ η δεοντολογία θεωρείται ως η υποχρέωση τήρησης κανόνων που πηγάζουν από σαφείς επιταγές είτε ηθικές είτε νομικές, *Ανθόπουλος*, Η αυτορρύθμιση των μέσων πληροφόρησης: γενικές όψεις, ΤοΣ 1999, 436.

των επαγγελματιών,¹⁷¹ θέτοντας αποδεκτά πρότυπα επαγγελματικής συμπεριφοράς, τα οποία και λειτουργούν συμπληρωματικά προς το σύνολο του υφιστάμενου κανονιστικού πλαισίου. Παράλληλα, θα μπορούσε να διατυπωθεί ότι οι Κώδικες Επαγγελματικής Δεοντολογίας θέτουν ένα πλέγμα κανόνων συμπεριφοράς, οι οποίοι συνιστούν ένα ελάχιστο προσδοκίας έναντι των μελών της επαγγελματικής ομάδας.¹⁷² Μάλιστα, εκτός από την εσωτερική (ελληνική) αγορά και σε επίπεδο ΕΕ, έχουν διαμορφωθεί δεοντολογικές αρχές για την άσκηση των υπό εξέταση επαγγελμάτων, οι οποίες στο μέτρο που συνιστούν εξειδίκευση των γενικών αρχών της καλής πίστης και των χρηστών ηθών του δικαίου μας, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την άσκηση των καθηκόντων των επαγγελματιών, την δραστηριότητα των οποίων ρυθμίζουν. Κοινό γνώρισμα των Κανόνων Δεοντολογίας είναι η συμβατική προέλευση των κανόνων αυτών (οι οποίοι δεσμεύουν αποκλειστικά τα μέλη των αντίστοιχων συλλόγων που από και δια της εγγραφής τους σε αυτούς τεκμαίρεται ότι αποδέχονται τους συγκεκριμένους κανόνες) και εκ του λόγου αυτού επιφέρουν ιδιωτικές κυρώσεις, κυρίως πειθαρχικές, στο πλαίσιο του εκάστοτε συλλόγου, όπως για παράδειγμα τον αποκλεισμό του «παραβάτη» από την επαγγελματική οργάνωση, γεγονός που επάγεται των χαρακτηρισμό τους ως «μερικώς τέλειων κανόνων».¹⁷³ Μάλιστα, στο μέτρο που οι εν λόγω κανόνες, οι οποίοι ακριβώς επειδή δεν έχουν λάβει νομοθετική επικύρωση χαρακτηρίζονται ως *soft law*,¹⁷⁴ και επειδή οι κανόνες αυτοί αποτελούν *ad hoc* εξειδίκευση των συναλλακτικών ηθών ή/και της καλής πίστης ή/και των γενικών όρων συναλλαγών είναι δυνατόν πέραν των κυρώσεων σε επίπεδο επαγγελματικής οργάνωσης να δημιουργούν υποχρεώσεις και έναντι τρίτων.¹⁷⁵ Ήδη σήμερα, στα πλέον σημαίνοντα επαγγέλματα από άποψης κινδύνου όπως των μηχανικών, των ορκωτών λογιστών και των δικηγόρων οι αντίστοιχες επαγγελματικές οργανώσεις έχουν ήδη θεσπίσει Κανόνες Δεοντολογίας τόσο σε εθνικό όσο και ευρωπαϊκό επίπεδο, οι οποίοι αποσαφηνίζοντας τις γενικές δικαιοτικές αρχές καθορίζουν το πλαίσιο σύννομης και επιμελούς δράσης των μελών τους.

171. Κωστόπουλος, Διαφήμιση και ο «Ελληνικός Κώδικας Διαφήμισης» σε Πρακτικά 8^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ελλήνων Εμπορικολόγων, 1999, 228.

172. Κοτσίρης, Περιεχόμενο των Ελληνικών Κωδίκων Δεοντολογίας, σε Πρακτικά 8^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ελλήνων Εμπορικολόγων, 1999, 59.

173. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές, 2003, 261.

174. Σημειώνεται ότι ο χαρακτηρισμός των κανόνων δεοντολογίας ως *soft law* οφείλεται στο γεγονός ότι οι εν λόγω Κώδικες είτε δεν περιέχουν κυρώσεις αλλά διακηρυκτικές αρχές είτε η επαγγελματική ένωση δεν διαθέτει τους κυρωτικούς μηχανισμούς προκειμένου να τις επιβάλλει, Στρακαντούνα/Πισκοπάνη/Μήτρου, Προσωπικά δεδομένα και βιβλιοθήκες: Δικαιοί και Δεοντολογικοί κανόνες, ΧρίΔ 2007, 286.

175. Γεωργακόπουλος, Κώδικας Δεοντολογίας Τραπεζών, ΔΕΕ 1998, 773.

2.1. Γιατροί

Όπως προαναφέρθηκε στην πλειοψηφία των περιπτώσεων ο Κώδικας ή Κανονισμός Δεοντολογίας θεσπίζεται από τις επαγγελματικές οργανώσεις. Στην περίπτωση, ωστόσο, των γιατρών ο ΚΙΔ θεσπίστηκε από την πολιτεία έχοντας την ισχύ τυπικού νόμου. Λόγω της ιδιαιτερότητας αυτής ο ΚΙΔ αποτελεί ετερόνομο κανόνα δεοντολογίας, κανόνα δηλαδή ευπρέπειας στον οποίο το δίκαιο κατ' εξαίρεση αποδίδει ιδιαίτερη νομική σημασία, γεγονός που επάγεται πέραν των πειθαρχικών και αυτοτελείς νομικές κυρώσεις.¹⁷⁶ Ειδικότερα με το ν. 3418/2005¹⁷⁷ εισάγεται ο νέος ΚΙΔ καταργώντας το β.δ. της 25.5/6.7.1955 «περί Κανονισμού Ιατρικής Δεοντολογίας» εκσυγχρονίζοντας ουσιαστικά το ήδη απαρχαιωμένο νομοθετικό πλαίσιο δια του επαναπροσδιορισμού των βασικών εννοιών του ιατρικού επαγγέλματος και των υποχρεώσεων του θεράποντος ιατρού.¹⁷⁸ Ο νέος ΚΙΔ¹⁷⁹ πραγματεύεται ζητήματα που αφορούν στην εξασφάλιση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών από μέρους του παρέχοντος υπηρεσίες γιατρού και των υποχρεώσεων του γιατρού απέναντι στον ασθενή, οι οποίες πέραν των τυπικών υποχρεώσεων τήρησης αρχείου, ή του ιατρικού απορρήτου είναι άμεσα συνυφασμένες με την αναπτυσσόμενη μεταξύ τους σχέση εμπιστοσύνης.

2.2. Δικηγόροι

Επιπροσθέτως και αναφορικά με τον παρέχοντα υπηρεσίες δικηγόρο, ο τελευταίος πρέπει να ακολουθεί κατά την άσκηση των επαγγελματικών του δραστηριοτήτων τον Κανονισμό Δεοντολογίας του δικηγορικού λειτουργήματος, ο οποίος θεσπίστηκε με την υπ' αριθ. 13/1986 απόφαση του ΔΣΑ. Σύμφωνα με αυτόν ο δικηγόρος πέραν των νομοθετικά κατοχυρωμένων δια του ΚωδΔ υποχρεώσεων του, όπως αυτές αναλυτικά αναφέρονται στο άρθρο 199 αυτού, οφείλει να ασκεί το λειτουργήμα του, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται, με οδηγό τη συνείδηση και το νόμο. Ο κανονισμός αυτός περιλαμβάνει μια σειρά αναλυτικών διατάξεων που αφορούν τη συμπεριφορά του δικηγόρου τόσο έναντι του πελάτη του όσο και έναντι των συναδέλφων του και των ασκούμενων δικηγόρων. Μάλιστα, στο άρθρο 7 του κανονισμού αυτού εξειδικεύονται οι δέοντες να τηρηθούν κανόνες, όπως η συμβολή στην επικράτηση της αλήθειας και του δικαίου, η καταβολή προσπάθειας για την συμβιβαστική επίλυση της διαφοράς, η επιμελής εκτέλεση της εντολής που λαμβάνει από τον πελάτη του, η ενέργεια και παράσταση ενώπιον οποιασδήποτε

176. Πελλένη-Παπαγεωργίου, Ο Κώδικας Ιατρικής Δεοντολογίας από νομική σκοπιά, ΝοΒ 2007, 2321.

177. «Κώδικας Ιατρικής Δεοντολογίας», ΦΕΚ 287/Α/28.11.2005.

178. Πλεύρης, Σχολιασμός νέου Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας, ΠοινΔικ 2007, 887 επ.

179. Ανάλυση των βασικότερων διατάξεων του ΚΙΔ ακολουθεί κατωτέρω.

δικαστηριακής ή διοικητικής αρχής μόνο κατόπιν εντολής του πελάτη του, η μη υποβολή αβάσιμων ενστάσεων και η αποφυγή στρεψοδικίας και κακόπιστων ενεργειών, ενώ παράλληλα ορίζει την υποχρέωσή του δικηγόρου να αναλαμβάνει κάθε υπόθεση που του ανατίθεται με δικαίωμα άρνησης αυτής μόνο στις περιοριστικά αναφερόμενες στο άρθρο 6 περιπτώσεις, κατά τις οποίες η υπόθεση είτε είναι παράνομη κατά τη γνώμη του ή καταφανώς άδικη ή είναι βέβαιο ότι θα χαθεί, είτε στρέφεται κατά συγγενικού ή φιλικού προσώπου του, είτε η υπεράσπιση της υπόθεσης τον χειρισμό της οποίας αρνείται να αναλάβει έρχεται σε αντίθεση με δημοσιευμένες γνώμες, θεωρίες του κλπ. Πέραν όμως του Κανονισμού Δεοντολογίας που ισχύει στην εσωτερική έννομη τάξη, στο πλαίσιο της ΕΕ, ο δικηγόρος που είναι εγγεγραμμένος στα μητρώα συλλόγου κράτους-μέλους, οφείλει να τηρεί και τον Καταστατικό Χάρτη των Θεμελιωδών Αρχών του Ευρωπαϊκού Νομικού Επαγγέλματος, που υιοθετήθηκε την 25^η Νοεμβρίου 2006 από τη Συμβουλευτική Επιτροπή των Δικηγορικών Συλλόγων των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (C.C.B.E.), η οποία ιδρύθηκε ήδη από το έτος 1960,¹⁸⁰ από τους δικηγόρους των έξι πρώτων μελών της ΕΚ ίδρυσαν τη έργο της οποίας ήταν και εξακολουθεί να είναι ο συντονισμός της δράσης των δικηγορικών συλλόγων όλων των κρατών-μελών και η σύνδεση αυτών με τα όργανα της τότε Κοινότητας¹⁸¹ νυν ΕΕ.

2.3. Μηχανικοί

Αναφορικά με τους επαγγελματίες μηχανικούς, η δράση τους διέπεται αφενός από τον Επαγγελματικό Κώδικα των Ελλήνων Μηχανικών, ο οποίος εκδόθηκε από το ΤΕΕ¹⁸² το 1961, ισχύει μέχρι και σήμερα και αφορά όλους τους μηχανικούς που έχουν λάβει άδεια ασκήσεως επαγγέλματος ανεξαρτήτως ειδικότητας,¹⁸³ αφετέρου από τον Κώδικα Επαγγελματικής Δεοντολογίας του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου

180. Πληροφορίες αναφορικά με τη C.C.B.E. διαθέσιμες στον διαδικτυακό χώρο: www.ccbe.eu

181. Παναγόπουλος, Επαγγελματικά ζητήματα δικηγόρων μέσα στην Κοινότητα, Αρμ. 1998, 315 επ.

182. Το ΤΕΕ συνιστά ένα θεσμοθετημένο νπδδ, το οποίο εποπτεύεται από το ΥΠΕΧΩΔΕ και είναι το μόνο αρμόδιο όργανο όχι μόνο για τη χορήγηση αδειών άσκησης επαγγέλματος σε μηχανικούς κάθε ειδικότητας αλλά και για την έκδοση επαγγελματικών δεοντολογικών αρχών για τους μηχανικούς. Ειδικότερα, στο άρθρο 30 παρ.1 περ. δ του πδ 27.11/14.12.1926 ορίζεται ότι το ΤΕΕ εκδίδει αποφάσεις, οι οποίες ορίζουν τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις των μελών του, που δεν είναι άλλοι από τους μηχανικούς, ενώ στο άρθρ. 3 παρ. 5 του ίδιου πδ θεσπίζεται ρητά η υποχρέωση των μελών του ΤΕΕ να τηρούν τις υποχρεώσεις που ορίζονται με τις αποφάσεις που προβλέπονται στην περ. δ της παρ. 1 του άρθρου 30 Κώδικας Δεοντολογίας των Μηχανικών. Τέλος, σημειώνεται ότι με το εν λόγω π.δ., το οποίο ακολούθως τροποποιήθηκε με το ν. 1486/1984, κωδικοποιήθηκαν οι έως τότε ισχύουσες διατάξεις περί συστάσεως τεχνικού επιμελητηρίου και συστάθηκε το ΤΕΕ.

183. Βαλακούδας/Χονδρόπουλος (2006), 90 επ.

Πολιτικών Μηχανικών (Ε.Σ.Ε.Ε.). Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται στον Επαγγελματικό Κώδικα των Ελλήνων Μηχανικών ο διπλωματούχος μηχανικός είναι υποχρεωμένος να τηρεί αυστηρά το γράμμα και το πνεύμα των κανόνων που τίθενται με τον Κώδικα αυτό, καθώς οι κανόνες αυτοί «...καθορίζουν τα πλαίσια των βασικών ηθικών υποχρεώσεων, τις οποίες υπέχει εν τη αρμόζουσι εις Επιστήμονα ενασκήσει του επαγγέλματός του». Επομένως, κρίσιμο στοιχείο στη διαμόρφωση των αρχών του εν λόγω Κώδικα, όπως και κάθε δεοντολογικού κανόνα, αποτελεί η ηθική που κάθε επαγγελματίας μηχανικός οφείλει να επιδεικνύει, ηθική που πρέπει να εντοπίζεται τόσο έναντι του αποδέκτη των υπηρεσιών του μηχανικού, όσο και έναντι των άλλων μηχανικών αλλά και της επιστήμης του.¹⁸⁴ Βάσει αυτών των σκέψεων έχει διαμορφωθεί το περιεχόμενο του συγκεκριμένου Κώδικα, οι βασικές αρχές του οποίου συνοψίζονται στην υποχρέωση του μηχανικού να υποστηρίζει τα συμφέροντα του εντολέα του κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο, εφαρμόζοντας όλες τις γνώσεις και τεχνικές διατάξεις τις οποίες γνωρίζει -και τις οποίες οφείλει ως ευλόγως ενημερωμένος επιστήμονας να γνωρίζει- ενώ όταν εκτιμά ότι η γνώση του είναι ελλιπής να μην υπερεκτιμά τις δυνατότητές του και να ζητά τη συνεργασία των συναδέλφων του με στόχο την αρτιότερη εκτέλεση του έργου. Στην ιδιαίτερη δε αυτή υποχρέωση του μηχανικού εμπίπτει και η υποχρέωση διαφώτισης του αποδέκτη των υπηρεσιών (πελάτη) του ήτοι η υποχρέωση ενημέρωσης του αποδέκτη των υπηρεσιών του τόσο σχετικά με τις εργασίες που απαιτεί το συγκεκριμένο έργο, τις πραγματικές δυσκολίες που παρουσιάζουν οι συγκεκριμένες εργασίες ή/και τους κινδύνους που ελλοχεύουν από αυτές όσο σχετικά με την πρόοδο και την εξέλιξη αυτών. Η δε ενημέρωση του αποδέκτη των υπηρεσιών του πρέπει να είναι ακριβής και να περιέχει επαρκή στοιχεία, τα οποία θα δίνονται με τρόπο σαφή και κατανοητό προς αυτόν.¹⁸⁵ Περαιτέρω, βασική ηθική υποχρέωση του μηχανικού, ως επιστήμονα, σύμφωνα με το άρθρο 5 του εν λόγω Κώδικα,¹⁸⁶ είναι να εξυπηρετεί με τις επιστημονικές του γνώσεις τα συμφέροντα των πελατών του εντός των ορίων της επιστήμης του, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στην προώθηση του γενικού συμφέροντος χωρίς να θέτει σε δεύτερη μοίρα την επιστημονική ορθότητα με σκοπό την εξυπηρέτηση ίδιου οφέλους ενώ τέλος στα πλαίσια αυτής της δεοντολογικής υποχρέωσης εντάσσεται και η ρητά θεσπιζόμενη στο άρθρο 5 δεοντολογική υποχρέωση η οποία συνίσταται στο ότι η παροχή υπηρεσίας να πραγματοποιείται μόνο από μηχανικό που είναι αρμόδιος να παράσχει το συγκεκριμένο είδος

184. Βαλακούδας/Χονδρόπουλος (2006), 100.

185. Καράκωστας (2008), 324.

186. Το άρθρο 5 του Επαγγελματικού Κώδικα των Ελλήνων Μηχανικών ορίζει ότι ο Μηχανικός οφείλει «...να μην υποτάσσει τις απαιτήσεις της Επιστήμης και Τάξεώς του εις το ατομικόν του συμφέρον ή εις συμφέροντα τρίτων».

υπηρεσίας.¹⁸⁷ Αντίστοιχες είναι και οι βασικές αρχές που θεσπίζονται στον Κώδικα Επαγγελματικής Δεοντολογίας του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Πολιτικών Μηχανικών όπως η υποχρέωση ενημέρωσης και διαφωτισμού του αποδέκτη των υπηρεσιών του πολιτικού μηχανικού, υποχρέωση η οποία ισχύει και στον Επαγγελματικό Κώδικα των Ελλήνων Μηχανικών¹⁸⁸ και η υποχρέωση δράσης του μηχανικού με σκοπό την προαγωγή της γνώσης και της επιστήμης και όχι με σκοπούς ιδιοτελείς. Συμπερασματικά, εκ των ανωτέρω προκύπτει ότι ο μηχανικός αφενός οφείλει να δρα με ακεραιότητα και σεβασμό στο κοινό συμφέρον, να προσπαθεί να βελτιώνει τη γνώση του κοινού πάνω στα έργα του, υπό την προϋπόθεση φυσικά ότι η επαγγελματική του γνώση είναι επαρκής αφετέρου η επαγγελματική συμπεριφορά του και εν γένει το έργο του να στοχεύει στην ανύψωση της αποτελεσματικότητας του επαγγέλματος και όχι στην μείωση της αξιοπρέπειας και της τιμής αυτού μέσω της δωροδοκίας του ή εξαγοράς του.

Αντίστοιχος με τους ανωτέρω δύο Κώδικες Δεοντολογίας είναι και ο Ευρωπαϊκός Κώδικας Δεοντολογίας για Παρόχους Υπηρεσιών Αρχιτεκτονικής του Συμβουλίου Αρχιτεκτόνων Ευρώπης (Σ.Α.Ε.-ACE) ο οποίος δημιουργήθηκε με αφορμή την Οδηγία 2006/123 του Συμβουλίου της Ευρώπης, για την απελευθέρωση της ενδοκοινοτικής αγοράς παροχής υπηρεσιών,¹⁸⁹ και θεσμοθετεί ένα πρότυπο συμπεριφοράς για τον επαγγελματία Αρχιτέκτονα, οι υπηρεσίες του οποίου πρέπει να πληρούν τις αρχές της ανεξαρτησίας, της αμεροληψίας, της επαγγελματικής εχεμύθειας, της ακεραιότητας, του επαγγελματισμού και της επαγγελματικής ικανότητας. Ο Κώδικας αυτός δεν διαφέρει από τα γενικά ισχύοντα και στα δύο προηγούμενα κείμενα, παρά μόνο στο ότι αναγνωρίζει πλέον ρητά την εφαρμογή όλων των γενικών αρχών όχι μόνο έναντι των πελατών αλλά και έναντι κάθε άλλου υπαρκτού ή ακόμη και πιθανού χρήστη των υπηρεσιών του αρχιτέκτονα. Ειδικότερα, στην εισαγωγή του Κώδικα αυτού αναφέρεται ότι οι αρχές που περιέχονται σε αυτόν *«αφορούν τις ευθύνες ως προς το ευρύτερο κοινό, τους πελάτες αλλά και τους χρήστες του αρχιτεκτονήματος»*, εν συνεχεία στην παρ. 3.1 ορίζεται ότι *«όλοι οι πάροχοι υπηρεσιών αρχιτεκτονικής θα πρέπει να σέβονται τις ανάγκες και τις αξιώσεις που έχει εκφράσει ο πελάτης, ή ο οποιοσδήποτε πιθανός χρήστης»* ενώ

187. Σημειώνεται ότι οι εργασίες που δύναται να εκτελέσει κάθε ειδικότητα μηχανικού (αρχιτέκτονες, πολιτικοί μηχανικοί, τοπογράφοι κλπ) απαριθμούνται ρητά στο ν. 4663/1930 και στο ν. 6422/1934.

188. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο άρθρο 7 ο μηχανικός *«υποχρεούται να διασφαλίζει ότι οι εργασίες δεν συνεπάγονται τον κίνδυνο για την ζωή και την ιδιοκτησία ή αν ένας τέτοιος κίνδυνος υφίσταται ο μηχανικός εξασφαλίζει ότι τόσο ο πελάτης του όσο και τα υπόλοιπα μέρη είναι πλήρως ενημερωμένα των πιθανών κινδύνων που συνεπάγεται η υλοποίηση ενός σχεδίου.»*

189. «Σχετικά με τις υπηρεσίες στην εσωτερική αγορά», της 27.12.2006, ΕΕ L 376/36 για την εν λόγω οδηγία βλ. σχετ. Μέρος 2^ο Ι.2.

παράλληλα στην παρ. 3.5 ορίζεται ότι «όλοι οι πάροχοι υπηρεσιών αρχιτεκτονικής θα γνωστοποιούν αμέσως στους πελάτες, στους πραγματικούς ή μελλοντικούς χρήστες την ύπαρξη οποιωνδήποτε σημαντικών συνθηκών».

2.4. Λογιστές

Αντίστοιχο είναι και το περιεχόμενο του Κανονισμού επαγγελματικής δεοντολογίας του Σ.Ο.Ε.Λ.,¹⁹⁰ ο οποίος θεσπίστηκε δυνάμει της υπ' αριθ. 623/1997 απόφασης του Εποπτικού Συμβουλίου του Σ.Ο.Ε.Λ.,¹⁹¹ και ο οποίος έχοντας ως σκοπό του τη διασφάλιση της ποιότητας και διαφάνειας των παρεχόμενων από τους ορκωτούς ελεγκτές υπηρεσιών προς εξασφάλιση της προστασίας τόσο του ηθικού και επαγγελματικού κύρους του Σ.Ο.Ε.Λ. και των μελών του, όσο και των νόμιμων δικαιωμάτων του κάθε ελεγχόμενου ή τρίτου που χρησιμοποιεί προαιρετικά τις υπηρεσίες αυτές, επιβάλλει σε κάθε ορκωτό ελεγκτή και κάθε άλλο μέλος του Σ.Ο.Ε.Λ. την τήρηση γενικών αρχών και κανόνων, παράλληλα με τις ειδικότερες υποχρεώσεις του που απορρέουν από άλλες διατάξεις, οι οποίες ενδεικτικά συνίστανται στην παροχή των επαγγελματικών του υπηρεσιών, με τρόπο αντικειμενικό, ακολουθώντας πάντοτε τα εγκεκριμένα από το Εποπτικό Συμβούλιο πρότυπα και οδηγίες, στην υποχρέωση παροχής ακριβών και αληθινών στοιχείων και πληροφοριών σε ελεγχόμενους και τρίτους, καθώς και στα θεσμικά ή εντεταλμένα όργανα του Σ.Ο.Ε.Λ.¹⁹² Παράλληλα, καθορίζει την υποχρέωση του ορκωτού ελεγκτή να παρέχει τις επαγγελματικές υπηρεσίες του κατά τρόπο που να διασφαλίζει τη νομιμότητα στην παροχή των υπηρεσιών του αυτών και την εγκυρότητα της εκφραζόμενης απ' αυτόν επαγγελματικής γνώμης, τηρώντας παράλληλα με τις διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας τα ελεγκτικά πρότυπα και τις αρχές και οδηγίες που ακολουθεί το Σ.Ο.Ε.Λ. και να βασίζεται στην επαγγελματική εργασία που διεξήγαγε ο ίδιος ή άλλα μέλη του Σ.Ο.Ε.Λ. με τη δική του επίβλεψη και ευθύνη και με τις απαραίτητες εγγυήσεις ποιότητας.¹⁹³

Εν αντιθέσει με τους ορκωτούς ελεγκτές, για τους λογιστές φοροτεχνικούς, ο επαγγελματικός σύλλογος των οποίων είναι το Οικονομικό Επιμελητήριο Ελλάδος (ΟΕΕ) δεν υπάρχει παρά ένα σχέδιο Κώδικα Δεοντολογίας των πιστοποιημένων λογιστών φοροτεχνικών, το οποίο εγκρίθηκε από την υπ' αριθ. Ι/108/11.1.2011 απόφαση της Κεντρικής Διοίκησης του ΟΕΕ, στο πλαίσιο της κατ' εξουσιοδότησης ανάθεσης σε αυτό, σύμφωνα με το άρθρο 17 του ν. 3842/2010, της πιστοποίησης του Λογιστή Φοροτεχνικού, και το οποίο παραπέμπει στον Κώδικα Δεοντολογίας της

190. Πρόκειται για νπδδ συσταθέν με το άρθρο 2 του π.δ. 226/1992.

191. ΦΕΚ 364/Β/7.5.1997.

192. άρθρο 1 του Κανονισμού Επαγγελματικής Δεοντολογίας του Σ.Ο.Ε.Λ..

193. άρθρα 5 και 6 του Κανονισμού Επαγγελματικής Δεοντολογίας του Σ.Ο.Ε.Λ..

Διεθνούς Ομοσπονδίας Λογιστών.¹⁹⁴ Στόχος και του εν λόγω Κώδικα εν σχεδίων, όπου απαριθμούνται οι γενικές θεμελιώδεις αρχές που πρέπει να τηρεί κάθε πιστοποιημένος λογιστής-φοροτεχνικός, όπως η ακεραιότητα, η αντικειμενικότητα, η επαγγελματική επάρκεια είναι η διασφάλιση της ποιότητας και της διαφάνειας των παρεχόμενων από τους πιστοποιημένους λογιστές-φοροτεχνικούς υπηρεσιών.

---

194. Πιστοποίηση του Λογιστή Φοροτεχνικού, ΟικΧρον 2011, 15 επ.

ΜΕΡΟΣ 2^ο

Η ΣΥΜΒΑΣΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ

I. Φύση και ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της σύμβασης ασφάλισης επαγγελματικής αστικής ευθύνης

1. Η ασφάλιση της επαγγελματικής αστικής ευθύνης

Η ασφάλιση της αστικής ευθύνης είναι μία από τις σημαντικότερες και πιο διαδεδομένες μορφές ασφάλισης ζημιών, η γένεση και η ανάπτυξη της οποίας υπαγορεύτηκε από τη δημιουργία νέων και σύγχρονων πηγών κινδύνου.¹⁹⁵ Πιο συγκεκριμένα, η ασφάλιση της αστικής ευθύνης, συνιστά μια μορφή ασφάλισης, που οφείλει τη γένεση και ανάπτυξη της στη βιομηχανική επανάσταση, καθώς εμφανίστηκε κατά τα τέλη του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου}, μια περίοδο, όπου η αξίωση των ατόμων για ασφάλεια και προστασία των εννόμων αγαθών τους από τις αυξημένες πηγές κινδύνων του σύγχρονου πολιτισμού κατέστησε πιεστικότερη από ποτέ την ανάγκη για κάλυψη των κινδύνων που προέρχονταν από τη θεμελίωση αστικής ευθύνης και αφορούσε κυρίως ασφαλιστική κάλυψη περιπτώσεων αντικειμενικής ευθύνης για αποζημίωση τρίτου, όπως ευθύνη από κυκλοφορία τροχοφόρων, σιδηροδρόμων καθώς και ευθύνης του εργοδότη από εργατικά ατυχήματα.¹⁹⁶

Στο πλαίσιο της σύγχρονης οικονομίας, έχουν αναπτυχθεί και διαμορφωθεί διάφορα είδη ασφάλισης αστικής ευθύνης. Ειδικότερη μορφή ασφάλισης της αστικής ευθύνης είναι η ασφάλιση της επαγγελματικής αστικής ευθύνης, η οποία αποδίδεται διεθνώς με τον όρο «Professional Liability Insurance (PLI)» ή «Professional Indemnity Insurance (PII)» ή «Errors' and Omissions' Liability Insurance (E&O Insurance)»,¹⁹⁷ όρος που χρησιμοποιείται κυρίως στις ΗΠΑ. Η μορφή αυτή ασφάλισης καλύπτει τη ζημία του ελεύθερου επαγγελματία από την έγερση εναντίου του αξιώσεων τρίτων, συνήθως του πελάτη - αντισυμβαλλομένου του για ζημιογόνες και αμελείς πράξεις ή παραλείψεις του πρώτου κατά την άσκηση του επαγγέλματός του· καλύπτει με άλλα λόγια την επέλευση του επαγγελματικού κινδύνου. Η ασφάλιση, συνεπώς, της επαγγελματικής αστικής ευθύνης, εφόσον αυτό προκύπτει από το ασφαλιστήριο, καλύπτει την αστική ευθύνη του ελεύθερου επαγγελματία από την άσκηση καθεαυτού του επαγγέλματος του και όχι τυχόν ευθύνη του από την παροχή μη παραδοσιακών και μη άμεσα συνυφασμένων με την επαγγελματική του

¹⁹⁵. Νεκταρίου, Εισαγωγή στην Ιδιωτική Ασφάλιση, 1998, 49 επ.

¹⁹⁶. Χατζηνικολάου-Αγγελίδου, Ιδιωτικό Ασφαλιστικό Δίκαιο, 2008, 13-14, 246 επ.

¹⁹⁷. Cannon /McGurk, Professional Indemnity Insurance, 2010, 1-5.

δραστηριότητα υπηρεσιών,¹⁹⁸ όπως για παράδειγμα η τυχόν αστική ευθύνη ενός δικηγόρου από την άσκηση μεσιτικών εργασιών.¹⁹⁹

Ήδη σήμερα, η ασφαλιστική οικονομία και πρακτική έχει διαμορφώσει μια σειρά ειδικών επαγγελματικών ασφαλίσεων αστικής ευθύνης, οι οποίες θεωρητικά είναι δυνατόν να ανέλθουν αριθμητικά στα τόσα είδη ασφάλισης επαγγελματικής αστικής ευθύνης όσα είναι και τα επαγγέλματα,²⁰⁰ όπως γιατρών, δικηγόρων, λογιστών, μηχανικών, καθώς αν και στη κοινή συνείδηση η έννοια της κακής διαχείρισης (malpractice) είναι συνδεδεμένη με το επάγγελμα του γιατρού και του δικηγόρου, η επαγγελματική ευθύνη εκτείνεται σε ένα ευρύ φάσμα επαγγελματιών.²⁰¹ Σήμερα για τις περισσότερες κατηγορίες επαγγελματιών σε πολλά κράτη-μέλη της ΕΕ²⁰² αλλά και στις ΗΠΑ, η σύναψη ασφάλισης επαγγελματικής ευθύνης είναι υποχρεωτική. Μάλιστα, ανάλογα με την ειδικότητα του ασφαλιζόμενου επαγγελματία χρησιμοποιείται διαφορετική ορολογία για την απόδοση της ασφαλιστικής αυτής σύμβασης, όπως ενδεικτικά malpractice insurance στην περίπτωση της ασφάλισης ιατρικών επαγγελματιών,²⁰³ E&O Insurance στην περίπτωση ασφάλισης λογιστών,

198. Ρόκας, *Ιδιωτική Ασφάλιση*, δίκαιο της ασφαλιστικής σύμβασης και της ασφαλιστικής επιχείρησης, 2006, 407.

199. Για το ζήτημα της ευθύνης του ελεύθερου επαγγελματία για υπηρεσίες που δεν άπτονται τις επαγγελματικές του δραστηριότητας βλ. αναλυτ. *Arnoff/klampert*, *The risks in Providing Non-Traditional Services*, 1995, 3-7, όπου σημειώνεται ότι επειδή στα ασφαλιστήρια συμβόλαια δεν προσδιορίζεται σαφώς ποιες ενέργειες συμπεριλαμβάνονται στις επαγγελματικές υπηρεσίες επαφίεται στην κρίση του δικαστηρίου το αν η συγκεκριμένη υπηρεσία εμπίπτει στο πλαίσιο κάλυψης του ασφαλιστηρίου συμβολαίου ή όχι. Ενδεικτικά, οι συγγραφείς αναφέρουν ότι το πρωτοβάθμιο δικαστήριο της Νέας Υόρκης (Supreme Court of New York) στην απόφ. της 18.3.1980, υπόθ. *Albert J. Schiff Associates Inc v. Flack* δέχτηκε ότι δεν εμπίπτει στις επαγγελματικές δραστηριότητες δικηγόρου η προώθηση προϊόντων ενώ αντίθετα το ίδιο δικαστήριο στην απόφ. της 9.4.1986, υπόθ. *Continental Casualty Co. v. Burton*, όπου ο δικηγόρος αποδέχτηκε από πελάτη του κεφάλαια προκειμένου να τα επενδύσει, το δικαστήριο δέχτηκε ότι η εν λόγω δραστηριότητα εμπίπτει στο πλαίσιο των επαγγελματικών δραστηριοτήτων του δικηγόρου.

200. Ρόκας (2006), 406 *Cannon/McGurk* (2010), 5-15, όπου οι συγγραφείς κάνουν λόγο για υποχρέωση του επαγγελματία να αποκτήσει ασφάλιση παραθέτοντας μια διευρυμένη λίστα επαγγελματιών μεταξύ των οποίων οι γιατροί, οι δικηγόροι, οι λογιστές, οι μηχανικοί.

201. *Freedman*, *Malpractice Liability in the helping and healing professions*, 1995, 2.

202. Αξίζει να αναφερθεί ότι στη Γερμανία είναι ήδη υποχρεωτική η ασφάλιση των γιατρών, ακόμη μάλιστα και των φοιτητών ιατρικής, όπως επίσης των δικηγόρων και των αρχιτεκτόνων, *Τζίβα*, Ο ν. 2496 και η ασφάλιση επαγγελματικής αστικής ευθύνης, *ΕπιθΔΙΑ* 2009, 108, με περαιτέρω παραπομπές σε βιβλιογραφία, υποσ. 3. Υποχρεωτική είναι η ασφάλιση και των γιατρών, των δικηγόρων και των λογιστών στην Κύπρο, βλ. σχετ. *Μιλτιάδου*, *Εισαγωγή στην ασφάλιση της επαγγελματικής ευθύνης εγκεκριμένων λογιστών*, 2010· *Ο ίδιος*, *Εισαγωγή στην ασφάλιση της επαγγελματικής ευθύνης του δικηγόρου*, 2009, όπου αναφέρεται ότι η ασφαλιστική σύμβαση πρέπει να καλύπτει τουλάχιστον όποια αποζημίωση προκύπτει από απαίτηση για «παράβαση καθήκοντος».

203. Σημειώνεται ότι σε σχέση με την ασφάλιση της αστικής ευθύνης των γιατρών στις ΗΠΑ χρησιμοποιείται και ο όρος «medical professional liability» βλ. σχετ. *American Medical Association, Medical Professional Liability Insurance*, 1998.

δικηγόρων, συμβούλων.²⁰⁴ Σημειώνεται δε ότι η ασφάλιση της επαγγελματικής αστικής ευθύνης συνιστά μέθοδο διαχείρισης του επαγγελματικού κινδύνου (risk management),²⁰⁵ στον οποίο είναι εκτεθειμένος ο παρέχων υπηρεσίες κατά την άσκηση της επαγγελματικής του δραστηριότητας.

Στο σημείο αυτό και πριν προβούμε σε περαιτέρω ανάλυση του ζητήματος, σημειώνεται ότι η περίπτωση της ασφάλισης της επαγγελματικής αστικής ευθύνης διαφοροποιείται εννοιολογικά από την ασφάλιση της αστικής ευθύνης των διοικητικών και διευθυντικών στελεχών επιχειρήσεων, η οποία αποδίδεται διεθνώς με τον όρο «Directors' and Officers' Liability Insurance»²⁰⁶ και η οποία προσφέρει προστασία έναντι των συνεπειών ενός επελθόντος συμβάντος, δηλαδή μίας ζημίας, που πηγάζει από τις νόμιμες βάσεις ευθύνης του ιδιωτικού δικαίου και έχει ως αποτέλεσμα την αναζήτηση αξιώσεων από τρίτους ή από την ίδια την εταιρεία έναντι των διοικούντων αυτή. Με άλλα λόγια αυτό το είδος ασφαλιστικής σύμβασης αφορά κατεξοχήν την εταιρεία στην οποία έχουν διοριστεί τα μέλη της διοίκησης αυτής και η οποία ασκεί επαγγελματική δραστηριότητα ενώ τα μέλη αυτής μόνο διαχειριστική.²⁰⁷ Παράλληλα, και στο μέτρο που αφορά την ασφάλιση της επαγγελματικής αστικής ευθύνης του μηχανικού ως μελετητή ή ως συμβούλου, αξίζει να σημειωθεί ότι το εν λόγω είδος ασφάλισης, που συνιστά μορφή ασφάλισης επαγγελματικής αστικής ευθύνης πρέπει να διαφοροποιείται από την καθιερωμένη στην πρακτική ασφάλιση της κατασκευής καθ' εαυτής κατά παντός κινδύνου. Πιο συγκεκριμένα, από τη μία

204. *Freedman* (1995), 13.

205. Με τον όρο risk management, ο οποίος αποδίδεται στα ελληνικά με ως διεύθυνση/διαχείριση κινδύνου, αποτυπώνεται η αναπτυσσόμενη ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 ομώνυμη θεωρία, σύμφωνα με την οποία κάθε επιχείρηση πρέπει να προβαίνει στον εντοπισμό, την εκτίμηση και τον οικονομικό έλεγχο όλων εκείνων των κινδύνων που την απειλούν και εν συνεχεία αφού ολοκληρωθεί αυτή η διαδικασία εντοπισμού και εκτίμησης του κινδύνου εφαρμόζονται οι μέθοδοι αντιμετώπισης του, μεταξύ των οποίων και η ασφάλιση. [Για τον τρόπο εκτίμησης του κινδύνου βλ. ενδ. *Πιτσέλης*, *Τεχνική Ανάλυση & Risk Management*, 2003]. Αξίζει να σημειωθεί ότι μέθοδοι αντιμετώπισης του κινδύνου πέραν της ασφάλισης είναι (α) η κράτηση του κινδύνου (risk retention), η οποία εφαρμόζεται στην περίπτωση που ο κίνδυνος δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί διαφορετικά και σύμφωνα με την οποία η ίδια η επιχείρηση αναλαμβάνει να καλύψει το σύνολο ή μέρος των ζημιών που θα προκύψουν από την επέλευση κάποιου συγκεκριμένου κινδύνου και (β) η μεταφορά του κινδύνου μέσω συμβολαίων σε τρίτους, χωρίς όμως να αναφερόμαστε σε ασφάλιση, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση που ο κατασκευαστής ενός εμπορεύματος μετακυλύει την ευθύνη για τυχόν βλάβη αυτού στον έμπορο που το διαθέτει στην αγορά, *Wideman*, *Project and program risk management: a guide to managing project risks and opportunities*, 1992, όπου γίνεται παράθεση κυρίως των κινδύνων στους οποίους εκτίθενται η διαχείριση οποιουδήποτε έργου *Fishkin*, *The shape of risk, a new look at risk management*, 2006, 10, 150 επ.

206. *Sullivan*, *The Journal of risk and insurance*, Vol. 64 1997, 546.

207. *Βαρελά*, *Η ασφάλιση της αστικής ευθύνης των μελών της διοίκησης ΑΕ*, 2008, 11-12. *contra Ρόκας* (2006⁹), σε μια ενδεικτική απαρίθμηση των ειδικών επαγγελματικών ασφαλίσεων της αστικής ευθύνης περιλαμβάνει και την ασφάλιση των διοικητικών και διευθυντικών στελεχών επιχειρήσεων.

πλευρά η ασφάλιση του μηχανικού ως μελετητή ή συμβούλου περιλαμβάνει την ασφάλιση κάθε αξίωσης που εγείρεται εναντίον του τελευταίου λόγω ευθύνης του σε περίπτωση παράβασης των εκ του νόμου καθηκόντων του, κατά την άσκηση της επαγγελματικής του δραστηριότητας από την άλλη η ασφάλιση της κατασκευής καθ' εαυτής κατά παντός κινδύνου, όπου ο μηχανικός (ως ανάδοχος του έργου) είναι μεν ο συμβαλλόμενος στην αντίστοιχη ασφαλιστική σύμβαση, η ασφάλιση όμως αφορά το έργο κάθε αυτό και καλύπτει την όποια ζημία επέρχεται στο ίδιο το έργο από κάθε αιτία. Συναφής με την τελευταία μορφή ασφάλισης είναι η ασφάλιση της πολυετούς (10ετούς) εγγύησης της κατασκευής (decennial liability), η οποία αναλαμβάνει την κάλυψη των ουσιωδών ζημιών και αστοχιών που επέρχονται στο έργο, περιλαμβανομένης ακόμα και της μερικής ή ολικής επικείμενης κατάρρευσης, οι οποίες εμφανίζονται στο έργο εντός δεκαετίας από την περάτωση της κατασκευής, καθιστώντας το ακατάλληλο για τον προορισμό του.²⁰⁸

2. Ο *de lege* προαιρετικός χαρακτήρας της ασφάλισης επαγγελματικής αστικής ευθύνης σύμφωνα με το ελληνικό δίκαιο-Οι επιδράσεις του ενωσιακού δικαίου (Οδηγία Bolkestein)

Στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης, η ασφάλιση της αστικής ευθύνης δεν ρυθμιζόταν νομοθετικά (εκτός, βέβαια, από τις λιγοστές διατάξεις του ΕΝ, το άρθρο 269 παρ.2 του ΚΙΝΔ και τον Κ.Ν. 489/1976²⁰⁹ για την υποχρεωτική ασφάλιση αστικής ευθύνης από αυτοκινητικά ατυχήματα) μέχρι τη θέση σε εφαρμογή του ν.2496/1997²¹⁰ (εφεξής ο «**Ασφαλιστικός Νόμος**» ή/και «**ΑσφΝ**»)²¹¹. Σύμφωνα με τον Ασφαλιστικό Νόμο, η ασφάλιση της αστικής ευθύνης διακρίνεται στη γενική ή προαιρετική (άρθρο 25) και στην υποχρεωτική ασφάλιση αστικής ευθύνης (άρθρο 26). Τα εν λόγω άρθρα αποτελούν κατά το ελληνικό δίκαιο το νομοθετικό υπόβαθρο - με την επιφύλαξη των ρυθμίσεων ειδικών νομοθετημάτων- για την κατάρτιση και

²⁰⁸. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται η προώθηση στην ελληνική αγορά της τακτικής σύναψης της «δεκαετούς ασφαλιστικής εγγύησης των κτιριακών έργων» θα αποτελέσει ένα σημαντικό βήμα προς την ικανοποίηση του κοινωνικού αιτήματος για εγγυημένες κατασκευές κτιρίων, ενώ παράλληλα με την πρακτική αυτή θα προωθηθεί η εξασφάλιση των αναγκαίων προϋποθέσεων για την ουσιαστική προσέγγιση της ποιότητας και της ασφάλειας των κατασκευών καθώς οι ασφαλιστικές εταιρείες με δεδομένο ότι θα καλούνται να καλύψουν το κόστος μιας πιθανής αστοχίας της κατασκευής, το οποίο θα μπορεί να ανέλθει μέχρι το ποσό καθαίρεσης και ανακατασκευής του κτιρίου, θα έχουν κάθε λόγο να συστήσουν ένα μηχανισμό ελέγχου και επιθεώρησης των κατασκευών ο οποίος θα λειτουργεί επαρκώς και ορθολογικά, Κουτίνας, Ασφάλιση επαγγελματικών κινδύνων γραφείων μελετών & κατασκευαστικών επιχειρήσεων 2004, 4.

²⁰⁹. «Περί υποχρεωτικής ασφαλίσεως των εξ ατυχημάτων αυτοκινήτων αστικής ευθύνης», ΦΕΚ Α/331/1976.

²¹⁰. «Ασφαλιστική σύμβαση, τροποποιήσεις της νομοθεσίας για την ιδιωτική ασφάλιση και άλλες διατάξεις», ΦΕΚ Α/87/16.5.1997.

²¹¹. Χατζηνικολάου-Αγγελίδου (2008), 19.

λειτουργία των ασφαλιστικών συμβάσεων που καλύπτουν ζητήματα ευθύνης και ειδικότερα ζητήματα επαγγελματικής αστικής ευθύνης, τα οποία αναμφίβολα -όπως προκύπτει και από την ανάλυση της παρούσας- αποτελούν τις πλέον σημαίνουσες περιπτώσεις, που χρήζουν ασφαλιστικής κάλυψης.²¹² Συνεπώς, σύμφωνα με το ελληνικό δίκαιο, στις περιπτώσεις, που δεν προβλέπεται εκ του νόμου υποχρέωση του συγκεκριμένου κλάδου ελεύθερου επαγγελματία προς ασφαλιστική κάλυψη, τότε αυτή είναι προαιρετική και ρυθμίζεται από την γενική διάταξη του άρθρου 25 ΑσφΝ, ενώ στις περιπτώσεις που εκ του νόμου προβλέπεται η ασφαλιστική κάλυψη, τότε τυγχάνει εφαρμογής το άρθρο 26.

Μέχρι πρόσφατα, στην ελληνική έννομη τάξη, μη υπάρχοντος σχετικού νομοθετήματος, το οποίο να προβλέπει την υποχρεωτικότητα της ασφάλισης της επαγγελματικής αστικής ευθύνης, αυτή για το σύνολο των ελεύθερων επαγγελματιών άπτονταν της διακριτικής ευχέρειας κάθε ενός εξ αυτών. Ωστόσο, η σύγχρονη πρακτική, έχοντας πλέον παραμερίσει την άποψη που ήθελε την ασφάλιση της επαγγελματικής ευθύνης να ενεργεί σε βάρος της επαγγελματικής ευσυνειδησίας, καταδεικνύει ότι όχι μόνο η αναγκαιότητα αλλά και υποχρεωτικότητα κατάρτισης των σχετικών ασφαλιστικών συμβάσεων βρίσκει ολοένα και περισσότερους υποστηρικτές.²¹³ Όπως ορθά επισημαίνεται η ασφάλιση της αστικής ευθύνης επιδρά θετικά στην άσκηση της επαγγελματικής δραστηριότητας καθώς η ύπαρξη της ασφαλιστικής κάλυψης αντικαθιστά έναν ατομικά εναγόμενο, ο οποίος ενδεχομένως να μην είχε τη δυνατότητα καταβολής της αποζημίωσης, με μία φερέγγυα ασφαλιστική εταιρεία,²¹⁴ η οποία μάλιστα λειτουργεί υπό την κρατική εποπτεία.²¹⁵ Προς την κατεύθυνση αυτή της υποχρεωτικότητας της ασφάλισης της αστικής ευθύνης, ως στοιχείου ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών προς τον καταναλωτή, κινείται ολοένα και περισσότερο και η ΕΕ, το μέλλον της οποίας δομείται στις δογματικές αρχές της προστασίας του καταναλωτή και του ελεύθερου ανταγωνισμού, γεγονός που διαφαίνεται από τη θέσπιση νομοθετικών κειμένων, τα οποία για την άσκηση κάποιων επαγγελματιών απαιτούν την ύπαρξη σχετικής ασφαλιστικής σύμβασης. Ήδη σήμερα, η ΕΕ έχει μέσω του παράγωγου κοινοτικού δικαίου εμμέσως καταστήσει υποχρεωτική την ασφάλιση της επαγγελματικής αστικής ευθύνης στην περίπτωση αρκετών επαγγελμάτων. Πιο συγκεκριμένα, οι Οδηγίες 2006/43/ΕΚ και 2002/92/ΕΚ που αφορούν τα επαγγέλματα του ορκωτού λογιστή και

212. Τζίβα, Ο ν. 2496 και η ασφάλιση επαγγελματικής αστικής ευθύνης, ΕπιθΔΙΑ 2009, 107.

213. Η ίδια, ΕπιθΔΙΑ 2009, 110.

214. Χατζηνικολάου-Αγγελίδου, Ασφάλιση ευθύνης, 1986, 10.

215. Μετά την έναρξη ισχύος του ν. 3867/2010 (ΦΕΚ Α/128/3.8.2010), ο οποίος αντικατέστησε τον προϊσχύοντα ν. 3229/2004, η χρηματοοικονομική εποπτεία των ασφαλιστικών επιχειρήσεων ανήκει πλέον στην Τράπεζα της Ελλάδος.

του ασφαλιστικού διαμεσολαβητή, προβλέπουν την υποχρεωτικότητα της ασφάλισης της επαγγελματικής ευθύνης των δύο αυτών κατηγοριών επαγγελματιών. Αναφορικά με τα συγκεκριμένα επαγγέλματα, η χώρα μας έχει εναρμονίσει το δίκαιό της με τις εν λόγω Οδηγίες και συνεπώς, για τους ορκωτούς λογιστές και τους ασφαλιστικούς μεσολαβητές, η ασφάλιση της επαγγελματικής ευθύνης είναι υποχρεωτική. Ειδικότερα, οι ορκωτοί λογιστές, κατά τα οριζόμενα στην παρ. 5 του άρθρ. 29 του ν. 3693/2008²¹⁶ υποχρεούνται να έχουν ασφαλιστική κάλυψη και μάλιστα ποσού ίσου κατά κατώτερο όριο με τα συγκεκριμένα όρια ευθύνης που ορίζονται από την παρ. 2 του ίδιου άρθρου, ήτοι ποσού ίσου με το δεκαπλάσιο της αμοιβής που έλαβε ο ευθυνόμενος ορκωτός ελεγκτής για το συγκεκριμένο ελεγκτικό έργο. Αντίστοιχα, στην περίπτωση των ασφαλιστικών διαμεσολαβητών, η μη κατάρτιση ασφαλιστικής σύμβασης επάγεται τη διοικητική κύρωση της μη λήψης της απαιτούμενης άδειας άσκησης επαγγέλματος καθώς η τυπική προϋπόθεση της εγγραφής του μεσολαβητή στο οικείο μητρώο που τηρείται στο Επαγγελματικό Επιμελητήριο του τόπου, όπου ο διαμεσολαβητής έχει την εμπορική ή/και επαγγελματική του κατοικία,²¹⁷ δεν πληρούται, αν σύμφωνα με την παρ. 1 περ. Α στ του άρθρου 4 του π.δ. 190/2006,²¹⁸ ο ασφαλιστικός μεσολαβητής δεν προσκομίσει έγγραφο, αποδεικτικό της σύναψης σύμβασης ασφάλισης της επαγγελματικής αστικής του ευθύνης ή σύμβασης ανάλογης εγγύησης της τελευταίας, η οποία μάλιστα θα καλύπτει την επέλευση κινδύνου στο σύνολο της ΕΕ και του ΕΟΧ και μάλιστα για το ποσό του ενός εκατομμυρίου (1.000.000) ευρώ για κάθε απαίτηση και συνολικά του ενός εκατομμυρίου πεντακοσίων χιλιάδων (1.500.000) ευρώ κατ' έτος για όλες τις απαιτήσεις· εξαίρεση δε στην υποχρέωση τους αυτή συνιστά η περίπτωση που η ασφαλιστική επιχείρηση, στο όνομα της οποία ενεργεί ο διαμεσολαβητής, παράσχει η ίδια την ασφάλιση αυτή ή έχει η ίδια αναλάβει εξ ολοκλήρου την ευθύνη για τις ενέργειές του τελευταίου.

Εκτός όμως από τις Οδηγίες 2006/43/EK και 2002/92/EK, η ΕΕ έχει ήδη καταστήσει υποχρεωτική την ασφάλιση της επαγγελματικής αστικής ευθύνης και στην περίπτωση άλλων επαγγελμάτων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της εν λόγω τάσης της ΕΕ αποτελεί η Οδηγία 98/5/EK, όπως τροποποιήθηκε και ισχύει από την

216. Ο εν λόγω νόμος εναρμόνισε την ελληνική νομοθεσία με τις διατάξεις της Οδηγίας 2006/43/EK περί υποχρεωτικών ελέγχων των ετήσιων και ενοποιημένων λογαριασμών και επέφερε συμπλήρωση και μεταβολή του νομοθετικού πλαισίου που διέπει τον ελεγκτικολογιστικό θεσμό των ανωνύμων εταιρειών.

217. ΕφΘεσ 612/2007, ΕπισκΕΔ 2007, 91.

218. Το εν λόγω π.δ. εναρμόνισε την ελληνική νομοθεσία με τις διατάξεις της Οδηγίας 2002/92/EK σχετικά με την ασφαλιστική διαμεσολάβηση.

Οδηγία 2006/100/ΕΚ,²¹⁹ σχετικά με τη διευκόλυνση της μόνιμης άσκησης του δικηγορικού επαγγέλματος σε κράτος-μέλος διάφορο εκείνου στο οποίο αποκτήθηκε ο επαγγελματικός τίτλος. Η εν λόγω Οδηγία εκδόθηκε δυνάμει και σε εκτέλεση του επιτασσόμενου από τις Ιδρυτικές Συνθήκες σκοπού της εξάλειψης, μεταξύ των κρατών-μελών, των εμποδίων στην ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων και των υπηρεσιών.²²⁰ Έχει δε ως στόχο αφενός να ανταποκριθεί η ενιαία εσωτερική αγορά²²¹ στις ανάγκες των χρηστών του δικαίου, οι οποίοι ακριβώς λόγω του αυξανόμενου αριθμού των υποθέσεων που γεννούνται στο πλαίσιο της ενιαίας αγοράς αναζητούν νομικές συμβουλές κατά τις διασυνοριακές συναλλαγές,²²² αφετέρου να διευκολυνθεί η εξωσυνοριακή ενάσκηση του επαγγέλματος του δικηγόρου στους κόλπους της ΕΕ, στα πλαίσια της ελεύθερης αγοράς του νομικού κόσμου, καλύπτοντας μάλιστα την περίπτωση της παροχής σε σταθερή βάση νομικών υπηρεσιών σε άλλο κράτος μέλος, χωρίς την υποχρέωση υποβολής σε δοκιμασίες ικανοτήτων αλλά με μόνη προϋπόθεση την πραγματική και τακτική άσκηση του επαγγέλματος στο κράτος καταγωγής για τουλάχιστον τρία χρόνια.²²³

Η εν λόγω Οδηγία στο άρθρο 6 παρ. 3 προβλέπει ρητά τη δυνατότητα του κράτους-μέλους υποδοχής να υποχρεώσει το δικηγόρο που ασκεί το επάγγελμα του υπό τον επαγγελματικό τίτλο καταγωγής είτε να συνάψει ασφάλεια επαγγελματικής αστικής ευθύνης είτε να εγγραφεί σε ταμείο εγγυήσεων, σύμφωνα με τους κανόνες τους οποίους το κράτος αυτό ορίζει για τις επαγγελματικές δραστηριότητες που ασκούνται στο έδαφος του. Ωστόσο, ο δικηγόρος που ασκεί στο κράτος υποδοχής τη δραστηριότητά του υπό τον επαγγελματικό τίτλο του κράτους καταγωγής μπορεί, ακόμα και στην περίπτωση που υφίσταται στο πρώτο υποχρέωση ασφάλισης του επαγγελματικού κινδύνου, να απόσχει από την εκ νέου ασφάλισή του, εφόσον είναι ήδη ασφαλισμένος στο κράτος-μέλος προέλευσης και υπό την προϋπόθεση ότι το κράτος-μέλος υποδοχής θα κρίνει ότι το ασφαλιστικό συμβόλαιο είναι ικανοποιητικό και καλύπτει επαρκώς τους προβλεπόμενους ή υφιστάμενους από το κράτος-μέλος

219. Η εν λόγω οδηγία ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη με το π.δ. 152/2000, όπως τροποποιήθηκε και ισχύει από τον πρόσφατο ν. 3919/2011, ΦΕΚ Α/32/2.3.2011.

220. Βλ. σχετ. άρθρο 12 αναφορικά με την κατάργηση των διακρίσεων λόγω εθνικότητας, τα αρθρ. 23 επ αναφορικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, τα άρθρα 49 επ για την ελευθερία διακίνησης των υπηρεσιών και την ελευθερία εγκατάστασης.

221. Για τις έννοιες «ενιαία» και «εσωτερική» αγορά, που η τελευταία αποτελεί την συνέπεια της πρώτης βλ. ενδ. απόφ. 5.5.82, υπόθ. C-15/81, *Schul/Inspecteur der Invoerrechten en Accijnzen Roosendaal*, Συλλ. 1982, 1409, όπου η έννοια της κοινής αγοράς συνεπάγεται την απάλειψη όλων των εμποδίων στο ενδοκοινοτικό εμπόριο, προκειμένου να συγχωνευθούν οι εθνικές αγορές σε μία ενιαία αγορά δια της δημιουργίας συνθηκών παραπλήσιων, κατά το δυνατόν, με εκείνες της γνήσιας εσωτερικής αγοράς.

222. Βλ. σχετ. εισαγωγικές σκέψεις της Οδηγίας 98/5/ΕΚ, σημ. 5.

223. Κεραμεύς, Ευρωπαϊκό Δίκαιο Ανταγωνισμού και επαγγελματικό δίκαιο δικηγόρων, Συνήγορος, 2006, 66 επ.

υποδοχής κινδύνους. Μάλιστα, προς αντιμετώπιση του ζητήματος της διπλής ασφάλισης στα δύο κράτη (υποδοχής-προέλευσης) και αντίστοιχα της καταβολής διπλού ασφαλιστρού από μέρους του επαγγελματία δικηγόρου, στην περίπτωση που η ασφάλιση του κράτους-μέλους προέλευσης δεν κριθεί επαρκής από το κράτος-μέλος υποδοχής στον Κώδικα Δεοντολογίας της C.C.B.E., όπου προβλέπεται ρητά και η υποχρέωση ασφάλισης του παρέχοντος υπηρεσίες δικηγόρου για ζητήματα επαγγελματικής τους αμέλειας,²²⁴ προτείνεται η αποδοχή από το κράτος-μέλος προέλευσης της ασφάλισης που έχει συντελεστεί στο κράτος-μέλος καταγωγής, με τυχόν συμπλήρωσή της, εφόσον αυτό καθίσταται αναγκαίο και επιβεβλημένο από το εσωτερικό δίκαιο της χώρας ενώ αντίστοιχα σύσταση της C.C.B.E. σχετικά με την ενσωμάτωση της Οδηγίας 98/5/EK ορίζει ότι τα αρμόδια όργανα σε κάθε κράτος για τη ρύθμιση του ζητήματος της ασφάλισης της επαγγελματικής αστικής ευθύνης του δικηγόρου πρέπει να συνεργαστούν με τα αντίστοιχα όργανα σε άλλα κράτη-μέλη προκειμένου να διασφαλίσουν κατά το δυνατό ότι οι ασφαλιστικές καλύψεις στις οποίες έχει ήδη προβεί ένας δικηγόρος σε ένα κράτος-μέλος, γίνονται σεβαστές και αναγνωρίζονται σε άλλο κράτος-μέλος.²²⁵ Η Οδηγία 98/5/EK ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη με το π.δ. 152/2000, όπως αυτό τροποποιήθηκε και ισχύει από τον πρόσφατο ν. 3919/2011, όπου ο έλληνας νομοθέτης υιοθέτησε τη δυνατότητα απαίτησης της ύπαρξης ασφάλισης της επαγγελματικής ευθύνης του ασκούντος δραστηριότητα δικηγόρου στη χώρα μας.

Αποκορύφωμα της τάσης αυτής από την πλευρά της ΕΕ για την καθιέρωση της ασφάλισης της επαγγελματικής αστικής ευθύνης, συνιστά η Οδηγία 2006/123/EK, γνωστή και ως Οδηγία Bolkestein²²⁶ (εφεξής η «**Οδηγία**»),²²⁷ σχετικά με την παροχή υπηρεσιών στην εσωτερική αγορά, η οποία έχει ως αντικείμενο, σύμφωνα με το

224. Βλ. σχετ. άρθρο 3 σημείο 9 του Κώδικα Επαγγελματικής Δεοντολογίας της CCBE, το οποίο τιτλοφορείται ως ασφάλιση επαγγελματικού κινδύνου και με το οποίο θεσπίζεται η υποχρέωση του δικηγόρου να ασφαλιστεί για τον κίνδυνο που ενέχει κατά την άσκηση των δραστηριοτήτων του τόσο στο κράτος, όπου απέκτησε την επαγγελματική του άδεια όσο και σε άλλο κράτος της ΕΕ ενώ παράλληλα καθιερώνεται η υποχρέωσή του να ενημερώσει τους πελάτες του σχετικά με την μη δυνατότητά του να αποκτήσει την απαιτούμενη από τον Κώδικα Δεοντολογίας της CCBE ασφάλιση.

225. Κανελλόπουλος, Ασφάλιση επαγγελματικής ευθύνης των Ευρωπαίων Δικηγόρων, Συνήγορος 2002, 36-37.

226. Από το όνομα του τότε Επιτρόπου Bolkestein υπεύθυνου για την εσωτερική αγορά.

227. Σημειώνεται ότι το τελικό κείμενο της Οδηγίας εγκρίθηκε μετά από τρία χρόνια διαβούλευσης, καθώς το προταθέν κατά τον Ιανουάριο του 2004 αρχικό σχέδιο οδηγίας για την αντιμετώπιση των όποιων εμποδίων στο πλαίσιο της εσωτερικής αγοράς αναφορικά με το θέμα της διασυνοριακής παροχής υπηρεσιών και της εγκατάστασης βασιζόταν στην αρχή του κράτους-μέλους προέλευσης, σύμφωνα με την οποία ο παρέχων υπηρεσίες σε άλλο κράτος-μέλος υπόκειται στους κανόνες (ώρες εργασίας, ποιότητα παρεχόμενης υπηρεσίας, έλεγχος) του κράτους-μέλους καταγωγής, γεγονός που προκάλεσε έντονη κριτική με το επιχείρημα ότι η ισχύς της εν λόγω αρχής θα έθετε σε κίνδυνο το κοινωνικό πρότυπο του κράτους-μέλους υποδοχής, Breuss, Services Liberalisation in the Internal Market, 2008, 1-21.

άρθρο 1 παρ. 1 τη διευκόλυνση της ελευθερίας εγκατάστασης των παρόχων υπηρεσιών και της κυκλοφορίας των υπηρεσιών. Ως υπηρεσία στο πλαίσιο της Οδηγίας νοείται, η σύμφωνα με το άρθρο 50 της Ιδρυτικής Συνθήκης (νυν 57 της Συνθήκης της Λισαβόνας) παροχή που προσφέρεται κατά κανόνα έναντι αμοιβής εφόσον αυτή δεν διέπεται από τις σχετικές με την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, των κεφαλαίων και των προσώπων διατάξεις.²²⁸ Η Οδηγία, η οποία έχει ως νομοθετικό έρεισμα τις Ιδρυτικές Συνθήκες²²⁹ και συνιστά προσθήκη στο υφιστάμενο ευρωπαϊκό δίκαιο,²³⁰ αποτελεί το βασικό νομοθετικό κείμενο για την απελευθέρωση των επαγγελματιών και το μέσο προκειμένου να αρθούν οι κάθε είδους φραγμοί που αποτελούν τροχοπέδη στην ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς,²³¹ η πραγματική εικόνα της οποίας όπως τη βιώνουν οι ευρωπαίοι πολίτες και οι ευρωπαίοι πάροχοι υπηρεσιών, απέχει ακόμη αρκετά από το όραμα για την ολοκληρωμένη οικονομία της ΕΕ, όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται στις εισαγωγικές σκέψεις αυτής.²³² Σημειώνεται ότι σκοπός της Οδηγίας είναι η διευκόλυνση της άσκησης διασυνοριακών υπηρεσιών²³³ μέσω της απλοποίησης της πρόσβασης στην αγορά υπηρεσιών σε όλα τα κράτη-μέλη της ΕΕ. Προς επίτευξη δε του σκοπού αυτού, η Οδηγία προβλέπει ένα *minimum* ομοιογενοποίησης, όχι μόνο στο πεδίο της νομοθεσίας αλλά και σε επίπεδο πρακτικό και εν γένει οργάνωσης της δημόσιας διοίκησης των κρατών-μελών, προκειμένου να καταργηθούν τα όποια γραφειοκρατικά εμπόδια και η ελευθερία εγκατάστασης των παρόχων υπηρεσιών να είναι και εν τοις πράγμασι ευχερής.²³⁴

228. Breuss, 2008, 23.

229. Βλ. ενδ. άρθρα 47 και 49 επ, τα οποία αποτελούν και τη βάση για την έκδοση οδηγιών, οι οποίες θα διευκολύνουν την παροχή υπηρεσιών σε επαγγελματίες με ή χωρίς μόνιμη εγκατάσταση στο κράτος-μέλος υποδοχής.

230. Μάλιστα όπως ρητά προβλέπεται στο άρθρο 3 της 2006/123/ΕΚ σε περίπτωση σύγκρουσης -και μόνο- μεταξύ της εν λόγω οδηγίας και διάταξης άλλης πράξης του παράγωγου δικαίου της ΕΕ οι διατάξεις της δεύτερης υπερισχύουν.

231. Moller, *The Impact of the European Directive on Services in the Internal Market on Public Administration*, 2008, 357.

232. Βλ. σχετ. αιτιολογική σκέψη 3.

233. Σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΚ, η ελευθερία παροχής υπηρεσιών χαρακτηρίζεται από την απουσία σταθερής και συνεχούς συμμετοχής στην οικονομική ζωή του κράτους-μέλους υποδοχής, ενώ ο διαχωρισμός μεταξύ εγκατάστασης και ελευθερίας κυκλοφορίας υπηρεσιών πρέπει να γίνεται κατά περίπτωση λαμβάνοντας υπόψη όχι μόνο τη διάρκεια αλλά και τη συχνότητα, την περιοδικότητα και τη συνέχεια της παροχής υπηρεσιών, αποφ. 30.11.95, υπόθ. C-55/94, *Gebhard/Consiglio dell'Ordine degli Avvocati e Procuratori di Milano*, Συλλ. 1995, I-4165, παρ. 39· αποφ. 11.12.03, υπόθ. C-215/01, *Schnitzer*, Συλλ. 2003, I-14847, παρ. 28, ενώ παράλληλα μόνο το γεγονός της χρησιμοποίησης ορισμένης εγκατάστασης δεν έχει καθοριστική σημασία, καθώς ένας πάροχος μπορεί να χρησιμοποιεί υποδομή στο κράτος-μέλος υποδοχής για τη διασυνοριακή παροχή υπηρεσιών χωρίς να είναι εγκατεστημένος σε αυτό.

234. Προς καταπολέμηση των γραφειοκρατικών εμποδίων προβλέπεται η ίδρυση και λειτουργία ενιαίων κέντρων εξυπηρέτησης μέσω των οποίων οι πάροχοι των υπηρεσιών θα μπορούν μέσω ενός και μόνο κέντρου εξυπηρέτησης να διεκπεραιώνουν όλες τις

Η Οδηγία, η οποία ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη μόλις το έτος 2010 με το ν. 3844/2010,²³⁵ καίτοι δεν επιχειρεί να ρυθμίσει ενιαία το ζήτημα διαμόρφωσης και έκτασης της ευθύνης του παρέχοντος υπηρεσίες,²³⁶ που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της κάνει λόγο για την ασφαλιστική κάλυψη των τελευταίων για τις αμελείς ενέργειες τους κατά την άσκηση των επαγγελματικών τους καθηκόντων. Συγκεκριμένα, το άρθρο 23 της Οδηγίας, το οποίο εντάσσεται στο κεφάλαιο V, όπου προβλέπεται ένα σύνολο κανόνων, που αποσκοπούν στην προώθηση της υψηλής ποιότητας των υπηρεσιών, αναφέρει ότι τα κράτη-μέλη πρέπει μεριμνούν ώστε οι παρέχοντες υπηρεσίες, οι οποίες ενέχουν κίνδυνο για την υγεία και την ασφάλεια του αποδέκτη ή τρίτου ή τη χρηματοοικονομική ασφάλεια του αποδέκτη να συνάπτουν κατάλληλη ασφάλιση επαγγελματικής ευθύνης για τη φύση και την έκταση του κινδύνου ή άλλη ισοδύναμη ή ουσιαστικά συγκρίσιμη με την ασφάλιση εγγύηση ή διευθέτηση.²³⁷ Κατ' εξαίρεση και με σκοπό την αποφυγή της αλληλοεπικάλυψης υποχρεώσεων ασφάλισης από τον παρέχοντα υπηρεσίες δεν απαιτείται εκ νέου σύναψη σύμβασης ασφάλισης στο κράτος-μέλος, όπου ο πάροχος ασκεί τη δραστηριότητά του εφόσον υπάρχει ανάλογη ή κατ' ουσία συγκρίσιμη ασφαλιστική κάλυψη ή εγγύηση στο κράτος-μέλος, όπου ο πάροχος είναι ήδη εγκατεστημένος. Το κατά πόσο μία σύμβαση ασφάλισης ή μια εγγύηση είναι ισοδύναμη ή κατ' ουσία συγκρίσιμη κατά την Οδηγία, πρέπει να εξετάζεται από τις αρμόδιες αρχές με βάση το σκοπό της και την κάλυψη που παρέχει ως προς τον ασφαλιζόμενο κίνδυνο, το ασφαλιζόμενο ποσό ή το ανώτατο όριο της εγγύησης καθώς και τις πιθανές εξαιρέσεις από την κάλυψη. Στην περίπτωση δε που η ήδη υπάρχουσα ασφαλιστική σύμβαση δεν είναι πλήρως αλλά μόνο μερικώς συγκρίσιμη τότε μπορεί να ζητηθεί μία πρόσθετη διευθέτηση. Μάλιστα, η ίδια η Οδηγία υποδεικνύει στα κράτη-μέλη ότι οι χορηγούμενες από τα εγκατεστημένα σε άλλα κράτη-μέλη χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και ασφαλιστικές εταιρείες βεβαιώσεις συνιστούν πλήρη και επαρκή απόδειξη της ύπαρξης ασφαλιστικής κάλυψης σε άλλο κράτος-μέλος.²³⁸ Συνεπώς, ο παρέχων υπηρεσίες οφείλει να είναι ασφαλισμένος, για τις υπηρεσίες που παρέχει σε ένα ή περισσότερα κράτη-μέλη, διαφορετικά από το κράτος-μέλος εγκατάστασής του, με ασφαλιστική σύμβαση που πρέπει να είναι κατάλληλη για την έκταση και τη φύση

εργασίες που είναι αναγκαίες για την εγκατάσταση και παροχή υπηρεσιών στο κράτος-μέλος υποδοχής. [Για τον τρόπο λειτουργίας των ενιαίων κέντρων εξυπηρέτησης βλ. αναλυτ. *Breitenstrom/Fromm*, *Interoperability in the EU Services Directive implementation*, *European Journal of ePractice*, 2009, 5-8].

235. «Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στην Οδηγία 2006/123 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με τις υπηρεσίες στην εσωτερική αγορά και άλλες διατάξεις», ΦΕΚ Α/63/3.5.2010.

236. *Τζίβα* (2009), 116.

237. *Breuss* (2008), 150 επ.

238. Βλ σχετ. άρθρο 23, παρ. 2 εδ. α και εδ. β της Οδηγίας.

του κινδύνου ενώ παράλληλα κρίνεται σκόπιμη η εξασφάλιση της διασυννοριακής κάλυψης από μέρους του παρέχοντος υπηρεσίες μόνο στην περίπτωση που ο τελευταίος παρέχει πράγματι υπηρεσίες και σε άλλα κράτη-μέλη πλην του κράτους-μέλους καταγωγής του.²³⁹ Τέλος, και αναφορικά με το πεδίο εφαρμογής, η Οδηγία, καίτοι αποκλείει ρητά από το πεδίο εφαρμογής της μεταξύ άλλων τα ιατρικά επαγγέλματα, τις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες για τις οποίες προδικάζει την ειδική για αυτές στο μέλλον κοινοτική ρύθμιση,²⁴⁰ μας δημιουργεί την εντύπωση ότι αν και δεν ορίζεται ρητά, διαφαίνεται η τάση επέκτασης της ασφαλιστικής κάλυψης σε πολλούς αν όχι σε όλους του κλάδους που παρέχουν υπηρεσίες και των οποίων η άσκηση περικλείει κινδύνους για τους αποδέκτες αυτών.²⁴¹ Παράλληλα, η ρητή εξαίρεση κάποιων επαγγελματιών από το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι εξαιρούνται μεν οι ρητά απαριθμούμενοι γιατροί, εμπίπτουν όμως οι δικηγόροι, οι λογιστές και οι μηχανικοί ανεξαρτήτως ειδικότητας.

Εν συνεχεία, η διατύπωση του άρθρου 23, το οποίο αναφέρει ότι «*τα κράτη-μέλη μεριμνούν ώστε οι πάροχοι υπηρεσιών οι υπηρεσίες των οποίων ενέχουν άμεσο και συγκεκριμένο κίνδυνο για την υγεία ή την ασφάλεια του αποδέκτη ή τρίτου ή τη χρηματοοικονομική ασφάλεια του αποδέκτη να συνάπτουν κατάλληλη ασφάλιση....*» σε συνδυασμό με την εισαγωγική σκέψη 99 η οποία ορίζει ότι «*Τα κράτη-μέλη δεν πρέπει να θεσπίζουν λεπτομερέστερους κανόνες όσον αφορά την ασφαλιστική κάλυψη και να καθορίζουν, π.χ. κατώτατα όρια για το ασφαλισμένο ποσό ή όρια για τις εξαιρέσεις από την ασφαλιστική κάλυψη. Οι πάροχοι υπηρεσιών και οι ασφαλιστικές εταιρείες θα πρέπει να διατηρήσουν την αναγκαία ευελιξία για να διαπραγματεύονται ασφαλιστικές συμβάσεις ειδικά προσαρμοσμένες στη φύση και έκταση του κινδύνου.*» μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τα κράτη οφείλουν κατ' επιταγή της εν λόγω οδηγίας να καθιερώσουν την υποχρεωτικότητα της ασφάλισης του παρέχοντος στο έδαφός τους υπηρεσίες. Βέβαια, στην ίδια εισαγωγική σκέψη ο κοινοτικός νομοθέτης συνεχίζοντας αναφέρει ότι «*Επιπλέον δεν απαιτείται να προβλέπεται νομοθετικά η υποχρέωση επαρκούς ασφάλισης. Θα πρέπει να αρκεί η υποχρέωση ασφάλισης να συγκαταλέγεται μεταξύ των δεοντολογικών κανόνων των επαγγελματιών συλλόγων*», πράγμα που θα μπορούσε να ειπωθεί ότι έρχεται σε αντίθεση με την αρχική θέση περί υποχρεωτικότητας του νομοθέτη να μεριμνήσει ο ίδιος για την υποχρέωση της ασφαλιστικής κάλυψης αφού οι επαγγελματικοί σύλλογοι λειτουργούν στα πλαίσια αυτονομίας και συνεπώς είναι στη διακριτική τους ευχέρεια να συμπεριλάβουν στους διαμορφούμενους από τους ίδιους κανόνες

239. αιτιολογικές σκέψεις (98) και (99) της Οδηγίας.

240. Βλ. σχετ. άρθρο 2 της Οδηγίας 2006/123/ΕΚ.

241. Τζίβα, ΕπιθΔΙΑ 2009, 119.

δεοντολογίας σχετική ρύθμιση περί υποχρεωτικότητας ασφάλισης αλλά ακόμη και αν η ρύθμιση αυτή συμπεριληφθεί στους εκάστοτε Κώδικες Δεοντολογίας, η νομική φύση αυτών, ως *soft law*,²⁴² δεν εξασφαλίζει την τήρησή τους από τα μέλη των επαγγελματικών συλλόγων, με αποτέλεσμα να μην επιτυγχάνεται ο στόχος της Οδηγίας που είναι η *de minimis* προστασία του καταναλωτή-αποδέκτη των παρεχόμενων υπηρεσιών.

Επιπροσθέτως και αναφερόμενοι στις θεματικές της προστασίας του καταναλωτή και της παροχής υπηρεσιών αξίζει να σημειωθεί ότι οι έννοιες που συνδέουν αυτές τις δύο θεματικές δεν είναι άλλες από τις έννοιες «επαγγελματικά προσόντα», δηλαδή κατάλληλη επαγγελματική εκπαίδευση, «διαπίστευση», δηλαδή απονομή επάρκειας σε ό,τι αφορά τις ελάχιστες αποδεκτές προϋποθέσεις για την άσκηση της αντίστοιχης δραστηριότητας και «εγγυήσεις» σε ό,τι αφορά την αξιοπιστία των παρεχόμενων υπηρεσιών.²⁴³ Μολονότι, η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών από τον ελεύθερο επαγγελματία (γιατρό, δικηγόρο, μηχανικό, λογιστή) είναι κάτι το υποκειμενικό, την οποία θεωρητικά όλοι μπορούν να ισχυρίζονται ότι την προσφέρουν, η εγγύηση, όμως, για την ποιότητα των παρεχόμενων αυτών υπηρεσιών σε βαθμό που να ικανοποιούν απόλυτα τον χρήστη-καταναλωτή είναι ουσιαστικά το ζητούμενο. Για το λόγο άλλωστε αυτό όλοι οι επαγγελματίες που παρέχουν υπηρεσίες οφείλουν να παρέχουν εγγυήσεις γι' αυτές. Είναι σαφές ότι ο καταναλωτής όχι μόνο δεν είναι σε θέση να αξιολογήσει αντικειμενικά την ποιότητα των υπηρεσιών του γιατρού ή του δικηγόρου ή του μηχανικού ή του λογιστή τους οποίους επιλέγει-εμπιστεύεται, αλλά και είναι αδύνατο να προβλέψει τις συνέπειες, όπως σωματικές βλάβες ή θάνατος και υλικές ζημιές που ισχύουν για τους μηχανικούς και τους γιατρούς ή/και χρηματικές απώλειες και περιουσιακή βλάβη που ισχύουν για τους δικηγόρους και τους λογιστές. Για το λόγο δε αυτό είναι απαραίτητη η παροχή εγγύησης στον πελάτη-καταναλωτή για την ποιότητα των παρεχόμενων σε αυτών υπηρεσιών, εγγύηση, η οποία δεν είναι άλλη από την ασφάλιση της επαγγελματικής ευθύνης για συνέπειες από λάθη ή παραλείψεις του παρέχοντος υπηρεσίες.²⁴⁴ Αυτή ακριβώς τη διαπίστευση θεμελιώνει η Οδηγία, η οποία, στα πλαίσια χάραξης της ευρωπαϊκής πολιτικής για την ποιότητα των υπηρεσιών, παράγοντα ζωτικής σημασίας για την εύρυθμη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς την ανταγωνιστικότητα του ευρωπαϊκού τομέα υπηρεσιών συμπεριλαμβάνει την υποχρεωτικότητα ασφάλισης της αστικής επαγγελματικής ευθύνης στο σύνολο

242. Βλ. σχετ. ανωτ.ΙΙΙ.3.

243. Κούτινας, Παροχή Υπηρεσιών και Επαγγελματική ευθύνη, 2010, διαθέσιμο στο www.lawnet.gr.

244. Ο ίδιος.

κανόνων που αποσκοπούν στην προώθηση της υψηλής ποιότητας υπηρεσιών και στη βελτίωση της. Εξάλλου, στόχος του άρθρου 23 της Οδηγίας δεν είναι άλλος παρά να ενισχυθεί η εμπιστοσύνη των καταναλωτών σε υπηρεσίες από άλλα κράτη-μέλη ενθαρρύνοντας τη σύναψη συμβάσεων ασφάλισης από όλους τους παρέχοντες υπηρεσίες, των οποίων οι δραστηριότητες ενδέχεται να ενέχουν κινδύνους.²⁴⁵

Όπως προαναφέρθηκε η Οδηγία ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη με το ν. 3844/2010. Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 24 του εν λόγω νόμου, οι πάροχοι υπηρεσιών, από τη δραστηριότητα των οποίων μπορεί να προκύψει βλάβη στην υγεία ή την ασφάλεια ή την περιουσία του αποδέκτη των υπηρεσιών θα πρέπει να συνάπτουν ανάλογη με τη φύση και την έκταση του κινδύνου ασφάλιση επαγγελματικής αστικής ευθύνης. Η ατελής αυτή διάταξη, κάνει λόγο για υποχρέωση προς σύναψη σύμβασης ασφάλισης, χωρίς να προβλέπει κυρώσεις σε περίπτωση μη σύναψης της εν λόγω σύμβασης, όπως για παράδειγμα πειθαρχικές ή διοικητικές, μη δυνατότητα λήψης της άδειας ασκήσεως επαγγέλματος, όπως στην περίπτωση του ασφαλιστικού μεσολαβητή ή στην περίπτωση του δικηγόρου που ασκεί στη χώρα μας δραστηριότητα υπό τον επαγγελματικό τίτλο άλλου κράτους- μέλους. Συνεπώς, η εν λόγω διάταξη ερμηνευόμενη και στο πλαίσιο του σκοπού του εν λόγω νόμου που είναι η διευκόλυνση της παροχής υπηρεσιών από παρόχους υπηρεσιών άλλων κρατών-μελών στην χώρα μας πρέπει να ερμηνεύεται ότι η ασφάλιση της επαγγελματικής αστικής ευθύνης απαιτείται προκειμένου να καταστεί δυνατή η εγκατάσταση υπηκόου τρίτου κράτους-μέλους στην χώρα μας. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι ακόμη και στην περίπτωση της υποχρεωτικής ασφάλισης των παρόχων υπηρεσιών από άλλα κράτη-μέλη, η εναρμόνιση της ελληνικής έννομης τάξης είναι ατελής αφού τα απαιτούμενα κριτήρια για το ύψος της ασφαλιστικής κάλυψης, τα οποία απαιτούνται για να κριθεί αν ο εν λόγω πάροχος καλύπτει τα εχέγγυα αξιοπιστίας, προκειμένου να μπορεί να παράσχει υπηρεσίες στη χώρα μας δεν προσδιορίστηκαν από τον εν λόγω νόμο αλλά κατ' εξουσιοδότηση θα οριστούν με υπουργική απόφαση, η οποία φυσικά μέχρι και σήμερα δεν έχει εκδοθεί.

3. Νομική φύση-περιεχόμενο της σύμβασης ασφάλισης επαγγελματικής αστικής ευθύνης

Η σύμβαση που καταρτίζεται μεταξύ του ασφαλιστή (συνήθως ασφαλιστική επιχείρηση)²⁴⁶ και του ασφαλισμένου (λήπτη της ασφάλισης) καλείται ασφαλιστική

²⁴⁵. Εγχειρίδιο Εφαρμογής της Οδηγίας 2006/123/EK, διαθέσιμο στο <http://ec.europa.eu/internal-market/services-dir/index-en.htm>.

²⁴⁶. Ασφαλιστής σύμφωνα με τα οριζόμενα στην ελληνική έννομη τάξη είναι η ελληνική ή αλλοδαπή ιδιωτική επιχείρηση, που διέπεται από τις διατάξεις του ν.δ. 400/1970 «περί ιδιωτικής επιχειρήσεως ασφαλίσεως», ΦΕΚ Α/10/17.1.1970, με σκοπό την ανάληψη των

σύμβαση. Η ασφαλιστική σύμβαση καθ' εαυτή δεν πρέπει δε να συγχέεται με την γενικότερη έννοια της ασφάλισης καθώς η τελευταία καθορίζεται σαν μια κοινωνία κινδύνων με νομικές αξιώσεις για κάλυψη ανάγκης κατόπιν καταβολής ανταλλάγματος· η ύπαρξη δε της ασφάλισης είναι αναγκαία για να υπάρχει και η ασφαλιστική σύμβαση. Η ασφαλιστική σύμβαση χαρακτηρίζεται ως σύμβαση ενοχική, άτυπη, ανταλλακτική, αμφοτεροβαρής και πάντοτε διαρκής.²⁴⁷ Ως σύμβαση, η ασφαλιστική σύμβαση συνδέει με νομικό δεσμό δύο ή περισσότερα πρόσωπα και τα υποχρεώνει σε ενοχική παροχή, διέπεται δε από τις διατάξεις του γενικού μέρους του ενοχικού δικαίου, όπου δεν υπάρχει ειδική ρύθμιση για αυτήν.²⁴⁸ Με τη σύναψη της ασφαλιστικής σύμβασης δημιουργούνται δικαιώματα και υποχρεώσεις για αμφοτέρα τα συμβαλλόμενα μέρη. Από τη μία πλευρά, η παροχή του ασφαλισμένου συνίσταται στην υποχρέωση καταβολής ενός χρηματικού ποσού, του ασφαλίστρου, ο τρόπος καταβολής του οποίου διαφέρει κατά περίπτωση από την άλλη αναφορικά με τον προσδιορισμό παροχής του ασφαλιστή έχουν διατυπωθεί διάφορες θεωρίες εκ των οποίων δύο είναι η σπουδαιότερες:²⁴⁹

(α) η *θεωρία της χρηματικής παροχής*,²⁵⁰ σύμφωνα με την οποία η παροχή του ασφαλιστή είναι πάντα χρηματική, η δε καταβολή της με τη μορφή του ασφαλίσματος εξαρτάται από την επέλευση ή μη του ασφαλισμένου κινδύνου,²⁵¹ και

(β) η *θεωρία της ανάληψης του κινδύνου*,²⁵² σύμφωνα με την οποία η παροχή του ασφαλιστή έγκειται στην υποχρέωση να φέρει τον κίνδυνο. Η παροχή του ασφαλιστή

κινδύνων. Την όλη οργάνωση της ασφαλιστικής επιχείρησης συμπληρώνουν τα βοηθητικά πρόσωπα του ασφαλιστή, οι ασφαλιστικοί μεσολαβητές, που διαμεσολαβούν για την παροχή ασφαλιστικών υπηρεσιών στους ασφαλισμένους.

247. Σημειώνεται ότι η διάρκεια της ασφαλιστικής σύμβασης άλλοτε είναι σχετικά σύντομη όπως π.χ. στην περίπτωση ασφάλισης μεταφοράς για ένα ταξίδι και άλλοτε η διάρκειά της είναι μεγάλη όπως στην περίπτωση ασφάλισης ζωής ή ακόμη μεγαλύτερη στην περίπτωση της αορίστου χρόνου ασφάλισης πυρκαγιάς ή σεισμού ενός οικοδομήματος, *Αργυριάδης*, Στοιχεία Ασφαλιστικού Δικαίου, 2007, 31. Το ότι η ασφαλιστική σύμβαση είναι σύμβαση διάρκειας εξηγείται καλύτερα με τη θεωρία ανάληψης του κινδύνου που ισχύει για όλη τη διάρκεια της ασφάλισης και όχι με τη θεωρία της χρηματικής παροχής που εστιάζει στο χρόνο πραγματοποίησης του ασφαλισμένου κινδύνου. Αξίζει βέβαια να τονιστεί ότι από την άλλη πλευρά η παροχή του λήπτη της ασφάλισης μπορεί να είναι στιγμιαία, όταν ο τελευταίος καταβάλλει το ασφάλιστρο εφάπαξ ή περιοδικά, *Χατζηνικολάου-Αγγελίδου*, (2008), 44.

248. *Αργυριάδης* (2007), 29-32.

249. *Κιάντος*, Ασφαλιστικό Δίκαιο, 2005, 3 επ.

250. Υπέρ της θεωρίας αυτής τάσσεται ο *Ρόκας*, *Ιδιωτικό Ασφαλιστικό Δίκαιο*, 2006⁹.

251. *Χατζηνικολάου-Αγγελίδου* (2008), 43.

252. Υπέρ της θεωρίας αυτής τάσσεται η πλειοψηφία της θεωρίας χρησιμοποιώντας το αντεπιχείρημα κατά της θεωρίας της χρηματικής παροχής ότι με αυτή δεν εξηγείται ικανοποιητικά τον αμφοτεροβαρή χαρακτήρα της ασφαλιστικής σύμβασης, ιδίως σε περίπτωση μη πραγματοποίησης του ασφαλιστικού κινδύνου, *Αργυριάδης* (2007), 30· *Χατζηνικολάου-Αγγελίδου* (2008), 43, ενώ παράλληλα υποστηρίζεται ότι η θεωρία της χρηματικής παροχής ουσιαστικά δεν δέχεται τον αμφοτεροβαρή χαρακτήρα της ασφαλιστικής σύμβασης σε περίπτωση κατά την οποία δεν επέρχεται ο ασφαλιστικός

έχει τα χαρακτηριστικά διαρκούς παροχής μιας οικονομικά πολύ αξιόλογης προσδοκίας και ασφάλειας. Ο ασφαλιστής αναδέχεται τον κίνδυνο και πρέπει να είναι έτοιμος καθ' όλη τη διάρκεια της σύμβασης να καλύψει την οικονομική ανάγκη που θα δημιουργηθεί, ενδεχομένως όταν θα επέλθει ο ασφαλιστικός κίνδυνος.²⁵³ Όπως, χαρακτηριστικά σημειώνεται η παροχή του ασφαλιστή διέρχεται από δύο στάδια, από ένα «λανθάνον» στάδιο κατά το οποίο δεν παρέχεται ασφάλισμα και από ένα κρίσιμο στάδιο στο οποίο πραγματοποιείται η ασφαλιστική περίπτωση, και ο ασφαλιστής, μέσα στα πλαίσια της ασφαλιστικής σύμβασης είναι υποχρεωμένος να καταβάλει τη χρηματική παροχή.²⁵⁴ Σε κάθε περίπτωση, βέβαια, όποια θεωρία και αν ακολουθηθεί καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η ασφαλιστική σύμβαση έχει χαρακτήρα αμφοτεροβαρή και ανταλλακτικό.

Τέλος, σημειώνεται ότι η ασφαλιστική σύμβαση, όσον αφορά στον ασφαλιστή, έχει εμπορικό χαρακτήρα, ενώ όσον αφορά τον αντισυμβαλλόμενο του, η ασφάλιση ενδεχομένως να είναι υποκειμενικά ή αντικειμενικά εμπορική.²⁵⁵ Ειδικότερα, το β.δ. 2/14 Μαΐου 1835 «περί αρμοδιότητας των εμποροδικείων», στο άρθρο 3 αναφέρει την ασφάλιση, μαζί με άλλες πράξεις του θαλασσιού εμπορίου ως πράξη εμπορική. Ωστόσο, ακριβώς επειδή η χερσαία ασφάλιση, κατά την περίοδο σύνταξης του νομοθετήματος αυτού, ούτε είχε αναπτυχθεί πόσω μάλλον ρυθμιζόταν νομοθετικά, πρέπει με αναλογική εφαρμογή του εν λόγω άρθρου και στην περίπτωση της χερσαίας ασφάλισης,²⁵⁶ στην οποία εντάσσεται και η ασφάλιση της επαγγελματικής αστικής ευθύνης να καλυφθεί το νομοθετικό αυτό κενό και να χαρακτηριστεί η ασφάλιση ως πράξη εμπορική.

Αναφορικά με το ζήτημα του περιεχομένου της σύμβασης ασφάλισης της αστικής ευθύνης του παρέχοντος υπηρεσίες και συγκεκριμένα του γιατρού, δικηγόρου μηχανικού και λογιστή, η οποία, όπως προαναφέρθηκε, εντάσσεται στη μη υποχρεωτική ή άλλως στη γενική ασφάλιση της αστικής ευθύνης, αυτή διέπεται από τη γενική διάταξη του άρθρου 25 του ΑσφΝ. Κατά τα οριζόμενα στη διάταξη αυτή, η οποία έχει ως ακολούθως: *«Η ασφάλιση αστικής ευθύνης περιλαμβάνει τις δαπάνες, που προέρχονται άμεσα από την απόκρουση και ικανοποίηση αξιώσεων τρίτων κατά*

κίνδυνος και ότι σε μία τέτοια περίπτωση ο ασφαλιστής οφείλει να επιστρέψει το ασφάλιστρο στον ασφαλισμένο, αφού πλούτισε αδικαιολόγητα, Κιάντος (2005), 4.

253. Χατζηνικολάου-Αγγελίδου (2008), 42.

254. Κιάντος (2005), 6.

255. Για τα συστήματα εμπορικότητα βλ. αναλυτ. Περάκη, Γενικό Μέρος του Εμπορικού Δικαίου, 2004, 103-108.

256. Η επέκταση της εμπορικότητας με τη μέθοδο της αναλογίας είναι επιτρεπτή, σε περίπτωση που διαπιστώνεται ύπαρξη νομοθετικού κενού και ανάγκη ίσης μεταχείρισης όμοιων καταστάσεων. Λόγοι υπέρ του επιτρεπτού της αναλογίας συνιστούν τόσο η παλαιότητα του β.δ. «περί αρμοδιότητας των εμποροδικείων» όσο και το γεγονός ότι ο ίδιος ο σύγχρονος νομοθέτης έχει επανειλημμένα επεκτείνει τα παραδοσιακά αποτελέσματα της εμπορικότητας και σε μη εμπορικές πράξεις, Περάκης (2004), 219 επ.

του λήπτη της ασφάλισης, που γεννήθηκαν από πράξεις ή παραλείψεις του για τις οποίες είχε συμφωνηθεί ασφαλιστική κάλυψη.», η ασφάλιση της επαγγελματικής αστικής ευθύνης περιλαμβάνει τις δαπάνες άμυνας ή απόκρουσης των αξιώσεων τρίτων κατά του ασφαλισμένου, καθώς και την ενδεχόμενη αποζημίωση αυτού για την ικανοποίηση των βάσιμων αξιώσεων τρίτων, οι οποίες γεννήθηκαν από πράξεις και παραλείψεις του από τους συγκεκριμένους κινδύνους που ρητώς είχαν αναληφθεί από τον ασφαλιστή.²⁵⁷ Το περιεχόμενο, συνεπώς, των ασφαλιστηρίων συμβολαίων, όπου προβλέπεται ακριβώς ο ασφαλιζόμενος κίνδυνος, που απειλεί την εμφάνιση παθητικού στην περιουσία του ασφαλισμένου, η έκταση κάλυψης αυτού- αν δηλαδή ενδεικτικά στην περίπτωση του γιατρού ο τελευταίος καλύπτεται για κάθε μορφή σφάλματος- αλλά και οι ειδικότεροι όροι που διέπουν τη σχέση μεταξύ ασφαλιστή- ασφαλισμένου είναι ζήτημα συμφωνίας μεταξύ των συμβαλλομένων μερών, αφού στο δίκαιο των συμβάσεων η αρχή της αυτονομίας των μερών²⁵⁸ είναι δεδομένη. Εξάλλου όπως χαρακτηριστικά σημειώνεται οι ασφαλιστικές συμβάσεις, όπου απεικονίζονται οι ειδικότεροι όροι και συμφωνίες της δημιουργούμενης ενοχικής σχέσεις έρχονται να καλύψουν το σκόπιμο νομοθετικό κενό του άρθρου 25 ΑσφΝ.²⁵⁹

Τέλος, όπως προκύπτει από το άρθρο 25 ΑσφΝ, στο οποίο ορίζονται οι δαπάνες που πρέπει να καλύπτει η σύμβαση ασφάλισης επαγγελματικής αστικής ευθύνης, η παροχή του ασφαλιστή είναι διττή, καθώς κατατείνει αφενός μεν στην κάλυψη της νομικής προστασίας του ασφαλισμένου, η οποία συνίσταται στην κάλυψη των δικαστικών εξόδων και δικηγορικών αμοιβών, αφετέρου δε και σωρευτικά στην αποκατάσταση της ζημίας αυτού.²⁶⁰ Ακριβώς δε λόγω αυτού του περιεχομένου της η ασφάλιση της επαγγελματικής αστικής ευθύνης ταξινομείται αφενός στην ασφάλιση ζημιών καθώς στην περίπτωση επέλευσης του ασφαλιστικού κινδύνου δεν καταβάλλεται ένα κατ' αποκοπήν ποσό, αλλά αποκαθίσταται μόνο η ζημία που προκαλείται στην περιουσία του ασφαλισμένου και αφετέρου στις ασφαλίσεις παθητικού καθώς ασφαλίζει κατά του κινδύνου δημιουργίας ή αύξησης του παθητικού στην περιουσία του ασφαλισμένου.²⁶¹

257. ΜΠρΛαρ 423/2002, ΕπιδικΙΑ 2003, 253.

258. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 2003, 100.

259. Τσίβα, ΕπιδικΙΑ 2009, 109.

260. Βαρελά, Η κάλυψη της αμέλειας στη γενική ασφάλιση της αστικής ευθύνης, ΔΕΕ 2008, 472.

261. Κιάντος (2005), 50.

II. Ο ασφαλιζόμενος κίνδυνος στην επαγγελματική αστική ευθύνη

1. Το στοιχείο του κινδύνου και η προστασία του ασφαλισμένου στη σύμβαση ασφάλισης αστικής ευθύνης

Όπως προκύπτει και από την ανωτέρω ανάλυση της φύσης και του περιεχομένου της ασφαλιστικής σύμβασης αλλά και από τον ίδιο τον ορισμό που δίνει στο άρθρο 1 παρ. 1 ο ΑσφΝ, το βασικότερο χαρακτηριστικό της τελευταίας είναι ο κίνδυνος και πιο συγκεκριμένα ο ασφαλιστικός κίνδυνος. Ως ασφαλιστικός κίνδυνος ορίζεται η επέλευση ενός περιστατικού που είτε είναι αβέβαιο αν θα επέλθει είτε είναι αβέβαιο το πότε θα επέλθει και το οποίο είναι πιθανό να επιφέρει δυσμενείς οικονομικές συνέπειες στον ασφαλιζόμενο.²⁶² Όπως εξάλλου επισημαίνεται, η ασφαλιστική επιχείρηση συνίσταται ακριβώς στην ανάληψη, οργάνωση και εκμετάλλευση των ασφαλίσιμων κινδύνων ενώ αντίστοιχα από την πλευρά του ασφαλισμένου η ύπαρξη ή μη ενός ασφαλιστικού συμφέροντος και εντεύθεν του δικαιώματος να συνάψει μία σύμβαση ασφάλισης εξαρτάται από το εάν μπορεί να υπάρξει ένα οικονομικό βάρος (παθητικό) από την πραγματοποίηση του κινδύνου.²⁶³

Μάλιστα, το στοιχείο του κινδύνου διέπει τη σύμβαση ασφάλισης σε όλα τα στάδια αυτής, από το προσυμβατικό στάδιο μέχρι και το στάδιο μετά την επέλευση της ασφαλιστικής περίπτωσης. Πιο συγκεκριμένα, κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων, σύμφωνα με το άρθρ. 3 παρ. 1 του ΑσφΝ, ο ασφαλιζόμενος έχει καθήκον προσυμβατικής αναγγελίας του προς ασφάλιση κινδύνου, με την έννοια της δήλωσης και ακριβούς περιγραφής αυτού (duty of disclosure and representation),²⁶⁴ καθώς τόσο για την κατάρτιση της ασφαλιστικής σύμβασης όσο και για τον ακριβή προσδιορισμό του ασφαλίστρου είναι απαραίτητη η διερεύνηση από τον ασφαλιστή των ειδικών συνθηκών, στις οποίες είναι εκτεθειμένο το αντικείμενο του ασφαλιστικού συμφέροντος.²⁶⁵ Παράλληλα, κατά τη διάρκεια της ασφαλιστικής σύμβασης, η

²⁶² Ρόκας (2006⁹), 289.

²⁶³ Γεωργακόπουλος, Εγχειρίδιο Εμπορικού Δικαίου-Οι εμπορικές πράξεις, 2002, 856 επ και 965 επ.

²⁶⁴ Σύμφωνα με την κρατούσα στη θεωρία του ασφαλιστικού δικαίου γνώμη (γνωστή και ως «θεωρία της προϋπόθεσης») το καθήκον προσυμβατικής αναγγελίας κατατάσσεται στα ασφαλιστικά βάρη, βλ. σχετ. Μπεχλιβανη, Το καθήκον προσυμβατικής αναγγελίας στο ασφαλιστικό δίκαιο, 2008 με περαιτ. παραπ. σε βιβλιογραφία, υποσ. 6, 18 επ, όπου ο συγγραφέας διατυπώνει επιφυλάξεις επί του χαρακτηρισμού του καθήκοντος προσυμβατικής αναγγελίας ως ασφαλιστικού βάρους καθώς ο χαρακτηρισμός αυτός αναγορεύει την εκπλήρωσή του σε προϋπόθεση για τη διατήρηση των δικαιωμάτων του λήπτη της ασφάλισης από τη σύμβαση ενώ παράλληλα η συνεπής εφαρμογή της κρατούσα γνώμης σημαίνει ότι στο μέτρο που παραβιαστεί ο λήπτης της ασφάλισης στερείται αυτοδικαίως των δικαιωμάτων του από τη σύμβαση, αποτέλεσμα, όμως που δεν ανταποκρίνεται στις κυρώσεις που ισχύουν στον ΑσφΝ.

²⁶⁵ Αθανασιάδης, Σύμβαση ιδιωτικής ασφάλισης, το σύστημα των ασφαλιστικών ανακοινώσεων, 2006, 3-4, όπου αναφέρεται ότι η συγκεκριμενοποίηση των κινδύνων

επίταση του κινδύνου δημιουργεί υποχρέωση του ασφαλισμένου να δηλώσει κάθε σημαντικό στοιχείο ή περιστατικό το οποίο αν γνώριζε ο ασφαλιστής είτε δεν θα είχε συνάψει καθόλου τη σύμβαση ή δεν θα την είχε συνάψει με τους ίδιους όρους. Η παράβαση του καθήκοντος αυτού, όταν συμβεί λόγω αμέλειας του ασφαλισμένου θεμελιώνει δικαίωμα του ασφαλιστή να καταγγείλει τη σύμβαση ασφάλισης ή να ζητήσει τροποποίηση αυτής ενώ όταν ο ασφαλισμένος δολίως παραβιάσει το καθήκον αυτό, τότε ο ασφαλιστής δικαιούται να προβεί σε καταγγελία της ασφαλιστικής σύμβασης. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι το καθήκον προσυμβατικής αναγγελίας, όπως διατυπώνεται στον ΑσφΝ συνάδει με το περιεχόμενο της αγγλικής προέλευσης έννοιας της υπέρτατης καλής πίστης (utmost good faith),²⁶⁶ η οποία διέπει τις ασφαλιστικές συμβάσεις στο αγγλικό δικαϊκό σύστημα.

Τέλος, η πραγματοποίηση του ασφαλιστικού κινδύνου, η οποία στην περίπτωση της σύμβασης ασφάλισης της επαγγελματικής αστικής ευθύνης δεν συμπίπτει με την επέλευση της ασφαλιστικής περίπτωσης ενεργοποιεί την ευθύνη και υποχρέωση του ασφαλιστή να καταβάλει το ασφάλισμα χωρίς υπαίτια καθυστέρηση.²⁶⁷ Εξάλλου, βασική αρχή που διέπει το ασφαλιστικό δίκαιο είναι η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ του ασφαλισμένου κινδύνου και της ασφαλιστικής ζημίας,²⁶⁸ όπως προκύπτει και από το άρθρο 7 του ΑσφΝ, το οποίο ορίζει ότι η ασφαλιστική αποζημίωση καθίσταται ληξιπρόθεσμη και απαιτητή, όταν πραγματοποιηθεί ο ασφαλιστικός κίνδυνος και επέλθει η ζημία προς κάλυψη της οποίας έχει συνομολογηθεί η ασφαλιστική σύμβαση. Ο ασφαλιζόμενος κίνδυνος και ειδικότερα η μορφή που μπορεί να πάρει ανάλογα με το επάγγελμα που ασκεί ο κάθε ελεύθερος επαγγελματίας αναλύεται στην παρούσα ενότητα. Σε κάθε περίπτωση όμως ο κίνδυνος που ασφαρίζεται με την σύμβαση ασφάλισης της επαγγελματικής αστικής ευθύνης είναι η οποιαδήποτε απαίτηση καταβολής αποζημίωσης ή

επιβάλλεται από τεχνικούς κυρίως λόγους, οι οποίοι μπορούν να επιδράσουν στην απόφαση του ασφαλιστή να αναλάβει ή όχι την κάλυψη του κινδύνου.

266. Σύμφωνα με την αρχή της υπέρτατης καλής πίστης οι πληροφορίες που παρέχονται από τον ασφαλισμένο στον ασφαλιστή κατά τη σύναψη της σύμβασης σχετικά με τα περιστατικά του κινδύνου πρέπει να είναι ειλικρινείς άλλως ο ασφαλιστής απαλλάσσεται της συμβατικής του υποχρέωσης. Συναφής είναι και η έννοια των υποσχετικών εγγυήσεων (warranties), η οποία αποτελεί συμβατική δέσμευση με βάση την οποία ο ασφαλισμένος είτε αναλαμβάνει την υποχρέωση να συμβεί ή να μην συμβεί ένα γεγονός είτε βεβαιώνει είτε αρνείται την ύπαρξη ορισμένων γεγονότων, ΕφΠειρ 1141/2004, ΕΕμπΔ 2004, 573 επ. *Αθανασοπούλου*, Η αρχή της υπέρτατης καλής πίστης στη θαλάσσια ασφάλιση, 2010, όπου αναλύεται η έννοια αυτής όπως διατυπώνεται στο νόμο περί θαλάσσιας ασφάλισης (Maine Insurance Act 1906) και στα λοιπά νομοθετήματα και εφαρμόζεται από τα αγγλικά δικαστήρια.

267. *Καλαντζής*, Το στοιχείο του κινδύνου και η προστασία του ασφαλισμένου-Η περίπτωση των ασφαλιστικών προϊόντων χωρίς το στοιχείο του κινδύνου, ΕΕμπΔ 2005, 684 επ.

268. *Βαρελά*, Η ασφάλιση των διεθνών συναλλαγών, σε: Παμπούκη (Επιμ.), Δίκαιο Διεθνών Συναλλαγών, 2009, 1130.

γενικότερα αποκατάστασης της ζημίας τρίτου, αντισυμβαλλομένου ή μη του ελεύθερου επαγγελματία, όπως συγγενών ή τρίτων ζημιωθέντων, η οποία εγείρεται συνήθως δικαστικά αλλά και εξώδικως, αρκεί δε η ανακοίνωση επικείμενης αντιδικίας όχι όμως και η απειλή ή η παράκληση κατά του παρέχοντος υπηρεσίες.²⁶⁹

Μάλιστα, η αξίωση δεν απαιτείται να είναι βάσιμη αλλά πρέπει να είναι τέτοια που να προκαλεί δαπάνες για την αντίκρουση της και να εμπίπτει στο περιεχόμενο που προσδίδει ο νόμος στην κάλυψη που παρέχει ο ασφαλιστής της αστικής ευθύνης. Στα ασφαλιστήρια που κυκλοφορούν στην ελληνική αγορά, ο κύριος κίνδυνος είναι η έγερση απαίτησης και η αγωγή ενώπιον των αστικών δικαστηρίων ενώ λοιπές περιπτώσεις εκκίνησης οποιασδήποτε διαδικασίας ενώπιον εποπτικής αρχής ή οποιαδήποτε ποινική διαδικασία αλλά και οποιαδήποτε έγγραφη χρηματική απαίτηση από οποιοδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο κατά του ασφαλισμένου με τον ισχυρισμό της τέλεσης άδικης πράξης αναφέρονται στα ασφαλιστήρια ως παρεπόμενες ασφαλιστικές περιπτώσεις και καλύπτονται στο μέτρο που επηρεάζεται από αυτές η έκβαση των κύριων απαιτήσεων.²⁷⁰

2. Ο κίνδυνος στη σύμβαση της ιατρικής αγωγής

2.1. Το ιατρικό λάθος

α. Έννοια και περιεχόμενο-η αντίθετη στη *lege artis* συμπεριφορά του ιατρού

Όπως κάθε επαγγελματική ευθύνη, η ευθύνη του παρέχοντος κατ' επάγγελμα υπηρεσίες υγείας έχει ως κύρια συνέπεια την πρόκληση περιουσιακής ζημίας στον ασθενή για την αποκατάσταση τυχόν σωματικής βλάβης του ή άλλης οικονομικής του απώλειας. Ωστόσο, στην περίπτωση του παρέχοντος υπηρεσίες ιατρού, πέραν της αξίωσης για αποζημίωση περιουσιακής ζημίας, η ηθική βλάβη αποτελεί αξίωση του ασθενή, η οποία αποδεικνύεται εύκολα και γίνεται δεκτή από τα δικαστήρια, γεγονός που οφείλεται στην ιδιαιτερότητα της φύσης τόσο της σχέσης του γιατρού με τον ασθενή, η οποία, όπως επισημάνθηκε, είναι σχέση πρωτίστως εμπιστοσύνης, όσο και των υπηρεσιών υγείας που στοχεύουν όχι μόνο στην καλή σωματική αλλά και στην καλή ψυχική κατάσταση του ατόμου.²⁷¹ Οι αξιώσεις δε αυτές του ασθενή κατά του γιατρού, ανεξάρτητα από τη νομοθετική βάση θεμελίωσης της βλάβης του,²⁷² γεννώνται μεταξύ άλλων στη περίπτωση του ο γιατρός υποπέσει σε ιατρικό σφάλμα.

²⁶⁹. βλ. αναλυτ. 6.2.β.

²⁷⁰. Βαρελά (2008), 100.

²⁷¹. Σκυλλάκου, Αστική και Ποινική ευθύνη από την άσκηση του ιατρικού επαγγέλματος, Συνήγορος, 2001, 100.

²⁷². Ελλείψει ειδικής νομοθετικής ρύθμισης της ιατρικής ευθύνης εφαρμόζονται οι γενικές διατάξεις, βλ. σχετ. πρώτο μέρος της παρούσας Φουντεδάκη, Το πρόβλημα του αιτιώδους συνδέσμου στην ιατρική ευθύνη, ΕλλΔνη 1994., 1226, όπου προτείνεται η *de lege ferenda* αντιμετώπιση της ιατρικής ευθύνης με ειδικό νομοθέτημα.

Στην περίπτωση συνεπώς του ιατρού, ο ασφαλιζόμενος κίνδυνος συνίσταται στην κάλυψη του τελευταίου από αξιώσεις του ασθενή του σε περίπτωση που υποπέσει σε ιατρικό σφάλμα. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι το ιατρικό σφάλμα ή ακριβέστερα τα πραγματικά περιστατικά που θεμελιώνουν το ιατρικό σφάλμα μπορεί να στοιχειοθετήσουν σωρευτικά ή διαζευτικά δικαιοπρακτική ή/και αδικοπρακτική ευθύνη,²⁷³ σε καμία περίπτωση όμως η ευθύνη του γιατρού δεν μπορεί να θεωρηθεί ως ευθύνη από διακινδύνευση.²⁷⁴

Το ιατρικό σφάλμα²⁷⁵ ή ιατρική αμέλεια (όπως αποδίδεται ο αγγλοσαξωνικός όρος *medical malpractice*) είναι άμεσα συνδεδεμένο με την έννοια του θεραπευτικού ή ιατρικού κινδύνου,²⁷⁶ ο οποίος συνίσταται στον κίνδυνο, που αναλαμβάνει ο γιατρός κατά την παροχή των υπηρεσιών του, να προκαλέσει από πράξη ή παράλειψή του ζημία στον ασθενή²⁷⁷ είτε αποτυγχάνοντας λόγω εσφαλμένης διάγνωσης ή εφαρμογής λανθασμένης θεραπείας να τον θεραπεύσει, με συνέπεια τη χειροτέρευση της υγείας του είτε προκαλώντας του άλλη ζημία, ανεξάρτητη από την καθεαυτή θεραπεία. Η βλάβη δηλαδή ή η ζημία που μπορεί να προκληθεί από το ιατρικό σφάλμα και για την οποία οφείλεται αποζημίωση, είναι δυνατόν να είναι είτε θετική δηλαδή να χειροτερέψει την κατάσταση του ασθενούς είτε αρνητική υπό την έννοια ότι δεν επήλθε η αρμόζουσα βελτίωση.²⁷⁸

Από τις θεωρητικές αναλύσεις και δικαστικές αποφάσεις που πραγματεύονται θέματα αστικής ιατρικής ευθύνης αλλά και με βάση τη γενική αρχή «*salus aegroti suprema lex*» (ο υπέρτατος νόμος είναι η σωτηρία του ασθενούς) προκύπτει μια γενικά αποδεκτή και πλέον πρόσφορη έννοια του ιατρικού σφάλματος: «*Πρόκειται για τη συμπεριφορά του γιατρού που αξιολογείται ως υπολειπόμενη της επιβαλλόμενης στο επάγγελμά του και στη συγκεκριμένη περίπτωση επιμέλεια, κατά κανόνα επειδή ο*

273. Ομπέση, Αρμ 1993, 407· Φουντεδάκη (2007), 41.

274. Κανελλοπούλου-Μπότη, Η υποχρέωση παροχής γενετικής πληροφορίας κατά τον προγεννητικό έλεγχο-ειδικά η θέση του φερόμενου βιολογικού πατέρα, *Digesta* 2008, 387, η οποία μάλιστα πέραν του ότι υποστηρίζει ότι είναι παράλογος ο καταλογισμός στους γιατρούς των ζημιών που προέκυψαν από τις κατά τα άλλα ενδεδειγμένες και σωστά εκτελεσθείσες ιατρικές πράξεις, αναφέρει ότι η περίπτωση του χαρακτηρισμού της ευθύνης των γιατρών ως ευθύνης από διακινδύνευση θα ενέτεινε το φαινόμενο της αμυντικής ιατρικής αλλά και θα εκτίνασσε το κόστος των ιατρικών πράξεων καθώς οι γιατροί θα ήταν υποχρεωμένοι να καλύπτουν με υπέρμετρα ασφάλιστρα τον κίνδυνο για οποιαδήποτε δυσμενή μεταβολή της υγείας του ασθενούς.

275. Ο εν λόγω όρος αποτελεί προσπάθεια απόδοσης στα ελληνικά ανάλογων όρων που έχουν επικρατήσει σε άλλα δίκαια (όπως *faute medicale*).

276. Σημειώνεται ότι δεν γίνεται δεκτό ότι στον θεραπευτικό κίνδυνο αποδίδεται τόσο μία ευρεία έννοια που περιλαμβάνει κάθε αιτιωδώς συνδεόμενη με την ιατρική πράξη ζημία του ασθενούς όσο και μία στενότερη έννοια η οποία περιλαμβάνει μόνο τις ζημίες που οφείλονται σε τυχαίο γεγονός, Φουντεδάκη (2003), 18 επ.

277. Μηνούδης, Η ασφαλιστική κάλυψη γιατρών, ΕΕμπΔ 1996, 636.

278. Κοζύρης, Το ιατρικό παράπτωμα, σχόλια με αφορμή το κείμενο του καθηγητή Τ.Τζοστ, Αρμ. 1999, 178.

γιατρός δεν τηρεί το επαγγελματικό του *standard* ή επειδή παραβιάζει τους κανόνες της ιατρικής επιστήμης και της τέχνης (*leges artis*)».²⁷⁹ Προς κατανόηση δε του ανωτέρω ορισμού κρίνεται αναγκαίο να διευκρινιστεί ότι ως ιατρικό *standard* (πρότυπο ποιότητας ή απλώς πρότυπο) χαρακτηρίζεται το σύνολο των προδιαγραφών ποιότητας στις οποίες πρέπει να ανταποκρίνεται σε ορισμένη περίπτωση η παροχή των ιατρικών υπηρεσιών. Με άλλα λόγια ο γιατρός, όπως άλλωστε και κάθε επαγγελματίας, οφείλει να παρέχει υπηρεσίες που αντιστοιχούν σε ένα ορισμένο επίπεδο ποιότητας σύμφωνα με τα πρότυπα ενέργειας και συμπεριφοράς που γίνονται δεκτά στο επάγγελμά του.²⁸⁰ Αντίστοιχα, οι κανόνες της ιατρικής επιστήμης και τέχνης είναι το σύνολο των κοινώς αναγνωρισμένων κανόνων ιατρικής για τους οποίους δεν μπορεί να γεννηθεί αμφισβήτηση, όπως αυτοί διαμορφώνονται από τα πλέον σύγχρονα δεδομένα, που καθορίζουν τον τρόπο που πρέπει ενεργεί ο παρέχων τις υπηρεσίες του γιατρός ή απλώς ο γραπτός ή άγραφος κανόνας επιμέλειας που απορρέει από το γενικό καθήκον πρόνοιας και ασφάλειας στις συναλλαγές ενόψει του πραγματικού γεγονότος της ανάληψης ενός ασθενούς από ένα γιατρό, σε συνδυασμό με την ευπάθεια του ασθενούς και την επικινδυνότητα της κάθε ιατρικής πράξης.²⁸¹ Μάλιστα, αυτή η εγγενής επικινδυνότητα της ιατρικής πράξης για την ανθρώπινη υγεία και ζωή συνεπάγεται την τήρηση αυξημένης υποχρέωσης επιμέλειας από μέρους του γιατρού,²⁸² πρότυπο δε για την αξιολόγηση της συμπεριφοράς του ζημιώσαντος γιατρού είναι ο τυπικός εκπρόσωπος του επαγγελματικού, μορφωτικού και κοινωνικού κύκλου στον οποίο ο τελευταίος ανήκει, δηλαδή ο μέσος γιατρός της ειδικότητας στην οποία ο ζημιώσας ανήκει.²⁸³ Συνεπώς, ακόμα και στην περίπτωση που ο θεράπων ιατρός φέρει τον τίτλο του πανεπιστημιακού, το μέτρο επιμέλειάς του θα κριθεί βάσει του μέσου γιατρού και όχι βάσει των ιδιαίτερων γνώσεων ή ικανοτήτων που αυτός έχει αποκτήσει.

Ακολούθως, και σε μία προσπάθεια αποσαφήνισης των κριτηρίων (τήρηση της απαιτούμενης επιμέλειας και των επαγγελματικών προτύπων στην εκάστοτε περίπτωση) αλλά και κατανόησης του στατιστικά συχνού φαινομένου επέλευσης του ασφαλιστικού κινδύνου στην περίπτωση του γιατρού ως ασφαλισμένου για την επαγγελματική του ευθύνη, δηλαδή της ζημίας του ασθενή (η οποία σημειωτέον μπορεί και να μην οφείλεται στην υπαιτιότητα του γιατρού αλλά σε άλλα γεγονότα, όπως για παράδειγμα η ίδια η επιβαρυνόμενη υγεία του ασθενή ή κάποιο τυχερό, όπως επιπλοκή στο χειρουργείο, παρά την τήρηση όλων των κανόνων επιμέλειας από

279. Φουντεδάκη (2007), 40.

280. Φουντεδάκη, *Digesta* 2004, 476.

281. Φουντεδάκη (2003), 350 επ.

282. Καράσκωστας, Αρμ. 1994, 19.

283. Σταθόπουλος, *Επιτομή Γενικού Ενοχικού Δικαίου*, 2004, 114 επ.

μέρους του γιατρού) κρίσιμο είναι να παρατεθούν συνοπτικά κάποια ζητήματα που έχουν ήδη κριθεί από τα ελληνικά δικαστήρια. Πιο συγκεκριμένα, πέραν των κραυγαλέων περιπτώσεων ιατρικού λάθους, όπου η αμέλεια του γιατρού είναι κάθε άλλο παρά αυταπόδεικτη, όπως ενδεικτικά: η χορήγηση υπερβολική δόσης ναρκωτικού φαρμάκου²⁸⁴ ή η παράλειψη αφαίρεσης χειρουργικής βελόνας πριν τη σύγκληση του εγχειρητικού τραύματος²⁸⁵ ή πρόκλησης τραυματισμού/αιμοραγίας του χειρουργούμενου ασθενή λόγω χρήσης ακατάλληλου ιατρικού οργάνου²⁸⁶ ή πλημμελών χειρισμών,²⁸⁷ έχει κριθεί ότι υπάρχει έλλειψη της κατά το νόμο και την ιατρική επιστήμη επιτασσόμενης επιμέλειας στις περιπτώσεις που ο χειρουργός προέβη στην εγχείρηση του ασθενή χωρίς προηγουμένως να έχει προβεί σε όλες τις απαιτούμενες κλινικές εξετάσεις,²⁸⁸ κρίση δε περί αμέλειας των γιατρών στρατιωτικού νοσοκομείου δέχτηκε το Διοικητικό Εφετείο Αθηνών, απόφαση που επικυρώθηκε και από το ΣτΕ,²⁸⁹ η οποία αμέλεια συνίστατο στην παράλειψη της διενέργειας επανεξέτασης που είχε συστήσει οφθαλμίατρος, στην εσφαλμένη διάγνωση και ολιγωρία για τη διενέργεια των απαιτούμενων εξετάσεων, οι οποίες έπρεπε να διεξαχθούν ταχύτατα, καθόσον οι παρακολουθούντες τη νοσηλευόμενη γιατροί γνώριζαν πολύ καλά την εξασθένηση της αμυντικής ικανότητας του οργανισμού της λόγω των προηγούμενων ασθενειών για τις οποίες νοσηλευόταν επί μακρόν στο νοσοκομείο και των υψηλών δόσεων κορτιζόνης που οι ίδιοι της είχαν χορηγήσει. Ιατρική αμέλεια δέχτηκε το δικαστήριο λόγω εσφαλμένης διάγνωσης στην περίπτωση της χορήγησης φαρμακευτικών ουσιών σε ασθενή, τα οποία της προκάλεσαν αλλεργική αντίδραση και περαιτέρω ταλαιπωρία,²⁹⁰ καθώς και στην περίπτωση που κατά τη χειρουργική επέμβαση επήλθε θάνατος του ασθενούς λόγω λανθασμένου τρόπου έγχυσης διαλύματος αδρεναλίνης -λιδοκαΐνης.²⁹¹ Ιατρικό σφάλμα οφειλόμενο σε αμέλεια του γιατρού, ο οποίος δεν εκτίμησε ορθά τα συμπτώματα του ασθενούς και κατέληξε σε εσφαλμένη διάγνωση με αποτέλεσμα ο ασθενής να καταλήξει, αλλά και ευθύνη του διευθυντή της κλινικής, ο οποίος δεν φρόντισε για την άμεση εισαγωγή του ασθενούς σε κατάλληλη κλίνη και τη χορήγηση οξυγόνου, αλλά επικροτώντας την αμελή συμπεριφορά του συναδέλφου του αρκέστηκε σε γρήγορη εξέταση ρουτίνας αλλά και όταν η κατάσταση του ασθενούς χειροτέρευσε αντί να

284. ΑΠ 1354/2000, ΙονΕπιθΔ 2002, 87 επ· ΑΠ 1438/2001, ΠοινΔικ 2002, 131· ΤριμΕφΚερ 125/2001, ΠοινΔικ 2002, 132.

285. ΑΠ 1659/2003, ΠοινΔικ 2004, 386 επ.

286. ΑΠ 1720/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

287. ΕφΘεσ 3127/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

288. ΑΠ 76/2004, ΠοινΔικ 2004, 90.

289. ΣτΕ 2739/2007, ΕΙΔ 2009, 70.

290. ΠΠρΑθ 8260/2009, ΕΙΔ 2010, 769 επ.

291. ΑΠ 159/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

παραμένει, όπως όφειλε στο θάλαμο, τον άφησε χωρίς ιατρική συνδρομή, δέχτηκε το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών Θεσσαλονίκης παραπέμποντας τους δύο γιατρούς στο ακροατήριο.²⁹² Τέλος, χαρακτηριστικές είναι οι πλέον πρόσφατες αποφάσεις του Αρείου Πάγου που δέχτηκαν ευθύνη του γιατρού, ο οποίος παραλείποντας, αν και όφειλε λόγω της ιδιότητάς του, να επιδείξει την επιβαλλόμενη κατά αντικειμενική κρίση προσοχή και επιμέλεια που κάθε μέσος συνετός ιατρός θα κατέβαλε και να παρακολουθήσει την εξέλιξη της υγείας του ασθενούς ώστε να προβεί στις απαραίτητες ενέργειες για την αντιμετώπιση της ασθένειας του και τη μη επιδείνωση της κατάστασης της υγείας του δεν προέβη στη δέουσα αντιμετώπιση της κατάστασης με συνέπεια είτε την απώλεια της ζωής του ασθενή²⁹³ ή της βαρεία σωματική βλάβη αυτού. Αντίθετα, έγινε δεκτή η απαλλαγή του κατηγορουμένου οφθαλμιάτρου, καθώς εκείνος παρόλο που ενήργησε σύμφωνα με τις γενικά παραδεκτές αρχές της ιατρικής δεν μπορούσε να προβλέψει την αιφνίδια βλάβη του ιατρικού μηχανήματος, που θα χρησιμοποιούνταν κατά την επέμβαση στον παθόντα ασθενή,²⁹⁴ ενώ δεν στοιχειοθετείται ιατρικό σφάλμα στην περίπτωση που ο γιατρός αν και απέτυχε να σώσει τον ασθενή, διέγνωσε ορθά το πρόβλημα και η μέθοδος που εφάρμοσε για να εξάγει το συμπέρασμα του, υποστηρίζεται από την ιατρική επιστήμη.²⁹⁵ Πρόσφατα, ο Άρειος Πάγος δέχτηκε παράβαση της απαιτούμενης επιμέλειας επειδή το χειρουργείο του νοσοκομείου δεν έφερε τις ελάχιστες προδιαγραφές της εγκατάστασης δικτύου αναισθησιολογικών αερίων και οξυγόνου

292. ΣυμβΠλΘεσ 400/2007, ΕΙΔ 2009, 78 επ' ΑΠ 607/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, όπου το δικαστήριο δέχτηκε επίσης ιατρικό σφάλμα λόγω εσφαλμένης διάγνωσης της ειδικευόμενης ιατρού, η οποία όχι μόνο δεν εκτίμησε σωστά τα συμπτώματα αλλά και δεν απευθύνθηκε ως θα όφειλε σε ειδικευμένο γιατρό προκειμένου να αναλάβει εκείνος την επιμέλεια του ασθενούς· ΑΠ 1220/2008· ΑΠ 1721/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, όπου το δικαστήριο δέχτηκε ευθύνη του γιατρού λόγω καθυστέρησης διάγνωσης στην μεν πρώτη ότι πρόκειται για εγκεφαλικό επεισόδιο και παραπομπής στη μονάδα εντατικής θεραπείας, λόγω καθυστέρησης εξέτασης αυτού παρά τις αναφορές των στοιχείων που αποδείκνυαν το επείγον της κατάστασης στη δε δεύτερη ότι προκλήθηκε στον ασθενή ρήξη ανιούσας αορτής και εσωτερική αιμορραγία με συνέπεια την μη έγκαιρη αντιμετώπιση του προβλήματος.

293. ΑΠ 830/2009, ΕΙΔ 2010, 462, η οποία δέχτηκε τη στοιχειοθέτηση του εγκλήματος της ανθρωποκτονίας εξ αμελείας από ειδικευόμενο παιδίατρο κατά την εκτέλεση της εφημερίας του από παράλειψη, η οποία συνίσταται στη μη εφαρμογή της κατάλληλης θεραπευτικής αγωγής επειδή εκείνος δεν εκτίμησε σωστά τα συμπτώματα του νηπίου ασθενούς και δεν διέγνωσε την υπάρχουσα μικροβιακή λοίμωξη, η οποία ακριβώς επειδή δεν αντιμετωπίστηκε οδήγησε σε θάνατο του νηπίου ασθενούς· ΑΠ 1270/2009, η οποία επίσης δέχτηκε τη στοιχειοθέτηση της ανθρωποκτονίας εξ αμελείας χειρουργού, ο οποίος δεν κατέβαλε την απαιτούμενη προσοχή και παρά τις διαβεβαιώσεις του αναισθησιολόγου ότι η πτώση της πίεσης του ασθενούς δεν οφείλεται σε λόγους αναισθησίας δεν προέβλεψε ότι η εν λόγω επιπλοκή ίσως οφείλονταν σε μεγάλη απώλεια αίματος με αποτέλεσμα ο ασθενής να καταλήξει.

294. ΣυμβΕφΘρακ 62/2001, ΠοινΔικ 2001, 1125.

295. ΣυμβΠλημΑγριν 8/2000, ΠοινΔικ 2000, 593.

και δεν στελεχωνόταν επαρκώς από δύο τουλάχιστον μαίες και νοσηλευτικό προσωπικό,²⁹⁶

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι μετά την έναρξη ισχύος του ΚΙΔ, σφάλμα του θεράποντος ιατρού μπορεί να αποτελέσει και η παράλειψη του τελευταίου είτε να συγκροτήσει ιατρικό συμβούλιο, καίτοι ο ασθενής και οι οικείοι του επιθυμούν τη συγκρότηση αυτού κατά παράβαση του άρθρ. 8 παρ. 7 του ΚΙΔ²⁹⁷ είτε να συστήσει προς τον ασθενή ή/και τους οικείους του τη συγκρότηση ιατρικού συμβουλίου, υποχρέωση που αν και δεν προβλέπεται ρητά στον ΚΙΔ συνάγεται από τη συνδυαστική εφαρμογή των άρθρων 22 παρ.1, το οποίο προβλέπει τα δυνατότητα του θεράποντα ιατρού να συστήσει τη συγκρότηση ιατρικού συμβουλίου όταν το κρίνει σκόπιμο, και 10 παρ. 3, σύμφωνα με το οποίο ο γιατρός οφείλει να αναγνωρίζει τα όρια των επαγγελματικών του ικανοτήτων και να συμβουλευέται συναδέλφους του.²⁹⁸

β. Ιατρική ευθύνη για ζημιογόνο ζωή (wrongful life) και ζημιογόνο τεκνοποίηση (wrongful birth)

Πέραν όμως της περίπτωσης της εσφαλμένης διάγνωσης και θεραπείας του γιατρού, στο πλαίσιο του γενικότερου προβληματισμού για την αστική ιατρική ευθύνη, η διεθνής δικαστηριακή πρακτική έχει έλθει επανειλημμένα αντιμέτωπη με μια ιδιότυπη μορφή ιατρικού σφάλματος, η οποία ουσιαστικά επεκτείνει τον κίνδυνο στον οποίο είναι εκτεθειμένος ο παρέχων τις υπηρεσίες του γιατρός. Πρόκειται για την περίπτωση της γέννησης παιδιού, με προβλήματα υγείας συνεπεία όχι κάποιας εσφαλμένης ιατρικής πράξης ή παράλειψης αλλά συνεπεία της μη έγκαιρης διάγνωσης του προβλήματος είτε λόγω παράλειψης/εσφαλμένης χρήσης του κατάλληλου διαγνωστικού μέσου προγεννητικού ελέγχου (prenatal screening and testing²⁹⁹) είτε λόγω μη ενημέρωσης³⁰⁰ των γονέων σχετικά με την ύπαρξη της

296. ΑΠ 496/2010, ΝοΒ 2011, 52 επ.

297. Στην περίπτωση δε αυτή η θεμελίωση της αδικοπρακτικής ευθύνης του ιατρού προϋποθέτει την απόδειξη της αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της επελθούσας βλάβης της υγείας του ασθενούς και της μη συνεργασίας του γιατρού στη συγκρότηση του ιατρικού συμβουλίου, απόδειξη που με τη σειρά της προϋποθέτει την απόδειξη ότι πρώτον εάν ο γιατρός είχε διευκολύνει τη σύγκληση ιατρικού συμβουλίου, αυτό θα είχε συγκληθεί, δεύτερον ότι αν είχε συγκληθεί η διάγνωση ή η προτεινόμενη θεραπεία θα ήταν άλλη από αυτήν του θεράποντα ιατρού, τρίτον ότι ο παθών θα την είχε ακολουθήσει και τέταρτον ότι θα είχε αιτιωδώς αποφευχθεί η βλάβη της υγείας του, *Τρούλη*, Το ιατρικό συμβούλιο-Υποχρέωση συγκρότησης, διαδικασία διεξαγωγής, ζητήματα ευθύνης, ΕφΑΔ 2011, 149.

298. *Τρούλη*, ΕφΑΔ 2011, 151.

299. *Βλάχου*, 'Wrongful life-Wrongful birth'- Η Διεθνής νομολογία και η επίδρασή της στην ελληνική, *Digesta* 2008, 442.

300. *Βλάχου*, *Digesta* 2008, 455, με σχετικές παραπομπές, όπου αναφέρεται ότι το ιατρικό σφάλμα στην περίπτωση αυτή έγκειται στην εσφαλμένη διάγνωση και όχι στην

ασθένειας του κυοφορούμενου τέκνου,³⁰¹ με αποτέλεσμα η μητέρα να μην προχωρήσει σε άμβλωση και η οποία αποδίδεται διεθνώς με τον όρο *wrongful life* ή *wrongful birth*.³⁰² Η ιδιαιτερότητα δε αυτού του ζητήματος έγκειται στο ότι η περίπτωση της *wrongful life/birth* εντάσσεται στις περιπτώσεις που το αποτέλεσμα (ζημία) του ιατρικού σφάλματος είναι η ίδια η γέννηση και ή ύπαρξη ασθενούς παιδιού και για το λόγο αυτό προκύπτει το νομικό και ηθικό δίλημμα: Ζωή με βαριά αναπηρία ή μη ζωή (*non existence paradox*).³⁰³

Στις χώρες όπου το ζήτημα της *wrongful life/birth* έχει αντιμετωπιστεί, κατά πάγια νομολογιακή κρίση, οι αξιώσεις αποζημίωσης των γονέων³⁰⁴ γίνονται κατά τη συνήθη πρακτική δεκτές ενώ αντίθετα η αποδοχή της αξίωσης αποζημίωσης του ίδιου του παιδιού για την «κατά λάθος γέννησή του» είναι περιορισμένη. Ενδεικτικά τα αμερικανικά δικαστήρια, στα οποία και έχει τεθεί το ζήτημα της *wrongful life/birth* εδώ και πλέον μίας εικοσαετίας, αρνήθηκαν να αναγνωρίσουν την αξίωση αποζημίωσης του τέκνου για ζημιολόγο ζωή, αντιμετωπίζοντας ιδιαίτερη δυσκολία τόσο στο ζήτημα του προσδιορισμού της ζημίας όσο και στο ζήτημα του προσδιορισμού της αιτιώδους συνάφειας. Στην πρώτη μάλιστα περίπτωση, όπου για την διαπίστωση της ζημίας απαιτείται σύγκριση της τωρινής κατάστασης του

ενημέρωση των γονέων, με την έννοια ότι ο γιατρός υποχρεούται να υποδείξει την εξέταση που είναι πρόσφορη και αναγκαία υπό το πρίσμα των εκάστοτε δεδομένων συνθηκών.

- 301.** *Φουντεδάκη*, Θέματα αστικής ιατρικής ευθύνης σε περίπτωση γέννησης ατόμου με σοβαρή ασθένεια ή αναπηρία (*wrongful life*), *Digesta* 2004, 471-472.
- 302.** Σημειώνεται ότι ο όρος *wrongful life* χρησιμοποιείται στην περίπτωση που η αγωγή ασκείται από το ίδιο το παιδί ενώ όταν η αγωγή ασκείται από τους γονείς αυτού, χρησιμοποιείται ο όρος *wrongful birth*. Ωστόσο, ο εν λόγω όρος, *wrongful life/wrongful birth* πρέπει να διαφοροποιείται από τον όρο *wrongful conception* ή *wrongful pregnancy*, ο οποίος περιλαμβάνει τις περιπτώσεις γέννησης υγιούς παιδιού, το οποίο όμως ήταν εκτός οικογενειακού προγραμματισμού των γονέων του, *Φραγκουδάκη*, Η νομική μεταχείριση των εφαρμογών της βιογενετικής ιδίως από πλευράς ιδιωτικού δικαίου, 2008, 205 επ' Στις περιπτώσεις της *wrongful birth* δυσχερώς μπορεί να θεμελιωθεί αξίωση αποζημίωσης των γονέων για διατροφή του τέκνου, εκτός αν οι γονείς βρίσκονται σε πραγματική οικονομική αδυναμία να καλύψουν τα έξοδα διατροφής του τέκνου και για τον λόγο αυτό ακριβώς θα ζητούσαν από τον γιατρό την διακοπή της κύησης, *Ανδρουλάκη-Δημητριάδη* (1993), 417.
- 303.** *Berenson*, The Wrongful Life Claim-The Legal Dilemma of existing versus Non Existence, 1990, 895, 915· *Φουντεδάκη*, *Digesta* 2004, 479· *Σταθόπουλος*, Προστασία της προσωπικότητας ανάπηρου παιδιού και αποζημίωση, *Μελέτες*, 2010, 31.
- 304.** Υποστηρίζεται ότι σε περίπτωση απώλειας της ευκαιρίας για διακοπή της κύησης αξίωση χρηματικής ικανοποίησης (για την επιμέτρηση του ύψους της οποίας λαμβάνονται υπόψη το μέγεθος της προσβολής της προσωπικότητας) έχει μόνο η μητέρα και όχι ο πατέρας του παιδιού, έστω και αν πρόκειται για τέκνο γεννημένο σε γάμο, *Κιτσαράς*, *Wrongful birth*: Αξίωση γονέων έναντι του ιατρού για χρηματική ικανοποίηση λόγω απώλειας της «ευκαιρίας» διακοπής της κύησης, *ΧρlΔ* 2011, 169 επ *contra* *Νικολόπουλος*, Ζημιολόγος τεκνοποίηση (*Wrongful Birth*) και προσβολή της προσωπικότητας των γονέων. «Ενοχικός» ατομοκεντρισμός ή οικογενειακός κοινοτισμός, *ΕφΑΔ* 2011, 812 επ, όπου τεκμηριώνεται η θέση περί του δικαιώματος αποζημίωσης και των δύο γονέων και όχι μόνο της μητέρας, αντλώντας επιχειρήματα από την κοινότητα βίου, που συγκροτείται μεταξύ των συζύγων και την ισονομία των δύο φύλων.

ενάγοντα με την κατάσταση στην οποία θα βρισκόταν αυτός αν δεν είχε υπάρξει η αμελής συμπεριφορά του εναγομένου³⁰⁵ και η οποία αναγόμενη στα πραγματικά περιστατικά της wrongful life διατυπώνεται ως εξής: εάν δεν είχε υπάρξει η αμέλεια του εναγομένου, ο ενάγων δεν θα είχε καν γεννηθεί, το δικαστήριο καλείται να δεχτεί τη γέννηση ενός ανθρώπου ως ζημία³⁰⁶ και αντίστοιχα να επιδικάσει αποζημίωση σε βάρος του εναγομένου, επειδή ο τελευταίος στέρησε στον ενάγοντα την ευκαιρία να μην γεννηθεί, γεγονός που οδήγησε στην άρνηση της αναγνώρισης αποζημίωσης του τέκνου για ζημιογόνο ζωή.³⁰⁷ Ωστόσο, τα δικαστήρια τριών πολιτειών, αντιμετωπίζοντας με επιείκεια λόγω των αυξημένων δυσκολιών και εξόδων το πρόσωπο που έχει γεννηθεί με γενετικές ανωμαλίες και σε μία προσπάθεια να ξεπεράσουν τις δυσκολίες προσδιορισμού της ζημίας σε σύγκριση με την μη ύπαρξη επιδικάζουν ειδική αποζημίωση (special damages) η οποία συνίσταται στο κόστος της ιδιαίτερης ιατρικής φροντίδας που είναι αναγκαία για την αντιμετώπιση της γενετικής ασθένειας ή βλάβης και όχι αποζημίωση της ηθικής βλάβης του ενάγοντα για το γεγονός ότι γεννήθηκε ασθενής.³⁰⁸

Αντίστοιχη με την καθιερωμένη νομολογιακή πρακτική των αμερικανικών δικαστηρίων αρνητική αντιμετώπιση των αγωγών με το συγκεκριμένο περιεχόμενο ακολούθησαν και τα Συνταγματικά δικαστήρια της ηπειρωτικής Ευρώπης.³⁰⁹ Εξαίρεση σε αυτήν την πάγια νομολογιακή αντιμετώπιση αποτέλεσε η απόφαση του γαλλικού Ακυρωτικού στην υπόθεση *Perruche*, μία απόφαση η οποία προκάλεσε εξαιρετικό ενδιαφέρον καθώς δέχτηκε την αξίωση αποζημίωσης όχι μόνο των γονέων αλλά και του ανάπηρου παιδιού διχάζοντας ουσιαστικά τη γαλλική θεωρία,³¹⁰ οδηγώντας μάλιστα στην παρέμβαση του γάλλου νομοθέτη, ο οποίος προέβη στην αυστηρότατη ρύθμιση ότι «*κανείς δεν μπορεί να επικαλεστεί ζημία από μόνο το γεγονός της γέννησής του*», αυστηρότητα, ωστόσο, που αμβλύνεται στις επόμενες

305. Πρόκειται για την επονομαζόμενη στο αμερικανικό δίκαιο «but for condition» ή «cause in fact», *Shavell*, *An analysis of Causation and the scope of Liability in the Law*, 1980, 463 επ.

306. Βλ υπόθ. *Ellis v. Sherman* [1984], όπου το δικαστήριο (Pennsylvania Superior Court) χαρακτηριστικά επισημαίνει ότι «*Το αποτέλεσμα προκλήθηκε όχι εξ άλλου λόγου ή αιτίας αλλά κατά φυσιολογική πορεία των πραγμάτων*».

307. *Belsky*, *Injury as a Matter of Law: Is this the Answer to the Wrongful life Dilemma*, 1992, 190.

308. *Belsky* (1992), 185.

309. Το γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο (Bundesverfassungsgericht) αλλά και το γαλλικό Συμβούλιο της Επικρατείας (Couseil d' Etat), δέχτηκαν η αντιμετώπιση της ανθρώπινης ύπαρξης και ζωής ως ζημίας και η αναγνώριση αποζημίωσης σε αυτές τις περιπτώσεις αντίκειται στη συνταγματική προστασία της αξίας του ανθρώπου, *Φουντεδάκη*, *Digesta* 2004, 480 υποσημ. 33 και 34.

310. *Τσίρου*, *Ιατρική ευθύνη: αποζημίωση παιδιού που γεννήθηκε ανάπηρο λόγω ιατρικού σφάλματος που εμπόδισε τη μητέρα να διακόψει την κύηση*, *ΕλλΔνη* 2004, 61 επ, όπου κατά την παράθεση της οξείας κριτικής που ασκήθηκε κατά της εν λόγω απόφασης κάνει λόγο περί «*ηθικοδικαικής ψύχωσης*».

διατάξεις του νομοθετήματος αυτού, όπου μεταξύ άλλων αναγνωρίζεται το δικαίωμα του ανάπηρου παιδιού για αποζημίωση εφόσον το ιατρικό σφάλμα είχε ως άμεση συνέπεια την αναπηρία ή την επιδείνωσή της ενώ παράλληλα προβλέπονται διατάξεις κοινωνικού δικαίου υπέρ των προσώπων αυτών.³¹¹

Αναφορικά με την ελληνική έννομη τάξη, το ελληνικό δίκαιο δεν απαγορεύει αλλά ούτε φυσικά ρητά επιτρέπει τις σχετικές αγωγές αποζημίωσης. Ωστόσο, στην περίπτωση της *wrongful life*, όπως ακριβώς και σε κάθε περίπτωση ιατρικού λάθους, η νομική βασιμότητα μίας τέτοιας αγωγής αποζημίωσης συναρτάται από την προσαρμογή στην περίπτωση αυτή όσων γενικά ισχύουν στην αστική ιατρική ευθύνη, οπότε και ο ζημιωθείς γονέας οφείλει να επικαλεστεί (και αποδείξει) την πλημμελή συμπεριφορά του γιατρού και κυρίως την ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της παράνομης και υπαίτιας συμπεριφοράς του γιατρού και της γέννησης ασθενούς ή ανάπηρου παιδιού, η οποία και είναι έμμεση, με την έννοια ότι απαιτείται προηγουμένως βεβαιότητα αναφορικά με την απόφαση της υποψήφιας μητέρας να ματαιώσει την κύηση καθώς και ότι η άμβλωση θα ήταν επιτρεπτή. Βέβαια και στην Ελλάδα, όπως και στις άλλες έννομες τάξεις, η αναγνώριση της αξίωσης για ζημιογόνο ζωή δημιουργεί σημαντικά νομικά και ηθικά ζητήματα, τα οποία πέραν της ύπαρξης ή μη αιτιώδους συνάφειας μεταξύ παρανόμου και ζημίας σχετίζονται κυρίως με την εννοιολογική και αξιολογική προσέγγιση της ζημίας. Η αναγνώριση, συνεπώς, αποκατάστασης της ζημίας που υπέστην το ίδιο το άτομο που γεννήθηκε με προβλήματα υγείας λόγω πράξης ή παράλειψης του γιατρού κατά το προγεννητικό στάδιο βλάβης προσκρούει όχι μόνο σε σοβαρούς ηθικούς ενδοιασμούς αλλά και στην συνταγματική προστασία της ανθρώπινης αξίας (άρθρο 2 Συντ.) και στη συνταγματική αναγνώριση της υποχρέωσης του κράτους να προστατεύει τα ιδιαίτερα αυτά άτομα (άρθρ. 21 παρ.2 Συντ.).³¹² Περαιτέρω αξίζει να σημειωθεί ότι προβληματική και σχεδόν αδύνατη είναι η αναγνώριση της αξίωσης αποζημίωσης λόγω ηθικής βλάβης κατ' άρθρ. 932 ΑΚ. Ειδικότερα, η ικανοποίηση της ηθικής βλάβης ουσιαστικά ταυτίζεται με την ανακούφιση του ενάγοντος (παιδιού) από την ψυχική ταλαιπωρία που συνδέεται με την μη υγιή ζωή του, ο ενάγων όμως δεν είναι δυνατό να γνωρίζει αν η μη γέννηση του θα ήταν προτιμότερη από την τωρινή ζωή του, που όπως επικαλείται του προκαλεί ψυχικό πόνο.³¹³

Οι ανωτέρω δυσχέρειες στη θεμελίωση της αξίωσης για *wrongful life* οδηγούν στο αυτονόητο συμπέρασμα ότι στη χώρα μας η αναγνώριση των προβαλλόμενων

311. Σταθόπουλος (2010), 33 επ, με σχετικές παραπομπές στις διατάξεις του νόμου.

312. Φουντεδάκη, *Digesta* 2004, 481, όπου παρατίθεται και ο αντίλογος επί της άποψης της απόρριψης της αξίωσης στην περίπτωση της *wrongful birth*, ο οποίος συνίσταται στο επιχείρημα της ανεπιείκειας της νομολογιακής πρακτικής.

313. Φραγκουδάκη (2008), 235.

αξιώσεων είναι μάλλον απίθανη μειώνοντας με τον τρόπο αυτό τα περιστατικά που θεμελιώνουν τον κίνδυνο για σφάλμα του παρέχοντος υπηρεσίες γιατρού. Μάλιστα, η ελληνική δικαιοσύνη, την οποία έχουν απασχολήσει συγκριτικά με τα αμερικανικά και ευρωπαϊκά δικαστήρια λίγες υποθέσεις, απορρίπτει τα αγωγικά αιτήματα ελλείψει αιτιώδους συνάφειας³¹⁴ αλλά και με βάση το non existence paradox.³¹⁵ Σε μία δε προσπάθεια κάμψης του νομικού κωλύματος της θεμελίωσης της αξίωσης για αποζημίωση στις διατάξεις περί αδικοππραξίας και προς αποκατάσταση της υφιστάμενης κατά του τέκνου αδικίας, προτείνεται η θεμελίωση της αξίωσης του παιδιού στην προσβολή της προσωπικότητάς του, βάσει της οποίας μπορεί αξιώσει μεν αποζημίωση για ηθική βλάβη, όχι όμως και άρση αυτών για το μέλλον.³¹⁶

2.2. Η προσβολή δικαιώματος γνώσης του ασθενούς – Η αυθαίρετη και χωρίς συναίνεση του ασθενούς διενέργεια ιατρικών πράξεων

Περίπτωση επέλευσης του ασφαλιστικού κινδύνου στην περίπτωση του γιατρού είναι η παράβαση της εκ του νόμου υποχρέωσης του τελευταίου να προβαίνει σε κάθε ενδεοδεδειγμένη ιατρική πράξη, αφού προηγουμένως έχει ενημερώσει τον ασθενή σχετικά με την κατάσταση της υγείας του και την ιατρική πράξη που πρέπει να πραγματοποιηθεί και έχει λάβει κατόπιν της ενημέρωσης αυτής την έγκυρη συναίνεση του τελευταίου³¹⁷ (informed consent).³¹⁸ Πάντως κατά ρητή διάταξη του άρθρου 11 ΚΙΔ (αντίστοιχη με αυτήν του άρθρου 10 της Σύμβασης του Οβιέδο), ο ασθενής εκφράζει έγκυρη δήλωση βούλησης, όταν συναινεί έχοντας παραιτηθεί από το δικαίωμα για ενημέρωση. Μάλιστα, όπως χαρακτηριστικά σημειώνεται, κατά την κρατούσα στο ελληνικό δίκαιο άποψη, η ιατρική επέμβαση στο σώμα του ασθενή συνιστά σωματική βλάβη σε περίπτωση που πραγματοποιήθηκε χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του τελευταίου ακόμα και αν η ιατρική αυτή πράξη

314. Βλ. ενδ. την ΠΠρΑθ 2487/2004, όπου το δικαστήριο δεν δέχεται την αιτιώδη συνάφεια μεταξύ της αποδιδόμενης στους εναγόμενους παράνομη και υπαίτια συμπεριφορά της παράλειψης καθώς την ανατομική ανωμαλία του τέκνου δεν την προκάλεσαν οι ίδιοι οι γιατροί.

315. Βλάχου, *Digesta* 2008, 450.

316. Σταθόπουλος (2010), 49 επ.

317. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνεται έχουν διατυπωθεί δύο απόψεις για το ρόλο της συναίνεσης στην εκτέλεση των ιατρικών πράξεων: η πρώτη δέχεται ότι κάθε ιατρική πράξη που επενεργεί άμεσα ή έμμεσα στο σώμα και την υγεία του ασθενούς συνιστά σε κάθε περίπτωση παράνομη σωματική βλάβη, της οποίας ο παράνομος χαρακτήρας αίρεται με τη συναίνεση του ασθενούς (η συναίνεση δηλαδή λειτουργεί ως λόγος άρσης του καταρχήν παράνομου χαρακτήρα της ιατρικής πράξης) η δε δεύτερη δέχεται ότι η ιατρική πράξη που συνιστά μια καταρχήν νόμιμη πράξη καθίσταται παράνομη προσβολή της προσωπικότητας του ασθενή αν διενεργείται χωρίς τη συναίνεση του ασθενούς, Φουντεδάκη (2007), 69, 159 επ. *Η ίδια*, Φυσικό πρόσωπο και προσωπικότητα στον Αστικό Κώδικα, 2012, 176 επ.

318. Μάλιστα το ΔΕΚ, απόφ. 5.10.94, υπόθ. C-404/92, Συλλ. 1994, I-4737, έχει κρίνει ότι δεν επιτρέπεται η διενέργεια ιατρικής πράξης χωρίς τη συναίνεση του ενδιαφερομένου προσώπου διότι η ιατρική πράξη αφορά απόλυτο δικαίωμα.

επιβάλλεται για ιατρικούς λόγους και εκτελείται *lege artis* ακόμη και αν υπήρξε επιτυχής.³¹⁹ Η υποχρέωση αυτή του γιατρού να ενημερώνει τον ασθενή και να λαμβάνει την προηγούμενη συναίνεσή του προκειμένου να προβεί στην απαιτούμενη ιατρική πράξη δεν συνιστά μόνο συμβατική υποχρέωση αλλά προβλέπεται διάσπαρτη σε διάφορα νομοθετικά κείμενα όπως συγκεκριμένα στα άρθρα 5 και 10 της Σύμβασης του Οβιέδο³²⁰ και στα άρθρα 11 (για την ενημέρωση) και 12 (για την συναίνεση) του ΚΙΔ. Πέρα όμως από αυτές τις ρητές διατάξεις, οι εν λόγω υποχρεώσεις του γιατρού δεν θα στερούνταν νομικού θεμελίου καθώς το δικαίωμα του ασθενούς να αποφασίζει μετά από επαρκή ενημέρωσή του³²¹ αν θα δεχτεί στο σώμα και την υγεία του την όποια επέμβαση, βρίσκει θεμελίωση τόσο σε διατάξεις του ίδιου του Συντ. και συγκεκριμένα στα άρθρα 5, 9 και 2 Συντ. περί ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και του ιδιωτικού βίου και της προστασίας της ανθρώπινης αξίας, όπου το δικαίωμα αυτό αντιμετωπίζεται ως εκδήλωση της βουλευτικής αυτονομίας και αυτοδιάθεσής του ατόμου.³²²

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο άρθρο 12 παρ. 1 του ΚΙΔ, προϋπόθεση της έγκυρης συναίνεσης του ασθενή είναι αυτή να παρέχεται μετά από πλήρη, σαφή και κατανοητή ενημέρωση του τελευταίου και μάλιστα από τον ίδιο τον θεράποντα ιατρό,³²³ ο οποίος έχει έναντι του ασθενή του καθήκον αληθείας, ακόμα και στην περίπτωση που ο ασθενής πάσχει από θανατηφόρα ασθένεια.³²⁴ Η παρεχόμενη δε προς τον ασθενή ενημέρωση, η οποία σημειωτέον μπορεί να είναι προφορική ή έγγραφη, πρέπει αφενός κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 11 ΚΙΔ να

319. Ανδρουλάκη-Δημητριάδη, Η υποχρέωση ενημέρωσης του ασθενούς, 1993, 135· Πολίτης, Η κατανομή του βάρους αποδείξεως στη δίκη της ιατρικής ευθύνης, Δ 18, 401 επ.

320. Ειδικότερα το άρθρο 5 αναφέρει «Επέμβαση σε θέματα υγείας μπορεί να υπάρξει μόνο αφού το ενδιαφερόμενο πρόσωπο δώσει την ελεύθερη συναίνεσή του, κατόπιν προηγούμενης σχετικής ενημέρωσής του» και στην παρ. 2 του ίδιου άρθρου «Το πρόσωπο αυτό θα ενημερώνεται εκ των προτέρων καταλλήλως ως προς το σκοπό και τη φύση της επέμβασης καθώς και ως προς τα επακόλουθα και κινδύνους που αυτή συνεπάγεται», ενώ παράλληλα το άρθρο 10 ορίζει ότι «Όλοι έχουν το δικαίωμα σεβασμού της προσωπικής τους ζωής σε σχέση με την πληροφόρηση για την κατάσταση της υγείας τους – Όλοι δικαιούνται να λαμβάνουν γνώση κάθε πληροφορίας σχετικής με την κατάσταση της υγείας τους. Θα είναι σεβαστές, ωστόσο, οι επιθυμίες των ατόμων που επιλέγουν να μην ενημερώνονται σχετικά».

321. Το ζήτημα της συναίνεσης όμως του ασθενούς εμφανίζει ιδιαίτερη προβληματική στην περίπτωση που η άρνηση του τελευταίου ισοδυναμεί με αυτοκτονία, ενώ παράλληλα σε οριακές περιπτώσεις, όπου ο ασθενής βρίσκεται σε κώμα και προσπαθεί να αναζητηθεί από ασαφή γεγονότα η εικαζόμενη συναίνεση του τελευταίου τα ηθικά αλλά και νομικά ζητήματα καθιστούν *de lege ferenda* αναγκαία τη ρύθμιση του ζητήματος της παθητικής τουλάχιστον ευθανασίας, Βούλτσος, Ο ρόλος της αυτοδιάθεσης του αρρώστου στην οριοθέτηση του ιατρικού καθήκοντος για τεχνική υποστήριξη της ζωής που φθίνει, ΠοινΧρον 2007, 121 επ.

322. Ανδρουλάκη-Δημητριάδη (1993), 138 επ· Δαγτόγλου, Ατομικά Δικαιώματα, 2005², 1326, ο οποίος αναφέρει ότι η μεταχείριση σωματικά ή ψυχικά ασθενών σε ιατρικές κλινικές υπάγεται στην περίπτωση της παρ.1 του άρθρου 2.

323. Ανδρουλάκη-Δημητριάδη (1993), 200.

324. Κανελλοπούλου-Μπότη, Degesta 2008, 356.

περιλαμβάνει το περιεχόμενο και τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης ιατρικής πράξης, τις συνέπειες και τους ενδεχόμενους κινδύνους ή επιπλοκές από την εκτέλεση της, τις εναλλακτικές προτάσεις καθώς και τον πιθανό χρόνο αποκατάστασης,³²⁵ αφετέρου να είναι ανάλογη με το πνευματικό και νοητικό επίπεδο του ενδιαφερομένου προσώπου. Η τελευταία δε προϋπόθεση συνάγεται από το σκοπό της διάταξης που απαιτεί την ενημέρωση, ο οποίος δεν είναι άλλος από την χορήγηση της συναίνεσης κατόπιν γνώσης, η οποία πρέπει να είναι και κατανοητή και συνειδητής θέλησης.³²⁶

Εν συνεχεία, αναφορικά με τη συναίνεση του ασθενούς για την εκάστοτε ιατρική πράξη,³²⁷ πρόκειται για απευθυντέα δήλωση βουλήσεως,³²⁸ η οποία δίνεται από τον ίδιο τον ενδιαφερόμενο που θα υποβληθεί στην ιατρική πράξη. Μπορεί δε να είναι ακόμη και προφορική· σε κάθε περίπτωση όμως πρέπει να είναι ρητή ακόμα και για επεμβάσεις ρουτίνας και ελεύθερη με την έννοια της δυνατότητας ελεύθερης ανάκλησης της.³²⁹ Το σύννομο της ιατρικής πράξης δεν κάμπτεται όμως στην περίπτωση που ο ασθενής είναι σε αδυναμία δήλωσης της συναίνεσής του, λόγω απώλειας των αισθήσεων του ή λόγω αδυναμίας του να συναινέσει υπό την προϋπόθεση βέβαια ότι συντρέχει επείγουσα περίπτωση,³³⁰ οπότε και ο γιατρός μπορεί να προχωρήσει σε κάθε απαιτούμενη ιατρική πράξη, χωρίς να απαιτείται να προσφύγει στην αναζήτηση συναίνεσης έστω και από τους οικείους του ασθενή³³¹ προς νομιμοποίηση της πράξης του, ενέργεια, ωστόσο, απαιτούμενη στις περιπτώσεις που ο ασθενής είναι μεν ανίκανος για συναίνεση λόγω ψυχικής ή διανοητικής διαταραχής, ελλείπει όμως το στοιχείο του επείγοντος

325. Φουντεδάκη (2008), 95.

326. Παπαζήση, Συναίνεση ως προϋπόθεση σύννομης παροχής υπηρεσιών υγείας, *Digesta* 2004, 454· Συμεωνίδου-Καστανίδου, Η ποινική ευθύνη των γιατρών με βάση το νέο Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας, *Συνήγορος* 2006, 70, όπου αναφέρεται ότι έντυπο γεμάτο από ιατρικούς όρους, η κατανόηση των οποίων απαιτεί εξειδικευμένες γνώσεις ακόμη και αν είναι υπογεγραμμένο από τον ασθενή δεν έχει καμία απολύτως αξία.

327. Η συναίνεση σε ορισμένη ιατρική πράξη πρέπει να διακρίνεται από τη δήλωση βούλησης για την κατάρτιση της σύμβασης ιατρικής αγωγής, *Ανδρουλάκη-Δημητριάδη* (1993), 103· *Φουντεδάκη* (2003), 180 επ.

328. Υποστηρίζεται ότι η συναίνεση του ασθενούς για την πραγματοποίηση ιατρικής πράξης δεν αποτελεί δικαιοπραξία και δεν εμπίπτει στην έννοια της συγκατάθεσης κατά τα άρθρα 236-238 ΑΚ, *Δωρής*, σε Αστικό Κώδικα Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, 1999· *Ανδρουλάκη-Δημητριάδη*, *Digesta* 2004, 203, ενώ κατά βάση θεωρητική είναι η διχογνωμία για το αν η συναίνεση είναι οιονεί δικαιοπραξία ή μη απλή νομιμοποιητική πράξη που αίρει τον παράνομο χαρακτήρα της επέμβασης στα αγαθά της προσωπικότητας, αφού όποια και αν από τις δύο απόψεις ακολουθηθεί γίνεται δεκτή η εφαρμογή των διατάξεων για τις δικαιοπραξίες σε θέματα, όπως η δικαιοπρακτική ικανότητα και η αντιπροσώπευση, *Φουντεδάκη* (2007), 69.

329. Παπαζήση, *Digesta* 2004, 446-447.

330. Βλ. άρθρο 12 παρ. 3^α ΚΙΔ «...όπου συντρέχει άμεση, απόλυτη και κατεπείγουσα ανάγκη ιατρικής φροντίδας»

331. Βλάχου, Ο ρόλος των οικείων στην αναπλήρωση της συναίνεσης του ασθενούς, *Digesta* 2009, 373 επ.

Τέλος, ένα κρίσιμο ζήτημα που τίθεται σε ζητήματα συναίνεσης και η απάντηση στο οποίο επηρεάζει τη θεμελίωση ή μη της ιατρικής ευθύνης αλλά και την επέλευση του ασφαλιστικού κινδύνου στην περίπτωση του γιατρού ως ασφαλισμένου είναι η περίπτωση κατά την οποία οι γονείς του ανηλίκου τέκνου, τα πρόσωπα δηλαδή στα οποία ο νόμος απονέμει την εξουσία συναίνεσης για την εκτέλεση της ιατρικής πράξης, αρνούνται να την δώσουν, όπως για παράδειγμα η περίπτωση γονέων μαρτύρων του Ιαχωβά, οι οποίοι αρνούνται για θρησκευτικούς λόγους τη μετάγγιση αίματος στο παιδί τους. Το θέμα αυτό πριν την ψήφιση του νέου ΚΙΔ ρυθμιζόταν μόνο με βάση τη διάταξη του άρθρου 1534 ΑΚ, η οποία προβλέπει τη δυνατότητα του Εισαγγελέα Πρωτοδικών να δώσει άδεια για την αναγκαία ιατρική παρέμβαση, ύστερα από αίτηση του θεράποντος ιατρού ή του διευθυντή της κλινικής νοσηλείας του ασθενούς ή οποιουδήποτε άλλου αρμόδιου υγειονομικού οργάνου. Ο ΚΙΔ, ωστόσο, στο άρθρο 12 παρ.2.εδ. β, ρυθμίζοντας το ίδιο ζήτημα και εξομοιώνοντας την περίπτωση αυτή με την περίπτωση του κατ' επείγοντος, ορίζει ότι ο γιατρός μπορεί ο ίδιος, παρακάμπτοντας την άρνηση των ασκούντων την γονική μέριμνα να προχωρήσει στην ιατρική πράξη χωρίς συναίνεση. Η ρύθμιση αυτή του ΚΙΔ, όπως υποστηρίζεται, ως διάταξη μεταγενέστερη που ρυθμίζει το ίδιο ζήτημα με την προγενέστερη διάταξη του άρθρου 1534 ΑΚ, καταργεί σιωπηρά το άρθρο αυτό του Αστικού Κώδικα, με την έννοια ότι στην υπό κρίση περίπτωση δεν απαιτείται άδεια του εισαγγελέα.³³²

2.3. Ειδικά ζητήματα ευθύνης στην περίπτωση επέλευσης ιατρικού σφάλματος

Οι ανωτέρω αναφερόμενες περιπτώσεις ανταποκρίνονται στο κλασσικό παράδειγμα του ιδιώτη γιατρού, ο οποίος κατά τη σύμβαση της ιατρικής αγωγής από αμέλειά του προκαλεί ζημία στον ασθενή. Ωστόσο, η παροχή υπηρεσιών υγείας πολλές φορές οργανώνεται και υποστηρίζεται από νομικά πρόσωπα, τα οποία προσλαμβάνουν γιατρούς και νοσηλευτικό προσωπικό προκειμένου να πραγματοποιήσουν τους σκοπούς τους, τα οποία διακρίνονται σε νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου, όπως ιδιωτικές κλινικές, ιδιωτικά εργαστήρια κλπ, και σε νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, όπως τα δημόσια νοσοκομεία και οι πανεπιστημιακές κλινικές.³³³ Οι εν λόγω περιπτώσεις διαφοροποιούνται από την κλασσική διμερή σχέση γιατρού-ασθενή, καθώς θεμελιώνεται και αυτοτελής ευθύνη του νομικού προσώπου, γεγονός που επάγεται και την αναγκαιότητα σύναψης ασφαλιστικής σύμβασης από το ίδιο το νομικό πρόσωπο (στην περίπτωση ν.π.ι.δ.), η οποία θα καλύπτει την αστική ευθύνη του τελευταίου σε περίπτωση επέλευσης του

332. Φουντεδάκη (2008), 85· βλ. ενδεικτικά ΔιατΕισΠρωτΘεσ 3/2008, ΝοΒ 2008, 453.

333. Γεωργιάδης (2007), 209.

ασφαλιστικού κινδύνου, δηλαδή της ζημίας του λαμβάνοντος τις υπηρεσίες υγείας αντισυμβαλλομένου του.

Αναφορικά με το νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, το τελευταίο ευθύνεται, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 334 και 922 ΑΚ,³³⁴ για τις πράξεις ή παραλείψεις των γιατρών που προσλαμβάνει στην υπηρεσία του και οι οποίες συνίστανται στην πλημμελή εκπλήρωση, όπως ανωτέρω εκτίθεται, του ιατρικού τους καθήκοντος. Απαραίτητη προϋπόθεση για την εφαρμογή των εν λόγω διατάξεων είναι η εξάρτηση του βοηθού εκπλήρωσης (στην περίπτωση του άρθρου 334 ΑΚ) ή του προστηθέντος (στην περίπτωση του άρθρου 922 ΑΚ) από τον οφειλέτη (στην περίπτωση του άρθρου 334 ΑΚ) ή τον προστήσαντα (στην περίπτωση του άρθρου 922 ΑΚ), η οποία πραγματώνεται με την οργανωτική δυνατότητα του οφειλέτη/προστήσαντα να ασκεί αποφασιστική επιρροή επί της συμπεριφοράς του βοηθού εκπλήρωσης/προστηθέντος και να του παρέχει εντολές και οδηγίες για την διεκπεραίωση της ανατεθείσας σε αυτόν υπηρεσίας.³³⁵ Στην περίπτωση όμως του γιατρού, ο οποίος προσφέρει τις υπηρεσίες του μέσω μια ιδιωτικής κλινικής, ακόμη και αν συνδέεται με υπαλληλική σχέση με αυτήν είναι πρώτιστα υποχρεωμένος να ενεργεί σύμφωνα με τα γενικότερα επαγγελματικά του καθήκοντα, όπως αυτά προκύπτουν από την ειδική νομοθεσία, τη δεοντολογία, την εκπαίδευση και την εμπειρία του, διατηρώντας κατά τον τρόπο αυτό ένα πολύ σημαντικό ποσοστό ανεξαρτησίας στη λήψη αποφάσεων (π.χ. είναι υποχρεωμένος να διαφυλάξει το ιατρικό απόρρητο, όσο και αν οργανωτικές δομές της υγειονομικής μονάδας ή της κλινικής γενικότερα εμποδίζουν το ιατρικό αυτό καθήκον), γεγονός που δημιουργεί αμφιβολίες ως προς τη δυνατότητα ή μη εφαρμογής των ανωτέρω άρθρων με τα οποία και θεμελιώνεται η αστική ευθύνη της ιδιωτικής κλινικής. Ωστόσο, αναφορικά με το υπό κρίση ζήτημα της στοιχειοθέτησης ή μη της ευθύνης του νπιδ που παρέχει υπηρεσίες υγείας για πράξεις ή/και παραλείψεις των οργάνων του, η κρατούσα θέση της νομολογίας³³⁶ έχει κάνει δεκτό ότι για τη θεμελίωση της αντικειμενικής ευθύνης

334. Φουντεδάκη, Αστική ευθύνη ιδιωτικής κλινικής, ΧρΙΔ 2010, 786 επ, όπου αναφέρεται ότι η αγωγή του ζημιωθέντος κατά το μέρος που αφορά στο γιατρό θεμελιώνεται στη διάπραξη των ιατρικών σφαλμάτων ενώ κατά το μέρος που αφορά την κλινική θεμελιώνεται τόσο στη σχέση πρόσκτησης μεταξύ γιατρού και κλινικής όσο και αυτοτελώς σε ελλείψεις στον εξοπλισμό και την οργάνωση της κλινικής που συντέλεσαν στην πρόκληση ζημίας.

335. Τσολακίδης, Ευθύνη για ενέργειες βοηθών εκπλήρωσης και προστηθέντων, 2008, 266.

336. Σημειώνεται ότι αρχικά η νομολογία έκανε δεκτό ότι δεν στοιχειοθετείτο ευθύνη της κλινικής για σφάλματα των γιατρών με την αιτιολογία ότι οι τελευταίοι δεν υπόκεινται σε έλεγχο κατά την άσκηση των καθηκόντων του αλλά αντιθέτως έχουν πλήρη ελευθερία ενέργειας, ΑΠ1270/1989, ΕλλΔνη 1991,765 ΠΠρΘεσ 8413/2005, Αρμ. 2006, 1909 ΠΠρΑθ 2137/2003, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ. Τη θέση αυτή αποδεχόταν και η πλειοψηφία της θεωρίας με την εξαίρεση της περίπτωσης που συμπτωματικά ο διευθυντής της κλινικής είναι και ο ίδιος γιατρός, Τσολακίδης (2008), 372, υποσ. 481.

της κλινικής για την αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη ο ασθενής ή της ψυχικής οδύνης που υπέστησαν οι οικείοι του λόγω θανάτου του τελευταίου, αρκεί η παροχή από μέρους της κλινικής μόνο οδηγιών στο γιατρό που αφορούν τον τόπο, τον χρόνο και τους όρους εργασίας του.³³⁷ Άλλωστε, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται, η κλινική χρησιμοποιώντας τρίτους για τη διεύρυνση των εργασιών της και την επίτευξη του σκοπού της πρέπει, αφού εκμεταλλεύεται την εργασία των γιατρών αυτών και αποκερδαίνει από αυτή, εισπράττοντας μεταξύ άλλων τα νοσήλια, να είναι υπεύθυνη για τα σφάλματα των γιατρών που απασχολούνται σε αυτή. Αυτή δε η ευθύνη της συμβιβάζεται και με τις αρχές της καλής πίστης, ώστε να η τελευταία να προβαίνει με μεγάλη προσοχή και επιμέλεια στην επιλογή των γιατρών, με τους οποίους πρόκειται να συνεργαστεί.³³⁸ Αν και αυτή είναι η θέση της νομολογίας, κατά τα τελευταία χρόνια, μέρος της θεωρίας, διατυπώνει τη θέση ότι μια τέτοια ερμηνεία της έννοιας της εξάρτησης στην περίπτωση της πρόσκτησης, η οποία αρκείται στην εκ μέρους του ιδιοκτήτη της κλινικής γενικών μόνο οδηγιών προς το γιατρό, οι οποίες αφορούν τον τόπο, τον χρόνο και τους όρους εργασίας του τελευταίου, εκβιάζει την ύπαρξη της σχέσης πρόσκτησης ενώ παράλληλα σημειώνεται ότι προσφορότερη θα ήταν η χρήση του κριτηρίου της ένταξης του προστηθέντος στο πεδίο της επαγγελματικής ή κοινωνικής δράσης του προστήσαντος.³³⁹ Το κριτήριο δε αυτό πληρούται στην περίπτωση των γιατρών που παρέχουν υπηρεσίες σε ιδιωτικές κλινικές από το γεγονός της χρήσης από το γιατρό της οργάνωσης της κλινικής, όταν δηλαδή ο γιατρός χρησιμοποιεί τις υπηρεσίες (κτιριακές, μηχανολογικές εγκαταστάσεις και το εν γένει νοσηλευτικό προσωπικό) της κλινικής, η οποία και ωφελείται από τις δραστηριότητες αυτές, επεκτείνοντας την πελατεία της και γενικότερα τον κύκλο δραστηριότητάς της και τη δυνατότητα κερδών της. Ωστόσο, το εν λόγω κριτήριο δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι πληρούται στην περίπτωση που η κλινική παρέχει απλώς ξενοδοχειακές υπηρεσίες.³⁴⁰

Ακολουθως, σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία,³⁴¹ οι γιατροί του ΕΣΥ, οι οποίοι στελεχώνουν θέσεις πλήρους και αποκλειστικής απασχόλησης είναι δημόσιοι λειτουργοί που αποτελούν βασικά υποκείμενα της δημόσιας έννομης σχέσης υγειονομικής προστασίας και η φύση των παρεχόμενων υπηρεσιών των γιατρών ως δημοσίων λειτουργών του ΕΣΥ είναι πάντα δημοσίου δικαίου,³⁴² διεπόμενη αυστηρά

337. ΑΠ1226/2007, ΧρΙΔ 324-327· ΑΠ1362/2007, ΕφΑΔ 2008, 62-64.

338. ΑΠ1270/1989, ΕλλΔνη 1991, 765.

339. Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, 2004, αρ. 66.

340. ΕφΑΔ 2008, 61-62, παρατ. Πούλου.

341. άρθρο 25 ν. 1397/1983 και άρθρα 63 επ ν. 2071/1992

342. Αναφορικά με την νομική φύση της χορήγησης υπηρεσιών υγείας από ειδικευόμενους γιατρούς η θέση της νομολογίας είναι ότι δεν πρόκειται για σχέση εξαρτημένης εργασίας ορισμένου χρόνου αλλά σχέση εκπαιδευτική δημοσίου δικαίου, η οποία διέπεται από

από ειδικούς κανόνες και σε αμφιβολία από τους γενικούς κανόνες Διοικητικού και Δημοσιοϋπαλληλικού Δικαίου, οπότε δεν υπάρχει περιθώριο κατάρτισης παράλληλης σύμβασης με το νοσοκομείο ή με τους ασθενείς του.³⁴³ Κατά συνέπεια, σε περίπτωση σφάλματος του γιατρού ΕΣΥ στοιχειοθετείται αστική ευθύνη του δημοσίου ή του νπδδ στο οποίο ανήκει το νοσοκομείο κατά εφαρμογή των άρθρων 105-106 ΕισΝΑΚ.³⁴⁴ Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 105 ΕισΝΑΚ, ευθύνη του Δημοσίου, όπως εν προκειμένω τα δημόσια νοσοκομεία και οι πανεπιστημιακές κλινικές, γεννάται όχι μόνο με την έκδοση μη νόμιμης εκτελεστής διοικητικής πράξης ή από τη μη νόμιμη παράλειψη έκδοσης διοικητικής πράξης αλλά και από μη νόμιμες υλικές ενέργειες των οργάνων του Δημοσίου ή από παραλείψεις οφειλόμενων νόμιμων υλικών ενεργειών αυτών, εφόσον οι υλικές αυτές ενέργειες ή παραλείψεις συνδέονται με την οργάνωση και λειτουργία των δημοσίων υπηρεσιών ενώ παράλληλα σύμφωνα με την ίδια διάταξη η ευθύνη του Δημοσίου συντρέχει όχι μόνο όταν με τη σχετική πράξη ή παράλειψη του οργάνου παραβιάζεται συγκεκριμένη διάταξη νόμου αλλά και όταν παραλείπονται τα καθήκοντα και οι υποχρεώσεις που επιβάλλονται από τα δεδομένα της κοινής πείρας και τις αρχές της καλής πίστης.³⁴⁵ Συνεπώς, σε περίπτωση που στοιχειοθετηθεί από πράξη ή παράλειψη θεράποντος ιατρού ΕΣΥ ιατρικό σφάλμα τότε στοιχειοθετείται ευθύνη του δημοσίου νοσοκομείου ή αντίστοιχα πανεπιστημιακής κλινικής ή άλλου νπδδ που παρέχει υπηρεσίες υγείας, η οποία μάλιστα είναι και ευθύνη αντικειμενική, ανεξάρτητη δηλαδή από την ύπαρξη ή μη πταίσματος εκ μέρους του οργάνου του Δημοσίου που προκάλεσε τη ζημία. Και ενώ στο άρθρο 105 εδ. β. ΕισΝΑΚ ορίζεται ότι *«Μαζί με το δημόσιο ευθύνεται εις ολόκληρον και το υπαίτιο πρόσωπο...»*, η εν λόγω διάταξη έχει περιορισμένη εφαρμογή καθώς με το άρθρο 38 παρ.1 του Υπαλληλικού Κώδικα έχει θεσπιστεί το αστικώς ανεύθυνο των δημοσίων υπαλλήλων έναντι τρίτων για πράξεις ή παραλείψεις τους.³⁴⁶

ειδικούς κανόνες διοικητικού δικαίου και αποσκοπεί στην παροχή δυνατότητας άσκησης του ειδικευόμενου γιατρού για την απόκτηση μίας και μόνης ειδικότητας και όχι για την εξασφάλισης εργασίας αυτού, ΑΠ 461/1995 ΕλλΔνη 1996,35· ΜΠρΛαρ 277/2005, ΑρχΝ 2007, 468.

343. Κρεμαλής, Δίκαιο της Υγείας, 2011, 25-26.

344. Φουντεδάκη (2003), 259, 404.

345. Χιώλος, Η αστική ευθύνη του Δημοσίου κατά τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, ΝοΒ 2011, 850 επ· ΣτΕ 330/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΣτΕ 2671/2009, ΕΙΔ 2010, 571 επ· ΣτΕ 2455/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΤρΔΕφΑθ 5/2009, ΕΙΔ 2010, 156· ΤρΔΠρΠειρ 1577/2009 ΕΙΔ 2010, 168.

346. Η εν λόγω διάταξη έχει ως ακολούθως: *«Ο υπάλληλος ευθύνεται έναντι του Δημοσίου για κάθε θετική ζημία την οποία προξένησε σε αυτό από δόλο ή βαρεία αμέλεια κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του. Ο υπάλληλος ευθύνεται επίσης για την αποζημίωση την οποία κατέβαλε το Δημόσιο σε τρίτους για παράνομες πράξεις ή παραλείψεις του κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του, εφόσον οφείλονται σε δόλο ή βαρεία αμέλεια. Ο υπάλληλος δεν ευθύνεται έναντι των τρίτων για τις ανωτέρω πράξεις ή παραλείψεις του»*.

Τέλος, σημειώνεται ότι η οφειλόμενη από το δημόσιο νοσοκομείο αποζημίωση είναι καταρχήν χρηματική και συνίσταται στην ανόρθωση της θετικής ή/και αποθετικής περιουσιακής ζημίας του ασθενούς αλλά ανεξάρτητα από αυτήν το δημόσιο νοσοκομείο ευθύνεται και σε εύλογη χρηματική ικανοποίηση της προκληθείσας ηθικής βλάβης, κατά αναλογική εφαρμογή των άρθρων 57 και 932 ΑΚ (η κρίση δε του Δικαστηρίου της ουσίας για το αν ο παθών υπέστη ηθική βλάβη και ποιο το ύψος αυτής είναι κυριαρχική και συνεπώς είναι μερικώς ανέλεγκτη)³⁴⁷ ή ψυχικής οδύνης σε περίπτωση θανάτου του ασθενούς στην οικογένεια του θύματος κατ' εφαρμογή του άρθρου 932 εδ. γ ΑΚ.³⁴⁸

3. Ο κίνδυνος στη σύμβαση παροχής νομικών υπηρεσιών

3.1. Η περίπτωση απώλειας της δίκης

Όπως αναλύθηκε στο πρώτο μέρος της παρούσας, κατά την παροχή των υπηρεσιών του, ο δικηγόρος αναλαμβάνει να διεκπεραιώσει ευσυνείδητα και με επιμέλεια την ανατεθείσα σε αυτόν εντολή. Οι παραβάσεις δε των εκ της σύμβασης, του νόμου και των κανόνων δεοντολογίας υποχρεώσεων από μέρους του δικηγόρου, επαγόμενες περιουσιακή ζημία του πελάτη του δημιουργούν σε βάρος του δικηγόρου υποχρέωση αποζημίωσης. Στο σημείο αυτό, αξίζει να σημειωθεί ότι σε περίπτωση που λήπτης της εντολής είναι δικηγορική εταιρεία συσταθείσα σύμφωνα με τις διατάξεις του π.δ. 81/2005 προβλέπεται ότι το νομικό πρόσωπο της εταιρείας ευθύνεται έναντι των τρίτων για πράξεις ή παραλείψεις των εταίρων δικηγόρων κατά τη διαχείριση ή την αντιπροσώπευση της εταιρείας καθώς και κατά το χειρισμό υποθέσεων εντολέα της εταιρείας και ότι ως προς το ποσό που η εταιρεία θα ικανοποιήσει τον τρίτο έχει δικαίωμα αναγωγής κατά του υπαιτίου δικηγόρου.³⁴⁹

Ανεξάρτητα, πάντως από τη νομική βάση θεμελίωσης της ευθύνης των δικηγόρων και της εν γένει διχογνωμίας αναφορικά με την ισχύ ή όχι του άρθρου 73 του ΕισΝΚΠολΔ, ο κίνδυνος που αναλαμβάνει ο δικηγόρος είναι η πρόκληση ζημίας στην περιουσία του πελάτη του λόγω παράβασης των υποχρεώσεων του, οι οποίες απορρέουν τόσο από διατάξεις του ισχύοντος δικαίου, όσο και από το υφιστάμενο

³⁴⁷. Χιώλος, ΝοΒ 2011, 851.

³⁴⁸. ΣτΕ 1818/2009, ΕΙΔ, 2010, 562 επ' ΤρΔΕφΑθ 1154/2009, ΕΙΔ 2010, 550· ΔΠρΚαλ 4/2009, ΕΙΔ 2010, 448· *Καράκωστας*, Χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης στην περίπτωση αστικής ευθύνης του Δημοσίου, ΕφΑΔ 2008, 379, όπου πέραν από την ανάλυση των ειδικών προϋποθέσεων εφαρμογής των άρθρων 105-106.

³⁴⁹. ΣτΕ 2273/2008, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, σύμφωνα με την οποία το ΣτΕ ακύρωσε τη διάταξη του β' εδαφίου του άρθρου 13 του π.δ. 81/2005 με το οποίο προβλέπονταν προσωπική και εις ολόκληρον ευθύνη και για ελαφρά αμέλεια και του εταίρου δικηγόρου ως καθώς με το αιτιολογικό ότι η εν λόγω διάταξη δεν βρίσκει έρεισμα στην εξουσιοδοτική διάταξη του άρθρου 47 του ΚωδΔικ και έρχεται σε αντίθεση με το άρθρο 73 ΕισΝΚΠολΔ, όπου προβλέπεται ευθύνη του δικηγόρου μόνο στην περίπτωση δόλου ή βαρείας αμέλειας.

καθεστώς της δικηγορίας, όπως αυτό διαμορφώνεται από τις διατάξεις του ΚωδΔ, του εσωτερικού κανονισμού του οικείου δικηγορικού συλλόγου και τις αποφάσεις του διοικητικού του συμβουλίου καθώς και από τις ειδικές διατάξεις της σύμβασης παροχής νομικών υπηρεσιών,³⁵⁰ με όποια μορφή αυτή η υφίσταται. Σημειώνεται δε ότι πλην εκείνων των δικηγορικών παραβάσεων, που διαπράχθηκαν με δόλο από τον παρέχοντα υπηρεσίες δικηγόρο και οι οποίες κατά κανόνα συνιστούν την αντικειμενική υπόσταση παρανόμων πράξεων που προβλέπονται και τιμωρούνται από τον ΠΚ, όπως η απιστία δικηγόρου, η υπεξαγωγή εγγράφων, η παραβίαση επαγγελματικής εχεμύθειας ή τυχόν προκληθείσα ζημία του εντολέα οφείλεται σε αμέλεια του δικηγόρου.

Ειδικά στην περίπτωση άσκησης δικαστηριακής δικηγορίας, ο παρέχων υπηρεσίες δικηγόρος είναι καθημερινά έκθετος σε ποικίλους κινδύνους συνυφασμένους με την απώλεια ενός δικαστικού αγώνα για λόγους όμως που δεν οφείλονται στην φύση της υπόθεσης αλλά πρώτα και κύρια σε λάθος χειρισμό του δικηγόρου που έχει αναλάβει την υπόθεση. Οι κίνδυνοι που διατρέχει ο δικηγόρος είναι ποικίλοι, η δε έγερση αξίωσης του πελάτη του δικηγόρου για ικανοποίηση της ζημίας του ίσως τελεσφορήσει στην περίπτωση πραγματοποίησης επαγγελματικών λαθών όπως η άγνοια της ισχύουσας νομοθεσίας ή τυχόν τροποποιήσεων της και συνεπώς η θεμελίωση της αγωγής του πελάτη του σε λανθασμένη και άρα απορριπτέα από το δικαστήριο βάση, η μη τήρηση κανόνων της δικονομίας, όπως η μη εγγραφή μίας υπόθεσης στο πινάκιο, η μη εμπρόθεσμη άσκηση ενός ενδίκου μέσου, παρά την υπάρχουσα εντολή του πελάτη του ή η παράβαση κανόνων ουσιαστικού δικαίου όπως παραμέληση τήρησης μιας ανατρεπτικής προθεσμίας ή μη παρεμπόδιση της παραγραφής μιας αξίωσης του πελάτη του, η μη έγκαιρη λήψη των κατάλληλων ασφαλιστικών μέτρων, η μη υποβολή με τις προτάσεις κρίσιμων πραγματικών περιστατικών, που είχαν φυσικά τεθεί υπόψη του ή ανατρεπτικών ενστάσεων που θα είχαν ως συνέπεια την απόρριψη της εγερθείσας κατά του πελάτη του αγωγής ή του ασκηθέντος ενδίκου μέσου.³⁵¹

Και ενώ η ελληνική νομολογία είναι σχεδόν ανύπαρκτη στο ζήτημα της αστικής ευθύνης του δικηγόρου, τα αγγλικά δικαστήρια έχουν ασχοληθεί κατά κόρον με το ζήτημα της ευθύνης του δικηγόρου, λόγω πρόκλησης ζημίας στον πελάτη του, κατά το χειρισμό μιας δικαστικής υπόθεσης. Ενδεικτικά, το House of Lords έχει κρίνει ευθύνη του δικηγόρου στην περίπτωση μη άσκησης της αγωγής μέσα στο χρόνο παραγραφής,³⁵² στην περίπτωση κατάθεσης της αγωγής σε αναρμόδιο δικαστήριο³⁵³

350. Γιακουμής, Δ 1994, 1193-1194.

351. Ο ίδιος, Δ 1994, 2204-2205.

352. *Kitchen v. Royal Air Forces Association* [1958] 2 All ER 241.

καθώς και στην περίπτωση παράλειψης εκπροσώπησης του πελάτη κατά την ακροαματική διαδικασία (ερημοδικία).

3.2. Η εσφαλμένη νομική συμβουλή-πληροφορία

Ο κίνδυνος, όμως που αναλαμβάνει ο δικηγόρος κατά την άσκηση των καθηκόντων του δεν περιορίζεται μόνο σε τυχόν λάθη και παραλείψεις κατά τη διεξαγωγή της δίκης αλλά εκτείνεται και στην υποχρέωσή του τελευταίου να συμβουλέψει και να διαφωτίσει τον εντολέα του είτε πριν από μία διαδικαστική ενέργεια είτε για τα νομικά προβλήματα που τον απασχολούν στα πλαίσια της καθημερινής ιδιωτικής και επαγγελματικής του ζωής. Συνεπώς, ο δικηγόρος είναι εκτεθειμένος στον κίνδυνο πρόκλησης εξ αμελείας περιουσιακής ζημίας του πελάτη και στις περίπτωση παροχής εξωδικαστηριακών υπηρεσιών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα θεμελίωσης ευθύνης του δικηγόρου συνιστά η περίπτωση που ο δικηγόρος, ασκώντας πλημμελώς τα καθήκοντά του, δεν προέβη, ως όφειλε και υποχρεούταν, σε πλήρη και επισταμένο έλεγχο των βιβλίων υποθηκών του αρμοδίου Υποθηκοφυλακείου ή Κτηματολογικού Γραφείου, με αποτέλεσμα, λόγω των εσφαλμένων πληροφοριών που παρέσχε στον πελάτη του, αυτός να ζημιωθεί από την απόκτηση της κυριότητας ακινήτου το οποίο βαρύνεται με υποθήκη ή/και κατάσχεση ή εκκρεμεί κατά του δικαιοπαρόχου διεκδικητική αγωγή.³⁵⁴ Επιπλέον, αυξημένη είναι η ευθύνη του δικηγόρου ο οποίος καλείται να προσφέρει νομική αρωγή στον πελάτη του, όπως στην περίπτωση σύνταξης ή ελέγχου κάποιας σύμβασης³⁵⁵ ή λόγω εσφαλμένης απάντησης σε σχετικό αίτημα για χορήγηση νομικής συμβουλής³⁵⁶ ή καθυστέρησης εκτέλεσης εντολής.³⁵⁷

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι η αμελής και αντίθετη στη *lege artis* συμπεριφορά του δικηγόρου μπορεί να προκαλέσει ζημία, όχι μόνο στο αντισυμβαλλόμενο πελάτη του αλλά και σε τρίτο ο οποίος ζημιώθηκε από την εσφαλμένη και αμελή επαγγελματική πράξη δικηγόρου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ζημίας τρίτου είναι η περίπτωση κατά την οποία δικηγόρος νομικού τμήματος

353. *Williams v. Natural Life Foods Ltd* [1998] 1WLR 830.

354. ΑΠ 1057/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

355. *Sykes v. Midland Bank Executor and Trustee co Ltd* [1971], 1 QB 113 όπου οι δικηγόροι ενέκριναν σύμβαση μίσθωσης που θα υπογράφονταν από τους πελάτες τους, η οποία περιελάμβανε ρήτρα απαγόρευσης αλλαγής χρήσης καίτοι γνώριζαν ότι οι πελάτες τους πιθανόν να επιθυμούσαν να προβούν σε αυτή την ενέργεια.

356. *Ross v. Caunters* [1970] Ch297, όπου οι τιμώμενοι διαθήκης κληρονομούμενης ενήγαγαν τους δικηγόρους επειδή από αμέλεια τους δεν πληροφορήσαν τη διαθήκη ότι κατά την κατάρτιση της διαθήκης οι τιμώμενοι δεν μπορούν να είναι και μάρτυρες με συνέπεια την ακυρότητα της εν λόγω διαθήκης, αγωγή που έγινε δεκτή από το δικαστήριο.

357. *White and another v. Jones and others* [1995], 2 AC 207, όπου το House of Lords δέχτηκε ευθύνη του δικηγόρου λόγω αμέλειας του να προβεί στην κατ' εντολή του πελάτη του – διαθέτη σύνταξη διαθήκης με αποτέλεσμα ο ενάγων να στερηθεί κληροδοτήματος.

Τράπεζας, κατά τον έλεγχο τίτλων ιδιοκτησίας ακινήτου που διενέργησε κατόπιν εντολής της Τράπεζας, από βαρεία αμέλειά της εξέλαβε τρίτο εντελώς άσχετο πρόσωπο, ως ταυτιζόμενο με οφειλέτη της εντολίδος της τράπεζας και επέσπευσε πλειστηριασμό σε βάρος του, λόγω συνωνυμίας που είχε με τον πράγματι οφειλέτη της Τράπεζας, πλην διέλαθε της προσοχής της δικηγόρου ότι δεν συνέπιπτε το μητρώνυμο.³⁵⁸

4. Ο κίνδυνος κατά την παροχή των υπηρεσιών του μηχανικού

Το επάγγελμα του μηχανικού, κατά τις ειδικότερες διακρίσεις που παρουσιάστηκαν ανωτέρω (αρχιτέκτων μηχανικός, πολιτικός μηχανικός κλπ) αποτελεί μαζί με αυτό του γιατρού ένα από τα επαγγέλματα, το οποίο στην ασφαλιστική πρακτική χαρακτηρίζεται ως «έντασης κινδύνου», για τον λόγο ότι η έστω και η φαινομενικά ασήμαντη αστοχία ή μη επίδειξη της απαιτούμενης επιμέλειας είναι δυνατόν να θέσει σε κίνδυνο όχι μόνο την περιουσία αλλά και την ίδια την ζωή και μάλιστα όχι μόνο του αντισυμβαλλομένου του μηχανικού αλλά και τυχόν τρίτων. Τόσο οι μηχανικοί που ασχολούνται με την εκπόνηση ιδιωτικών μελετών όσο και οι μηχανικοί, εργολήπτες ιδιωτικών έργων και ιδίως οι επιβλέποντες μηχανικοί, οι οποίοι είναι επιφορτισμένοι με την επίβλεψη της ορθής εφαρμογής των μελετών που έχουν ήδη πραγματοποιηθεί, την καθοδήγηση της εκτέλεσης του έργου και τον εν γένει έλεγχο της τήρησης των κανόνων της επιστήμης, της τέχνης και της ασφάλειας³⁵⁹ οφείλουν να τηρούν πληθώρα κανόνων όχι μόνο άγραφων ή στηριζόμενων στις επιταγές της επιστήμης ή της τέχνης αλλά και όλων των ειδικών νομοθετικών κειμένων προκειμένου να μην επέλθει ζημία του αντισυμβαλλομένου ή τρίτου προσώπου. Ο κίνδυνος που αντιμετωπίζει ο μηχανικός κατά την άσκηση των δραστηριοτήτων του είναι ιδιαίτερα αυξημένος μπορεί δε να κυμανθεί από την επέλευση ενός εργατικού ατυχήματος -οφειλόμενο στη μη λήψη των αναγκαίων μέτρων ασφαλείας είτε αυτά σχετίζονται με κατασκευαστικές οδηγίες (αντιστήριξη πρανών, ενίσχυση ικριωμάτων, κάλυψη ανοιγμάτων κλπ) είτε σχετίζονται με υποδείξεις προς τους εργαζομένους- και την πρόκληση ατυχήματος σε τρίτο πρόσωπο διερχόμενο από την περιοχή του εργοταξίου έως και την πρόκληση βλαβών είτε στο ίδιο το κτίριο είτε σε γειτονικά κτίρια με ή και χωρίς ζημία στη ζωή ή/και την υγεία ενός προσώπου. Ειδικότερα, το σφάλμα και κατ' επέκταση η στοιχειοθέτηση της αστικής ευθύνης του μηχανικού επέρχεται όταν ο τελευταίος παραβαίνει τους κοινώς αναγνωρισμένους τεχνικούς κανόνες, οι οποίοι δεν είναι παρά οι τεχνικοί κανόνες που είναι γενικώς γνωστοί και εφαρμόζονται κατά την

358. ΠΠρΑθ 4042/2000, Δ 2002, 455· ΠΠρΛαρ 229/2003, ΔΙΚΟΓΡΑΦΙΑ 2003, 466.

359. ΑΠ 1614/2007· ΑΠ 813/2006· ΕφΠατρ 659/2004.

εκτέλεση των οικοδομικών έργων από προπαιδευμένους και έμπειρους μηχανικούς, οι οποίοι έχουν πρακτική ενασχόληση σε παρόμοια έργα και είναι αναγκαίοι για την ασφάλεια όσων έχουν σχέση με την χρήση του οικοδομικού έργου μετά την εκτέλεσή του.

Πιο συγκεκριμένα, οι μηχανικοί καλούνται κατά την παροχή των υπηρεσιών τους, να εφαρμόσουν μία σειρά από τεχνικούς κυρίως κανόνες, οι οποίοι μόνο όταν συνδυάζονται ορθά από τον επαγγελματία οδηγούν στο επιθυμητό και κυρίως ασφαλές αποτέλεσμα, χωρίς να θέτουν σε κίνδυνο ούτε τον αποδέκτη των υπηρεσιών τους ούτε οιονδήποτε τρίτο. Σε μία προσπάθεια συνοπτικής αποδελτίωσης των κανόνων που ο συνετός και επιμελής μέσος μηχανικός οφείλει κατά βάση να ακολουθεί, χωρίς καμία απολύτως παρέκβαση, αυτοί είναι οι ακόλουθοι:

(α) Ο Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός (ΓΟΚ), ο οποίος θεσπίστηκε με το ν. 1577/1985, όπως τροποποιήθηκε και ισχύει ως σήμερα. Ο νόμος αυτός, στον οποίο περιλαμβάνονται όλοι οι γενικοί και αφηρημένοι κανόνες που ρυθμίζουν την ανέγερση κτιρίων και άλλων κατασκευών στα οικοπέδα,³⁶⁰ στοχεύει στον καθορισμό των όρων, των περιορισμών και των προϋποθέσεων για την εκτέλεση οποιασδήποτε κατασκευής, εντός ή εκτός των εγκεκριμένων σχεδίων πόλεων ή οικισμών, και μάλιστα κατά τέτοιο τρόπο ώστε αφενός να εξυπηρετείται το κοινωνικό συμφέρον και αφετέρου να προστατεύεται το φυσικό, οικιστικό και πολιτιστικό περιβάλλον. Και ενώ εκ πρώτης ανάγνωσης θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι το εν λόγω νομοθέτημα δεν προστατεύει ειδικά έννομα συμφέροντα πολιτών αλλά μόνο το γενικό συμφέρον του κοινωνικού συνόλου, η θέση αυτή δεν μπορεί να θεωρηθεί ορθή καθώς στο εν λόγω νομοθέτημα περιλαμβάνονται πέραν των διατάξεων περί προστασίας του περιβάλλοντος και διατάξεις οι οποίες θέτουν στοιχειώδεις κανόνες για την ασφάλεια και υγιεινή των κατασκευών και τη διαφύλαξη από πιθανούς κινδύνους.³⁶¹ Επιπλέον, στο κείμενο του ΓΟΚ, όπως αυτό διαμορφώθηκε μετά την τελευταία τροποποίησή του περιλαμβάνεται και ο Κτιριοδομικός Κανονισμός, οι ρυθμιστικές διατάξεις του οποίου αφορούν όχι μόνο την εκπόνηση των μελετών αλλά και την κατασκευαστική διαδικασία. Πιο συγκεκριμένα, στο άρθρο 26 του ΓΟΚ τίθενται οι γενικές κατευθυντήριες γραμμές (βελτίωση της ποιότητας, της ασφάλειας, της αισθητικής και της λειτουργικότητας του κτιρίου) ενώ το ακριβές περιεχόμενό του συγκεκριμένου Κανονισμού ρυθμίζεται από υπουργικές αποφάσεις. Μάλιστα, κατά νομοθετική εξουσιοδότηση του εν λόγω άρθρου έχει εκδοθεί η υπ' αριθ. 3046/304/3.2.1989 απόφαση του Υπουργού ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., η οποία ουσιαστικά αποτελεί το Κτιριοδομικό

³⁶⁰. Σκουρή, Χωροταξικό και Πολεοδομικό Δίκαιο, 1991, 188 επ.

³⁶¹. Ο ίδιος, 189· Χριστοφιλόπουλος, Το δίκαιο της δόμησης/Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός, 2001, 18.

Κανονισμό και ο οποίος κατά τα οριζόμενα στην εν λόγω απόφαση έχει σκοπό τη ρύθμιση της κατασκευής των δομικών έργων στο σύνολό τους και στα επί μέρους στοιχεία τους, κατά τέτοιο τρόπο ώστε τα έργα αυτά να επιτυγχάνουν τη βελτίωση της άνεσης υγείας και ασφάλειας των ενοίκων, τη βελτίωση της ποιότητας, της ασφάλειας της αντοχής και της λειτουργικότητας³⁶² και

(β) Ο Ελληνικός Αντισεισμικός Κανονισμός, όπως αυτός εγκρίθηκε και ισχύει με την υπ' αριθ. Δ7α/141/3/ΦΝ 275 Υπουργική Απόφαση, και ο οποίος αφορά στη ρύθμιση των προδιαγραφών ως προς το σχεδιασμό, την κατασκευή και χρήση των οικοδομημάτων, που πρέπει να πληρούνται προκειμένου να εξασφαλίζεται ο ασφαλής σχεδιασμός των οικοδομημάτων έναντι του σεισμικού κινδύνου, επιδιώκοντας να εξασφαλίσει περιορισμένες και επιδιορθώσιμες βλάβες στα στοιχεία του φέροντα οργανισμού του κτιρίου στην περίπτωση που ο σεισμός είναι μεγάλης ισχύος και την ελαχιστοποίηση των βλαβών στην περίπτωση μικρότερης έντασης σεισμικής δόνησης. Αξίζει δε να σημειωθεί ότι ο εν λόγω Κανονισμός, προϊόν σημαντικής μελέτης πολλών επιστημονικών ομάδων, θεσπίστηκε και τέθηκε σε ισχύ με αφορμή το σεισμό που έλαβε χώρα στην Αττική κατά το έτος 1999 και προκάλεσε την καταστροφή ιδιοκτησιών αλλά και την απώλεια ανθρώπινων ζωών. Πέραν βέβαια των ανωτέρω δύο νομοθετημάτων, ο μηχανικός οφείλει να συμβαδίζει και με πληθώρα άλλων νομοθετημάτων, η ύπαρξη των οποίων είναι επιβεβαιωτική για το αυξημένο της επικινδυνότητας των εργασιών του. Συνεπώς, πέραν των διατάξεων του ΓΟΚ και του Αντισεισμικού Κανονισμού οφείλει να τηρεί τις διατάξεις αρκετών ακόμη νομοθετημάτων, τα οποία συνιστούν και την αναγνωρισμένη από την πολιτεία επιστημονική γνώση σε κάθε τεχνικό αντικείμενο, όπως του π.δ. 1073/1981 «περί μέτρων ασφαλείας στα εργοτάξια», του ν. 1396/1983 σύμφωνα με τον οποίο ο μηχανικός οφείλει να υποδείξει στον κύριο του έργου τα απαιτούμενα κατά περίπτωση μέτρα ασφαλείας,³⁶³ να παράσχει οδηγίες κατασκευής αντιστηρίξεων,

362. Ενδεικτικά στο άρθρο 5 της υπ' αριθ. 3046/304/3.2.1989 απόφασης του Υπουργού ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. ορίζονται οι προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούν τα κτίρια και συγκεκριμένα ότι πρέπει να εξασφαλίζουν την άνετη, ασφαλή και υγιεινή παραμονή ανθρώπων ή ζώων σε αυτό, ότι για την εξασφάλιση της αντοχής των κτιρίων ή των δομικών έργων απαιτείται το έργο να μπορεί να αναλάβει τα φορτία που προβλέπονται από του γενικούς και ειδικούς κανονισμούς και να τα μεταβιβάζει στο έδαφος με το φέροντα οργανισμό, χωρίς να επιβαρύνονται με φορτία πέραν του δέοντος, ότι η μελέτη της αντοχής των κτιρίων, ο τρόπος κατασκευής των φερόντων και μη δομικών στοιχείων τους, το είδος και η ποιότητα των υλικών που χρησιμοποιούνται πρέπει να είναι αυτά που προσδιορίζονται από ειδικούς κανονισμούς, προδιαγραφές, πρότυπα ή τεχνικές οδηγίες που έχουν εκδοθεί ή εκδίδονται από αρμόδια όργανα ή φορείς ή στην περίπτωση απουσίας τέτοιων ειδικών ρυθμίσεων η εκτέλεση του έργου να βασίζεται στην επιστημονική γνώση και εμπειρία των υπεύθυνων τεχνικών, ότι για την εκπόνηση μελετών και την εκτέλεση εργασιών των κτιριακών έργων, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η αντοχή και ποιότητα του εδάφους καθώς και η σεισμική επικινδυνότητα της περιοχής.

363. Άρθρο 7 ν. 1396/1983.

σταθερών ικριωμάτων, πίνακα ηλεκτρικού ρεύματος, για τη λήψη μέτρων ασφαλείας από κινδύνους εναέριων ή υπόγειων αγωγών της ΔΕΗ, για την εκτέλεση σοβαρών ή επικίνδυνων έργων, συστάσεις οι οποίες μάλιστα πρέπει να καταγράφονται στο ημερολόγιο μέτρων ασφαλείας. Ακολούθως, η υπ' αριθ. Δ14/19614/28-3-1997 υπουργική απόφαση περί κανονισμού τεχνολογίας σκυροδέματος καθιερώνει την υποχρεωτικότητα δειγματοληψιών των υλικών και του σκυροδέματος και τον έλεγχο τους από ειδικό εργαστήριο ενώ παράλληλα στο π.δ. 305/29-8-1996 θεσπίζονται σε συμμόρφωση προς την Οδηγία 92/57/ΕΚ οι ελάχιστες προδιαγραφές ασφάλειας και υγείας που πρέπει να εφαρμόζονται στα εργοτάξια.

Η αυξημένη σημασία της ευθύνης του μηχανικού εμφανίζεται και από τη διάταξη του άρθρου 286 παρ. 1 του ΠΚ, σύμφωνα με την οποία *«Όποιος κατά την εκπόνηση μελέτης ή τη διεύθυνση ή την εκτέλεση οικοδομικού έργου ή άλλου ανάλογου έργου ή μιας κατεδάφισης, με πρόθεση ή από αμέλεια ενεργεί παρά τους κοινώς αναγνωρισμένους τεχνικούς κανόνες και έτσι προξενεί κίνδυνο για τη ζωή ή την υγεία ανθρώπου, τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι δύο ετών»*. Η εν λόγω διάταξη εισάγει ιδιαίτερη νομική υποχρέωση των όσων ασχολούνται με τη διεύθυνση, μελέτη και εκτέλεση οικοδομικών αλλά και τεχνικών γενικά έργων, να τηρούν όλους τους τεχνικούς κανόνες, που διέπουν τις εργασίες αυτές με σκοπό να εξασφαλίσουν το απαιτούμενο επίπεδο ασφάλειας για τη ζωή και την υγεία των ανθρώπων.³⁶⁴ Συνεπώς, η αμελής συμπεριφορά του μηχανικού και η μη τήρηση από μέρους του των κοινώς αναγνωρισμένων τεχνικών κανόνων θεμελιώνει όχι μόνο αστική αλλά και ποινική ευθύνη του τελευταίου γεγονότος που καθιστά περισσότερο επιτακτική την ανάγκη σύναψης ασφαλιστικής σύμβασης από μέρους του μηχανικού προκειμένου ο τελευταίος να είναι καλυμμένος.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες πολιτικού μηχανικού μπορεί να θεμελιωθεί ακόμη και αν η επελθούσα ζημία προκληθεί από γεγονός το οποίο χαρακτηριστικά εντάσσεται στις περιπτώσεις ανωτέρας βίας, όπως ο σεισμός. Οι αποδεικτικές δε δυσκολίες θεμελίωσης της ευθύνης του μηχανικού στις γενικές διατάξεις περί αδικοπραξίας γίνονται ακόμη εντονότερες στην περίπτωση ζημιών που προκαλούνται από σεισμό καθώς ο ζημιωθείς οφείλει να αποδείξει αφενός την παρανομία και την υπαιτιότητα του ζημιώσαντος αφετέρου την ύπαρξη αδιάτρητης από το σεισμό αιτιώδους συνάφειας της πράξης του τελευταίου με τη ζημία.³⁶⁵ Αναφορικά δε με το ζήτημα της ανάδειξης των πλημμελειών των υπηρεσιών των μηχανικών σε περίπτωση πτώσης κτίσματος μετά από σεισμό, αξίζει να αναφερθεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα μέσω της

364. ΑΠ 1614/2007· ΑΠ 813/2006, ΤΝΠ ΔΣΑ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ.

365. Γεωργιάδης, Η αστική ευθύνη από σεισμό, ΕΛΛΔνη 2001, 1183.

νομολογίας και συγκεκριμένα η κρίση του Αρείου Πάγου στη γνωστή υπόθεση της RICOMEX A.E., το κτίριο της οποίας κατέρρευσε κατά το σεισμό της Αθήνας το 1999. Επί της σχετικής αγωγής με την ΑΠ 1614/2007,³⁶⁶ ο Άρειος Πάγος δέχτηκε την ύπαρξη αδιοπρακτικής ευθύνης των μηχανικών άσχετη από το γεγονός του σεισμού, κρίνοντας ως ορθή την εφαρμογή του άρθρου 914 ΑΚ από το δευτεροβάθμιο δικαστήριο, καθώς οι αμελείς και παράνομες συμπεριφορές τόσο του πολιτικού μηχανικού, όσο και του αρχιτέκτονα να μην έλαβαν χώρα το 1992 και 1993 αντίστοιχα πλην όμως ήρθαν στην επιφάνεια λόγω του σεισμού του 1999, ενώ παράλληλα έκρινε ότι οι αυτές ακριβώς οι πλημμέλειες ήταν η αιτία της κατάρρευσης και όχι αυτός ο σεισμός καθ' εαυτός που ήταν η αφορμή.

Συμπερασματικά, κατά την εκτέλεση ενός τεχνικού έργου οι κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν οι εμπλεκόμενοι σε αυτό μηχανικοί κυμαίνονται από την πρόκληση μειωμένης ποιότητας, εμπορευσιμότητας, λειτουργικότητας του έργου και συνακόλουθου κόστους επανορθώσεων, τα οποία ενδεχομένως να οφείλονται είτε στην κακή εκτίμηση των δεδομένων της επένδυσης (αστοχία στο master plan) είτε σε ζημιογόνα λάθη ή παραλείψεις τόσο στις μελέτες όσο και στη διοίκηση-επίβλεψη του έργου (project construction management). Βέβαια, στην περίπτωση του έργου βασικός κανόνας είναι η ευθύνη του κυρίου του έργου, για το λόγο αυτό η ρητή συμφωνία στη σχετική σύμβαση ανάθεσης μελέτης ή/και κατασκευής σχετικά με την κατανομή των κινδύνων για ενδεχόμενες ζημιές ή απώλειες στα πλαίσια ή εξαιτίας του έργου είναι επιβεβλημένη. Η εν λόγω δε κατανομή που συνεπάγεται και την ανάληψη των αντίστοιχων κινδύνων λαμβάνει χώρα σύμφωνα με βασικά κριτήρια τόσο την εκ του νόμου ευθύνη όσο και την αντικειμενική δυνατότητα κάθε συμβαλλομένου να παρέμβει προκειμένου να ελαχιστοποιήσει ή/και να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τον εκάστοτε κίνδυνο.

---

366. Η εν λόγω απόφαση του ΑΠ εκδόθηκε με βάσει τα ακόλουθα αποδεικτικά περιστατικά «...το έτος 1986 η διοίκηση της εταιρείας προέβη σε αυθαίρετη δια σιδηροκατασκευής επέκταση του ημιωρόφου του καταπεσόντος εργοστασίου της... το έτος 1989 επεξέτεινε την σιδηροκατασκευή ...και το 1992 προέβη σε περαιτέρω ανακατασκευή του ημιωρόφου με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί στην ουσία νέος όροφος και να επιβαρυνθεί σημαντικά η στατικότητα του κτιρίου, αφού πέραν του επιτεθέντος φορτίου, ...στα υποστυλώματα εκ σκυροδέματος ανοίχθηκαν σε κάθε ένα από αυτά τέσσερις μεγάλες οπές. ...Ο Π1 πολιτικός μηχανικός κατά την εκπόνηση της στατικής μελέτης για την άνω ανακατασκευή περιορίσθηκε μόνο στην στατικότητα της σιδηροκατασκευής (προσθήκης) χωρίς να λάβει υπόψη τη στατική επίδραση αυτής στον φέροντα οργανισμό του κτιρίου που απαιτούσαν οι κοινώς αναγνωρισμένοι τεχνικοί κανόνες... ενώ το 1993 είχε εκδηλωθεί πυρκαγιά στον ημιώροφο και η αποκατάσταση των ζημιών ανατέθηκε στον αρχιτέκτονα μηχανικό Μ1 ο οποίος περιορίσθηκε στην επισκευή της σιδηροκατασκευής και δεν προχώρησε στην αποκατάσταση των ζημιών του φέροντος οργανισμού του κτιρίου, τις οποίες όφειλε να διαπιστώσει».

5. Ο κίνδυνος κατά την παροχή λογιστικών υπηρεσιών

5.1. Η εσφαλμένη λογιστική-φορολογική συμβουλή

Η παροχή λογιστικών-φορολογικών υπηρεσιών είναι άμεσα συνδεδεμένη με τις φορολογικές υποχρεώσεις κάθε ιδιώτη ή/και επιτηδευματία αλλά και κυρίως μίας εταιρείας. Η ευθύνη του λογιστή-φοροτεχνικού, ο οποίος παρέχει τις υπηρεσίες του στο πλαίσιο μιας εμπορικής εταιρείας, στόχος της οποίας είναι ο προσπορισμός κέρδους, και όσο το δυνατόν μικρότερη φορολόγηση των κερδών, πόσω μάλλον ενός ομίλου εταιρειών, είναι ιδιαίτερα αυξημένη τόσο λόγω του όγκου της εργασίας όσο και της νευραλγικής θέσης του λογιστή-φοροτεχνικού, του οποίου πολλές φορές η συμβουλή ή καθοδήγηση μπορεί να επηρεάσει το επενδυτικό πλάνο του εκάστοτε επιχειρηματία με όποια μορφή και αν αυτός δραστηριοποιείται. Όπως αναφέρθηκε και στο πρώτο μέρος της παρούσας εργασίας, ο λογιστής-φορολογικός σύμβουλος, αρμοδιότητες που συνήθως συγκεντρώνονται στο ίδιο πρόσωπο ασχολούνται με θέματα που άπτονται αφενός στην τήρηση των λογιστικών βιβλίων (accounting and bookkeeping) αφετέρου στην παροχή φορολογικών συμβουλών, οι οποίες κυμαίνονται από την προετοιμασία-υποβολή δηλώσεων εισοδήματος, Φ.Π.Α και παροχή τυπικής φορολογικής γνωμάτευσης ως και την συνδρομή τους στην επίλυση φορολογικών διαφορών με τις εκάστοτε αρμόδιες οικονομικές εφορίες και την κατάρτιση φορολογικών στρατηγικών και σχεδιασμών, ενώ παράλληλα δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που αναλαμβάνουν ρόλο οικονομικού συμβούλου (corporate finance), ο οποίος παρέχει συμβουλές και υπηρεσίες για ένα ευρύ πεδίο ζητημάτων εταιρικής κυρίως χρηματοδότησης, περιλαμβανομένων των εξαγορών και συγχωνεύσεων, ζητημάτων που αφορούν στις μετοχές ή εταιρικά μερίδια, σε δημοσιοποιήσεις και εισαγωγές εταιρειών στο χρηματιστήριο. Οι υπηρεσίες του δε αυτές είναι τόσο σημαντικές για κάθε οικονομική μονάδα (επιτηδευματία ή εταιρεία) που τυχόν εσφαλμένη ή ανακριβής πράξη ή συμβουλή του λογιστή προς τον πελάτη του είναι δυνατόν να προκαλέσει περιουσιακή ζημία στον τελευταίο, η οποία μπορεί να συνίσταται στην επιβολή προστίμων, στην λανθασμένη επένδυση κλπ.

Ο λογιστής-φοροτεχνικός, συνεπώς, πρέπει να ενεργεί έχοντας επίγνωση της εμπιστοσύνης που ο αντισυμβαλλόμενός του, του έχει επιδείξει, ότι δηλαδή εκείνος που είτε του έχει εμπιστευτεί την τήρηση των βιβλίων και την διαμόρφωση της εικόνας του απέναντι σε κάθε φορολογική αρχή είτε επιζητεί από αυτόν τις απαιτούμενες πληροφορίες ή τις συμβουλές προκειμένου να σχεδιάσει την επιχειρηματική του δραστηριότητα, βασίζεται σε αυτή ακριβώς την εξειδικευμένη κατάρτιση και κρίση του λογιστή-φοροτεχνικού. Εκ του λόγου αυτού, ο τελευταίος έχει την υποχρέωση να επιδείξει την απαιτούμενη από τις περιστάσεις επιμέλεια πρωτού

προβεί στην εκάστοτε πράξη ή συμβουλή. Τυχόν παράλειψή του να επιδείξει τη δέουσα επιμέλεια συνεπάγεται ευθύνη του λογιστή για την οικονομική ζημία του αντισυμβαλλομένου του· το δε απαιτούμενο μέτρο επιμέλειας είναι αυτό που ο συνετός άνθρωπος του οικείου κύκλου συναλλαγών επιδεικνύει σε παρόμοια περίπτωση, και μη υποχρεούμενος, ως προς την φύση της εργασίας ή της διεκπεραίωσης της ανατεθείσας σε αυτόν εντολής, να συμμορφώνεται με αντίθετες προς τις ισχύουσες φορολογικές διατάξεις, οδηγίες του εντολέα του.³⁶⁷

Ενδεικτικά, από τη νομολογία αλλοδαπών δικαστηρίων, έχει γίνει δεκτή παράβαση του καθήκοντος επιμέλειας λογιστή-φοροτεχνικού, ο οποίος εσφαλμένα βεβαίωσε αγοραστή ακινήτου ότι δεν γεννάται φορολογική υποχρέωση του τελευταίου στο κράτος όπου ευρισκόταν το ακίνητο, με αποτέλεσμα ο αγοραστής να ζημιωθεί, αφού αν γνώριζε τη γέννηση της εν λόγω φορολογικής υποχρέωσης δεν θα προέβαινε στη συγκεκριμένη επένδυση.³⁶⁸ Ακολούθως, πλημμελής εκπλήρωση των υποχρεώσεων λογιστή-φοροτεχνικού έναντι του αντισυμβαλλομένου του, έχει γίνει δεκτή και στη περίπτωση εσφαλμένης συμπλήρωσης και υποβολής φορολογικών δηλώσεων, με ταυτόχρονη, όμως, αναγνώριση συντρέχοντος πταίσματος του φορολογουμένου, καθώς, όπως δέχτηκε το δικαστήριο ο φορολογούμενος έχει υποχρέωση να ελέγξει ότι οι υπολογισμοί στη φορολογική του δήλωση είναι ορθοί.³⁶⁹

5.2. Η λανθασμένη εκτίμηση στα πλαίσια λογιστικού ελέγχου

Ιδιαίτερα αυξημένος- κυρίως λόγω του εύρους των συνεπειών επέλευσης του σφάλματος- είναι ο κίνδυνος που διατρέχει ο ελεγκτής-λογιστής, ο οποίος κατά τα αναφερόμενα στο πρώτο μέρος της παρούσας αναλαμβάνει τον έλεγχο της οικονομικής διαχείρισης κυρίως νομικών προσώπων, οφείλοντας να καταρτίσει έκθεση απευθυνόμενη προς τα μέλη της ελεγχόμενης εταιρείας στην οποία πρέπει να διατυπώνει και γνώμη για την κατάλληλη ή μη τήρηση των λογιστικών βιβλίων και κατά πόσο οι οικονομικές καταστάσεις παρέχουν μία αληθινή και δίκαιη εικόνα της οικονομικής κατάστασης της ελεγχόμενης οντότητας.³⁷⁰ Ο ορκωτός ελεγκτής οφείλει, ενεργώντας με επιμέλεια και τηρώντας όλους τους κανόνες και τα διεθνή πρότυπα, να σημειώσει και να επισημάνει μια ευρεία περιπτωσιολογία παραβάσεων, οι οποίες κυμαίνονται από παραβάσεις εταιρικού (σύναψη απαγορευμένων συμβάσεων που εμπίπτουν στα όρια του άρθρου 23^α του ΚΝ 2190/1920, διανομή μη πραγματικών

³⁶⁷. Βλ σχετ. ΑΠ 1901/2008, ΕλλΔνη 2010, 750.

³⁶⁸. *Μιλτιάδου* (2010), 29-30 όπου αναλύεται η σκέψη του αγγλικού δικαστηρίου (Court of Appeal of England and Wales), επί της υποθ. *Grimm v. Newman and Another*, (2003), 1, ALL, ER, 67.

³⁶⁹. *Slattery v. Moore Stephens (a firm)* [2003], 1 ALL ER 47.

³⁷⁰. *Κοκκίνης* (2010), 1437.

κερδών) και λογιστικού δικαίου (εικονικές εγγραφές στα βιβλία, υπερτίμηση ή υποτίμηση περιουσιακών στοιχείων) μέχρι και ποινικού δικαίου (υπεξαιρέσεις ποσών, απάτες, απιστίες) και άλλων κλάδων δικαίου (ν. 703/1977 ή φορολογικές παραβάσεις), προστατεύοντας την ίδια την εταιρεία από τις συνέπειες σφαλμάτων ή πιθανών παραβάσεων που δεν έχουν ανιχνευθεί και παράσχοντας στους μετόχους αξιόπιστες πληροφορίες, με σκοπό να τους επιτρέψει να εξετάσουν λεπτομερώς το χειρισμό των υποθέσεων της εταιρείας από το διοικητικό συμβούλιο και αντίστοιχα να ασκήσουν τα εκ του νόμου δικαιώματά τους κατά των υπευθύνων της όποιας κακοδιαχείρισης, όπως ενδεικτικά αντικατάσταση των υπαίτιων μελών του διοικητικού συμβουλίου, άσκηση εταιρικής αγωγής αποζημίωσης, έγερση αξιώσεων κατά οφειλετών, ευθυνόμενος απέναντί της σύμφωνα με την διάταξη του άρθρου 37 παρ.3 του Κ.Ν. 2190/1920 για κάθε πταίσμα, πράγμα που μεταφράζεται ως άκρα επιμέλεια κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του, η οποία έχει ως σημείο αναφοράς το μέσο συνετό επαγγελματία του κλάδου, εν προκειμένου του *bonus auditor*, ο οποίος θα λειτουργήσει ως πρότυπο για την αξιολόγηση της συμπεριφοράς του ζημιώσαντος ορκωτού λογιστή.³⁷¹ Ωστόσο, ευθύνη του ορκωτού λογιστή υφίσταται και έναντι τρίτων ειδικά σε περιπτώσεις εξαγορών ή επενδύσεων, όπως ενδεικτικά όταν διαπιστωθεί ότι το χορηγηθέν από τον ορκωτό ελεγκτή πιστοποιητικό επί του οποίου στηρίχτηκε η απόφασή του για την αγορά μετοχών της ελεγχόμενης εταιρείας είναι για οποιονδήποτε λόγο αναληθές. Μάλιστα, η απόδειξη της παρεχόμενης από τον ελεγκτή πληροφόρησης ως εσφαλμένης λόγω κακής εκτίμησης των οικονομικών στοιχείων της επιχείρησης πέραν των ζημιών που ίσως προκαλέσει στην ίδια την εταιρεία ή σε τρίτους που εμφανίζουν επενδυτικό ενδιαφέρον προς αυτήν, μπορεί να προκαλέσει μεγάλες ζημίες σε πόρους της οικονομίας που τυχόν μετακινήθηκαν μη παραγωγικά στη συγκεκριμένη επιχείρηση στερώντας πόρους από άλλες αποτελεσματικότερες για την κοινωνική ευημερία χρήσεις ενώ ταυτόχρονα δημιουργούνται φαινόμενα ανακατανομής των διαθέσιμων περιουσιακών αξιών (διατήρηση σε υψηλά επίπεδα της τιμής μιας μετοχής εξαιτίας ενός ευνοϊκού αλλά ανακριβούς ισολογισμού) όπου κάποιοι επωφελούμενοι της πλασματικής αυτής εικόνας πλουτίζουν σε βάρος άλλων.³⁷²

Δεδομένης δε της απαιτούμενης διασφάλισης της εγκυρότητας και της αξιοπιστίας των διενεργούμενων ελέγχων αλλά και των ιδιαίτερα αυξημένων επαγγελματικών προσόντων, τα οποία συντρέχουν στο πρόσωπο του ορκωτού λογιστή, τα οποία μάλιστα, στην ελληνική έννομη τάξη, πιστοποιούνται κατόπιν εξετάσεων που οργανώνονται από το Σώμα Ορκωτών Ελεγκτών, το μέτρο

371. Τριανταφυλλάκης, ΧρΙΔ 2006, 683.

372. Ο ίδιος, ΧρΙΔ 2006, 676.

επιμέλειας, διαφάνειας και υπευθυνότητας που αναμένεται από αυτούς κατά την άσκηση των καθηκόντων τους πρέπει να είναι ιδιαίτερα υψηλό. Μάλιστα, η σύγχυση που προκύπτει μεταξύ της *lege artis* συμπεριφοράς και της συνήθους επαγγελματικής πρακτικής οδηγεί σε αναζήτηση ενός άλλου σαφέστερου κριτηρίου για την ανίχνευση της επιμελούς συμπεριφοράς του παρέχοντος υπηρεσίες ορκωτού, το οποίο συνίσταται στην αναγωγή στα standards του λογιστικού ελεγκτικού επαγγέλματος, τα οποία ειδικά στην περίπτωση αυτή είναι ιδιαίτερα υψηλά. Ως λογιστικό δε standard μπορεί να χαρακτηριστεί το σύνολο των προδιαγραφών ποιότητας, στις οποίες πρέπει να ανταποκρίνεται ο έλεγχος και η πιστοποίηση του ορκωτού, προδιαγραφές που προσδιορίζονται από μια σειρά αναγνωρισμένων προτύπων ενέργειας και συμπεριφοράς. Πταίσμα δε του ορκωτού συνιστά η απόκλιση του ελέγχου του προς τα κάτω σε σχέση με το επιβαλλόμενο πρότυπο ποιότητας που διαθέτουν οι διάφοροι διεθνείς και εθνικοί κανόνες διασφάλισης των ελέγχων. Η υπαίτια κατά τα άνω πλημμελής συμπεριφορά (πράξη ή παράλειψη) του ελεγκτή δημιουργεί ενδοσυμβατική αλλά δεν αποκλείεται και η δημιουργία πρωτογενούς ευθύνης του από αδικοπραξία τόσο έναντι της εταιρείας όσο και έναντι τρίτων.

Μια σύντομη επισκόπηση στην αλλοδαπή νομολογία μας βοηθά να κατανοήσουμε το μέτρο επιμέλειας του συνετού ορκωτού ελεγκτή. Ειδικότερα, χαρακτηριστική απόφαση για το μέτρο επιμέλειας που πρέπει να επιδεικνύει ο ορκωτός ελεγκτής κατά τον έλεγχο μιας εταιρείας είναι αυτή του House of Lords στην υπόθεση *Formento (Sterling Area) Ltd v. Selsdon Fountain Co. Ltd*,³⁷³ όπου χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι ένας ελεγκτής δεν πρέπει να περιορίζεται στους μηχανισμούς ελέγχου δικαιολογητικών και να κάνει αριθμητικούς υπολογισμούς, δεν πρέπει να θεωρείται ως επαγγελματίας προσθέσεων και αφαιρέσεων αλλά το ζωτικό του έργο είναι να φροντίσει να βεβαιωθεί ότι δεν γίνονται σφάλματα είτε είναι σφάλματα υπολογισμού ή σφάλματα πράξης ή παράλειψης είτε πραγματικά αναλήθειες, ενώ για την εκτέλεση του έργου του πρέπει να ενεργεί υποψιαζόμενος ότι κάποιος μπορεί να έχει διαπράξει κάποιο λάθος και ότι πρέπει να πραγματοποιήσει έλεγχο προκειμένου να βεβαιωθεί ότι κάτι τέτοιο δεν έχει συμβεί.³⁷⁴ Ακολουθώντας, το δευτεροβάθμιο δικαστήριο στην υπόθεση *Sasea Finance Ltd (in liquidation) v KPMG* δέχτηκε ότι σε περίπτωση που οι ορκωτοί ελεγκτές ανακαλύπτουν πράξεις εξαπάτησης ή υπεξαίρεσης ανώτερου διοικητικού υπαλλήλου εταιρείας οφείλουν όχι απλώς να συμπεριλάβουν σχετική αναφορά στην υποβληθησόμενη έκθεσή τους αλλά να αναφέρουν παραχρήμα την εν λόγω πληροφορία στους μετόχους της

373. *Formento (Sterling Area) Ltd v. Selsdon Fountain Pen Co Ltd* [1958] 1 All ER 11.

374. *Dickerson, Accountants and the law of negligence*, 1982, 100.

εταιρείας.³⁷⁵ Αμέλεια κατά την άσκηση της εποπτείας των ελεγκτικών εταιρειών Deloitte & Touche δέχτηκε το House of Lords επειδή οι τελευταίοι δεν μπόρεσαν να ανιχνεύσουν ως θα όφειλαν παραποίηση λογαριασμών τις οποίες πραγματοποίησε ο διευθυντής της ελεγχθείσας εταιρείας καθώς και της ύπαρξης μη εξουσιοδοτημένης εμπορίας της εν λόγω εταιρείας.³⁷⁶

Αναφορικά με τη νομολογιακή αντιμετώπιση της ευθύνης των ελεγκτών έναντι τρίτων σημαντικότερη είναι η απόφαση που εξεδόθη από τον δικαστή Cardozo, στην υπόθεση *Ultramares v. Touche Niven & Company* (255 NY.17,1931), ο οποίος αποφάνθηκε ότι ευθύνη του ελεγκτή έναντι τρίτων μπορεί να στοιχειοθετηθεί μόνο αν η σύμβαση των ελεγκτών με την ελεγχόμενη εταιρεία είχε διατυπωθεί έτσι ώστε να ωφελούνται και τρίτα πρόσωπα των οικονομικών καταστάσεων καθιστώντας κατ' ουσίαν τους ελεγκτές υπεύθυνους μόνο έναντι των πελατών τους – εταιρειών. Η επιρροή της απόφασης αυτής ήταν τεράστια και τα Αμερικανικά δικαστήρια για τριάντα χρόνια δεν ξέφυγαν από την αυστηρή διατύπωσή της. Μόλις το 1983 το Supreme Court του New Jersey στην απόφαση *Rosenblum Inc. v. Adler* αποφάνθηκε ότι ο αμελής ελεγκτής ευθύνεται έναντι οποιουδήποτε προσώπου το οποίο είναι ευλόγως πιθανό ότι θα γίνει αποδέκτης των οικονομικών καταστάσεων.³⁷⁷ Η εξέλιξη όμως αυτή ανετράπη και ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 η νομολογία κλείστηκε πάλι ερμητικά πίσω από το δόγμα της απόφασης *Ultramares*.³⁷⁸ Αντίστοιχη δε είναι και η στάση των δικαστηρίων του Ηνωμένου Βασιλείου, τα οποία στις υποθέσεις *Caparo Industries v. Dickman* και *AL Saudi Bank v. Clark Pixley* αποφάνθηκαν ότι ναι μεν οι ελεγκτές υπέχουν καθήκον έναντι των υπαρχόντων μετόχων ως ομάδας να μην ενεργούν αμελώς, εν τούτοις δεν ευθύνονται εξατομικευμένα έναντι των δυνητικών μετόχων ή του κοινού ευρύτερα.³⁷⁹ Ωστόσο, έγινε δεκτή στην υπόθεση *ADT Ltd v. BDO Binder Hamlyn* [1996] από το δικαστήριο ευθύνη των ελεγκτών οι οποίοι επιβεβαίωσαν ότι οι ελεγμένοι λογαριασμοί της προς εξαγορά εταιρείας περιείχαν δίκαιη εικόνα της οικονομικής κατάστασης της τελευταίας, διαβεβαιώσεις βάσει των οποίων η ενάγουσα προχώρησε στην εξαγορά διαπιστώνοντας εκ των υστέρων ότι ο έλεγχος της εξαγορασθείσας εταιρείας είχε διεξαχθεί αμελώς και συνεπώς η τελευταία είχε χαμηλότερη αξία.³⁸⁰ Αντίστοιχη

375. Μιλτιάδου (2010), 29-30 όπου αναλύεται η σκέψη του αγγλικού δικαστηρίου (Court of Appeal of England and Wales), επί της υπόθ. *Sasea Finance Ltd (in liquidation) v. KPMG* [2001] All ER (D) 127.

376. Μιλτιάδου (2010), 40-42.

377. Lawson/Olson, The rise of the Accountant's Liability, 1992, 100 επ.

378. Βλ. ενδ. την απόφαση του Supreme Court of New York στην υπόθ. *Security Pacific Business Credit v. Peat Marvick Main*, 79 N.Y. 2d 695

379. Τριανταφυλλάκης, ΧρlΔ 2006, 685 με περαιτ. παραπ. σε Morris, The Liability of Professional Advisers: Caparo and After, Journal of Business Law, 1991, 36 επ.

380. Μιλτιάδου (2010), 43.

ευθύνη των ελεγκτών για ανακριβείς πληροφορίες αναφορικά με τα περιουσιακά στοιχεία, τις επισφάλειες και τα χρέη προς εξαγορά εταιρείας δέχτηκε το δικαστήριο στην υπόθεση *Yorkshire Enterprise Ltd v. Robson Rhodes* [1998] καθώς οι τελευταίοι είχαν καθήκον να ελέγξουν και να παράσχουν ακριβείς πληροφορίες στην επενδύτρια εταιρεία καθώς γνώριζαν ότι αυτή ακριβώς η επιστολή τους θα αποτελούσε εφαλτήριο για την πραγματοποίηση ή μη της εξαγοράς.³⁸¹

6. Η έκταση της κάλυψης του κινδύνου στην ασφάλιση της επαγγελματικής αστικής ευθύνης

6.1. Εξαιρέσεις από την κάλυψη της επαγγελματικής αστικής ευθύνης

Όπως προαναφέρθηκε στην περίπτωση της ασφάλισης της επαγγελματικής αστικής ευθύνης τυγχάνει εφαρμογής το άρθρο 25 του ΑσφΝ, το οποίο ορίζει και τα όρια κάλυψης της ευθύνης σε περίπτωση επέλευσης της ασφαλιστικής περίπτωσης. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με το εδ.β του άρθρου 25 ΑσφΝ «Δεν παρέχεται κάλυψη, αν οι πράξεις ή οι παραλείψεις προκλήθηκαν από δόλο του λήπτη της ασφάλισης ή του ασφαλισμένου». Συμπερασματικά, από την κάλυψη της επαγγελματικής αστικής ευθύνης εξαιρούνται υποχρεωτικά οι περιπτώσεις δόλιας πρόκλησης της ασφαλιστικής περίπτωσης, του νόμου δε μη διακρίνοντος εξαιρείται κάθε βαθμός δόλου. Παρ' όλα αυτά, αν και η ασφάλιση δεν μπορεί να καλύψει την αστική ευθύνη που προκλήθηκε από δόλο του λήπτη της ασφάλισης ή του ασφαλισμένου, καλύπτει την περίπτωση που ο ασφαλισμένος ευθύνεται χωρίς δικό του προσωπικό πταίσμα για τις εκ δόλου πράξεις ή παραλείψεις του προστηθέντα του.³⁸² Αντίθετα, η δημόσια τάξη αλλά και η ίδια η φύση της κάλυψης σύμφωνα με το υπό εξέταση άρθρο δεν αποτρέπει την κάλυψη αμελών ενεργειών κατά παράβαση του καθήκοντος επιμέλειας και κατά συνέπεια καλύπτεται η αμέλεια οποιουδήποτε βαθμού, ακόμα και η βαρεία αμέλεια. Στο συμπέρασμα δε αυτό καταλήγουμε τόσο από το γεγονός ότι η παρούσα διάταξη δεν διακρίνει μορφή αμέλειας αλλά και εξ αντιδιαστολής από την διάταξη του άρθρου 7 παρ. 5 του ΑσφΝ, σύμφωνα με την οποία ο ασφαλιστής απαλλάσσεται από την υποχρέωση να καλύψει τη ζημία του ασφαλισμένου αν αυτή οφείλεται σε δόλο ή σε βαριά αμέλεια του τελευταίου. Στη σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι η διάταξη του άρθρου 25 του ΑσφΝ, ως

381. *Pockson, Accountants Professional Negligence, Development in legal liability*, 2003, 235, 290.

382. Η θέση αυτή περί κάλυψης της ζημίας στην περίπτωση της εκ δόλου επέλευσης της ασφαλιστικής περίπτωσης του προστηθέντος γίνεται δεκτή και από το αγγλικό δίκαιο. Στην κρίση αυτή κατέληξε το House of Lords στην υπόθεση *Dubai Aluminium Co Ltd v. Salaam* αλλά και στη υπόθεση *Pan Atlantic Ins Co Ltd v. Pin Top Ins Co Ltd*, Ρόκας (2006⁹), 123.

ειδικότερη υπερισχύει όχι μόνο της παρ. 5 του άρθρου 7 του ΑσφΝ αλλά και της παρ. 6, και συνεπώς σχετική συμφωνία που διευρύνει τις περιπτώσεις της απαλλαγής του ασφαλιστή πέραν της εκ δόλου πρόκλησης του ασφαλιστικού κινδύνου στην περίπτωση του ελεύθερου επαγγελματία είναι κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 33 του ΑσφΝ είναι άκυρη.³⁸³ Η εξαίρεση συνεπώς, αυτή ή αντίστροφα η κάλυψη της ασφαλιστικής περίπτωσης, όταν αυτή επέρχεται εξ αμελείας του ασφαλισμένου, αναφέρεται στο βαθμό πταίσματος του ασφαλισμένου και εκ του λόγου αυτού κατηγοριοποιείται στις υποκειμενικές εξαιρέσεις του αναλαμβανόμενου από τον ασφαλιστή κινδύνου.³⁸⁴ Επομένως, για ζημιές τρίτων προκαλούμενες αιτιωδώς από οποιεσδήποτε παραλείψεις του ασφαλισμένου - πλην αυτών που προκαλούνται από δόλο - θα πρέπει να παρέχεται ασφαλιστική κάλυψη χωρίς οποιαδήποτε εξαίρεση, διότι σε αντίθετη περίπτωση, θα υπάρχει ευθεία παράβαση νόμου. Άλλωστε, μια τέτοια εξαίρεση, στην ουσία αναιρεί την ευθύνη των ασφαλιστών και ματαιώνει τον σκοπό για τον οποίο καταρτίσθηκε η σύμβαση ασφάλισης, δεδομένου ότι με τον όρο αυτό εκλείπει το ασφαλιστικό αντικείμενο της αστικής ευθύνης, με αποτέλεσμα να διαταράσσεται υπέρμετρα η ισορροπία δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των συμβαλλομένων σε βάρος του ασφαλισμένου. Σημειώνεται δε ότι ρήτρες των ασφαλιστικών συμβάσεων που εξαιρούν την ευθύνη του ασφαλιστή για κάλυψη ζημιών που οφείλονται σε πλημμελή ή μη τήρηση των μέτρων και κανονισμών ασφαλείας,³⁸⁵ ουσιαστικά αίρουν την ασφάλιση της αστικής ευθύνης, για την οποία συμβλήθηκε ο παρέχων υπηρεσίες, διαταράσσοντας κατά τρόπο προφανή τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του ασφαλισμένου, ο οποίος πληρώνει τα ασφάλιστρα για να έχει ασφαλιστική κάλυψη σε κάθε περίπτωση επέλευσης ζημίας τρίτου από ίδιον σφάλμα, δηλαδή για να απαλλάσσεται από την υποχρέωση πληρωμής με δικά του χρήματα του ζημιωθέντος τρίτου.³⁸⁶ Ως αντιβαίνοντες στο

383. ΑΠ 846/2003, ΕΤρΑξΧρΔ 2004, 721 επ ΠΠρΑθ 735/2004, ΕπιδικΙΑ 2005, 314 επ.

384. Χατζηνικολάου-Αγγελίδου (2008), 192 επ, σε αντίθεση με τις υποκειμενικές εξαιρέσεις, οι οποίες άπτονται στο πρόσωπο του ασφαλισμένου ή του λήπτη της ασφάλισης, αντικειμενικές εξαιρέσεις είναι εκείνες κατά τις οποίες ο ασφαλιστικός κίνδυνος επέρχεται εξαιτίας ορισμένων αντικειμενικών περιστατικών (πολεμικοί κίνδυνοι, τρομοκρατικές ενέργειες, φυσική απομείωση των πραγμάτων), οι οποίες φυσικά δεν μπορούν τα τύχουν εφαρμογής στην περίπτωση της ασφάλισης της επαγγελματικής αστικής ευθύνης.

385. Σταμούλης, Προβλήματα από τη σύμβαση ασφάλισης δημοσίου έργου, ΕφΑΔ 2008, 952, ο οποίος αναφερόμενος ειδικά στο ζήτημα της ασφάλισης της αστικής ευθύνης του εργολήπτη (συνήθως μηχανικού κατασκευαστή ή μελετητή) δημοσίων έργων χαρακτηρίζει τις ρήτρες εξαίρεσης από την κάλυψη της ζημίας όταν η τελευταία επέρχεται λόγω μη τήρησης των κανόνων ασφαλείας από μέρους του ασφαλισμένου, ως αόριστες καθώς ουδέποτε εξειδικεύουν ποιοι είναι οι συγκεκριμένοι κανονισμοί ασφαλείας που πρέπει να τηρούνται απαρέγκλιτα από τον ανάδοχο και σε περίπτωση παράλειψής τους να επέρχεται η απαλλαγή του ασφαλιστή.

386. ΠΠρΑθ 3482/2008, ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ, η οποία έκρινε ότι ο όρος απαλλαγής στο ασφαλιστήριο συμβόλαιο δεν μπορεί να αναφέρεται στις περιπτώσεις παραλείψεων τήρησης των μέτρων ασφαλείας από αμέλεια, διότι αυτό θα σήμαινε ανεπίτρεπτο

σκοπό και τη φύση της ασφαλιστικής σύμβασης πρέπει να χαρακτηριστούν και όροι που προβλέπουν την καταβολή του ασφαλίσματος μόνο κατόπιν τελεσίδικης δικαστικής απόφασης αλλά και όροι που εξαιρούν από την ασφαλιστική κάλυψη «*τυχόν οικονομικές απώλειες ή έμμεσες/αποθετικές ζημιές*» αφήνοντας, ενόψει των μακροχρόνιων δικαστικών διαδικασιών αλλά και του γεγονότος ότι σε θέματα επαγγελματικής αστικής ευθύνης η επιδικασθείσα αποζημίωση σε περίπτωση που ο ζημιωθείς αποδείξει την αιτιωδώς προκαλούμενη σε αυτόν ζημία αφορά κατά βάση έμμεσες/αποθετικές ζημιές, κατ' ουσίαν τον ασφαλισμένο ελεύθερο επαγγελματία έκθετο και άνευ προστασίας.

Οι αμελείς ζημιογόνες πράξεις που σύμφωνα με το εδ. β του άρθρου 25 ΑσφΝ καλύπτονται από την ασφαλιστική σύμβαση αναφέρονται κατ' αρχήν στην παράβαση ουσιαστικών κανόνων ιδιωτικού και όχι δημοσίου δικαίου που επισύρουν την ευθύνη. Παρ' όλα αυτά, επέκταση της κάλυψης και στην ευθύνη από παράβαση διατάξεων δημοσίου δικαίου είναι δυνατή εφόσον η παράβαση των σχετικών διατάξεων έχει αποκαταστατικό της ζημίας χαρακτήρα και όχι κυρωτικό (όπως για παράδειγμα η μη καταβολή των απαιτούμενων εκ της δραστηριότητάς τους φόρων). Επίσης, σύμφωνα με την πάγια συμβατική διαμόρφωση των ασφαλιστηρίων συμβολαίων δεν καλύπτονται οι αξιώσεις αποζημίωσης που βασίζονται σε συμφωνίες ή ειδικούς όρους, οι οποίοι έχουν εισαχθεί από διατάξεις ενδοτικού δικαίου, εκτός βέβαια αν η συνομολογημένη ευθύνη δεν ξεπερνά την εκ του νόμου ευθύνη, χωρίς σε κάθε περίπτωση να ενδιαφέρει αν η παραβιασθείσα διάταξη αποδίδει την ευθύνη σε συγκεκριμένο άτομο ή συλλογικά σε μία ομάδα ατόμων με κοινά χαρακτηριστικά.³⁸⁷

Όπως προκύπτει εκ των ανωτέρω στην περίπτωση της σύμβασης ασφάλισης του ελεύθερου επαγγελματία (γιατρού, δικηγόρου, μηχανικού, λογιστή) η εξαίρεση από τη συμβατική κάλυψη αναφέρεται στις περιπτώσεις εκείνες, όπου υπάρχει δόλια (εκ προθέσεως) παράβαση των ιδρυτικών της ευθύνης νομοθετικών διατάξεων, οι οποίες οδηγούν στην έγερση των αξιώσεων τρίτων κατά του ασφαλισμένου ελεύθερου επαγγελματία. Σύμφωνα δε με τη νομολογία, η εκ προθέσεως επέλευση της ασφαλιστικής περίπτωσης συντρέχει όταν τα ασφαλισμένα πρόσωπα έχουν υποκειμενικά τη συνείδηση ότι ενεργούν αντίθετα στο νόμο και τα καθήκοντά τους (π.χ ο γιατρός χωρίς την απαιτούμενη συναίνεση του ασθενή, ο δικηγόρος χωρίς να τηρήσει την απαιτούμενη προθεσμία, ο μηχανικός παραβαίνοντας τον ΓΟΚ) χωρίς να χρειάζεται να έχουν αντίστοιχα και συνείδηση της πιθανότητας πρόκλησης της

περιορισμό των δικαιωμάτων του ασφαλισμένου που απορρέουν από τον ΑσφΝ και θα αναιρούσε την ασφάλιση αστικής ευθύνης η οποία βασίζεται στην υπαιτιότητα.

387. Βαρελά, ΔΕΕ 2008, 492.

ζημίας.³⁸⁸ Στην περίπτωση δε που ο ασφαλιστής καταβάλει το ασφάλισμα καίτοι συντρέχει περίπτωση απαλλαγής του από την ευθύνη καταβολής έχει αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού κατά του ασφαλισμένου, το βάρος δε απόδειξης της δόλιας πρόκλησης της ασφαλιστικής περίπτωσης επιρρίπτεται στον ασφαλιστή. Μάλιστα προς αποφυγή τέτοιων διενέξεων και προς διασφάλιση των συμφερόντων των ασφαλισμένων σε αρκετά ασφαλιστήρια επαγγελματικής αστικής ευθύνης περιλαμβάνεται όρος («adjudication clause») σύμφωνα με τον οποίο για την καταβολή ή μη του ασφαρίσματος προϋποθέτει την έκδοση ή μη οριστικής ή/και σε αρκετές περιπτώσεις τελεσίδικης απόφασης για τη διαπίστωση ή μη του δόλου του ασφαλισμένου, ρύθμιση με την οποία η κάλυψη δεν μπορεί να μην παρασχεθεί μέχρι την οριστική θετική διαπίστωση της εξαίρεσης.³⁸⁹

Πέραν βέβαια από την εκ του νόμου απαλλαγή της ευθύνης του ασφαλιστή να καλύψει την επελθούσα εκ του ασφαλιστικού κινδύνου ζημία, στην πρακτική ακολουθούνται εξαιρέσεις που εισάγονται στα ασφαλιστήρια της αστικής ευθύνης των παρεχόντων υπηρεσίες. Πιο συγκεκριμένα, κατά πάγια πρακτική των ασφαλιστικών εταιρειών εξαιρούνται καλύψεις που αντιτίθενται στη δημόσια τάξη καθώς και καλύψεις που υπάρχουν ήδη σε άλλα ασφαλιστήρια ή αφορούν προηγούμενες ή εκκρεμείς διενέξεις. Αναφορικά μάλιστα με την δεύτερη κατηγορία εξαιρέσεων, μπορεί εναλλακτικά να περιληφθεί στο ασφαλιστήριο συμβόλαιο ένας γενικότερος όρος κατά τον οποίο η ευθύνη του ασφαλιστή της ασφάλισης της αστικής ευθύνης του παρέχοντος υπηρεσίες ανακύπτει μόνο όταν δεν υπάρχει κάλυψη από άλλη σύμβαση ασφάλισης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας περίπτωσης είναι η ήδη ύπαρξη ασφάλισης γενικής νομικής προστασίας οπότε και η νέα ασφαλιστική σύμβαση κάλυψης της αστικής ευθύνης δεν θα καλύπτει τα έξοδα ασφαλιστικής προστασίας από τους ασφαλιζόμενους κινδύνους αλλά μόνο τις αξιώσεις αποζημίωσης λειτουργώντας επικουρικά.³⁹⁰ Παράλληλα, κατά την καθιερωμένη στις ασφαλιστικές συμβάσεις πρακτική, εξαιρούνται και καλύψεις που είτε δεν συνάδουν με τους κινδύνους της συνήθους επαγγελματικής δράσης του παρέχοντως υπηρεσίες ανάλογα με την ειδικότητά του είτε εμπεριέχουν συνήθως μεγάλο κίνδυνο για τον ασφαλιστή. Αναφορικά με την δεύτερη περίπτωση εξαιρέσεων, χαρακτηριστικά αναφέρεται ως όρος σε συμβόλαια ασφαλιστικών εταιρειών «δεν καλύπτονται ζημίες για τις οποίες υπάρχουν μεγάλες πιθανότητες να συμβούν», όρος που κάθε άλλο παρά συνάδει με τη φύση και τον σκοπό της σύμβασης ασφάλισης αφού αν δεν καλύπτεται κίνδυνος με μεγάλη πιθανότητα επέλευσης του τότε ουσιαστικά δεν

388. Βαρελά, Η ασφάλιση της αστικής ευθύνης των μελών της διοίκησης Α.Ε., 2008, 88.

389. Gish, Directors' and Officers' Liability Insurance, 2000, 289.

390. Βαρελά (2008), 83.

συντρέχει και λόγος σύναψης της ασφαλιστικής σύμβασης. Ενδεικτικά, στην περίπτωση που ασφαλιζόμενος για την αστική του ευθύνη κατά την άσκηση του επαγγέλματός του είναι γιατρός, οι περισσότερες ασφαλιστικές εταιρείες εξαιρούν από την κάλυψη επεμβάσεις υψηλού κινδύνου, όπως επεμβάσεις πλαστικής χειρουργικής καθώς και θεραπείες όπως ακτινοθεραπεία ή ραδιοθεραπεία. Αξίζει να σημειωθεί ότι αν και στην περίπτωση της ασφάλισης των διοικούντων εταιρείας ρητά εξαιρείται από τα περισσότερα ασφαλιστήρια ως κίνδυνος ιδιαίτερα μεγάλος για τον ασφαλιστή η ευθύνη των μελών της διοίκησης για δυσφήμιση του χαρακτήρα ή την προσβολή της προσωπικότητας τρίτων, στην περίπτωση της ασφάλισης του ελεύθερου επαγγελματία και δη του δικηγόρου που πολλές φορές έρχεται αντιμέτωπος με ζητήματα αξιώσεων αποζημίωσης ή μηνύσεων για συκοφαντική δυσφήμιση³⁹¹ όχι μόνο δεν απαγορεύεται ως ρήτρα εξαίρεσης αλλά προβλέπεται και ως ειδική μορφή κάλυψης. Παράλληλα, στη συντριπτική πλειονότητα των ασφαλιστηρίων, αν και θα ήταν έγκυρη η ανάληψή της, εξαιρείται (είτε ρητώς είτε μετά από ερμηνεία του ασφαλιστηρίου συμβολαίου) από την ασφαλιστική κάλυψη η ευθύνη από συμβατικές ρήτρες, όπως για παράδειγμα η καταβολή ποινικής ρήτρας στην περίπτωση του εργολάβου μηχανικού που δεν παραδώσει εμπρόθεσμα και σύμφωνα με τις συνομολογημένες ιδιότητες το αναληφθέν έργο.³⁹² Σε αρκετά δε ασφαλιστήρια προβλέπεται η δυνατότητα ανάληψης της συμβατικής υποχρέωσης κάλυψης της ασφαλιστικής περίπτωσης μόνο στην περίπτωση που ο ασφαλιζόμενος διαθέτει εχέγγυα και οργάνωση, η οποία περιορίζει εκ των πραγμάτων τις πιθανότητες επέλευσης του ασφαλιστικού κινδύνου ενώ σύνηθες είναι το φαινόμενο άρνησης από μέρους της ασφαλιστικής εταιρείας της σύναψης ασφαλιστικής σύμβασης με δικηγόρο, ο οποίος δεν διαθέτει επαρκή γραμματειακή υποστήριξη και επίπεδο οργάνωσης γραφείου σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στη σύμβαση επίπεδα.

Στο σημείο αυτό και πριν προβούμε στην ανάλυση ειδικότερων ρητρών, οι οποίες παρουσιάζουν κάποια ιδιαιτερότητα από άποψη ουσίας και περιεχομένου αξίζει να αναφερθούμε συνοπτικά στις δυνατότητες προστασίας που έχει ο ελεύθερος επαγγελματίας (ασφαλισμένος-λήπτης της ασφάλισης) έναντι όρων όπως οι ανωτέρω, οι οποίοι σε αρκετές περιπτώσεις αντιβαίνουν στην τελολογία του ΑσφΝ, αγγίζοντας τα όρια της καταχρηστικότητας. Ειδικότερα, η ασφάλιση της επαγγελματικής αστικής ευθύνης εντάσσεται καταρχήν στην κατηγορία των μη καταναλωτικών ασφαλίσεων, οι οποίες συνάπτονται για λόγους εμπορικούς,

391. Κουράκης, Δικηγόροι στο στόχαστρο ποινικών διώξεων, Ποινικός Λόγος, 2006.

392. ΑΠ 731/2007, ΔΕΕ 2007, 826 επ' ΕφΘεσ2298/2002, ΕπιΔΙΑ 2002, 434 επ.

βιομηχανικούς ή γενικότερα επαγγελματικούς.³⁹³ Στην περίπτωση αυτή, ο ασφαλισμένος προστατεύεται από την εφαρμογή των προστατευτικών αρχών που προβλέπονται για τον ασφαλισμένο στις διατάξεις του ΑσφΝ, όπως ενδεικτικά το καθήκον πληροφόρησης που βαρύνει τον ασφαλιστή, η απαγόρευση του περιορισμού των δικαιωμάτων του ασφαλισμένου, για τις κατηγορίες ασφαλίσεων που δεν εμπίπτουν σε μία από τις ρητά απαριθμούμενες της παρ. 2 του άρθρ. 33 ΑσφΝ, η αναγνώριση του δικαιώματος αποδέσμευσης του ασφαλισμένου,³⁹⁴ η μη αυτοδίκαιη λύση της ασφαλιστικής σύμβασης, η προστασία του καλόπιστου καταναλωτή από άκυρες ασφαλιστικές συμβάσεις. Ωστόσο, ο καταρχήν χαρακτηρισμός της σύμβασης ασφάλισης της επαγγελματικής αστικής ευθύνης ως μη καταναλωτικής είναι δυνατό να ανατραπεί και η εν λόγω σύμβαση να χαρακτηριστεί ως καταναλωτική, μολονότι ο ασφαλισμένος έχει επαγγελματική δραστηριότητα, όταν ο τελευταίος δεν διακρίνεται για την διαπραγματευτική του υπεροχή έναντι του ασφαλιστή ή όταν βρίσκεται σε απόσταση γνώσης από το αντικείμενο της υπό κατάρτισης ασφαλιστικής σύμβασης.³⁹⁵ Στις περιπτώσεις αυτές εφαρμόζονται όχι μόνο οι διατάξεις του ΑσφΝ αλλά και οι διατάξεις του ν. 2251/1994 που συνάδουν με τις διατάξεις του ΑσφΝ και συγκεκριμένα οι διατάξεις για τους καταχρηστικούς και άρα άκυρους στη σύμβαση όρους, όταν αυτοί λόγω του προσχωρητικού χαρακτήρα της ασφαλιστικής σύμβασης έχουν προδιατυπωθεί από τον ασφαλιστή και ουσιαστικά επιβάλλονται χωρίς διαπραγμάτευση στον αντισυμβαλλόμενο του.³⁹⁶

393. Χατζηνικολάου-Αγγελίδου, Ασφαλιστική σύμβαση-Η προστασία του ασφαλισμένου ως καταναλωτή, 2000, 45-46. Σημειώνεται ότι ακόμη και αν στο άρθρο 1 του ν.2251/1994 ακολουθείται η ευρεία έννοια του καταναλωτή δεν εμποδίζεται η συστολή και η προσαρμογή της στην έννοια του καταναλωτή της ασφάλισης, καθώς αν ακολουθείτο το γράμμα της εν λόγω διάταξης τότε κάθε λήπτης της ασφάλισης θα ήταν και καταναλωτής ανεξάρτητα από την ιδιότητά του ως φυσικό ή νομικό πρόσωπο, την επαγγελματική ή μη ιδιότητά του, τη διαπραγματευτική του δύναμη απέναντι στον ασφαλιστή, τη φύση (αντικείμενο) της ασφαλιστικής σύμβασης, Χατζηγάγιος, Οι καταναλωτικοί ΓΟΣ-Οι ασφαλιστικοί ΓΟΣ σε: Δούβλη/Μπώλο (Επιμ.), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών, 2008, 176, σημ. 59.

394. Πρόκειται (α) για το δικαίωμα εναντίωσης του άρθρου 2 του ΑσφΝ, το οποίο αναγνωρίζεται σε όλα τα είδη ασφάλισης, είναι δυνατός όμως ο περιορισμός του σύμφωνα με τη βούληση των μερών στις περιπτώσεις των απαριθμούμενων στην παρ. 2 του άρθρ. 33 του ΑσφΝ συμβάσεις και (β) για το δικαίωμα υπαναχώρησης (ασφαλιστική υπαναχώρηση) της παρ. 3 του άρθρου 8 του ΑσφΝ που προβλέπει δικαίωμα υπαναχώρησης από τη σύμβαση ασφάλισης εντός δεκατεσσάρων (14) ημερών από την παράδοση του ασφαλιστηρίου στον λήπτη της ασφάλισης, Σκούρας, Η προβληματική των δύο ιδιόρρυθμων δικαιωμάτων (εναντίωσης και υπαναχώρησης) του λήπτη της ασφάλισης, ΔΕΕ 2004, 1256, 1264 επ.

395. ΕφΠειρ 72/2011, ΔΕΕ 2011, 701 επ, όπου το δικαστήριο δέχτηκε ότι καταναλωτής θεωρείται και ο πλοιοκτήτης ή εφοπλιστής που συνάπτει θαλάσσια ασφάλιση, εφόσον ο ασφαλιστής έχει διαπραγματευτική υπεροχή και επιβάλλει τη δική του συμβατική τάξη· Χατζηγάγιος (2008), 192-193 με περαιτ. παραπ. σε βιβλιογραφία, υποσ. 78 και 79.

396. Χατζηγάγιος (2008), 203-204.

6.2. Ειδικές ρήτρες στην ασφαλιστική σύμβαση κάλυψης της επαγγελματικής αστικής ευθύνης

Στην περίπτωση της ασφάλισης της επαγγελματικής αστικής ευθύνης ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει μια σειρά ρητρών και εξαιρέσεων που συναντάται στα διάφορα ασφαλιστικά συμβόλαια που κυκλοφορούν στην αγορά, το περιεχόμενο και η εγκυρότητα των οποίων βάσει των ισχυουσών διατάξεων του ασφαλιστικού δικαίου και της νομολογίας, που έχει αναπτυχθεί κυρίως στις αλλοδαπές έννομες τάξεις εξετάζεται στην παρούσα ενότητα. Πρόκειται αφενός για την περίπτωση της κάλυψης της ποινικής αποζημίωσης και αφετέρου της ρήτρας των αξιώσεων που θα προβληθούν (*claims made policy*) και οι οποίες πρέπει ανεξάρτητα από την απόδοσή τους στην ελληνική γλώσσα να ερμηνεύονται σύμφωνα με την περί δικαίου αντίληψη της χώρας όπου κατάγονται και όπου έχουν τύχει επεξεργασίας.³⁹⁷

α. Η κάλυψη της κυρωτικής αποζημίωσης από την ασφάλιση επαγγελματικής αστικής ευθύνης

Ένα ζήτημα που έχει απασχολήσει ιδιαίτερα την αλλοδαπή νομολογία είναι το κατά πόσο στην ασφαλιστική κάλυψη-και όχι μόνο στην περίπτωση της ασφάλισης της επαγγελματικής αστικής ευθύνης-μπορεί να υπαχθεί και η κυρωτική αποζημίωση, όπως αποδίδεται στα ελληνικά, η ευρέως διαδομένη στο αγγλοσαξωνικό δίκαιο έννοια των *punitive damages*, όρος που αποδίδεται στο επιπρόσθετα επιδικαζόμενο ποσό πέραν της αποκαταστατέας υλικής ζημίας. Επί του θέματος αυτού έχουν διατυπωθεί στην ξένη βιβλιογραφία διάφορες απόψεις. Πιο συγκεκριμένα, κατά μία άποψη η προκληθείσα ζημία που συνίσταται στο ποσό της κυρωτικής αποζημίωσης δεν πρέπει να καλύπτεται από την ασφαλιστική σύμβαση καθώς αν ίσχυε το αντίθετο θα αναστέλλονταν η αποτρεπτική λειτουργία και σκοπός τους. Σύμφωνα με την αντίθετη θέση η κυρωτική αποζημίωση δεν μπορεί να καλύπτεται από την ασφαλιστική σύμβαση ακριβώς λόγω του κυρωτικού-ποινικού χαρακτήρα της ενώ κατά άλλη άποψη καλύπτονται υπό την προϋπόθεση ότι στο ασφαλιστήριο συμβόλαιο δεν υπάρχει σχετική ρήτρα που να προβλέπει την εξαίρεσή τους, ιδίως αν ληφθεί υπόψη ότι η μη κάλυψή τους μπορεί να απειλήσει καταλυτικά την ίδια την οικονομική ύπαρξη του ασφαλισμένου.³⁹⁸ Στις αλλοδαπές έννομες τάξεις η ανωτέρω εκτεθείσα αμφιγνωμία έχει οδηγήσει σε αντικρουόμενες αποφάσεις ανά πολιτεία στις

397. Ρόκας, Ο νέος γερμανικός νόμος για την ασφαλιστική σύμβαση, ΕπιθΔΙΑ 2008, 13 επ, όπου σχετική παραπομπή σε απόφαση του γερμανικού Ακυρωτικού που δέχτηκε την εν λόγω θέση δεχόμενο ότι ανεξάρτητα από τη γλώσσα στην οποία είναι συνταγμένη η ρήτρα του ασφαλιστηρίου πλην όμως αποτελεί μετάφραση από τη γλώσσα του κράτους όπου η συγκεκριμένη ρήτρα διαμορφώθηκε και αποδόθηκε.

398. Βαρελά (2008), 93.

ΗΠΑ, ανάλογα με τι αν προσδίδεται στις punitive damages ποινικός ή αποκαταστατικός χαρακτήρας της ζημίας ενώ στο αγγλικό δίκαιο έχει γίνει δεκτό ότι η ασφαλιστική κάλυψη επεκτείνεται και στην κάλυψη των punitive damages μόνο αν αυτό κατ' εξαίρεση δηλωθεί ρητά στο ασφαλιστικό συμβόλαιο³⁹⁹.

Αναφορικά δε με την ελληνική έννομη τάξη, όλες οι ρυθμίσεις της αστικής ευθύνης που στηρίζονται στην αποδοκιμασία πράξης (ακόμα και της αμελούς) και δράστη (ρυθμίσεις για την ενδοσυμβατική, την αδικοπρακτική και την προσυμβατική ευθύνη, στις οποίες στηρίζεται ως ανωτέρω εκτέθηκε η ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες) έχουν λειτουργία αποκαταστατική, θεσπίζεται δηλαδή με αυτές υποχρέωση αποκατάστασης της ζημίας που προκαλείται από μία, τόσο αντικειμενικά όσο και υποκειμενικά, αποδοκιμαζόμενη συμπεριφορά του ζημιούντος.⁴⁰⁰ Όπως χαρακτηριστικά παρατηρείται,⁴⁰¹ στο ελληνικό δίκαιο δεν είναι μεν γνωστή η ποινική αποζημίωση ως γενικός θεσμός, υπάρχουν όμως ειδικές διατάξεις που χωρίς να χρησιμοποιούν αυτόν τον όρο, στην ουσία προβλέπουν ποινική αποζημίωση με κυρωτικό χαρακτήρα,⁴⁰² και ως εκ τούτου η αστική κύρωση της ποινικής αποζημίωσης δεν μπορεί να θεωρηθεί *per se* ασυμβίβαστη με την ελληνική δημόσια τάξη στο μέτρο που δεν ξεπερνά τα όρια της συνταγματικά κατοχυρωμένης αρχής της αναλογικότητας θέση που δέχτηκε άλλωστε και η Ολομέλεια του ΑΠ με απόφαση,⁴⁰³ η οποία αφορούσε την εκτέλεση στην Ελλάδα αμερικανικής απόφασης που επιδίκαζε «ποινική αποζημίωση».⁴⁰⁴ Σχετικά δε με την ενθέματι προβληματική της κάλυψης της κυρωτικής αποζημίωσης από την ασφαλιστική σύμβαση, είτε στην περίπτωση που αυτή προβλέπεται και επιδικάζεται από τα ελληνικά δικαστήρια, πράγμα όχι σύνηθες στην περίπτωση της αστικής ευθύνης εξ αφορμής αμέλειας κατά την άσκηση της επαγγελματικής δραστηριότητας, όπου η επιδικασθείσα αποζημίωση είναι αποκαταστατική της ζημίας και η χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης προσδιορίζεται από το περιεχόμενο των άρθρων 59 και 932 ΑΚ δηλαδή επαναφορά των πραγμάτων στην προτέρα ηθική και κοινωνική τους ισορροπία, η οποία διαταράχθηκε από την παράνομη συμπεριφορά του παρέχοντος υπηρεσίες, είτε στην περίπτωση που το ζήτημα γεννάται από δια της αναγνώρισης της εκτελεστότητας της αλλοδαπής απόφασης που τα επιδικάζει πρέπει να καλύπτεται από την ασφαλιστική

399. Bird, Modern Insurance Law, 2010, 340.

400. Δωρής, Ζητήματα αστικής ευθύνης από ιστορικοσυγκριτική και δικαιοσυγκριτική σκοπιά, ΧρΙΔ 2007, 677.

401. Σταθόπουλος (2004), 518.

402. π.χ. το άρθρο 65 παρ. 2 του ν. 2121/1993 για την πνευματική ιδιοκτησία, το άρθρο 10 παρ. 9 του ν. 2251/1994 για την προστασία του καταναλωτή.

403. ΟΛΑΠ 17/1999, ΔΕΕ 2000, 181 επ' *Κόμνιος*, Η δημόσια τάξη και ο θεσμός της τιμωρητικής αποζημίωσης υπό το πρίσμα της ΟΛΑΠ 17/1999, Αρμ. 2001, 450 επ.

404. Μπώλος (2008), 1558.

σύμβαση αφού στην αντίθετη περίπτωση θα ακυρωνόταν ουσιαστικά ο σκοπός της ασφάλισης, η οποία και θα κάλυπτε τον ασφαλιζόμενο μόνο για ένα μέρος της επιδικασθείσας αποζημίωσης αφήνοντας τον έκθετο στην περίπτωση της επιδίκασης κυρωτικής αποζημίωσης. Στην πρακτική, ωστόσο, κατά συνήθη όρο -αν και υπάρχουν και αρκετές εξαιρέσεις ιδίως στην περίπτωση ασφαλιστικών πρακτορείων του εξωτερικού- στα ελληνικά ασφαλιστήρια προβλέπεται ρητά κατά τον ορισμό της έννοιας της ζημίας ότι δεν περιλαμβάνεται σε αυτήν η τυχόν επιδικασθείσα, από το δίκαιο με το οποίο θα κριθεί η απαίτηση, κυρωτική αποζημίωση.

β. Η ρήτρα «claims made policy»

Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 1 παρ. 1 σε συνδυασμό με το άρθρο 7 παρ. 7 του ΑσφΝ, η χωρίς υπαίτια καθυστέρηση υποχρέωση καταβολής του ασφαλίματος εκ μέρους του ασφαλιστή γεννιέται όταν επέλθει το περιστατικό από το οποίο συμφωνήθηκε να εξαρτάται η υποχρέωσή του (ασφαλιστική περίπτωση). Ο ΑσφΝ, συνεπώς, εκ πρώτης όψεως ταυτίζει την επέλευση της ασφαλιστικής περίπτωσης με την πραγμάτωση του κινδύνου και αυτό γιατί εκκινεί από τη συνήθη περίπτωση, όπου τα δύο αυτά σημεία θα συμπίπτουν χρονικά και όχι στο ότι αναγκαστικά η επέλευση του κινδύνου ταυτίζεται χρονικά με τη γένεση της υποχρέωσης του ασφαλιστή για την καταβολή του ασφαλίματος.⁴⁰⁵ Ωστόσο, στην περίπτωση που η αξίωση του ασφαλισμένου για την καταβολή του ασφαλίματος βασίζεται στην επέλευση ζημίας όχι δικιάς του (ασφαλισμένου) αλλά τρίτων για τις οποίες δημιουργείται αποζημιωτική ενοχή του ασφαλισμένου, όπως στην περίπτωση της επαγγελματικής αστικής ευθύνης, η αξίωση του ασφαλισμένου γεννιέται μεν όχι όμως από την επέλευση του ζημιογόνου γεγονότος, δηλαδή από το χρόνο που συνέβη το ζημιογόνο γεγονός αλλά όταν ο ζημιωθείς τρίτος, έναντι του οποίου ευθύνεται προς αποζημίωση ο ασφαλισμένος, ελεύθερος επαγγελματίας επιδιώξει την αποκατάσταση της ζημίας του.⁴⁰⁶ Στις περιπτώσεις δηλαδή της ασφάλισης της επαγγελματικής αστικής ευθύνης, η ασφαλιστική περίπτωση έπεται συνήθως χρονικά, δεδομένου ότι ο λήπτης της ασφάλισης θα αποκτήσει αξίωση ελευθέρωσης έναντι του ασφαλιστή του, μόνο όταν ο ζημιωθείς προβάλλει αξιώσεις

⁴⁰⁵ Αργυριάδης (2007), 19 επ' *Ρόκας* (2006⁹), 428.

⁴⁰⁶ ΕφΑθ 1065/1997, ΕπισκΕΔ 1999, 486 επ, παρατ. *Τζίβα*, όπου επισημαίνεται ότι είναι συνεπέστερο να δεχτούμε ότι η ασφαλιστική κάλυψη στην περίπτωση της ασφάλισης της επαγγελματικής αστικής ευθύνης, συνιστάμενη αρχικά στην αξίωση νομικής προστασίας και εν συνεχεία στην ελευθέρωσή από δαπάνες για την αποκατάσταση της ζημίας που υπαίτια προξένησε σε τρίτους είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την έναρξη της διαδικασίας για να διαπιστωθεί αν υπάρχει ή όχι ευθύνη του ίδιου του ασφαλισμένου.

αποζημίωσης.⁴⁰⁷ Εξάλλου, είναι γεγονός ότι στις περισσότερες περιπτώσεις ασφάλισης επαγγελματικής ευθύνης, οι πράξεις ή παραλείψεις δεν προκαλούν άμεσα ορατές ζημιές σε βάρος του γιατρού, δικηγόρου, μηχανικού, λογιστή ενώ πολλές φορές δεν μπορεί να δημιουργηθεί καν σε αυτούς η υποψία ότι σύντομα πρόκειται να προβληθούν σε βάρος τους αξιώσεις αποζημίωσης. Μάλιστα, όπως έχει γίνει δεκτό από την πρόσφατη νομολογία η αξίωση του τρίτου προς αποζημίωση μπορεί να ασκηθεί όχι με την κοινοποίηση της σχετικής με την αποκατάσταση της ζημίας αγωγή αλλά και με εξώδικη δήλωση-όχληση,⁴⁰⁸ η οποία αρκεί για να αρχίσει από τότε η σύνδεση του αποτελέσματος του ζημιολογικού γεγονότος με την περιουσία του ασφαλισμένου και για να επέλθει η ασφαλιστική περίπτωση, έστω και αν δεν έχει προσδιοριστεί με δικαστική απόφαση ή/και εξώδικο συμβιβασμό το μέγεθος της αξίωσης του ζημιωθέντος τρίτου.⁴⁰⁹

Όπως προκύπτει από τα ανωτέρω αναφερόμενα, η ασφάλιση της αστικής ευθύνης, σε αντίθεση με τα λοιπά είδη ασφάλισης, όπου ο ασφαλιστής ευθύνεται για τους ασφαλιστικούς κινδύνους, οι οποίοι θα επέλθουν εντός του χρονικού διαστήματος που συμφωνήθηκε να παρέχεται η κάλυψη και που συνήθως συμπύπτει,⁴¹⁰ εμφανίζει την ιδιαιτερότητα της αοριστίας της διάρκειάς της καθώς η διάρκεια της ευθύνης του ασφαλιστή μπορεί να επεκτείνεται και μετά τη λήξη της σύμβασης αφού η προβολή της αξίωσης του ζημιωθέντα από πράξη από πράξη ή παράλειψη του ασφαλισμένου που συνέβηκε εντός της συμβατικής διάρκειας, μπορεί να εγερθεί αργότερα, μετά τη λήξη της σύμβασης, αρκεί βέβαια να μην έχει

407. Τζίβα, ΕπιθΔΙΑ 2009, 111, όπου αναφέρει ότι η ασφαλιστική περίπτωση γεννιέται ακόμα και όταν η προβαλλόμενη από τον ζημιωθέντα αξίωση είναι αβάσιμη καθώς και αυτή εντάσσεται στην ασφαλιστική κάλυψη, η οποία παρέχεται εν προκειμένω με τη μορφή νομικής προστασίας με σχήμα αμυντικό αλλά και ότι το περιστατικό που δίνει αφορμή για την άσκηση αξιώσεων σε βάρος του ασφαλισμένου δεν θεωρείται γι' αυτόν ζημία με την έννοια του ασφαλιστικού δικαίου γιατί κατά τη στιγμή που επέρχεται δεν δημιουργείται παραχρήμα οικονομική ζημία του αλλά απλά αποτελεί το γενεσιουργό λόγο της ευθύνης του. Εξάλλου ζημία για τον ασφαλισμένο (ασφαλιστική ζημία) είναι, κατά το άρθρο 11 του ΑσφΝ, οι οικονομικές συνέπειες που συνεπάγεται για τον ασφαλισμένο η άσκηση της αξίωσης του τρίτου ζημιωθέντα σε βάρος του.

408. ΕφΑθ 5618/2001, ΕΕμπΔ 2003, 366· ΕφΘεσ 82/2007, ΝοΒ 2007, 432· ΕφΑθ 4878/2006, ΝοΒ 2007, 428· ΕφΠειρ 116/2004, ΕΤρΑΕΧρΔ 2005, 493· ΑΠ 293/2008, ΕπιθΔΙΑ 2010, 308 επ, η οποία αναίρεσε την ΕφΑθ 5531/2006, που εσφαλμένα δέχτηκε ότι η αξίωση του ασφαλισμένου κατά του ασφαλιστή γεννάται όταν ο ζημιωθείς ασκήσει αγωγή κατά του ασφαλισμένου και ότι δεν αρκεί η σχετική εξώδικη δήλωση-όχληση. Βέβαια είναι δυνατό στην ασφαλιστική σύμβαση να συμφωνείται ρητά ότι εξαιρούνται οι εξωδίκως εγερόμενες αξιώσεις.

409. ΑΠ 966/2003, ΕπιθΔΙΑ 2004, 64· ΕφΑθ 5531/2006, ΝοΒ 2007, 429· ΕφΑθ 4438/2003, ΕΕμπΔ 2003, 483.

410. Σημειώνεται ότι είναι δυνατή, αν και ιδιαίτερα σπάνια, και στην περίπτωση αυτή η κατόπιν ρητής συμφωνίας των μερών αναδρομική ασφάλιση, οπότε η ουσιαστική έναρξη, δηλαδή η έναρξη του χρόνου παροχής της ασφαλιστικής προστασίας προηγείται της τυπικής έναρξης της σύμβασης, *Αργυριάδης* (2007), 52.

παραγραφεί η αξίωσή του.⁴¹¹ Αποτέλεσμα δε της αβεβαιότητας αυτής του ασφαλιστή στους οικονομικούς και επιχειρησιακούς προγραμματισμούς του- ο οποίος οφείλει ακόμα και μετά τη λήξη της συμβατικής διάρκειας μιας ασφάλισης αστικής ευθύνης να συνεχίζει να διατηρεί εν μέρει τα τεχνικά αποθέματα που κατά το νόμο (άρθρ. 7 παρ. 2 ν.δ. 400/700) πρέπει να δημιουργεί για κάθε κίνδυνο που αναλαμβάνει μέχρι το χρόνο παραγραφής που προβλέπει ο νόμος για κάθε είδους αξίωση αστικής ευθύνης που έχει υποχρέωση να καλύψει⁴¹² - είναι η διαμόρφωση στη διεθνή ασφαλιστική πρακτική ρητρών προσδιορισμού της ευθύνης του ασφαλιστή, όπως ο ευρέως διαδεδομένος αγγλοσαξωνικός όρος «claims made policy» που θα μπορούσε να αποδοθεί ως «αξιώσεις που θα προβληθούν». Σύμφωνα με τη ρήτρα αυτή ο ασφαλιστής καλύπτει μόνο τις αξιώσεις που θα προβληθούν κατά του ασφαλισμένου, κατά τη διάρκεια της ασφαλιστικής σύμβασης ή έστω και μετά τη λήξη αυτής αλλά σε κάθε περίπτωση εντός συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος μετά από αυτήν⁴¹³ (η μη πρόβλεψη δε σχετικού εύλογου χρονικού διαστήματος μπορεί να καταστήσει την εν λόγω ρήτρα άκυρη ως καταπλεονεκτική)⁴¹⁴ και ασχέτως του πότε συνέβη το γεγονός που έδωσε αφορμή για τη γένεση και εν συνεχεία την προβολή των αξιώσεων. Με άλλα λόγια με την ρήτρα «claims made» η ασφαλιστική κάλυψη καταλαμβάνει αξιώσεις αστικής ευθύνης από πράξεις ή παραλείψεις του ασφαλισμένου, που με οποιοδήποτε τρόπο προβάλλονται κατά τη διάρκεια της ασφαλιστικής σύμβασης,⁴¹⁵

411. Ρόκας, Η πορεία προς το σύγχρονο ασφαλιστικό δίκαιο, Γνωμοδοτήσεις-Νομικές μελέτες, 2007, 274.

412. Αξίζει να σημειωθεί ότι στη περίπτωση αυτή η αδυναμία περιορισμού του χρόνου επέλευσης της ασφαλιστικής περίπτωσης έχει αντίκτυπο και στην αλυσίδα των προσώπων στους οποίους μεταβιβάζεται ο κίνδυνος δηλαδή στις ανατασφαλιστικές συμβάσεις αλλά και στις αντεκχωρήσεις, στις οποίες προβαίνει ο αντασφαλιστής αλλά και στη λειτουργία του θεσμού της μεταφοράς χαρτοφυλακείου ασφαλιστηρίων από ασφαλιστική επιχείρηση σε ασφαλιστική επιχείρηση, επηρεάζοντας με τον τρόπο αυτό τη εν γένει λειτουργία της ασφαλιστικής βιομηχανίας, καθώς ο αποκτών δεν γνωρίζει τους κινδύνους που αναλαμβάνει, ώστε να είναι σε θέση να προβεί στις αναγκαίες προβλέψεις και τιμολογήσεις της αξίας του χαρτοφυλακείου, για τα θέματα της αλληλένδετης λειτουργίας της ασφαλιστικής βιομηχανίας βλ. ενδ. Κιάντο (2005), 200 επ.

413. Σημειώνεται ότι για την εγκυρότητα της υπό εξέταση ρήτρας στις προαιρετικές ασφάλισης αστικής ευθύνης, όπως εν προκειμένω η ασφάλιση της επαγγελματικής αστικής ευθύνης και με στόχο τη διαφύλαξη των συμφερόντων του ασφαλισμένου θεωρείται σκόπιμο να περιλαμβάνεται στα αντίστοιχα ασφαλιστήρια συμφωνία ότι για ένα εύλογο αλλά συγκεκριμένο χρονικό διάστημα μετά τη λήξη του χρόνου διάρκειας της σύμβασης θα ευθύνεται ο ασφαλιστής για αξιώσεις που θα προβληθούν από τρίτους ζημιωθέντες, τις οποίες βέβαια ο ασφαλισμένος θα γνωστοποιήσει στον ασφαλιστή εντός αυτού του εύλογου χρονικού διαστήματος και με την προϋπόθεση πάντα ότι οι αξιώσεις γεννήθηκαν από γεγονότα που έλαβαν χώρα κατά το χρόνο ισχύος της ασφαλιστικής σύμβασης. Ενδεικτικά, ρήτρα που περιόριζε την ουσιαστική κάλυψη στους δώδεκα μήνες από τη λήξη της συμβατικής διάρκειας της σύμβασης ασφάλισης κρίθηκε ως έγκυρη από το γαλλικό ακυρωτικό, Ρόκας, παρατ. σε ΑΠ 1026/2008 ΕΕμπΔ 2008, 590-591.

414. Ρόκας (2007), 281.

415. ΑΠ 189/2010, ΕπισκεΔ 2010, 583 επ, όπου επεξηγείται ότι σε περίπτωση χρήσης της εν λόγω ρήτρας, η ευθύνη του ασφαλιστή παύει με τη λήξη της ουσιαστικής διάρκειας της σύμβασης.

δηλαδή εφόσον εντός της περιόδου αυτής ο ασφαλισμένος ειδοποίησε τον ασφαλιστή σχετικά με το περιστατικό που θα μπορούσε να δώσει βάση για αξίωση τρίτου κατά αυτού στο μέλλον. Η ρήτρα δηλαδή αυτή λειτουργεί υπό την τήρηση της διπλής προϋπόθεσης (double trigger) που πρέπει να τηρείται, έγερση της αξίωσης και αναγγελία αυτής κατά τη διάρκεια της ασφαλιστικής περιόδου. Η εν λόγω δε υποχρέωση ανακοίνωσης του ασφαλισμένου προς τον ασφαλιστή δε συνιστά ένα επιπρόσθετο ασφαλιστικό βάρος της έγκαιρης ειδοποίησης επέλευσης της ασφαλιστικής περίπτωσης, αλλά αποτελεί αυτήν ακριβώς την προϋπόθεση για τη γένεση της αξίωσης για ασφαλιστική αποζημίωση, η μη ανακοίνωση δηλαδή του γενεσιουργού της ευθύνης γεγονότος θεωρείται μη επέλευση του κινδύνου.⁴¹⁶ Να σημειωθεί ότι καίτοι η διεθνής τάση είναι να τίθεται στα ασφαλιστήρια ως προϋπόθεση η δικαστική προβολή αξιώσεων, δηλαδή η άσκηση αγωγής του ζημιωθέντος κατά του ασφαλισμένου (ή αντίστοιχα η εξώδικη όχληση του) κατά την ουσιαστική διάρκεια της σύμβασης, πολλές φορές γίνεται δεκτό, προκειμένου να ελαφρυνθεί η θέση του ασφαλισμένου, καθώς είναι δυνατόν κατά το διάστημα της συμβατικής ισχύος της σύμβασης να μην έχουν ακόμη προβληθεί εις βάρος του αξιώσεις, ωστόσο να υπάρχουν βάσιμες υποψίες ότι μπορεί να προβληθούν στο μέλλον εξαιτίας πράξεων ή παραλείψεων του ασφαλισμένου - παρέχοντος υπηρεσιών, που πραγματοποιήθηκαν κατά τη συμβατική διάρκεια της ασφαλιστικής κάλυψης (όπως για παράδειγμα κάποια ατυχής χειρουργική επέμβαση, θάνατος ή σωματική βλάβη ενός ασθενούς, παράβαση πολεοδομικής διάταξης, πλημμελής τήρηση εμπορικών βιβλίων, άστοχος χειρισμός μίας δικηγορικής υπόθεσης) να δίνεται η δυνατότητα ασφαλιστικής κάλυψης, εφόσον όμως γνωστοποιηθούν στον ασφαλιστή αυτά τα γεγονότα που συνιστούν πιθανούς λόγους αύξησης του παθητικού του ασφαλισμένου εξαιτίας της μελλοντικής προβολής των σχετικών αξιώσεων.

Η εν λόγω ρήτρα εμφανίζεται ως αντίθετη της ρήτρας «κάλυψης των περιστατικών ή ζημιών που θα συμβούν, όπως αποδίδεται ο όρος «occurrence-based policy» και η οποία χρησιμοποιείται τόσο σε ασφαλίσεις ευθύνης όσο και σε ασφαλίσεις ζημιών. Σε περίπτωση χρήσης της εν λόγω ρήτρας η ασφάλιση καλύπτει όλες τις περιπτώσεις που δημιούργησαν ευθύνη για τον λήπτη της ασφάλισης, εφόσον το σχετικό γενεσιουργό της ευθύνης γεγονός (συμβάν) έλαβε χώρα όταν ίσχυε η ασφαλιστική σύμβαση, ενώ οι αξιώσεις μπορεί να προβλήθηκαν οποτεδήποτε και μετά τη λήξη της.⁴¹⁷ Σημειώνεται ότι η χρήση της ρήτρας αυτής έχει δώσει σε χώρες του εξωτερικού λαβή για μακρές αμφισβητήσεις για την ερμηνεία της

416. ΕφΠειρ 1208/2005, ΕΕμπΔ 2006, 73-74.

417. Τζίβα, ΕπισΔΙΑ 2009, 112.

αλλά και ως προς το κύρος της κυρίως όπου ο τρίτος ζημιωθείς έχει πάντα ευθεία αγωγή κατά του ασφαλιστή. Αντίστοιχη με την ρήτρα «occurrence» είναι η αναγνωρισμένη στη διεθνή πρακτική ρήτρα «Loss Notification Option (LNO)», η οποία χρησιμοποιείται κυρίως σε ασφαλιστήρια αστικής ευθύνης παραγωγών και προμηθευτών. Σύμφωνα με την ρήτρα αυτή ο ασφαλισμένος έχει ευχέρεια να καλύπτεται για ζημία που έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια της ασφαλιστικής περιόδου και ο πρώτος ζημιωθείς πελάτης του ασφαλισμένου προέβαλε αξίωση εντός της περιόδου αυτής έστω και αν οι άλλοι ζημιωθέντες από το ίδιο γεγονός προέβαλαν την απαίτηση τους μετά τη λήξη της ασφαλιστικής περιόδου και μέσε σε διάστημα δέκα ετών.⁴¹⁸

Τέλος και αναφορικά με τη νομιμότητα, στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης, της εν λόγω ρήτρας στην περίπτωση της ασφάλισης της επαγγελματικής αστικής ευθύνης, η οποία δεν συνεπάγεται ευθεία αξίωση τρίτου κατά του ασφαλιστή⁴¹⁹ και δεδομένου ότι αφενός το άρθρο 25 του ΑσφΝ δεν αναφέρεται στη συμβατική διάρκεια της ασφαλιστικής κάλυψης καθώς δε διακρίνει το χρόνο προβολής των αξιώσεων τρίτων αλλά απλώς κάνει λόγο για αξιώσεις τρίτων κατά του ασφαλισμένου που γεννήθηκαν από πράξεις ή παραλείψεις του για τις οποίες συμφωνήθηκε η ασφαλιστική κάλυψη, προβλέποντας μόνο το ποιοτικό περιεχόμενο της ασφάλισης (κάλυψη δηλαδή δαπανών που προέρχονται άμεσα από την απόκρουση και από την ικανοποίηση των αξιώσεων τρίτων) και αφετέρου ότι ένας τέτοιος όρος στην ασφαλιστική σύμβαση δεν προσκρούει σε καμία ειδική ή γενική διάταξη νόμου, αφού η εν λόγω ρήτρα δεν αφορά ούτε ζητήματα ασφαλιστικών βαρών ούτε ζητήματα δικαιωμάτων των ασφαλισμένων που ρυθμίζει ρητά ο ΑσφΝ, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η συνομολόγηση της ρήτρας αυτής στα πλαίσια ελεύθερης διαμόρφωσης των συμβατικών σχέσεων ασφαλισμένου και ασφαλιστή δεν αντιβαίνει στο ελληνικό δίκαιο, όπως άλλωστε έχει κριθεί και από τα ελληνικά δικαστήρια.⁴²⁰

418. ΕφΠειρ 1208/2005, ΕΕμπΔ 2006, 76-77, παρατ. Ρόκας.

419. Ζήτημα έλλειψης εγκυρότητας της ρήτρας «claim made policy» υπάρχει στις περιπτώσεις ασφάλισης της αστικής ευθύνης, όπου ο τρίτος ζημιωθείς έχει ευθεία αγωγή κατά του ασφαλιστή και αυτό γιατί εκ του νόμου έχει δικαίωμα εντός συγκεκριμένης αποσβεστικής προθεσμίας (στην περίπτωση αστικής ευθύνης από αυτοκίνητα εντός διετίας από το ατύχημα) και συνεπώς συμβατική ρήτρα που περιορίζει τη διάρκεια ευθύνης του ασφαλιστή δεν είναι έγκυρη. Για το λόγο δε αυτό η εγκυρότητα της εν λόγω ρήτρας αμφισβητήθηκε σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, όπως Ισπανία, Βέλγιο, Γαλλία, Ρόκας (2007), 276-277.

420. ΑΠ 1026/2008, ΕΕμπΔ 2008, 587 επ' ΕφΠειρ 1208/2005, ΕΕμπΔ 2006, 72 επ.

6.3. Η κάλυψη νομικής προστασίας

Η ασφάλιση νομικής προστασίας όταν αφορά στην επιδίωξη απαιτήσεων του ασφαλισμένου κατά τρίτων αποτελεί αυτοτελή μορφή ασφάλισης, εντασσόμενη στην κατηγορία της ασφάλισης ζημιών, η οποία διέπεται από τις ειδικές διατάξεις του π.δ. 459/1990 (με το οποίο ενσωματώθηκε η κοινοτική οδηγία 87/344/ΕΟΚ) που κατά βάση επιδιώκουν την προστασία του ασφαλισμένου στο ζήτημα της ελευθερίας επιλογής δικηγόρου.⁴²¹ Η εν λόγω μορφή ασφάλισης, η οποία εντάσσεται στην ασφάλιση παθητικού και παρουσιάζει σχετικά πρόσφατα έντονη ανάπτυξη συνίσταται στην έναντι καταβολής ασφαλιστρού συμβατική δέσμευση, με την οποία ο ασφαλιστής αναλαμβάνει την υποχρέωση να καλύψει τις αναγκαίες δαπάνες του ασφαλισμένου, δικαστικές και εξώδικες, για τη νομική προστασία του καθώς και τη δικαστική δαπάνη που πρέπει να καταβληθεί σε περίπτωση ήττας του ασφαλισμένου.⁴²² Στην περίπτωση, ωστόσο, που η νομική προστασία αφορά στην απόκρουση αξιώσεων τρίτου κατά του ασφαλισμένου (αμυντική μορφή) τότε ασκείται στο πλαίσιο της γενικής ασφάλισης της αστικής ευθύνης, ενώ παράλληλα, όπως έχει κριθεί και νομολογικά στην περίπτωση που η ασφάλιση νομικής προστασίας αποτελεί μέρος της σύμβασης ασφάλισης γενικής αστικής ευθύνης (όπως και η περίπτωση της ασφάλισης της επαγγελματικής αστικής ευθύνης) δεν είναι υποχρεωτική η εφαρμογή των ειδικών διατάξεων του π.δ. 459/1990 όσον αφορά στο περιεχόμενο που πρέπει να έχει το ασφάλιστρο νομικής προστασίας.⁴²³ Κατά συνέπεια, η ασφάλιση νομικής προστασίας που υποχρεούται να παρέχει ο ασφαλιστής κατά την ασφάλιση της επαγγελματικής αστικής ευθύνης περιλαμβάνει της αμυντικής μορφής.

Πιο συγκεκριμένα, στην περίπτωση της ασφάλισης της επαγγελματικής αστικής ευθύνης, η αξίωση νομικής προστασίας είναι μία κύρια αλλά όχι αυτοτελής παροχή του ασφαλιστή ενώ κυρίαρχη είναι και η τάση που δέχεται το ενιαίο της αξίωσης αυτής με την αξίωση αποκατάστασης της ζημίας ως παροχών του ασφαλιστή οπότε και υπάρχει κοινή αφετηρία παραγραφής των δύο αξιώσεων κατά του ασφαλιστή. Αναφορικά με την έκταση των καλυπτόμενων δαπανών νομικής προστασίας, συνήθως καλύπτονται τα έξοδα δικηγόρων, μαρτύρων, πραγματογνωμόνων και άλλα δικαστικά έξοδα που πραγματοποιούνται για την άμυνα ή τον περιορισμό της ζημίας, κατά ή/ και μετά την επέλευση της ασφαλιστικής περίπτωσης. Κατά την ακολουθούμενη πρακτική, στο ασφαλιστήριο κατονομάζονται ρητά τα έξοδα που καλύπτονται ενώ σε περίπτωση μη πρόβλεψης αυτών

⁴²¹. Χατζηνικολάου-Αγγελίδου (2008), 287.

⁴²². Αργυριαδής (2007), 135.

⁴²³. ΜΠρΑθ 24439/1994, ΕΕμπΔ 1995, 85.

καλύπτονται τα έξοδα που έγιναν για την άμυνα των αξιώσεων τρίτων κατά του ελεύθερου επαγγελματία στο μέτρο βέβαια που «δικαιολογούνται από τις περιστάσεις». Η χρήση δε της εν λόγω φράσης στο ασφαλιστήριο συμβόλαιο έχει ιδιαίτερη σημασία ιδίως για την αμοιβή των δικηγόρων που αναλαμβάνουν τον χειρισμό της υπόθεσης, καλύπτοντας στην πράξη μόνο τις εύλογες σύμφωνα με την καλή πίστη και τη φύση - δυσκολία της εκάστοτε υπόθεσης αμοιβές.⁴²⁴ Τέλος, σύμφωνα με τα ελληνικά ασφαλιστήρια, ο ασφαλιστής δεν έχει υποχρέωση της διεξαγωγής της άμυνας της αξίωσης, έχει ωστόσο δικαίωμα συνεργασίας στην άμυνα και την τακτοποίηση της αξίωσης ενώ αντίθετα ο ασφαλισμένος έχει το δικαίωμα άμυνας κατά κάθε αξίωσης, γεγονός που επάγεται και το δικαίωμα επιλογής συνηγόρου. Βέβαια, το δικαίωμα ελεύθερης διευθέτησης της υπόθεσης δεν επάγεται και τη δυνατότητα του ασφαλισμένου να προχωρήσει σε διακανονισμό ή σε συμβιβασμό της υπόθεσης χωρίς την προηγούμενη ενημέρωση και συνακόλουθη χορήγηση συναίνεσης του ασφαλιστή, η οποία σημειωτέον δεν μπορεί να μην χορηγηθεί χωρίς εύλογη αιτιολόγηση από μέρους του ασφαλιστή. Τέλος, συνήθης όρος της σύμβασης νομικής προστασίας ότι σε περίπτωση διαφωνίας μεταξύ ασφαλισμένου και ασφαλιστή για τον αν πρέπει μια αξίωση να αμυνθεί είναι η πρόβλεψη δυνατότητας προσφυγής σε διαιτησία προς επίλυση της διαφοράς αυτής, το κόστος της οποίας και επιβαρύνεται ο ασφαλιστής.⁴²⁵

III. Δικονομικά ζητήματα

1. Εθνικό Δίκαιο

1.1. Ζητήματα παθητικής-ενεργητικής νομιμοποίησης

Από τον συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 25 και 26 ΑσφΝ προκύπτει ότι στην περίπτωση της ασφάλισης της επαγγελματικής αστικής ευθύνης, συμβατική σχέση δημιουργείται μόνο μεταξύ του ασφαλιστή και του ασφαλισμένου (λήπτη της ασφάλισης) ενώ αντίθετα ο τρίτος που ζημιώθηκε από το γεγονός, το οποίο και έγινε η αφορμή να προκληθεί η ευθύνη του λήπτη της ασφάλισης δεν μετέχει σε αυτήν τη συμβατική σχέση.⁴²⁶ Με άλλα λόγια διαμορφώνονται δύο συμβατικά ζεύγη, ένα μεταξύ του ασφαλισμένου-ελεύθερου επαγγελματία και του αντισυμβαλλομένου του (λήπτη των υπηρεσιών του) και ένα δεύτερο μεταξύ του ασφαλισμένου (λήπτη της ασφάλισης) και του ασφαλιστή, γεγονός που επάγεται και την εφαρμογή της αρχής του χωρισμού των δικών μεταξύ αφενός του τρίτου ζημιωθέντος κατά του αστικώς

⁴²⁴. Βαρελά (2008), 133.

⁴²⁵. Βαρελά (2008), 135.

⁴²⁶. Χατζηνικολάου-Αγγελίδου (2008), 249 επ.

υπευθύνου/ασφαλισμένου (δίκη αστικής ευθύνης) και αφετέρου του τελευταίου κατά του ασφαλιστή (δίκη κάλυψης).⁴²⁷ Συνεπώς, ο τρίτος ζημιωθείς δεν έχει δικαίωμα, σε αντίθεση με όσα ισχύουν στην περίπτωση της υποχρεωτικής ασφάλισης της αστικής ευθύνης,⁴²⁸ να στραφεί ευθέως κατά του ασφαλιστή. Αντίθετα, ο ασφαλισμένος, σύμφωνα με την χαρακτηριστική στην ασφάλιση αστικής ευθύνης αξίωση ελευθερώσεως,⁴²⁹ όταν επέλθει η ασφαλιστική περίπτωση αξιώνει από τον ασφαλιστή την καταβολή του ασφαρίσματος στον ζημιωθέντα ούτως ώστε ο ασφαλισμένος να ελευθερώνεται από την αξίωση του τρίτου σε βάρος του για αποζημίωση. Η μόνη περίπτωση κατά την οποία είναι δυνατή η καταβολή του ασφαρίσματος απευθείας στον ασφαλισμένο είναι όταν ο ασφαλισμένος έχει ήδη αποζημιώσει τον τρίτο.⁴³⁰ Σε κάθε περίπτωση το κατά πόσο δεσμεύεται ο ασφαλιστής να καλύψει τις συγκεκριμένες ζημίες είναι ζήτημα που καθορίζεται από την ασφαλιστική σύμβαση αλλά και τις προβλέψεις του ΑσφΝ. Για το λόγο αυτό άλλωστε, αν έχει ήδη διαγνωστεί η ευθύνη του ασφαλισμένου είτε με δικαστική ή διαιτητική απόφαση είτε με αναγνώριση ή συμβιβασμό ο ασφαλιστής δεν μπορεί να προτείνει κατά τη δίκη κάλυψης ισχυρισμούς που αφορούν στην ουσία της ευθύνης, μπορεί, όμως, να προτείνει λόγους που αφορούν στην δόλια πρόκληση της ασφαλιστικής περίπτωσης.⁴³¹

Ωστόσο, ο ζημιωθείς τρίτος, καίτοι δεν έχει ευθεία αξίωση κατά του ασφαλιστή, δύναται προκειμένου να ικανοποιηθεί η απαίτησή του είτε να κατάσχει συντηρητικά στα χέρια του ασφαλιστή ως τρίτου την απαίτηση του ασφαλισμένου κατά του τελευταίου, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρ. 712 ΚΠολΔ⁴³² είτε να στραφεί κατά του ασφαλιστή πλαγιαστικά, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρ. 72 ΚΠολΔ,⁴³³ στην περίπτωση κατά την οποία ο ασφαλισμένος αδρανή να ασκήσει έναντι του ασφαλιστή την αξίωσή του προς αποζημίωση.⁴³⁴ Προϋπόθεση δε για την άσκηση της πλαστικής αγωγής είναι η γέννηση της απαίτησης του ασφαλισμένου κατά του ασφαλιστή, στην οποία βέβαια δεν περιλαμβάνεται και η αξίωση για ηθική

427. Βαρελά (2008), 129.

428. Σημειώνεται ότι στην περίπτωση της υποχρεωτικής ασφάλισης της αστικής ευθύνης κατά τα οριζόμενα στο άρθρ. 26 ΑσφΝ, ο τρίτος ζημιωθείς έχει ευθεία αξίωση κατά του ασφαλιστή μέχρι το όριο για το οποίο η ασφάλιση είναι υποχρεωτική.

429. Αργυριάδης (2007), 131.

430. Χατζηνικολάου-Αγγελίδου (2008), 249 επ.

431. Φαρουδάκης, Η ρύθμιση της σχέσης ασφαλισμένου και ζημιωθέντος ως πηγή δέσμευσης του ασφαλιστή αστικής ευθύνης, ΔΕΕ 2005, 1158 επ.

432. Ψαρουδάκης (2007), 130. Για τις προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 712 ΚΠολΔ βλ. ενδ. Βαρθακοκόλη, Ερμηνεία Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, 1996, τόμος Δ, 217 επ.

433. ΕφΘεσ 2407/2010, ΕπισΕΔ 2011, 224.

434. ΑΠ 235/2010, ΕφΑΔ 2010, 828, όπου αναφέρει μεταξύ άλλων ότι η σχετική αξίωση του ζημιωθέντος έχει ως βάση τη σύμβαση ασφάλισης, πηγή της την αδικοπραξία του ασφαλισμένου, ασκείται δε από τον παθόντα τρίτο δανειστή ζητώντας πλαγιαστικά έννομη προστασία, νομιμοποιούμενος ως μη δικαιούχος διάδικος.

βλάβη, η οποία είναι αξίωση με προσωπικό χαρακτήρα.⁴³⁵ Ως γέννηση της απαίτησης του ζημιωθέντος κατά του ασφαλισμένου θεωρείται ο χρόνος επίδοσης στον ασφαλισμένο της σχετική αγωγής.⁴³⁶ Μάλιστα, έχει κριθεί ότι δεν είναι δυνατή η πλαγιαστική άσκηση της αγωγής κατά του ασφαλιστή με το ίδιο δικόγραφο με το οποίο ασκείται και η ευθεία αγωγή κατά του ασφαλισμένου με την αιτιολογία ότι στην περίπτωση αυτή η πλαγιαστική κατά του ασφαλιστή αγωγή ασκείται πρόωρα.⁴³⁷

2. Ενωσιακό Δίκαιο

2.1. Διεθνής δικαιοδοσία στη σύμβαση ασφάλισης

Η δημιουργία της ενιαίας εσωτερικής αγοράς στην ΕΕ οδήγησε αναπόφευκτα και στη δημιουργία της ενιαίας ασφαλιστικής αγοράς, ως συνέπεια της απόλυτης εφαρμογής της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών μέσα σε αυτή.⁴³⁸ Στο πλαίσιο, συνεπώς της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς, όπου αυξάνονται ολοένα και περισσότερο οι διασυνοριακές συναλλακτικές σχέσεις είναι δυνατό να δημιουργούν διαφορές που πηγάζουν από τη σύμβαση ασφάλισης επαγγελματικής αστικής ευθύνης με στοιχεία αλλοδαπότητας, όπως για παράδειγμα έλληνας δικηγόρος, οποίος αν και ασκεί την επαγγελματική του δραστηριότητα στην Ελλάδα, παρέχει τις υπηρεσίες του σε κάτοικο Γαλλίας και έχει συνάψει σύμβαση ασφάλισης με εταιρεία που έχει την έδρα της στην Γερμανία. Στις περιπτώσεις αυτές τυγχάνει εφαρμογής η από 27.9.1968 Σύμβαση των Βρυξελλών για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις⁴³⁹ και ο Κανονισμός 44/2001/ΕΚ,⁴⁴⁰ που αντικατέστησε τη Σύμβαση των Βρυξελλών (ΚανBr I),⁴⁴¹ νομοθετικά κείμενα τα οποία στοχεύουν στη διατήρηση και ανάπτυξη ενός χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, ενώ παράλληλα με την ενοποίηση των κανόνων σύγκρουσης της δικαιοδοσίας σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, επιδιώκουν τη διασφάλιση της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων και την εύρυθμη λειτουργία της εσωτερικής

⁴³⁵. ΕφΠειρ 1/2005, ΔΕΕ 2005, 30· ΜΠρΑθ 2113/2005, ΕπιθΔΙΑ 2006, 161 επ.

⁴³⁶. ΕφΘεσ 230/2002, ΕπισκΕΔ 2002, 525· ΕφΠειρ 116/2004, ΔΕΕ 2005, 921.

⁴³⁷. ΕφΑθ 5618/2001, ΕΕμπΔ 2003, 366 επ.

⁴³⁸. Χατζηγάγιος (2008), 157.

⁴³⁹. Η Σύμβαση των Βρυξελλών κυρώθηκε από την Ελλάδα με το ν. 1814/1988 και έκτοτε αποτελεί εσωτερικό δίκαιο, αυξημένης τυπικής ισχύος σύμφωνα με το άρθρ. 28 του Συντ. Η πρωτοτυπία της εν λόγω Σύμβασης συνίσταται κυρίως στο ότι ρύθμισε για πρώτη φορά όχι μόνο την αναγνώριση και εκτέλεση αλλοδαπών δικαστικών αποφάσεων αλλά και τη διεθνή δικαιοδοσία, ανήκει δηλαδή στην κατηγορία των λεγόμενων διπλών συμβάσεων (convention double), Γέσιου-Φαλτσή, Δίκαιο Αναγκαστικής Εκτελέσεως. Η διεθνής αναγκαστική εκτέλεση, 2006, 279 επ.

⁴⁴⁰. Ο Κανονισμός (ΕΚ) 44/2001 του Συμβουλίου της 22ας Δεκεμβρίου 2000 για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, L 12/16.1.2001.

⁴⁴¹. Βλ. ενδ. ΕφΠειρ 617/2004, ΠειρΝομ 2004, 352.

αγοράς.⁴⁴² Στο σύστημα του ΚανΒρ Ι, σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 1,⁴⁴³ η διεθνής δικαιοδοσία των δικαστηρίων του συμβαλλομένου κράτους, στο έδαφος του οποίου έχει ο εναγόμενος την κατοικία του αποτελεί τη γενική αρχή. Κατά παρέκκλιση από την αρχή αυτή ο ΚανΒρ Ι προβλέπει περιοριστικά απαριθμούμενες περιπτώσεις, κατά τις οποίες ο εναγόμενος, ανάλογα με την περίπτωση μπορεί (στις ειδικές δικαιοδοσίες) ή οφείλει (στις αποκλειστικές δικαιοδοσίες ή στην περίπτωση παρέκτασης της δικαιοδοσίας)⁴⁴⁴ να εναχθεί ενώπιον δικαστηρίου άλλου συμβαλλομένου κράτους. Αναφορικά με υποθέσεις διασυνοριακού χαρακτήρα απορρέουσες από σύμβαση ασφάλισης, πρέπει εξ αρχής να υπομνησθεί ότι το τμήμα 3 του κεφαλαίου ΙΙ του ΚανΒρ Ι, το οποίο περιλαμβάνει τα άρθρα 8 έως 14, προβλέπει κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας σε υποθέσεις ασφαλίσεων, οι οποίοι προστίθενται σε αυτούς που θεσπίζονται με τις γενικές διατάξεις του περιέχει το τμήμα 1 του ίδιου κεφαλαίου του Κανονισμού. Το εν λόγω τμήμα 3 του ΚανΒρ Ι ιδρύει για τις υποθέσεις ασφαλίσεων αυτόνομες δικαιοδοτικές βάσεις υπό την έννοια ότι η διεθνής δικαιοδοσία ως προς αυτές διέπεται καταρχήν μόνο από το τμήμα 3 του ΚανΒρ Ι και όχι από τις υπόλοιπες διατάξεις περί διεθνούς δικαιοδοσίας.⁴⁴⁵

Πριν προβούμε όμως σε ανάλυση της προβλεπόμενης εκ του εν λόγω Κανονισμού δικαιοδοσίας σε κάθε ειδικότερη περίπτωση, αξίζει να σημειωθεί ότι ο σκοπός του κοινοτικού νομοθέτη, όπως αυτός διαφαίνεται από την ερμηνεία των διατάξεων του υπό εξέταση τμήματος του Κανονισμού είναι αφενός η προστασία του αντισυμβαλλομένου του ασφαλιστή (του ασφαλισμένου και του δικαιούχου του ασφαρίσματος) έναντι των κινδύνων της διασυνοριακής ασφάλισης⁴⁴⁶ αφετέρου η ενίσχυση της θέσης αυτού στο πλαίσιο της ενιαίας αγοράς.⁴⁴⁷ Μάλιστα, η ρύθμιση των διατάξεων του τμήματος 3 αναφορικά με τον αντισυμβαλλόμενο του ασφαλιστή

442. Προοίμιο Κανονισμού 44/2001/ΕΚ, σημ. 1 και 2.

443. Το άρθρο 2 παρ. 1 του 44/2001/ΕΚ έχει επί λέξει: «*Με την επιφύλαξη των διατάξεων του παρόντος κανονισμού, τα πρόσωπα που έχουν την κατοικία τους στο έδαφος του κράτους μέλους ενάγονται ενώπιον των δικαστηρίων αυτού του κράτους μέλους ανεξάρτητα από την ιθαγένειά τους*»

444. Το θέμα της παρέκτασης αρμοδιότητας προβλέπεται στη διάταξη του άρθρου 24 του Κανονισμού 44/2001/ΕΚ, σύμφωνα με το οποίο «*πέραν των περιπτώσεων όπου η διεθνής δικαιοδοσία απορρέει από άλλες διατάξεις του παρόντος κανονισμού, το δικαστήριο κράτους μέλους, ενώπιον του οποίου ο εναγόμενος παρίσταται αποκτά διεθνή δικαιοδοσία. Ο κανόνας αυτός δεν εφαρμόζεται όταν η παράσταση έχει ως σκοπό την αμφισβήτηση της διεθνούς δικαιοδοσίας ή αν υπάρχει άλλο δικαστήριο με αποκλειστική διεθνή δικαιοδοσία σύμφωνα με το άρθρο 22*», για την εφαρμογή του εν λόγω άρθρου βλ. ενδ. ΕφΠειρ. 416/2004, ΠειρΝομ 2004, 445.

445. *Κεραμείς/Κρεμλής/Ταγαράς*, Η Σύμβαση των Βρυξελλών για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων, όπως ισχύει στην Ελλάδα, 1989, 96.

446. Σημειώνεται ότι σύμφωνα με την υπ' αριθ. 13 αιτ.σκέψη 13 του Κανονισμού 44/2001/ΕΚ «*στις συμβάσεις ασφάλισης, καταναλωτών και εργασίας είναι σκόπιμο να προστατεύεται ο αδύναμος διάδικος με ευνοϊκότερους για τα συμφέροντα του κανόνες δικαιοδοσίας*».

447. *Magnus/Mankowski*, Brussels I Regulation, 2007, 271.

είναι ευρύτερη από τη ρύθμιση των διατάξεων του τμήματος 4, αναφορικά με τη διεθνή δικαιοδοσία σε συμβάσεις καταναλωτών, καθώς οι διατάξεις του τμήματος 3 καταλαμβάνουν όλους τους αντισυμβαλλομένους του ασφαλιστή ακόμη και οι τελευταίοι δρουν στα πλαίσια της επαγγελματικής τους δραστηριότητας.⁴⁴⁸

Πιο συγκεκριμένα προβλέπεται ότι ο ασφαλιστής μπορεί να εναχθεί, κατά τη διακριτική ευχέρεια του ενάγοντος, εν προκειμένω του ελεύθερου επαγγελματία, (α) ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους-μέλους όπου έχει την κατοικία του (άρθρ. 9, παρ.1 στοιχείο α), (β) ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου, όπου ο ενάγων έχει την κατοικία του εφόσον την αγωγή έχει ασκήσει ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή, ο ασφαλισμένος ή ο δικαιούχος (άρθρ. 9, παρ. 1, στοιχείο β) και τέλος (γ) ενώπιον του τόπου, όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός, αν πρόκειται περιοριστικά⁴⁴⁹ για ασφάλιση αστικής ευθύνης ή για ασφάλιση ακινήτων (άρθρο 10). Αξίζει δε να σημειωθεί ότι απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί σε κάθε περίπτωση, η κατοικία του ασφαλιστή να είναι σε έδαφος κράτους-μέλους,⁴⁵⁰ αφού σε διαφορετική περίπτωση, όταν δηλαδή πρόκειται για εξωκοινοτικό ασφαλιστή ή ασφαλιστική εταιρεία, τότε η διεθνής δικαιοδοσία ρυθμίζεται, κατ' εφαρμογή των διατάξεων των άρθρων 4 παρ. 1 και 60 παρ. 1 του ΚανBr I, από το δίκαιο του κράτους-μέλους όπου έχει την κατοικία του ο ασφαλιστής ή την έδρα της η ασφαλιστική εταιρεία.⁴⁵¹ Τέλος, και στην περίπτωση που είναι επιτρεπτή η απευθείας αγωγή του ζημιωθέντος κατά του ασφαλιστή, τότε ο ζημιωθείς δύναται να επικαλεσθεί την ευνοϊκή διάταξη του άρθρου 9 του ΚανBr I και να ενάγει τον ασφαλιστή ενώπιον του Δικαστηρίου του τόπου κατοικίας του.⁴⁵²

448. Ο ίδιος, 272.

449. Κεραμεύς/Κρεμλής/Ταγαράς (1989), 102.

450. Θεωρείται ότι ο ασφαλιστής έχει την κατοικία του σε κράτος-μέλος ακόμη και αν ασφαλιστής δεν έχει κατοικία (έδρα) στο έδαφος κράτους-μέλους, αλλά διαθέτει υποκατάστημα, πρακτορείο ή οποιαδήποτε άλλη εγκατάσταση σε κράτος μέλος.

451. ΕφΑθ 5419/2007, ΕφΑΔ 2008, 58, παρατ. Τριανταφυλλίδη.

452. Για το αν ο ζημιωθείς δύναται να χαρακτηριστεί ως δικαιούχος κατά την έννοια του άρθρου 9 παρ. 1 εδ.β και συνεπώς μπορεί να ασκήσει ευθεία αγωγή κατά του ασφαλιστή ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου κατοικίας του σε κράτος-μέλος, το ΔΕΚ απεφάνθη θετικά στην Απόφ. 13.12.2007, υπόθ. C-463/06, FBTO Schadeverzekeringen/Odenbreit, Συλλ. 2007, I-11321· ΕφΑΔ 2008, 367 επ' ΑΠ 2163/2009, ΕφΑΔ 2010, 438-439· ΔΕΚ απόφ. 13.12.2007, υπόθ. C-463/06, (περιλ.), Διεθνής δικαιοδοσία σε υποθέσεις ασφαλίσεων, ΕφΑΔ 2008, 447, παρατ. Μπώλος, όπου επισημαίνεται ότι μπορεί μεν η ερμηνεία αυτή να διευκολύνει πρακτικά τον ζημιωθέντα αφού θα δύναται να επιλέξει την εκδίκαση της σχετικής υπόθεσης στον τόπο της κατοικίας του, στη γλώσσα της χώρας του, οι συνέπειες όμως αυτές δεν οδηγούν κατ' ανάγκη σε ευνοϊκά αποτελέσματα, καθώς κρίσιμο σε κάθε περίπτωση είναι το εφαρμοστέο στην υπόθεση ουσιαστικό εθνικό δίκαιο (applicable law) η επιλογή του οποίου ακολουθεί πλέον τους ομοιόμορφους κανόνες σύγκρουσης του Κανονισμού 846/2007/ΕΚ για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη II).

2.2. Εφαρμοστέο δίκαιο στη σύμβαση ασφάλισης

Πέραν όμως του ζητήματος της δικαιοδοσίας, η οποία ρυθμίζεται κατά τα ανωτέρω από τις διατάξεις του Κανονισμού 44/2001/ΕΚ, κρίσιμο, όπως και σε κάθε ζήτημα με διασυνοριακό χαρακτήρα, πόσω μάλλον στην περίπτωση της ασφαλιστικής σύμβασης, όπου οι διάφορες εθνικές αλλά και οι κοινοτικές διατάξεις αποτυπώνουν το συγκερασμό συγκρουόμενων συμφερόντων και ειδικότερα του συμφέροντος του ασφαλισμένου (και ασθενέστερου στη σχετική συναλλαγή) και του ασφαλιστή,⁴⁵³ είναι το εφαρμοστέο στην υπόθεση ουσιαστικό εθνικό δίκαιο (applicable law). Πριν προβούμε όμως σε ανάλυση των ειδικότερων διατάξεων, αξίζει να αναφερθεί ότι ιδιαιτερότητα της σύμβασης ασφάλισης είναι ότι στο πλαίσιο της προσπάθειας άρσης των προσκομμάτων που έθεταν οι εθνικές νομοθεσίες των κρατών-μελών, υιοθετήθηκαν από τα εθνικά δίκαια οδηγίες και μάλιστα σε τρεις χρονικές βάσεις,⁴⁵⁴ με αποτέλεσμα να προβλέπονται ρυθμίσεις ιδιωτικού διεθνούς δικαίου για τη σύμβαση ασφάλισης σε τρία είδη πηγών: τη Σύμβαση της Ρώμης του 1980, τις οδηγίες β⁴⁵⁵ και γ γενιάς⁴⁵⁶, όπως χαρακτηρίζονται και το ελληνικό δίκαιο.⁴⁵⁷

Αναφορικά δε με το εφαρμοστέο δίκαιο σε επίπεδο ΕΕ, στις συμβάσεις ασφάλισης, αυτό κρίνεται με βάση τους ομοιόμορφους κανόνες σύγκρουσης του Κανονισμού 593/2008, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (ΚανΡ Ι), ο οποίος διαδέχεται τη Σύμβαση της Ρώμης από την 17.12.2009, χρόνο κατά τον οποίο τέθηκε σε εφαρμογή. Σημειώνεται ότι αρχική πρόθεση των συντακτών του ΚανΡ Ι ήταν να μην περιλαμβάνεται ειδική ρύθμιση για τις συμβάσεις ασφάλισης, όπως άλλωστε συνέβαινε και στην περίπτωση της Σύμβασης της Ρώμης. Τελικά, και αφού σχετικό ερώτημα στην Πράσινη Βίβλο της Επιτροπής⁴⁵⁸ για την ένταξη των συμβάσεων ασφάλισης στο νέο κανονισμό έλαβε αντικρουόμενες απαντήσεις και κατόπιν αρκετών παλινωδιών, τον Δεκέμβριο του 2006 εντάχθηκε ειδική ρύθμιση για τη σύμβαση ασφάλισης. Ο ΚανΡ Ι, όσον αφορά στο δίκαιο της ασφάλισης, είναι ιδιαίτερα σημαντικός (αν και δεν επιφέρει κάποια τροποποίηση) καθώς κωδικοποιεί

453. Μεταλληνός, Η σύμβαση ασφαλίσεως κατά το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, 1997, 33 επ.

454. Χατζηγάγιος (2008), 159 επ.

455. Ως οδηγίες β γενιάς χαρακτηρίζονται: (α) η οδηγία 88/357/ΕΚ της 22.6.1988 «Για το συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων σχετικά με την πρωτασφάλιση εκτός της ασφάλειας ζωής» ΕΕ 4.7.1988, L 172/1 και (β) η οδηγία 90/619/ΕΚ της 8.11.1990 «Για το συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων σχετικά με την άμεση ασφάλεια ζωής», ΕΕ 29.11.1990, L. 330/50.

456. Ως οδηγίες γ γενιάς χαρακτηρίζονται: (α) η οδηγία 92/49/ΕΚ της 18.6.1992 «Για το συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων σχετικά με την πρωτασφάλιση εκτός της ασφάλειας ζωής», ΕΕ 11.8.1992, L. 228/1 και (β) η οδηγία 92/96/ΕΚ της 19.12.1996 «Για το συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων σχετικά με την άμεση ασφάλεια ζωής», ΕΕ 30.1.1997, L 360/50).

457. Χατζηνικολάου-Αγγελίδου (2008), 53.

458. COM (2002) 654 τελικό, ερώτηση 7.

σε ένα ενιαίο κείμενο τις ρυθμίσεις που περιλαμβάνονται στις κοινοτικές οδηγίες β και γ γενιάς.⁴⁵⁹

Ειδικότερα, ενόψει της ιδιομορφίας συμβάσεων ασφάλισης, η οποία και καθιστά αναγκαίο να εξασφαλιστεί ένα επαρκές επίπεδο προστασίας των ασφαλισμένων,⁴⁶⁰ το άρθρο 7 του εν λόγω κανονισμού ενοποιεί τους ειδικούς κανόνες σύγκρουσης για τις συμβάσεις ασφάλισης, εξαιρώντας ρητά από το πεδίο εφαρμογής του εν λόγω άρθρου τις συμβάσεις αντασφάλισης.⁴⁶¹ Κύριο χαρακτηριστικό του εν λόγω άρθρου είναι ότι θεσμοθετεί διαφορετικό τρόπο ρύθμισης ανάλογα με το είδος του ασφαλιζόμενου κινδύνου και τον τόπο, όπου αυτός εντοπίζεται, θεμελιώνοντας με τον τρόπο αυτό δύο βασικές διακρίσεις, αυτή της χωρικής διάστασης και εκείνη της υλικής διάστασης.⁴⁶² Πιο συγκεκριμένα, οι συμβάσεις ασφάλισης που καλύπτουν μεγάλους κινδύνους, όπως αυτοί ορίζονται στο άρθρο 5 εδ. δ της Οδηγίας 73/239/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 24^η Ιουλίου 1973 (όπως τροποποιήθηκε και ισχύει) ανεξάρτητα από τον τόπο που εντοπίζεται ο κίνδυνος διέπονται από το δίκαιο έχουν επιλέξει τα συμβαλλόμενα μέρη, σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 3 του ΚανP Ι. Αντίθετα, όλες οι άλλες περιπτώσεις σύμβασης ασφάλισης, στις οποίες εντάσσονται και οι περιπτώσεις ασφάλισης της επαγγελματικής αστικής ευθύνης διέπονται από την ειδική ρύθμιση της παρ. 3 του άρθρου 7 του ΚανP Ι, μόνο στην περίπτωση που η ασφαλιστική σύμβαση καλύπτει κίνδυνο, ο οποίος βρίσκεται εντός της επικράτειας κρατών-μελών.⁴⁶³

Συνεπώς, στην περίπτωση που ο ασφαλιζόμενος κίνδυνος τον οποίο αναλαμβάνει ένας έλληνας ελεύθερος επαγγελματίας, συμβεβλημένος με μια ασφαλιστική εταιρεία εγκατεστημένη στη Γερμανία τοποθετείται σε κράτος-μέλος, τότε τα συμβαλλόμενα στην ασφαλιστική σύμβαση μέρη δικαιούνται επιλογής

459. *Τσαβαρίδης*, Το ιδ.δ.δ της σύμβασης ασφάλισης: Από τη Σύμβαση της Ρώμης και τις Κοινοτικές Οδηγίες για την ασφάλιση στον Κανονισμό «Ρώμη Ι», Αρμ. 2010, 2010-2011= Τιμ.Τομ. Βούλγαρη 2011, 1385 επ.

460. *Wilderspin*, The Rome I Regulation: Communitarisation and modernization of the Rome Convention, 2008, 263-265.

461. Ως αντασφάλιση χαρακτηρίζεται η ασφαλιστική σύμβαση με την οποία ασφαρίζεται ο κίνδυνος που αναλαμβάνει ο πρωτασφαλιστής, *Παπαγιάννης*, Έννομο πλαίσιο και είδη του θεσμού της αντασφάλισης ιδίως υπό το πρίσμα του εφαρμοστέου δικαίου στο σύγχρονο ασφαλιστικό δίκαιο, ΕΤρΑΕΧρΔ 2009, 451.

462. *Τσαβαρίδης*, Αρμ. 2010, 1952 επ., ο οποίος αναφέρει ότι η διατήρηση-κωδικοποίηση των κατακερματισμένων κανόνων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου από τον ΚανPΙ, ουσιαστικά δεν φαίνεται να έχει υπερκεράσει τα όποια ζητήματα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου προέκυπταν πριν τη θέση σε εφαρμογή του εν λόγω κανονισμού.

463. *Αιμιλιανίδης*, Το νέο ευρωπαϊκό ιδιωτικό διεθνές δίκαιο των συμβάσεων σύμφωνα με τον Κανονισμό Ρώμη Ι, 2009, 217, ο οποίος αναφέρεται σε τυπογραφικό λάθος της φράσης «εκτός». Προς τη θέση αυτή της εσφαλμένης απόδοσης του κειμένου του άρθρου στην ελληνική γλώσσα συνάδει και με την αποτύπωση του κειμένου στην αγγλική γλώσσα, η οποία έχει ως εξής: «*risks situated inside the territory of the Member States*» contra *Βαρελά*, Η διεθνής ασφάλιση, σε: Παμπούκης (Επιμ.), Δίκαιο Διεθνών Συναλλαγών, 2009, 1105.

εφαρμοστέου στη συμβατική τους σχέση δικαίου, η δυνατότητά τους, όμως, αυτή δεν είναι απεριόριστη αλλά προβλέπεται η δυνατότητα επιλογής από τα ρητώς απαριθμούμενα στην παράγραφο αυτή δίκαια,⁴⁶⁴ περιορίζοντας με τον τρόπο αυτό την κατά το άρθρο 3 του ΚανP I απόλυτη ελευθερία των μερών να επιλέξουν κατά βούληση οποιοδήποτε δίκαιο επιθυμούν προκειμένου αυτό να διέπει τη σύμβασή τους, ανεξάρτητα με το αν παρουσιάζει ή όχι κάποιο σύνδεσμο με τη σύμβαση και αδιάφορο με το εάν είναι δίκαιο κράτους-μέλους ή όχι.⁴⁶⁵ Σε περίπτωση, δηλαδή, κατάρτισης σύμβασης ασφάλισης μεταξύ παρέχοντος υπηρεσίες γιατρού, δικηγόρου, μηχανικού και λογιστή με αλλοδαπή εντός ΕΕ ασφαλιστικής επιχείρησης δύναται να επιλεγεί ως εφαρμοστέο και διέπον τη σύμβαση αυτή δίκαιο είτε το δίκαιο του κράτους-μέλους όπου βρίσκεται ο κίνδυνος κατά τη χρονική στιγμή σύναψης της σύμβασης είτε το δίκαιο της χώρας, όπου ο ασφαλισμένος έχει τη συνήθη διαμονή του. Στην περίπτωση δε συμβάσεων ασφάλισης, οι οποίες καλύπτουν κινδύνους που περιορίζονται σε περιστατικά που επέρχονται σε ένα κράτος-μέλος διαφορετικό από το κράτος-μέλος όπου ευρίσκεται ο κίνδυνος, μπορεί να επιλεγεί διαζευκτικά και το δίκαιο του εν λόγω κράτους μέλους ενώ παράλληλα, εντασσόμενος στην περίπτωση του ασκούντος ελεύθερου επαγγέλματος, σε περίπτωση που η σύμβαση ασφάλισης καλύπτει δύο ή περισσότερους κινδύνους που αφορούν τις δραστηριότητες αυτές και ευρίσκονται σε διαφορετικά κράτη-μέλη, υπάρχει η διακριτική ευχέρεια επιλογής οποιουδήποτε δικαίου από τα εν λόγω κράτη-μέλη ή το δίκαιο της χώρας, όπου ο ασφαλισμένος έχει τη συνήθη διαμονή του. Αξίζει να σημειωθεί ότι για την επιλογή εκ μέρους των συμβαλλομένων του εφαρμοστέου στη σύμβαση τους δικαίου πρέπει να υπάρχει σαφής διαπίστωση⁴⁶⁶ για την επιλογή εκ μέρους τους του εφαρμοστέου δικαίου είτε με βάση τις διατάξεις της σύμβασης είτε με βάση τα δεδομένα της υπόθεσης.⁴⁶⁷ Τέλος, στην εν λόγω ειδική ρύθμιση για τις συμβάσεις ασφάλισης

464. Μειδάνης, Το εφαρμοστέο δίκαιο στις διεθνείς συμβατικές ενοχές, σε: Παμπούκης (Επιμ.), Δίκαιο Διεθνών Συναλλαγών, 2009, 259-260.

465. Αιμιλιανίδης (2009), 219.

466. Σημειώνεται ότι κατά την αγγλική εκδοχή του Κανονισμού 593/2008/EK η βούληση των συμβαλλομένων μερών πρέπει να είναι «clearly demonstrated». Στο σημείο αυτό ο Κανονισμός 593/2008/EK διαφοροποιείται από τη Σύμβαση της Ρώμης του 1980 όπου για την επιλογή εφαρμοστέου δικαίου δεν απαιτείτο σαφής διαπίστωση αλλά εύλογη βεβαιότητα. Συνεπώς, η επιλογή εφαρμοστέου δικαίου πρέπει να είναι καταρχήν ρητή, ενώ αντίθετα υποστηρίζεται ότι σιωπηρή επιλογή μπορεί να συναχθεί και από στοιχεία, όπως η ενσωμάτωση στη σύμβαση διατάξεων εφαρμοστέου δικαίου, όχι όμως και η γλώσσα σύνταξης του συμβολαίου ή η ιθαγένεια των μερών, *Αθανασιάδης, Ζητήματα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου στον τομέα της ανασφάλισης*, NoB 2010, 1137.

467. Αξίζει να σημειωθεί ότι, τα κριτήρια που θα χρησιμοποιηθούν και τα γεγονότα που θα ληφθούν υπόψη για τον καθορισμό της ύπαρξης έμμεσης επιλογής δικαίου δεν μπορούν να καταγραφούν με εξαντλητικό τρόπο και κατά συνέπεια θα εξαρτηθούν από το σύνολο των περιστατικών μιας συγκεκριμένης υπόθεσης, τις διατάξεις της σύμβασης, τις συνθήκες εντός των οποίων υπογράφηκε και τις προθέσεις των μερών στο βαθμό που

επαγγελματικής αστικής ευθύνης, προβλέπει ρητά ότι σε περίπτωση που τα συμβαλλόμενα μέρη δεν περιλάβουν σχετική πρόβλεψη περί του εφαρμοστέου στη σύμβαση ασφάλισης δικαίου τότε η σύμβαση θα διέπεται από το δίκαιο του κράτους-μέλους όπου ευρίσκεται ο ασφαλιζόμενος κίνδυνος κατά τη χρονική στιγμή κατάρτισης της σύμβασης, εκφράζοντας την βασική αρχή της προστασίας του ασφαλισμένου, ως ασθενέστερου μέλους, που διέπει τον ΚανP I.

Δοθέντος ότι η παρ. 3 του άρθρ. 7 εφαρμόζεται μόνο στις περιπτώσεις, που ασφαλιζόμενος κίνδυνος εντοπίζεται εντός κράτους-μέλους, στην περίπτωση που ο τελευταίος εντοπίζεται εκτός κράτους-μέλους, και μη υπάρχουσας σχετικής ειδικής ρύθμισης τότε τυγχάνουν εφαρμογής οι διατάξεις των άρθρων 3 και 4 του ΚανP I σε συνδυασμό με την διάταξη του άρθρου 6, στην περίπτωση που κατά τα οριζόμενα ανωτέρω η ασφαλιστική σύμβαση του ελεύθερου επαγγελματία χαρακτηριστεί ως καταναλωτική. Ειδικότερα και λαμβάνοντας υπόψη τον κανόνα που εντάσσει τη σύμβαση ασφάλισης επαγγελματικής αστικής ευθύνης ως σύμβασης επαγγελματικής, οι συμβαλλόμενοι μπορούν, κατ' απόλυτη ελευθερία να επιλέξουν οποιοδήποτε δίκαιο συμφωνήσουν, ακόμη και αν το δίκαιο αυτό δεν σχετίζεται καθόλου με τη συγκεκριμένη σύμβαση ασφάλισης, καθώς και η δυνατότητα συμβατικού διαμελισμού (*dépeçage*), δηλαδή η κατάτμηση της σύμβασης σε περισσότερα τμήματα, για κάθε ένα από τα οποία να προβλέπεται διαφορετικό εφαρμοστέο δίκαιο.⁴⁶⁸ Τέλος, στο μέτρο που το εφαρμοστέο δίκαιο στη σύμβαση ασφάλισης δεν έχει επιλεγεί είτε η ρήτρα επιλογής είναι άκυρη, τότε η σύμβαση διέπεται πρώτα από το δίκαιο της χώρας, όπου ο ασφαλιστής έχει τη συνήθη διαμονή του και έπειτα από το δίκαιο της χώρας με την οποία προδήλως η σύμβαση συνδέεται στενότερα.⁴⁶⁹ Προς εξεύρεση δε του δικαίου με το οποίο συνδέεται στενότερα η σύμβαση αναγνωρίζεται το μαχητό τεκμήριο της χαρακτηριστικής παροχής. Στην περίπτωση δε της σύμβασης ασφάλισης επαγγελματικής αστικής ευθύνης ως χαρακτηριστική παροχή θα μπορούσε να λεχθεί ότι είναι αυτή του ασφαλιστή, ο οποίος αναλαμβάνει τους προσδιορισμένους από τη σύμβαση ασφάλισης κινδύνους βέβαια το δικαστήριο, έχει την ευχέρεια μέσω της διορθωτικής ρήτρας διαφυγής, να κρίνει ότι εφαρμοστέο είναι το δίκαιο της χώρας, όπου βρίσκεται ο κίνδυνος, του τόπου σύναψης της σύμβασης (*locus actus*) ή του τόπου εκπλήρωσης (*locus solutionis*), το δίκαιο της έδρας του ασφαλισμένου.⁴⁷⁰

αυτές μπορούν να αποδειχθούν με μαρτυρία, όπως επιστολές ή προφορική μαρτυρία, Αιμιλιανίδης, 2009, 111.

468. Παπασιώπη-Πασιά, *Dépeçage*-Μια νέα έννοια του Κοινοτικού και του Ελληνικού Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου στο πεδίο των συμβατικών ενοχών, ΕΕΕυρΔ 1996, 741 επ.

469. Αιμιλιανίδης (2009), 131 επ.

470. Αθανασιάδη, Αρμ. 2010, 1138.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η άσκηση επαγγελματιών που χαρακτηρίζονται στη συναλλακτική πρακτική ως έντασης κινδύνου, όπως αυτό του γιατρού, του δικηγόρου, του μηχανικού, του λογιστή συνεπάγεται την έκθεση των προσώπων που ασκούν τις ανωτέρω δραστηριότητες στον κίνδυνο να θεμελιωθεί σε βάρος τους αξίωση για αποζημίωση, συνεπεία της αντίθετης στη *lege artis* συμπεριφοράς τους κατά την άσκηση των επαγγελματικών τους υποχρεώσεων. Ο εσφαλμένος δε τρόπος παροχής υπηρεσιών μπορεί να οδηγήσει στη θεμελίωση τόσο ενδοσυμβατικής όσο και αδιοπρακτικής ευθύνης του παρέχοντα υπηρεσίες, ενώ παράλληλα, οι όποιες αποδεικτικές δυσχέρειες των σχετικών διατάξεων του ΑΚ υπερκεράζονται με την δυνατότητα θεμελίωσης της αξίωσης του ζημιωθέντα έναντι του παρέχοντος υπηρεσίες στην ευνοϊκή για τον πρώτο διάταξη του άρθρου 8 του ν. 2251/1994. Το γεγονός αυτό του κινδύνου του σφάλματος και των συνεπειών αυτού, με τις οποίες κάθε ελεύθερος επαγγελματίας, μπορεί ανά πάσα στιγμή να έρθει αντιμέτωπος καθιστά αναγκαιότερη από ποτέ για τον έκθετο στον κίνδυνο θεμελίωσης αστικής ευθύνης επαγγελματία, την σύναψη ασφάλισης που θα καλύπτει τον εν λόγω επαγγελματικό κίνδυνο.

Ωστόσο, το επιβεβλημένο της σύμβασης ασφάλισης επαγγελματικής αστικής ευθύνης δεν πηγάζει μόνο από την ανάγκη του παρέχοντος υπηρεσίες να εξασφαλιστεί από τις διάφορες πηγές κινδύνου, στις οποίες ο τελευταίος εκτίθεται κατά την άσκηση της επαγγελματικής του δραστηριότητας αλλά και από την ανάγκη εξασφάλισης της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών· ποιότητα, η οποία συνοδεύεται από την αξιοπιστία και η οποία έχει πρακτικό νόημα όταν συνοδεύεται από την ασφαλιστική κάλυψη την οποία προσφέρει κάποιος αναγνωρισμένης αξιοπιστίας. Και ενώ μέχρι σήμερα στη χώρα μας δεν έχει αναπτυχθεί αυτό που αποκαλείται ασφαλιστική συνείδηση και ενώ φαίνεται να υπάρχει μια ιδιότυπη ασυλία στα θέματα αναζήτησης ευθυνών, ασυλία συνιστάμενη κυρίως στις δυσχέρειες απόδειξης, η οποία σημειωτέον μετά την ισχύ του άρθρου 8 του ν. 2251/1994 έχει αρχίσει να κάμπτεται, αυτό δεν σημαίνει πως οι ελεύθεροι επαγγελματίες δεν θα αναγκαστούν να προσαρμοστούν στα διεθνή πρότυπα που οι Οδηγίες της ΕΕ, με πλέον χαρακτηριστική την Οδηγία 2006/123/ΕΚ, σταδιακά επιβάλλουν στο κοινωνικοοικονομικό μας σύστημα. Προοδευτικά, οι ενιαίοι κανόνες ανταγωνισμού και προστασίας των πολιτών της ευρωπαϊκής οικογένειας αναγκαστικά εισάγουν νέα ήθη και αρχές, τις οποίες οι παρέχοντες υπηρεσίες πρέπει να ενστερνισθούν προκειμένου να ακολουθήσουν τις εξελίξεις της ευρύτερης κοινωνίας που ζούμε. Θα μπορούσε δε να υποστηριχθεί ότι ο νομοθέτης, προς

προστασία τόσο του ελεύθερου επαγγελματία όσο και του καταναλωτή-αποδέκτη των υπηρεσιών του πρώτου πρέπει *de lege ferenda* να θεσμοθετήσει το υποχρεωτικό της σύμβασης ασφάλισης επαγγελματικής αστικής ευθύνης και να μην αφήνει στη διακριτική ευχέρεια κάθε επαγγελματία τη σύναψη ή μη σύμβασης ασφάλισης για την επαγγελματική του ευθύνη, τη στιγμή που η «ασφαλιστική συνείδηση» στη χώρα μας είναι αν όχι ανύπαρκτη, περιορισμένη, ακριβώς εξαιτίας της άγνοιας κινδύνου, αλλά και πολλές φορές εξαιτίας της υπερεκτίμησης των δυνατοτήτων που ο καθένας πιστεύει ότι διαθέτει. Μάλιστα, η θεμελίωση της υποχρεωτικότητας πρέπει να είναι επαρκώς ορισμένη, τόσο ως προς το ύψος του υποχρεωτικά καλυπτόμενου κινδύνου, όσο και προς τις καλυπτόμενες περιπτώσεις και κυρίως της συνέπειες (διοικητικές, πειθαρχικές, ποινικές) που θα επέρχονται στον ελεύθερο επαγγελματία συνεπεία μη κατάρτισης της απαιτούμενης εκ του νόμου σύμβασης ασφάλισης της επαγγελματικής του ευθύνης. Ειδάλλως, απλά και μόνο η πρόβλεψη της υποχρεωτικότητας της σύναψης ασφάλισης είναι άνευ αντικειμένου, αφού αυτή κάθε αυτή η παραβίαση αυτής της υποχρέωσης θα μπορούσε να θεμελιώσει αδιοπρακτική ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες και αντίστοιχα αξίωση του αντισυμβαλλομένου του για αποζημίωση για το λόγο μη κατάρτισης ασφαλιστικής σύμβασης, γεγονός που θα οδηγούσε στο παράδοξο, αντί να επιτευχθεί η προστασία της περιουσίας του ελεύθερου επαγγελματία, που είναι άλλωστε και ο πρώτος και κύριος σκοπός της ασφάλισης, να θεμελιώνεται ένας πρόσθετος λόγος ευθύνης. Είναι, επομένως, σαφές ότι ο παρέχων υπηρεσίες πρέπει να γνωρίζει τόσο τις συνέπειες της όποιας αμελούς συμπεριφοράς του αλλά και τον τρόπο όχι μόνο να προστατευτεί ο ίδιος από τις συνέπειες αυτές αλλά και να διασφαλίσει στους πελάτες του την απαιτούμενη από τη διεθνή πρακτική αλλά και την ενωσιακή νομοθεσία ποιότητα υπηρεσιών. Η δε σύμβαση ασφάλισης δημιουργεί με τη σειρά της ένα νέο πλέγμα σχέσεων μεταξύ του ασφαλιστή και του ασφαλισμένου, που διέπεται από το δίκαιο της ασφάλισης, το οποίο παρά τις όποιες ιδιαιτερότητες δεν παύει να συνδράμει τον ελεύθερο επαγγελματία στην άσκηση της επαγγελματικής του δραστηριότητας.

Η θεμελίωση της υποχρεωτικότητας της σύμβασης ασφάλισης της επαγγελματικής αστικής ευθύνης στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης καθίσταται αναγκαιότερη από ποτέ και για λόγους ταυτότητας νομικής αντιμετώπισης των ελεύθερων επαγγελματιών. Η ρητή πρόβλεψη της υποχρεωτικής ασφάλισης του ασφαλιστικού μεσολαβητή ήδη από το έτος 2006 και του ορκωτού ελεγκτή ήδη από το έτος 2008, με κύρωση της μη κατάρτισης αυτής της σύμβασης τη μη δυνατότητα εγγραφής στα μητρώα και λήψης άδειας ασκήσεως επαγγέλματος, αλλά και το αντιφατικό από τη μία ήδη από το έτος 2000 και ενώ δεν προβλέπεται υποχρέωση

σύναψης ασφάλισης επαγγελματικής αστικής ευθύνης για τους έλληνες δικηγόρους, αυτή να απαιτείται για τους δικηγόρους που ασκούν επαγγελματική δραστηριότητα στην Ελλάδα υπό τον επαγγελματικό τίτλο καταγωγής, με κύρωση την διάπραξη πειθαρχικού παραπτώματος αλλά και η ατελής διάταξη του άρθρου 24 του ν. 3844/2010, που ενσωμάτωσε την Οδηγία 123/2006/ΕΚ (από το πεδίο εφαρμογής της οποίας από τα υπό εξέταση επαγγέλματα εξαιρούνται μόνο οι γιατροί), η οποία προβλέπει, ότι ο πάροχος υπηρεσιών άλλου κράτους-μέλους κατά την εγκατάσταση του στην Ελλάδα πρέπει να είναι ασφαλισμένος για ενδεχόμενη ευθύνη του έναντι των αποδεκτών των υπηρεσιών του, χωρίς να υφίσταται αντίστοιχη ρύθμιση περί υποχρεωτικότητας της ασφάλισης για τους δικούς της υπηκόους, επάγεται ότι ολοένα και περισσότερες κατηγορίες επαγγελματιών υπάγονται στην υποχρεωτικότητα ασφάλισης της επαγγελματικής τους ευθύνης, καθιστώντας επιτακτικότερη την επέκταση αυτής σε όλους τους κλάδους επαγγελματιών και ιδίως αυτών των οποίων η δραστηριότητα είναι ιδιαίτερος εύκολο συνεπεία «κακής διαχείρισης» να οδηγήσει σε πρόκληση ζημίας.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αιμιλιανίδης Α.*, Το νέο Ευρωπαϊκό Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο των συμβάσεων, σύμφωνα με τον Κανονισμό Ρώμη Ι, 2009
- Ανδρουλιδάκη-Δημητριάδη Ι.*, Η υποχρέωση ενημέρωσης του ασθενούς, 1993
- Η ίδια*, Η αστική ευθύνη του γιατρού από την τεχνητή ανθρωπίνη αναπαραγωγή, Digesta, 2004
- Αθανασιάδης Γ.*, Ζητήματα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου στον τομέα της αντασφάλισης, ΝοΒ 2010, 1136
- Αθανασοπούλου Β.*, Η αρχή της υπέρτατης καλής πίστης στη θαλάσσια ασφάλιση, 2010
- Αλεξιάδης Σ.*, Βασικές αρχές για το ρόλο των δικηγόρων, Αρμ. 1995, 133
- Ανθόπουλος Χ.*, Η αυτορρύθμιση των μέσων πληροφόρησης: γενικές όψεις, ΤοΣ 1999
- Αργυριάδης Αλ.*, Στοιχεία Ασφαλιστικού Δικαίου, 2007
- Αρνόκουρος Γ.*, Ευθύνη του παρέχοντος νομικές υπηρεσίες, ΔΕΕ 2001, 468
- Αυγητίδης Δ.*, Παροχή υπηρεσιών ασφαλιστικής επιχείρησης και προστασία καταναλωτή, ΧρΙΔ 2006, 97
- Βαδαλούκας Γ./Χονδροπούλου Κ.*, Εισαγωγή στο επάγγελμα του πολιτικού μηχανικού, 2006
- Βαθρακοκοίλης Β.*, Ερμηνεία- Νομολογία Αστικού Κώδικα, Τόμος Γ, 2006
- Βαλτούδης Α.*, Ευθύνη του εργολάβου για ελλείψεις του έργου και ένσταση της ΑΚ 374. Σώρευση υπαναχώρησης εργοδότη και αποζημίωσης, ΕλλΔνη 2011, 24
- Βαρελά Μ.*, Η ασφάλιση της αστικής ευθύνης των μελών της διοίκησης Α.Ε., 2008
- Η ίδια*, Η κάλυψη της αμέλειας στη γενική ασφάλιση της αστικής ευθύνης, ΔΕΕ 2008, 472
- Η ίδια*, Η διεθνής ασφάλιση, σε: Παμπούκης (Επιμ.), Δίκαιο Διεθνών Συναλλαγών, 2009
- Βενιέρης Ι.*, Η αξίωση αποζημίωσης του καταναλωτή λόγω ηθικής βλάβης σύμφωνα με το ν.2251/1994, Δ 2007, 1243
- Βλάχου Ε.*, “Wrongful life – Wrongful birth”- Η Διεθνής νομολογία και η επίδρασή της στην ελληνική, Digesta 2008, 442
- Η ίδια*, Ο ρόλος των οικείων στην αναπλήρωση της συναίνεσης του ασθενούς, Digesta 2009, 373

Βούλτσος Χ., Ο ρόλος της αυτοδιάθεσης του αρρώστου στην οριοθέτηση του ιατρικού καθήκοντος για τεχνική υποστήριξη της ζωής που φθίνει, *ΠοινΧροιν* 2007, 121

Γέροντας Απ., Δίκαιο Δημοσίων Έργων – Η Διοικητική Σύμβαση Δημοσίου Έργου, 2000

Γέσιου-Φαλτσή, Δίκαιο Αναγκαστικής Εκτέλεσεως. Η διεθνής αναγκαστική εκτέλεση, 2006

Γεωργακόπουλος Λ, Εγχειρίδιο Εμπορικού Δικαίου – Οι εμπορικές πράξεις, 2002

Ο ίδιος, Κώδικας Δεοντολογίας Τραπεζών, ΔΕΕ 1998, 773

Γεωργιάδη Αστ., Γενικό Ενοχικό, 1993

Γεωργιάδης Απ., Άρθρον 914, σε: Γεωργιάδης Απ./Σταθόπουλος Μ. (Επιμ.), Αστικός Κώδιξ, Ειδικό Ενοχικό, Τόμος IV, 1980

Ο ίδιος, Η ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες, 1998, 154

Ο ίδιος, Η αστική ευθύνη από σεισμό, ΕλλΔνη 2001, 1183

Ο ίδιος, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 2002

Ο ίδιος, Η αξίωση του εργοδότη για διόρθωση του έργου-Συμβολή στην ερμηνεία των ΑΚ 687-689, ΧρΙΔ 2005, 193

Ο ίδιος, Ειδικό Ενοχικό, 2007

Ο ίδιος, Νέες μορφές συμβάσεων της σύγχρονης οικονομίας, 2008

Γεωργιάδου Μ., Αδικοπραξίες, Άρθρο 914 ΑΚ, σε: Καράκωστας Ι. (Επιμ.), Αστικός Κώδικας, Ειδικό Ενοχικό, 1999

Γεωργουλέα, Η αστική ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες, ΚριτΕ 1998, 119 επ

Γακουμής Δ., Η ευθύνη του δικηγόρου σε περίπτωση απώλειας της δίκης, Δ 1998, 2202

Ο ίδιος, Η αστική ευθύνη του δικηγόρου από παροχή νομικών συμβουλών και πληροφοριών, Δ 2000, 1195

Γκούτος Χ., Σχέσεις παροχής εργασίας από δικηγόρο, ΔΕΝ 2002, 1302

Δαγτόγλου Π., Ατομικά Δικαιώματα, 2005²

Δέλλιος Γ., Το τεκμήριο υπαιτιότητας του παρέχοντος υπηρεσίες, Αρμ. 2004, 189

Δούβλης Β., Καταναλωτικοί ΓΟΣ-Νομολογιακή Αντιμετώπιση σε: Δούβλης Β./Μπώλος Α. (Επιμ.), Δίκαιο Προστασίας των καταναλωτών, 2008

Δούκα Β., Η σύμβαση έμμισθης εντολής των δικηγόρων επιχειρήσεων και η προστασία τους ως εργαζομένων με οικογενειακές υποχρεώσεις, ΔΕΕ 2003, 509

Δωρής Φ., Ζητήματα αστικής ευθύνης από ιστορικοσυγκριτική και δικαιοσυγκριτική σκοπιά, ΧρΙΔ 2007, 677

Ζερβογιάννη Ε., παρατ. στην αποφ. ΜΠρΑθ 3489/2008, ΕφΑΔ 2010, 48

Ζουμπούλης Χ., Η κατανομή του βάρους απόδειξης στις υποθέσεις αστικής ιατρικής ευθύνης, Αρμ. 2004, 1515

Καλαμπούκα-Γιαννοπούλου Π., Η προστασία του ασθενούς ως καταναλωτή, 2010

Καλαντζής Α., Το στοιχείο του κινδύνου και η προστασία του ασφαλισμένου – Η περίπτωση των ασφαλιστικών προϊόντων χωρίς το στοιχείο του κινδύνου, ΕΕμπΔ 2005, 684

Κανελλόπουλος Ν., Ασφάλιση επαγγελματικής ευθύνης των Ευρωπαίων Δικηγόρων, Συνήγορος 2002, 36 -37

Κανελλοπούλου-Μπότη Μ., Η υποχρέωση παροχής γενετικής πληροφορίας κατά τον προγεννητικό έλεγχο – ειδικά η θέση του φερόμενου βιολογικού πατέρα, Digesta 2008, 387

Καραγιάννης Κ., Κάμψη της αρχής «όλα ή τίποτε» σε περιπτώσεις «νόμιμης εναλλακτικής συμπεριφοράς» σε Τιμ.Τομ Σταθόπουλου, 2010

Καράκωστας Ι., Χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης στην περίπτωση αστικής ευθύνης του Δημοσίου, ΕφΑΔ 2008, 379

Ο ίδιος, Η αστική ευθύνη του ιατρού στο κοινοτικό δίκαιο, Αρμ. 1994, 20

Ο ίδιος, Δίκαιο προστασίας καταναλωτή, 2008

Ο ίδιος, Η ευθύνη του παρέχοντος τουριστικές υπηρεσίες, ΧρΙΔ 2001, 487

Ο ίδιος, Κοινοτικοί κανόνες και εθνικό αστικό δίκαιο, 1997, 66

Ο ίδιος, Προστασία του καταναλωτή, 2002

Καράσης Μ., Συρροή δικαιοπρακτικής και αδικοπρακτικής ευθύνης. Ένα ψευδοπρόβλημα;, ΕλλΔνη 2005, 647

Καργάδος Π., Σκέψεις επί των κριτηρίων αποδείξεως της αιτιώδους συνάφειας, ΝοΒ 1988, 1549

Κατσάς Θ., Η προστασία των επενδυτών ως καταναλωτών, σε: Δούβλης Β./Μπώλος Α. (Επιμ.), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών, 2008

Κεραμεύς Κ., Ευρωπαϊκό Δίκαιο Ανταγωνισμού και επαγγελματικό δίκαιο δικηγόρων, Συνήγορος 2006, 66

Κεραμεύς Κ./Κρεμλής Γ./Ταγαράς Χ., Η Σύμβαση των Βρυξελλών για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων, όπως ισχύει στην Ελλάδα, 1989

Κιάντος Β., Ασφαλιστικό Δίκαιο, 2005

Κισαράς Λ., Το πρόβλημα της αποδείξεως της ιατρικής ευθύνης, σε Τιμ.Τομ. Σταθόπουλου, 2010

Ο ίδιος, Wrongful birth: Αξίωση των γονέων έναντι του ιατρού για χρηματική ικανοποίηση λόγω απώλειας της «ευκαιρίας» διακοπής της κύησης;, ΧρΙΔ 2011, 166

Κοζύρης Φ., Το ιατρικό παράπτωμα, σχόλια με αφορμή το κείμενο του καθηγητή Τ.Τζοστ, Αρμ. 1999, 178

Κοκκίνης Λ., Ελεγκτές και Δικαιώματα Μειοψηφίας, σε: Περάκη (Επιμ.), Δίκαιο της Ανώνυμης Εταιρείας, 2010

Κόμνιος Κ., Η δημόσια τάξη και ο θεσμός της τιμωρητικής αποζημίωσης υπό το πρίσμα της ΟΛΑΠ 17/1999, Αρμ. 2001

Κοτσίρης Λ., Περιεχόμενο των Ελληνικών Κωδίκων Δεοντολογίας, σε Πρακτικά 8^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ελλήνων Εμπορικολόγων, 1999

Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Ε., Η άρνηση της παροχής ιατρικών υπηρεσιών και η ευθύνη κατά το άρθρο 8 του ν.2251/1994, ΚριτΕ 1996, 153

Κουράκης Ν., Δικηγόροι στο στόχαστρο ποινικών διώξεων, Ποινικός Λόγος,
Κουσουλής Σ., Εξασφάλιση δικηγορικής αμοιβής όταν συμφωνήθηκε εργολαβία δίκης, Δ 1997, 1209

Ο ίδιος, Ζητήματα από την εργολαβία δίκης, ΧρΙΔ 2001, 867, υποσ. 26

Κουτίνας Γ., Ασφάλιση επαγγελματικών κινδύνων γραφείων μελετών & κατασκευαστικών επιχειρήσεων 2004, 4

Ο ίδιος, Παροχή Υπηρεσιών και Επαγγελματική ευθύνη, 2010, διαθέσιμο στο www.lawnet.gr

Κραδαράς Αθ., Άρθρο 681, σε Γεωργιάδη-Σταθόπουλο (Επιμ.), Αστικός Κώδιξ-Ερμηνεία κατ' άρθρο-νομολογία- Βιβλιογραφία, 1980

Κρεμαλής Κ., Δίκαιο της Υγείας, 2011

Κωστόπουλος Γ., Διαφήμιση και ο «Ελληνικός Κώδικας Διαφήμισης» σε Πρακτικά 8^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ελλήνων Εμπορικολόγων, 1999

Λασκαρίδης, Η υποχρέωση τήρησης ιατρικού αρχείου, Digesta 2005, 294

Λεβέντης/Καλομοίρης, Καταγγελία έμμισθης εντολής δικηγόρου, ΔΕΝ 1995, 547

Ληξουριώτης Ι., Ατομικές Εργασιακές Σχέσεις, 2005

Λιβαδά Χρ., Κώδικες Δεοντολογίας του Χρηματοοικονομικού τομέα, 2005

Μαλισάγκος Κ., Υπαγωγή των κατηγοριών παροχής επενδυτικών, τραπεζικών και εν γένει χρηματοπιστωτικών και νομικών υπηρεσιών στο άρθρο 8 ν. 2251/1994, Αρμ 2006, 990

Μειϊδάνης Χ., Το εφαρμοστέο δίκαιο στις διεθνείς συμβατικές ενοχές, σε: Παμπούκης (Επιμ.), Δίκαιο Διεθνών Συναλλαγών, 2009.

Μεταλληνός Αλ., Η σύμβαση ασφάλισης κατά το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, 1997

Μηνούδης Γ., Η ασφαλιστική κάλυψη γιατρών, ΕΕμπΔ 1996, 634

Μητκίδης Χ., Συμβάσεις Δημοσίων έργων, ν. 3669/2008, κατ' άρθρο ερμηνεία και νομολογία, 2009

Ο *ίδιος*, Δημόσιες συμβάσεις μελετών και συναφών υπηρεσιών, ν. 3316/2005, κατ' άρθρο ερμηνεία και νομολογία, 2010

Μιλτιάδου Μ., Εισαγωγή στην ασφάλιση της επαγγελματικής ευθύνης του δικηγόρου, 2009

Ο *ίδιος*, Εισαγωγή στην ασφάλιση της επαγγελματικής ευθύνης των εγκεκριμένων λογιστών, 2010

Μπεχλιβάνης Αχ., Σκέψεις για την αστική ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες κατά το άρθρο 8 ν. 2251/1994, ΕπισκεΔ 2004, 593-594

Ο *ίδιος*, Το καθήκον προσυμβατικής αναγγελίας στο ασφαλιστικό δίκαιο, 2008

Μπώλος Α., Συλλογική αγωγή, σε: Δούβλης Β./Μπώλος Α. (Επιμ.), Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών, 2008

Νεκταρίου Μ., Εισαγωγή στην Ιδιωτική Ασφάλιση, 1998

Νικολόπουλος Γ., Το Δίκαιο της Αποδείξεως, 2005

Νικολόπουλος Π., Ζημιογόνος τεκνοποίηση (Wrongful Birth) και προσβολή της προσωπικότητας των γονέων. «Ενοχικός» ατομοκεντρισμός ή οικογενειακός κοινοτισμός;, ΕφΑΔ 2011, 812

Ομπέση Φ., Η νομική φύση της ιατρικής ευθύνης στο Αστικό Δίκαιο: επισημάνσεις συγκριτικού δικαίου, Αρμ. 1993, 403

Παναγόπουλος Κ., Επαγγελματικά ζητήματα δικηγόρων μέσα στην Κοινότητα, Αρμ. 1998, 315

Ο *ίδιος*, Η ευθύνη του δικηγόρου και του συμβολαιογράφου μετά το ν. 2251/1994, Δ 1997, 560

Παντελίδου Κ., Η ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες και οι Γενικοί Όροι Συναλλαγών, ΕλλΔνη, 2011, 5

Παπαγιάννης Ι., Έννομο πλαίσιο και είδη του θεσμού της ανατασφάλισης ιδίως υπό το πρίσμα του εφαρμοστέου δικαίου στο σύγχρονο ασφαλιστικό δίκαιο, ΕΤρΑΞΧρΔ 2009, 451

Παπαδημητρόπουλος Αντ., Πιθανοτική αιτιότητα και αναλογική αποζημίωση: Θεμελίωση και έκταση της ευθύνης, ΕφΑΔ 2011, 127

Παπαζήση, Συναίνεση ως προϋπόθεση σύννομης παροχής υπηρεσιών υγείας, Digesta 2004, 454

Παπαϊωάννου Γ., Νομικά ζητήματα προστασίας του καταναλωτή από τη χρήση πιστωτικών καρτών, ΧρΙΔ 2002, 104

Παπασιώπη-Πασιά Ζ., Dépeçage-Μια νέα έννοια του Κοινοτικού και του Ελληνικού Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου στο πεδίο των συμβατικών ενοχών, ΕΕΕυρΔ 1996, 741

Παπαστεριοπούλου Χ., Η ευθύνη των ΕΠΕΥ κατά το άρθρο 8 του ν. 2251/1994, ΧρΙΔ 2003

Πελένη-Παπαγεωργίου Α., Ο Κώδικας Ιατρικής Δεοντολογίας από νομική σκοπιά, ΝοΒ 2007, 2321

Περάκης Ε., Γενικό Μέρος του Εμπορικού Δικαίου, 2004

Πισέλης Ζ., Τεχνική Ανάλυση & Risk Management, 2003

Πλεύρης, Σχολιασμός νέου Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας, ΠοινΔικ 2007, 887

Πολίτης Χ., Η κατανομή του βάρους αποδείξεως στη δίκη της ιατρικής ευθύνης, Δ 18, 401

Ρόβλιας Ντ., Τα δημόσια έργα στην κρίση των δικαστηρίων, 2010

Ρόκας Ν., Η πορεία προς το σύγχρονο ασφαλιστικό δίκαιο, Γνωμοδοτήσεις – Νομικές μελέτες, 2007

Ο ίδιος, Ιδιωτική Ασφάλιση, δίκαιο της ασφαλιστικής σύμβασης και της ασφαλιστικής επιχείρησης, 2006

Ο ίδιος, Ιδιωτικό ασφαλιστικό δίκαιο, 2006⁹

Ρόκας Α., Ο νέος γερμανικός νόμος για την ασφαλιστική σύμβαση, ΕπιθΔΙΑ 2008, 13

Σακκά Δ., Αγωγή κακοδικίας κατά συμβολαιογράφου, Δ 2006, 758

Σαρρή Ε., Η αστική ευθύνη του Συμβολαιογράφου – Ασφάλιση, ΣυμβΕπιθ 2002- 2003, 8

Σκούρας Θ., Η προβληματική των δύο ιδιόρρυθμων δικαιωμάτων (εναντίωσης και υπαναχώρησης) του λήπτη της ασφάλισης, ΔΕΕ 2004, 1256

Σκουρής Β., Χωροταξικό και Πολεοδομικό Δίκαιο, 1991, 188

Σκυλλάκου Ε., Αστική και Ποινική ευθύνη από την άσκηση του ιατρικού επαγγέλματος, Συνήγορος, 2001, 100

Σπυριδάκης Ι., Τέσσερα ζητήματα ηθικής βλάβης, ΕφΑΔ 2009, 1027 επ

Σταθέας Γ., Αγωγή κακοδικίας κατά δικηγόρων, συμβολαιογράφων, διαιτητών δικαστικών γραμματέων και δικαστικών επιμελητών, Δ 2005, 278

Σταθόπουλος Μ., Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, 2003

Ο ίδιος, Επιτομή Γενικού Ενοχικού Δικαίου, 2004

Ο ίδιος, Προστασία της προσωπικότητας ανάπηρου παιδιού και αποζημίωση, Μελέτες, 2010=ΧρΙΔ 2009, 97

Σταμούλης Γ., Προβλήματα από τη σύμβαση ασφάλισης δημοσίου έργου, ΕφΑΔ 2008, 952

Στρακαντούνα Β./Πισκοπάνη Α.-Μ./Μήτρου Λ., Προσωπικά δεδομένα και βιβλιοθήκες: Δικαιικοί και Δεοντολογικοί κανόνες, ΧρΙΔ 2007, 286

Συμεωνίδου–Καστανίδου Ε., Η ποινική ευθύνη των γιατρών με βάση το νέο Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας, *Συνήγορος* 2006, 70

Τζίβα Ε., Ο ν. 2496 και η ασφάλιση επαγγελματικής αστικής ευθύνης, *ΕπιθΔΙΑ* 2009, 107

Τριανταφυλλάκης Γ., Η φενάκη του λογιστικού ελέγχου στην ΑΕ – Δυνατότητες δικαστικής προστασίας, *ΧρΙΔ* 2006, 683

Τρούλη Εμ., Το ιατρικό συμβούλιο- Υποχρέωση συγκρότησης, διαδικασία διεξαγωγής, ζητήματα ευθύνης, *ΕφΑΔ* 2011, 149

Τσαβαρίδης Α., Το ιδ.δ.δ. της σύμβασης ασφάλισης: Από τη Σύμβαση της Ρώμης και τις Κοινοτικές Οδηγίες για την ασφάλιση στον Κανονισμό «Ρώμη Ι», *NoB* 2010, 1952 =Τιμ.Τομ. Βούλγαρη 2011, 1385

Τσίρος Δ., Ιατρική ευθύνη: αποζημίωση παιδιού που γεννήθηκε ανάπηρο λόγω ιατρικού σφάλματος που εμπόδισε τη μητέρα να διακόψει την κύηση, *ΕλλΔνη* 2004, 61

Τσολακίδης Ζ., Ευθύνη για ενέργειες βοηθών εκπλήρωσης και προστηθέντων, 2008, 266

Φίλιος Π., Ενοχικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος, 2005

Φουντεδάκη Κ., Το πρόβλημα του αιτιώδους συνδέσμου στην ιατρική ευθύνη. *ΕλλΔνη* 1994, 1226

Η ίδια, Η αστική ιατρική ευθύνη μετά το ν. 2251/1994, *ΚριτΕ* 1996, 179, 184

Η ίδια, Αστική ιατρική ευθύνη, 2003

Η ίδια, Η ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες στο ελληνικό δίκαιο, *Digesta* 2003, 246

Η ίδια, Θέματα αστικής ιατρικής ευθύνης σε περίπτωση γέννησης ατόμου με σοβαρή ασθένεια ή αναπηρία (wrongful life), *Digesta* 2004, 470

Η ίδια, Ανθρώπινη Αναπαραγωγή και Αστική Ιατρική Ευθύνη, 2007

Η ίδια, Άρθρο 8 Ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες, σε: Αλεξανδρίδου (Επιμ.), *Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή*, 2008

Η ίδια, Φυσικό πρόσωπο και προσωπικότητα στον Αστικό Κώδικα, 2012

Φραγκουδάκη, Η νομική μεταχείριση των εφαρμογών της βιογενετικής ιδίως από πλευράς ιδιωτικού δικαίου, 2008

Χατζηγάγιος Θ., Ασφαλιστικοί ΓΟΣ, σε: Δούβλη/Μπώλο (Επιμ.), *Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτών*, 2008

Χατζηνικολάου-Αγγελίδου Ρ., Ασφάλιση Ευθύνης, 1986

Η ίδια, Ασφαλιστική Σύμβαση – Η προστασία του καταναλωτή ως ασφαλισμένου, 2000

Η ίδια, Ιδιωτικό Ασφαλιστικό Δίκαιο, 2008

Χιώλος Κ., Η αστική ευθύνη του Δημοσίου κατά τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, ΝοΒ 2011, 850 επ

Χριστοφιλόπουλος Δ., Το δίκαιο της δόμησης/Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός, 2001

Ψαρουδάκης Γ., Η ρύθμιση της σχέσης ασφαλισμένου και ζημιωθέντος ως πηγή δέσμευσης του ασφαλιστή αστικής ευθύνης, ΔΕΕ 2005, 115

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- American Medical Association, Medical Professional Liability Insurance, 1998
- Arnoff N./klampert E.*, The risks in Providing Non – Traditional Services, 1995
- Belsky A.*, Injury as a Matter of Law: Is this the Answer to the Wrongful life Dilemma, 1992
- Berenson M.*, The Wrongful Life Claim – The Legal Dilemma of existing versus Non Existence, 1990
- Bird*, Modern Insurance Law, 2010
- Breus Fr.*, Services Liberalization in the Internal Market, 2008
- Breitenstrom/Fromm*, Interoperability in the EU Services Directive implementation, European Journal of ePractice, 2009
- Cannon M./McGurk B*, Professional Indemnity Insurance, 2010
- Dickerson*, Accountants and the law of negligence, 1982
- Fishkin Ch.*, The shape of risk, a new look at risk management, 2006
- Freedman W.*, Malpractice Liability in the helping and healing professions, 1995
- Gishe D.*, Directors' and Officers' Liability Insurance, 2000
- Lawson G./Olson W.*, The rise of the Accountant's Liability, 1992
- Magnus/Mankowski*, Brussell Regulation I, 2007
- Moller*, The Impact of the European Directive on Services in the Internal Market on Public Administration, 2008
- Pockson J.*, Accountants Professional Negligence, Development in legal liability, 2003
- Shavell S.*, An analysis of Causation and the scope of Liability in the Law, 1980
- Sullivan*, The Journal of risk and insurance, Vol. 64 1997
- Wideman M.*, Project and program risk management: a guide to managing project risks and opportunities, 1992
- Wilderspin M.*, The Rome I Regulation: Communitarisation and modernization of the Rome Convention, 2008

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

(Οι ενδείξεις παραπέμπουν σε αριθμούς κειμένου)

ΔΕΚ

Απόφ. 5.5.1982, υπόθ. C-15/81, *Schul/Inspecteur der Invoerrechten en Accijnzen Roosendaal*: σημ. 221

Απόφ. 5.10.1994, υπόθ. C-404/1992: σημ. 318

Απόφ. 30.11.1995, υπόθ. C-55/94, *Gebhard/Consiglio dell'Ordine degli Avvocati e Procuratori di Milano*: σημ. 233

Απόφ. 11.12.2003, υπόθ. C-215/01, *Schnitzer*: σημ. 233

ΑΠ

ΟΛ17/1999: σημ. 403

ΟΛ18/1999: σελ. 44, 148

ΟΛ20/2000: σημ. 142

1270/1989: σημ. 336

442/1994: σημ. 56

972/1994: σημ. 53

461/1995: σημ. 342

1354/2000: σημ. 284

1832/2000: σημ. 142

105/2001: σημ. 44

173/2001: σημ. 142

400/2001: σημ. 142

589/2001: σημ. 137

1435/2001: σημ. 284

1438/2001: σημ. 349

1059/2002: σημ. 47

225/2003: σημ. 44

810/2003: σημ. 21

846/2003: σημ. 349

966/2003: σημ. 349

1282/2003: σημ. 37

1584/2003: σημ. 142

1659/2003: σημ. 285

76/2004: σημ. 288

57/2005: σημ. 35
223/2005: σημ. 44
831/2005: σημ. 64
219/2006: σημ. 64
484/2006: σημ. 64
813/2006: σημ. 359
1021/2006: σημ. 44
731/2007: σημ. 392
766/2007: σημ. 69
1226/2007: σημ. 337
1227/2007:σελ. 38 σημ. 130
1339/2007: σημ. 166
1362/2007: σημ. 337
1614/2007: σημ. 359
293/2008: σημ. 408
475/2008: σημ. 53
1026/2008: σημ. 413
1220/2008: σημ. 292
1901/2008: σημ. 167
830/2009: σημ. 293
1270/2009: σημ. 293
1382/2009:σημ. 94, 105
2163/2009: σημ. 451
159/2011:σημ. 290
235/2010: σημ. 433
496/2010: σημ. 296
607/2010: σημ. 292
652/2010: σημ. 112
946/2010: σημ. 39
1200/2010: σημ. 53
1720/2010: σημ. 283
1721/2010: σημ. 292
159/2011: σημ. 286

ΣΤΕ

Ολ2931/1994: σημ. 157

Ολ1031/1995: σημ. 156

2739/2007: σημ. 289

2273/2008: σημ. 349

64/2009: σημ. 163

68/2009: σημ. 156

72/2009: σημ. 156

330/2009: σημ. 345

1818/2009: σημ. 348

2671/2009: σημ. 345

3452/2009: σημ. 163

2455/2010: σημ. 345

ΕφΑθ

1065/1997: σημ. 406

5618/2001: σημ. 436

4878/2006: σημ. 408

5531/2006: σημ. 409

5419/2007: σημ. 450

4438/2003: σημ. 409

2556/2010: σημ. 107

ΕφΘεσ

262/1977: σημ. 143

444/1995: σημ. 52

939/2000: σημ. 52

230/2002: σημ. 435

2298/2002: σημ. 392

1226/2004: σημ. 112

82/2007: σημ. 408

612/2007: σημ. 217

1433/2009: σημ. 53

3127/2009: σημ. 284

2407/2010: σημ. 432

ΕφΠειρ

416/2004: σημ. 443
617/2004: σημ. 440
1141/2004: σημ. 266
1/2005: σημ. 434
862/2005: σημ. 91
1208/2005: σημ. 416
1208/2005: σημ. 420
496/2008: σημ. 53
72/2011: σημ. 395

ΕφΠατρ

659/2004: σημ. 359

ΤριμΕφΑθ

1154/2009: σημ. 348

ΤριμΕφΚερ

125/2001: σημ. 284

ΤριμΠρ

ΤριμΔΠρΠειρ 1577/2009: σημ. 345

ΠΠρΑθ

ΠΠρΑθ 3356/1997: σημ. 168
ΠΠρΑθ 4042/2000: σημ. 140
ΠΠρΑθ 2137/2003: σημ. 336
ΠΠρΑθ. 735/2004: σημ. 383
ΠΠρΑθ 2487/2004: σημ. 314
ΠΠρΑθ. 3482/2008: σημ. 386
ΠΠρΑθ 8260/2009: σημ. 290
ΠΠρΑθ 189/2010: σημ. 131, 415

ΠΠρΘεσ

ΠΠρΘεσ 8413/2005: σημ. 336

ΠΠρΘεσ 24582/2008: σημ. 131

ΠΠΛαρ

229/2003: σημ. 358

ΜΠρΑθ

24439/1994: σημ. 423

3489/2008: σημ. 111

2113/005: σημ. 434

ΜΠρΘεσ

ΜΠρΘεσ 11397/2007: σημ. 102,137

ΜΠρΛαρ

ΜΠρΛαρ 423/2002: σημ. 257

ΜΠρΛαρ 277/2005: σημ. 342

ΣημβΠλημ

ΣυμβΠλημΑγριν 8/2000: σημ. 295

ΣυμβΠλημΘεσ400/2007: σημ. 292

ΔΠρΑθ

5/2009: σημ. 345

ΔΠρΚαλ

ΔΠρΚαλ 4/2009: σημ. 348

ΣυμβΕφΘρακ

ΣυμβΕφΘρακ 62/2001: σημ. 294

ΔιατΕισ

ΔιατΕισΠρωτΘεσ3/2008: σημ. 332

*****

Γαλλία

Cour de Cassation

Nicolas Perruche [2000]: σελ. 80

Ηνωμένο Βασίλειο

House of Lords

Kitchen v. Royal Air Forces Association [1958]: σημ. 352

Formento (Sterling Area) Ltd v. Selsdon Fountain Pen Co Ltd [1958]: σημ. 373

Ross v. Caunters [1970]: σημ. 356

Sykes v. Midland Bank Executor and Trustee co Ltd [1971]: σημ. 355

Pan Atlantic Ins Co Ltd v. Pin Top Ins Co Ltd [1995]: σημ.123

White and another v. Jones [1995]: σημ. 357

Williams v. Natural Life Foods Ltd [1998]: σημ. 353

Dubai Aluminium Co Ltd v. Salaam [2002]:123

Greg v. Scott [2005]: σημ. 75

Court of Appeal of England and Wales

Caparo Industries v. Dickman [1991]: σελ. 101, σημ. 379

AL Saudi Bank v. Clark Pixley [1991]: σελ. 101, σημ. 379

ADT Ltd v. BDO Binder Hamlyn [1996]: σελ. 101, σημ. 380

Yorkshire Enterprise Ltd v. Robson Rhodes [1998]: σελ. 102, σημ. 381

Sasea Finance Ltd (in liquidation) v. KPMG [2001], σελ. 101, σημ. 375

Grimm v. Newman and Another [2003]: σημ. 367

Slattery v. Moore Stephens (a firm) [2003]: σημ. 368

ΗΠΑ

Supreme Court of New York

Security Pasific Business Credit v. Peat Mavrick Main [1972]: σημ. 378

Albert J. Schiff Associates Inc v. Flack [1980]: σημ. 199

Continental Casualty Co v. Burton [1986]: σημ. 199

Supreme Court of New Jersey

Ultramares v. Touche Niven & Company [1931]: σελ. 101, σημ. 377

Rosenblum Inc v. Adler [1983]: σελ. 101, σημ. 377

Pennsylvania Superior Court

Ellis v. Sherman [1984]: σημ. 306

ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

- β.δ. της 2/14 Μαΐου 1835 «Περί αρμοδιότητας των εμποροδικείων»
- β.δ. της 30/31-5-1956 «Περί κανονισμού του τρόπου καταβολής της αμοιβής των μηχανικών εν γένει», ΦΕΚ Α/134/31.5.1956
- Κ.Ν. 2190/1920 «Περί ανωνύμων εταιρειών», ΦΕΚ Α/144/30.6.1920
- Κ.Ν. 489/1976 «Περί υποχρεωτικής ασφάλισεως των εξ ατυχημάτων αυτοκινήτων αστικής ευθύνης», ΦΕΚ Α/331/11.12.1976
- Κανονισμός 44/2001/ΕΚ «Για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις» της 22.12.2000, ΕΕ 16.1.2001, L 12/1
- Κανονισμός 593/2008/ΕΚ «Για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές», της 17.6.2008, ΕΕ 4.7.2008, L 177/6
- ν.δ. 3026/1954 «Περί του Κώδικα των Δικηγόρων», ΦΕΚ Α/235/8.10.1954
- ν.δ. 400/1970 «Περί ιδιωτικής επιχειρήσεως ασφάλισεως», ΦΕΚ Α/10/17.1.1970
- ν. 4663/1930 «Περί εξασκήσεως του επαγγέλματος του πολιτικού μηχανικού, αρχιτέκτονος και τοπογράφου», ΦΕΚ Α/149/9.5.1930
- ν. 6422/1934 «Περί ασκήσεως του επαγγέλματος του Μηχανολόγου, του Ηλεκτρολόγου, του Μηχανολόγου-Ηλεκτρολόγου Μηχανικού και του Ναυπηγού», ΦΕΚ Α/412/28.11.1934
- ν. 703/1977 «Περί ελέγχου μονοπωλίων και ολιγοπωλίων και προστασίας του ελεύθερου ανταγωνισμού», ΦΕΚ Α/278/26.9.1977
- ν. 1396/1983 «Υποχρεώσεις λήψης και τήρησης των μέτρων ασφάλειας στις οικοδομές και λοιπά ιδιωτικά τεχνικά μέτρα», ΦΕΚ Α/126/15.9.1983
- ν. 1397/1983 «Εθνικό σύστημα υγείας», ΦΕΚ Α/143/7.10.1983
- ν. 1418/1984 «Δημόσια έργα και ρυθμίσεις συναφών θεμάτων», ΦΕΚ Α/23/29.2.1984
- ν. 1486/1984 «Τροποποίηση των διατάξεων του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος», ΦΕΚ Α/161/18.10.1984
- ν. 1577/1985 «Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός», ΦΕΚ Α/210/18.12.1985
- ν. 2071/1992 «Εκσυγχρονισμός και οργάνωση συστήματος υγείας», ΦΕΚ Α/123/16.7.1992
- ν. 2121/1993 «Πνευματική ιδιοκτησία, συγγενικά δικαιώματα και πολιτιστικά θέματα», ΦΕΚ Α/25/4.3.1993
- ν. 2251/1994 «Προστασία των καταναλωτών», ΦΕΚ Α/191/16.11.1994

- ν. 2496/1997 «Ασφαλιστική σύμβαση, τροποποιήσεις της νομοθεσίας για την ιδιωτική ασφάλιση και άλλες διατάξεις», ΦΕΚ Α/87/16.5.1997
- ν. 2519/1997 «Ανάπτυξη και εκσυγχρονισμός του Εθνικού Συστήματος Υγείας, οργάνωση των υγειονομικών υπηρεσιών, ρυθμίσεις για το φάρμακο και άλλες διατάξεις», ΦΕΚ Α/165/21.8.1997
- ν. 2831/2000 «Τροποποίηση των διατάξεων του ν. 1577/1985 “Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός” και άλλες πολεοδομικές διατάξεις», ΦΕΚ Α/140/13.6.2000
- ν. 3229/2004 «Εποπτεία της ιδιωτικής ασφάλισης εποπτεία και έλεγχος τυχερών παιχνιδιών εφαρμογή των διεθνών λογιστικών προτύπων και άλλες διατάξεις», ΦΕΚ Α/38/10.2.2004
- ν. 3316/2005 «Ανάθεση και εκτέλεση δημοσίων συμβάσεων εκπόνησης μελετών και παροχής συναφών υπηρεσιών και άλλες διατάξεις», ΦΕΚ Α/42/22.2.2005
- ν. 3329/2005 «Εθνικό Σύστημα Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης και λοιπές διατάξεις», ΦΕΚ Α/81/4.4.2005
- ν. 3418/2005 «Κώδικας Ιατρικής Δεοντολογίας», ΦΕΚ Α/287/28.11.2005
- ν. 3784/2009 «Αναθεώρηση διατάξεων του ν. 70/1977 περί Ανταγωνισμού και άλλες διατάξεις», ΦΕΚ Α/137/7.8.2009
- Οδηγία 88/357/ΕΚ της 22.6.1988 «Για το συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων σχετικά με την πρωτασφάλιση εκτός της ασφάλειας ζωής» ΕΕ 4.7.1988, L 172/1
- Οδηγία 90/619/ΕΚ της 8.11.1990 «Για το συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων σχετικά με την άμεση ασφάλεια ζωής», ΕΕ 29.11.1990, L. 330/50
- Οδηγία 92/49/ΕΚ της 18.6.1992 «Για το συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων σχετικά με την πρωτασφάλιση εκτός της ασφάλειας ζωής», ΕΕ 11.8.1992, L. 228/1
- Οδηγία 92/96/ΕΚ της 19.12.1996 «Για το συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων σχετικά με την άμεση ασφάλεια ζωής», ΕΕ 30.1.1997, L 360/50.
- Οδηγία 2002/92/ΕΚ της 9.12.2002 «Σχετικά με την ασφαλιστική διαμεσολάβηση», ΕΕ 15.1.2003, L 9/3
- Οδηγία 1998/5/ΕΚ της 16.2.1998 «Για τη διευκόλυνση της μόνιμης άσκησης του δικηγορικού επαγγέλματος σε κράτος μέλος διάφορα εκείνου στο οποίο αποκτήθηκε ο επαγγελματικός τίτλος» ΕΕ 14.3.1998, L 77/36

- Οδηγία 2006/43/EK της 17.5.2006 «Για τους υποχρεωτικούς ελέγχους των ετήσιων και ενοποιημένων λογαριασμών», ΕΕ 9.6.2006 L 157/87
- Οδηγία 2006/123/EK, της 12.12.2006 «Σχετικά με τις υπηρεσίες στην εσωτερική αγορά», ΕΕ 27.12.2006, L 376/36
- π.δ. 27.11/14.12.1926 «Περί κωδικοποίησης των περί συστάσεως Τεχνικού Επιμελητηρίου κειμένων διατάξεων», ΦΕΚ Α/430/14.12.1926
- π.δ. 1073/1981 «Περί μέτρων ασφαλείας κατά την εκτέλεσιν εργασιών εις εργοτάξια οικοδομών και πάσης φύσεως έργων αρμοδιότητος πολιτικού μηχανικού», ΦΕΚ Α/260/16.9.1981
- π.δ. 459/1990 «Συμμόρφωση προς τις διατάξεις της οδηγίας 87/344/ΕΟΚ για τον συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων, σχετικά με την ασφάλιση νομικής προστασίας», ΦΕΚ Α/175/14.12.1990
- π.δ. 226/1992 «Περί συστάσεως οργανώσεως και λειτουργίας του Σώματος Ορκωτών Ελεγκτών, καθώς και περί των όρων εγγραφής σε Ειδικό Μητρώο και ασκήσεως του επαγγέλματος του Ορκωτού Ελεγκτή», ΦΕΚ Α/120/14.7.1992
- π.δ. 305/1996 «Ελάχιστες προδιαγραφές ασφαλείας και υγείας που πρέπει να εφαρμόζονται στα προσωρινά ή κινητά εργοτάξια σε συμμόρφωση προς την οδηγία 92/57/ΕΟΚ», ΦΕΚ Α/212/29.8.1996
- π.δ. 340/1998 «Περί του επαγγέλματος λογιστή φοροτεχνικού και της άδειας ασκήσεώς του», ΦΕΚ Α/228/6.10.1998
- π.δ. 152/2000 «Διευκόλυνση της νόμιμης άσκησης του δικηγορικού επαγγέλματος στην Ελλάδα από δικηγόρους που απέκτησαν τον επαγγελματικό τους τίτλο σε άλλο κράτος – μέλος της Ε.Ε. οδηγία 98/5/ΕΚ», ΦΕΚ Α/130/23.5.2000
- π.δ. 190/2006 «Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στην οδηγία 2002/92/Ε.Κ. του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του συμβουλίου σχετικά με την ασφαλιστική διαμεσολάβηση», ΦΕΚ Α/196/14.9.2006
- ν. 3587/2007 «Τροποποίηση και συμπλήρωση του ν. 2251/1994 «Προστασία των καταναλωτών», όπως ισχύει – Ενσωμάτωση της οδηγίας 2005/29 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (ΕΕ L 149)», ΦΕΚ Α/152/10.7.2007
- ν. 3669/2008 «Περί Κωδικοποίησης της Νομοθεσίας Κατασκευής Δημοσίων Έργων», ΦΕΚ Α/116/18.6.2008
- ν. 3693/2008 «Εναρμόνιση της ελληνικής νομοθεσίας με την οδηγία 2006/43/EK περί υποχρεωτικών ελέγχων των ετήσιων και των ενοποιημένων λογαριασμών, για την τροποποίηση των οδηγιών 78/660/ΕΟΚ και 83/349/ΕΟΚ του συμβουλίου

και για την κατάργηση της οδηγίας 84/253/ΕΟΚ του συμβουλίου και άλλες διατάξεις», ΦΕΚ Α/174/25.8.2008

- ν. 3842/2010 «Αποκατάσταση φορολογικής δικαιοσύνης, αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής και άλλες διατάξεις», ΦΕΚ Α/58/23.4.2010
- ν. 3844/2010 «Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στην οδηγία 2006/123 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του συμβουλίου σχετικά με τις υπηρεσίες στην εσωτερική αγορά και άλλες διατάξεις», ΦΕΚ Α/63/3.5.2010
- ν. 3867/2010 «Εποπτεία ιδιωτικής ασφάλισης, σύσταση εγγυητικού κεφαλαίου ιδιωτικής ασφάλισης ζωής, οργανισμοί αξιολόγησης πιστοληπτικής ικανότητας και άλλες διατάξεις αρμοδιότητας του υπουργείου οικονομικών», ΦΕΚ Α/128/3.8.2010
- ν. 3919/2011 «Αρχή της επαγγελματικής ελευθερίας, κατάργηση αδικαιολογήτων περιορισμών στην πρόσβαση και άσκηση επαγγελμάτων», ΦΕΚ Α/32/2.3.2011